HILLERØD BY

UDGIVET AF
FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
MCMXXV

HILLERØD BY

HILLERØD BY

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE

SAMFUND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN MCMXXV

TEKST AF
VICTOR HERMANSEN,
HUGO MATTHIESSEN, ANDERS UHRSKOV
OG P. PETERSEN · TEGNINGER AF KR. KONGSTAD
UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF
HILLERØD BYRAAD

❖

J. JØRGENSEN & CO. IVAR JANTZEN

HILLERØD BYS HISTORIE INDTIL 1864

AF

VICTOR HERMANSEN.

INDLEDNING

Hen Nord udi Sjælland han bygge lod
Som Hillerødsholm udi fordum stod
En kongelig Gaard og Sæde.
Den Sted han ligger saa lystelig,
Baade Himmel og Jord dér fryder sig,
At Hjertet sig ved maa glæde.
De Skove de ligger hen rundt omkring,
De Søer de løber hen i den Ring,
Den Fisk spiller indenfore.
Baade Hjort og Hind de springer saa rist,
Og Fuglen sjunger paa grønneste Kvist
Den ringeste med den store.
Dér satte den Herre for nogle Aar
Slig Bygning, før aldrig i Riget var,
Med kostelig Taarn og Tinde.
Af sig han kaldte det Frederiksborg,
At det skal være, mens Verden staar,
Hans Navn til evig Aminde.

Meget af Egnens Præg er naturligvis blevet forandret i de tre Hundrede Aar, der er gaaet, siden Claus Christoffersøn Lyschander[1] i Den grønlandske Chronica fra 1608 skrev sine kendte Vers om Frederik II og Frederiksborg. Det lille Jagtslot er veget for

Christian IV.s storslaaede Pragtbygning, der blev Midtpunktet i Kongens rastløse Virksomhed paa disse Kanter. Ovre paa den anden Side af Søen voksede den gamle Bondeby Hillerød op som Hjemsted for Slottets Haandværkere og Betjente. Og skønt den tillige blev Sæde for en Latinskole, vedblev den lige til op mod Nutiden især at være afhængig af det Slot, som havde skabt den og hvis Navn den ofte laante, blomstrende frem, naar Hoffet var her og ellers sygnende hen. Beskeden af Størrelse strakte den sig i en Bue omkring Søen og gjorde sig med sine straatækte og teglhængte Smaahuse kun lidet gældende i Landskabet. Men den største Forandring skete dog, da Jærnbanens Anlæg skabte Vilkaarene for det moderne Hillerøds Opblomstring, da nye Kvarterer skød frem og det gamle omformedes efter Tidens Krav, da man ikke længere hentede Vand ved Brønden eller fyrede med Tørv paa Komfuret eller om Aftenen tændte Lys eller Petroleumslampe, men fik indlagt Vand og Gas og Elektricitet, og da man ikke længere bragte Varer til Byen paa Vognkæppen, men havde Automobilet til Transportmiddel. Og dog er — alt dette til Trods — Lyschanders friske Skildring endnu gyldig, og den, som i en Sum giver alle de karakteristiske Træk ved Frederiksborg-Egnens Historie og Natur.

Nutidens Forskning er imidlertid ikke tilfreds med at faa at vide, hvorledes Tingene er, den vil ogsaa have Rede paa, hvorledes de er blevet til. Det Spørgsmaal kan den gamle Skildring selvsagt ikke besvare, det er forbeholdt den moderne Videnskab Geologien. Hvad den har at sige hertil, skal vi da nu i største Korthed fortælle.[2]

I Almindelighed gælder det om Jordlagene ved Hillerød, at de er ret unge, idet den faste Undergrund bestaar af de Aflejringer, som kaldes „nyere Kridt" (Saltholmskalk) og som er dannet i det sidste Afsnit af Jordens Middelalder, efter at Skrivekridtet var bundfældet og Kridthavet havde faaet en ringere Dybde. Hvor mægtigt dette Lag er, véd man ikke, da de Boringer, som er foretaget ved Hillerød, udelukkende har haft det praktiske Formaal at skaffe Vand og derfor er blevet standset, da

man var naaet ned til Kalkgrundens vandførende Overflade. Denne ligger ved Vandværket c. 10 m under Havfladen. Fra den følgende Tid, Tertiærtiden, er intet bevaret, saaledes at Istidsaflejringerne her altsaa findes umiddelbart paa Saltholmskalken. Efter Tertiærtidens Udløb blev Klimaet stedse koldere, og den store Indlandsis bredte sig fra Skandinavien udover Danmark helt ned i Mellemeuropa. Ikke mindre end tre Gange har Isen dækket vort Land, men det er dog for Hillerød-Egnens Vedkommende i overvejende Grad den sidste af Isperioderne, som har haft Betydning. Isen er kommet i øst-nordøstlig Retning, fra Skaane, hvilket forklarer, at Aflejringerne er saa fattige paa Kalkindhold. Iøvrigt bestaar disse af Morænegrus (ved Hillerødsholm og Nord herfor, ved Slotssøens Nordbred og i Store Dyrehave) og af Moræneler (ved Trollesminde og Favrholm), medens Strækningen mellem Hillerødsholm og Slotssøen samt Partiet Vest for Nyhuse og for Hillerød i sydøstlig Retning ned til Hestehavehuse dannes af Ferskvandsaflejringer fra Efteristiden. Isen har dog ikke alene medbragt disse Jordmasser, den har ogsaa givet Landskabet dets Former. Da den nemlig for sidste Gang trak sig tilbage, — Geologerne sætter det til c. 12000 f. Kr. — skete det ikke ganske pludseligt, men den er Tid efter anden standset og har derved dannet en Række saakaldte Israndslinjer i Nordsjælland. En saadan strækker sig fra Kattegat, ved Raageleje, over Nejlinge, Kagerup, Ullerød, Rønnevang, Favrholm, Kollerød ned til Gandløse. Den derpaa følgende Standsning viser sig som et bredt Bælte af langstrakte, parallele Bakkerygge i nord-sydlig Retning. Mod Vest dannes Grænsen af en Randmoræne, der følger Gribskovs Vestkant og over Hillerød gaar sydpaa et Stykke langs Jærnbanen. Bag denne Grænse følger saa en Række Bakker, flere Steder adskilt ved dybe Slugter. De findes i store Dele af Gribskoven og i Egnen Øst for Hillerød, hvor Jægerbakken og Skansebakken ligger. Den sidste er med sine 80 m Omraadets højeste Punkt. Samtidigt med at dette udprægede Randmorænelandskab er blevet dannet, og det er sket ved at Isranden under Afsmeltningen er standset forholdsvis længe her, er ogsaa Søerne: Slotssøen,

Teglgaardssøen og Karlssø blevet til. Det nøgne Land, som Isen efterlod, blev snart klædt med et tæt Dække af Polarplanter, der senere ved Temperaturens Stigning afløstes af Kratskove af Birk, Pil og Bævreasp. Gennem Aflejringerne i Tørvemoserne kan vi videre se, hvorledes Planteverdenen har skiftet, og efter det fremherskende Skovtræ skelne mellem følgende Perioder: Fyreperioden (c. 7000-5000 f. Kr.), svarende til den arkæologiske Periode: ældste Stenalder, Egeperioden (c. 5000-1000 f. Kr.) svarende til ældre og yngre Stenalder og ældre Bronzealder; og endelig Bøgeperioden (c. 1000 f. Kr. – Nutiden) svarende til yngre Bronzealder, Jærnalderen og historisk Tid.[3]

Allerede i Begyndelsen af Skovtiden er Mennesket kommet til Danmark, men først fra den følgende Periode, fra den ældste Stenalder, har vi Vidnesbyrd om, at der ogsaa har færdedes Mennesker ved Hillerød. Stedet var som egnet for Jagt og Fiskeri og svarede til de Krav, Mennesket da stillede. De foretrak, som Fundene i Mullerup Maglemose, hvorefter Kulturen har sit Navn, i Sværdborg og Holmegaard Moser viser, at opholde sig ved Indsøer, der var omgivet af store Skove, hvis Storvildt: Elsdyr, Urokse, Krondyr, Raadyr og Vildsvin udgjorde den vigtigste Del af deres Næring og forsynede dem med Materiale til deres Klædedragt og Redskaber. Sidstnævnte var hyppigt forfærdiget af nævnte Dyrs Knogler og Horn. Føden suppleredes med Fuglevildt og de i Ferskvandet levende Fisk og Sumpskildpadder og med hvad Menneskene kunde finde af spiseligt i Planteverdenen.[4] Som Minde om denne Tid, Maglemosetiden, foreligger der fra Hillerød en velbevaret Økse dannet af en svær Gren med tilstødende Dele af Skovlen af et kraftigt Elsdyrsgevir. I det flade Parti er der boret et Skafthul, som viser, at Stykket har været skæftet som en Tværøkse. Den er fremdraget i en Mose bagved Gasværket, men desværre er de nærmere Omstændigheder ved Fundet ukendt.[5] Fra samme Sted stammer tre Benodde, alle dannede af svære, spaltede Rørknogler, der er skrabet glatte og polerede. Den ene, af den saakaldte Harpuntype, er forsynet med to kraftige Modhager og med et Hak bagtil til Fastbinding paa et Skaft, medens

de to andre, af hvilke den ene er et meget smukt og velbevaret Stykke, hører til den Type, man kalder den tandede Benod, fordi Æggen har en Række ved fine, tætstillede Indsnit frembragte Modhager. Med Hensyn til Brugen giver Fundforholdene en vigtig Oplysning, idet Stykker af denne Art ikke blot i det foreliggende Tilfælde men saa godt som altid er fremdraget af Moser, hvor de, medens Mosen var Sø, har været anvendt som Lystere ved Fiskefangst.[6] De tilhører en Periode noget senere end den egentlige Maglemosetid, hvad en Kærneøkse af sort Flint, fundet i Frederiksborg Slotshave, muligvis ogsaa gør. Dog er det ikke udelukket, at sidstnævnte Stykke først stammer fra den følgende Ertebølletid.[7] Ligesaa svagt er den yngre Stenalder repræsenteret i Fundene fra selve Hillerød. Saaledes er den almindeligste af alle Oldsager, den tyndnakkede slebne Retøkse af Flint, kun fundet i tre Eksemplarer. Den ene er fremdraget i Frederiksborg Hestehave, den anden ved Jordarbejde i en Have i Nyhuse, og den tredje i den førnævnte Mose bag Gasværket. Samme Redskabsform, men af andet Materiale foreligger ligeledes i tre Eksemplarer, den ene, af Grønsten, fundet i Helsingørsgade 1 m under Jordoverfladen og de to, af anden Bjærgart, fundet ved Tørvearbejde. Af Bjærgart er ligeledes den Økse med Skafthul, som ogsaa er kommet frem ved Tørveskæring. Fra yngre Stenalder stammer endvidere det eneste jordfaste Mindesmærke, som findes i Sognet, den fredede Langdysse *Rokkestenen* ved Trollesminde.[8] Endnu magrere er Fundene fra Bronzealderen. En ubetydelig Bronzecelt, fundet ved Pløjning paa ganske jævn Jord, er det eneste, som denne rige Kulturperiode hidtil har ydet for Hillerøds Vedkommende.[9] Og endelig foreligger der fra Jærnalderen overhovedet intet fra dette Sted.

Det her nævnte er alt, hvad vi til nu kender af Oldsagsfund fra Hillerød og saa har vi endda ikke holdt os strengt til den egentlige Bygrund. Havde vi gjort det, var Tallet blevet endnu mindre. Hvad man særlig maa lægge Mærke til ved det foreliggende Materiale er, at det dels bestaar af ganske almindelige Sager og dels forekommer i saa forsvindende ringe Mængde. At drage Slut-

ninger af denne Omstændighed kunde synes at være en dristig Sag, idet vi jo ikke véd, hverken hvormeget der er gaaet tabt ved tidligere Jord- og Tørvearbejde, uden at det er kommet til vor Kundskab, eller hvormeget Jorden endnu gemmer. Alligevel fejler vi næppe, naar vi i Oldsagernes Faatallighed ser ikke en Tilfældighed, men et Vidnesbyrd om, at Mennesket vel har været paa dette Sted i de forhistoriske Tider, men at der ikke har været nogen fast og sammenhængende Bosættelse her. Det bekræftes af, hvad vi iøvrigt véd om Bebyggelsens Historie i Nordsjælland.[10] Fra Mennesket i yngre Stenalder gik over fra at leve som „Samler" til det nationale Erhverv Landbruget, har man hele Oldtiden igennem kun i ringe Grad dyrket Jorden i disse Egne, hindret heri af den store Skov, som dækkede det meste af det nuværende Amt. Allerede i Ertebølletiden har Mennesket slaaet sig ned ved Kysten af Isefjorden, hvor Skaldyngerne endnu minder om deres Ophold, og derefter har Bebyggelsen holdt sig i denne vestlige Del af Halvøen langs Fjorden og i Landet indenfor. Her har man ment at kunne paavise Sten- og Bronzealderens nordøstsjællandske Hovedvej gaaende fra Lyngby over Strø, Græse, Sundby til Gundsø, og her ligger de gamle Landsbyer, hvis Navne ender paa -lev og -løse.[11] Endnu i 1075 har Nordsjælland været saa tyndt befolket, at Adam af Bremen i sin Danmarksbeskrivelse betegner det som øde, dvs. skovklædt og som Følge deraf ubeboet.[12] Men snart efter og muligvis allerede noget før denne Tid har man givet sig i Kast med at rydde Skoven og tage Jorden under Plov. Om dette store Kulturarbejde tier de skriftlige Kilder imidlertid og kun Stednavnene bringer Oplysning herom. Det viser sig nu, at Navnene, der ender -rød, i Almindelighed har et Mandsnavn som første Led — Navnet paa den, der har ryddet Skoven — og at disse Personnavne kan dateres til Tiden c. 1100—1300.[13]

Engang i den ældre Middelalder, nærmere kan vi ikke tidsfæste det, er da Skoven ved den Sø, som nu kaldes Slotssøen, blevet ryddet af en Mand, der har heddet Hilde, og efter ham har Stedet faaet Navnet Hilderød, senere Hillerød. Ganske det samme Navn findes endnu et Sted indenfor gammeldansk Omraade,

idet der i Skaane, i Skårby Sogn, findes et Hylleröd. Personnavnet alene er ikke overleveret i danske Kilder, men det kendes paa Gammelsvensk. I Vestnordisk synes det derimod ikke at forekomme. Det er sikkert en Kortform (et Kæle- eller Kaldenavn) fra Vikingetiden af et ældre og længere Navn, der som første Led har haft Ordet hildr, der betyder Kamp. Af samme Ord er Betegnelsen for en af Valkyrjerne Hild dannet.[14] Som Kuriosum skal anføres, at en gammel Fortolkning af Navnet Hillerød mente, at det var opkaldt efter „Krigsgudinden Hildi eller Hilde, en hedensk Divinitet hos de gamle Asiater og fortrinligen dyrket her i Egnen", medens en anden afledte det af Trænavnet Hyld, hvorfor ogsaa det Træ, som i 1787 sattes i Byens Vaaben, er et frugtbærende Hyldetræ.[15] Om Grundlæggerens Stilling i Samfundet véd vi intet, ligesaalidt som vi véd noget om Rydningens første Tilstand. Da den imidlertid har faaet Navn efter en Enkeltperson, har den vistnok fra først af været en Enkeltgaard, som senere har udviklet sig til en Landsby. Særlig stor har den ikke været, thi da Landet i romansk Tid fik Kirker, blev der ikke bygget nogen her, men Indbyggerne maatte Middelalderen igennem søge til Grønholt Kirke.[16] Hvor den gamle Landsby har ligget, kan vi bestemme med ret stor Sikkerhed, skønt ethvert Spor af den er forsvundet. Da Christian IV nemlig byggede Latinskolen (paa det Sted, hvor den endnu staar), Jægergaarden (i Helsingørsgade, ved Borgerstiftelsen) og Kirken (ved Raadhuset), siges det udtrykkeligt, at de laa i Hillerød. Omkring disse Steder har den oprindelige Bosættelse altsaa været. Ikke længe efter at Hillerød var opstaaet, har der paa en af Holmene i Søen rejst sig en Stormandsgaard, som efter sin Beliggenhed fik Navnet Hillerødsholm. Den nævnes allerede i 1275, da Andreas Pæthærsun Wæthær her udstedte et Brev, hvori han stadfæstede sin afdøde Moder Cecilie, Jon Regmothsens Datters Godsgave til Esrom Kloster. Stedet kaldes i dette Dokument, der kun er opbevaret i en Afskrift fra c. 1500 i Klosterets Brevbog: Hildesruthholm, men det maa af sproglige Grunde antages at være en Afskriverfejl for Hilderuthsholm. I det følgende Hundredaar var Gaarden i

denne Slægts Besiddelse, indtil den efter den sidste mandlige Ejers, Væbneren Johannes Pedersøns Død gik over til hans Søster Cecilie Pedersdatter, der 1381 overdrog den til Rigsraad Jens Andersøn Brok af Essendrup, i hvis Slægt den derpaa var i længere Tid. Af særlig Interesse er et Brev fra 1463, hvori Peder Pedersøn, kaldet Peder Lidle, erkender at have et aabent Brev lydende paa ham og hans Fæstemø Karine Krumpensdatter om Gaarden Hillerødsholm med By og Mølle, idet vi her for første Gang har Byen direkte nævnt og tillige faar at vide, hvad senere Breve bekræfter, at den hørte under Gaarden. I Brevet, der dog kun kendes i Udtog, siges videre, at Ejeren Hr. Aksel Lagesen kan genkalde det, naar han lyster, og det maa være sket, eftersom Gaarden med Tilliggende fulgte hans Datter Pernille, da hun ægtede Albrekt Engelbrektsøn Bydelsbak. Ved deres Datter Mettes Ægteskab i 1490'erne med den kendte Rigshovmester Mogens Gøye kom Gaarden og Byen til Gøyeslægten. En Fortegnelse over Fru Mettes mødrene Gods oplyser, at Hillerødsholm var forpagtet af Jep Hvass, der aarligt svarede 3 lødige Mark og 2 Tønder Gæsterihavre af den, og da vi baade fra tidligere og senere Tid kender Navne paa andre Forpagtere af Gaarden, tør vi sikkert slutte, at den i Almindelighed ikke har været beboet af Ejerne. Dette er i og for sig hvad man kunde vente, da Nordsjælland i det hele taget kun i ringe Grad har været Sæde for Adelen; den overvejende Mængde af Godset ejedes af Roskildekapitlet og de store Klostre. Den samme Jordebog, der er optegnet 1532, nævner ogsaa Hillerød og giver os Navnene paa Gaardenes Beboere samt de Afgifter disse svarede. Ialt var der syv, nemlig Lauris, Oluf Hansøn, Jens Bentsøn, Niels Lauritsøn, Matthis Andersøn, Niels Bentsøn og Jens Skotte, der altsaa er de første Indvaanere i Byen, vi kender. Hver af dem svarede aarligt 3 Skilling Grot og 1 Tønde Gæsterihavre. Med Birgitte Gøye, en Datter af Hr. Mogens, kom Gaarden og Byen ved hendes Giftermaal 1544 i Herluf Trolles Eje.[17] Paa den sidste Slotsholm, i den nuværende indre Slotsgaard, har det middelalderlige Hillerødsholm ligget — et Par Brønde og Resterne af et Taarn har været fremme ved

Udgravninger — men det maatte i 1550'erne vige for den Hovedbygning, som Herluf Trolle lod opføre, idet han ofte opholdt sig her, ligesom han skrev sig til Hillerødsholm.[18]

Vi vil standse et Øjeblik her og se, hvad der vilde være sket, hvis Udviklingen var gaaet videre, som den var begyndt. Et af to var da blevet Tilfældet. Enten havde Hovedgaarden vist sig som den stærkeste og opslugt Landsbyen, der i saa Fald ganske var forsvundet, idet ikke engang en Kirke vilde have mindet om den, eller ogsaa havde Landsbyen sejret, og Hillerød havde da nu været en By paa Størrelse med de andre nordsjællandske Rydningsbyer. Thi vi kan med Sikkerhed sige, at den ikke i sig bar Spiren til at blive Købstad. Dertil manglede den alle Forudsætninger. Den var ikke Sæde for gammel Gudsdyrkelse eller Midtpunkt i et Retsomraade, den laa ikke ved et centralt Vejknudepunkt eller havde nogen Havn, saalidt som den havde strategisk Betydning eller var skabt ved et Kongebud. I alle Henseender indtager den en Særstilling iblandt vore Købstæder, ja, man kan ikke engang sige, hvornaar den er blevet til som Købstad, idet den mangler Privilegier, hvad Skanderborg, som den ellers frembyder megen Lighed med, dog har.

Uden at ville ophæve Rigtigheden af, hvad vi her har sagt, skal vi dog nævne en enkelt Begivenhed, som har spillet den afgørende Rolle i Byens Udvikling til Købstad. Som vi allerede tidligere har fremhævet, er det Slottet og Hoffet, der har skabt Købstaden Hillerød og været den livgivende Faktor i dens Historie lige til den nyeste Tid, men det vil jo atter sige, at Grundlæggelsen af Slottet derved bliver det Vendepunkt, hvorfra vi i Mangel af Privilegier kan datere Købstadens Opkomst. Uden Slot, ingen Købstad. Derfor vil vi ogsaa i det følgende ordne Stoffet kronologisk efter Regenter, en Ordning som ud fra disse særlige Forhold vil være den eneste brugelige. Mageskiftet den 1. Juli 1560, hvorved Herluf Trolle afstod Hillerødsholm til Frederik II

sætter derfor Punktum for Byens Eksistens som Landsby og indleder den nye Tid.

FREDERIK II.s TID

Straks efter at Frederik II var blevet Konge maa han have fattet Planen om at blive Eneherre over Nordsjælland for her at have et stort sammenhængende Omraade, hvor han frit og uhindret kunde hengive sig til Jagtens Glæder, thi allerede i 1560 begyndte han at samle sig Gods i disse Egne, idet han ved Mageskifter erhvervede sig Adelens Jord og lod sig udlægge Universitetets og Roskilde Domkapitels.[1] Det bedst kendte og betydeligste af disse Mageskifter var det nysnævnte, ved hvilket Herluf Trolle fik Skovkloster, men til Gengæld afstod til Kongen Hovedgaardene Hillerødsholm og Græsede med tilliggende Gods. Blandt dette nævnes i Herluf Trolles Genbrev Landsbyen Hillerød med seks Gaarde. Paa den første boede Oluf Willomsøn, som svarede 3 Skilling Grot Gæsteri og Fodernød, paa den anden boede Niels Jensøn, paa den tredje Oluf Jensøn, paa den fjerde Nilavs Nielsøn, paa den femte Peder Falk og paa den sjette Lavritz Nielsøn, der hver gav 3 Skilling Grot, 10 Sk. 2 Album Gæsteri og Fodernød. Desuden var der fire Pendingshuse, beboet af Thomas Plattenslaaer, som gav 1 Sk. Gr., Hans Jensøn, som gav 3 Sk. Gr., Sevren Brygger og Peder Skoning, der hver gav det samme som Thomas.[2] Af samme Størrelse som Hillerød var en anden Landsby Ølskøb, der ligesom denne laa i Hovedgaardens umiddelbare Nærhed. Dens Navn hører til en Gruppe Stednavne (de, der ender paa -køb), som særlig har hjemme i Nordsjælland.[3] I Fortegnelsen over Fru Mettes mødrene Gods opføres den med seks Gaarde[4] og i Herluf Trolles Genbrev nævnes det samme Antal forøget med en Gaardsæde.[5] Vi skal senere vende tilbage til denne By, som en Tid aabenbart har været Hillerød en farlig Konkurrent.

Samtidig med Mageskiftet forsvandt Hovedgaardens gamle Navn Hillerødsholm og i Stedet for kaldtes den nu efter den nye Ejer: Frederiksborg. Den gamle Besidder blev dog endnu nogen Tid paa Gaarden, omend under ændrede Kaar, idet der af det nyerhvervede Krongods oprettedes et nyt Len, Frederiksborg

Len, som foreløbig forenedes med Københavns Len under Herluf Trolle.[6] Kongen selv kom derimod ikke det første Aar til sin nye Gaard, men det vil ikke sige, at han ikke havde den i sine Tanker. Fra første Færd har den aabenbart skullet spille en betydelig Rolle, eftersom han allerede i December 1560 traf Bestemmelse om, at Nabogaarden Favrholm skulde nedlægges som

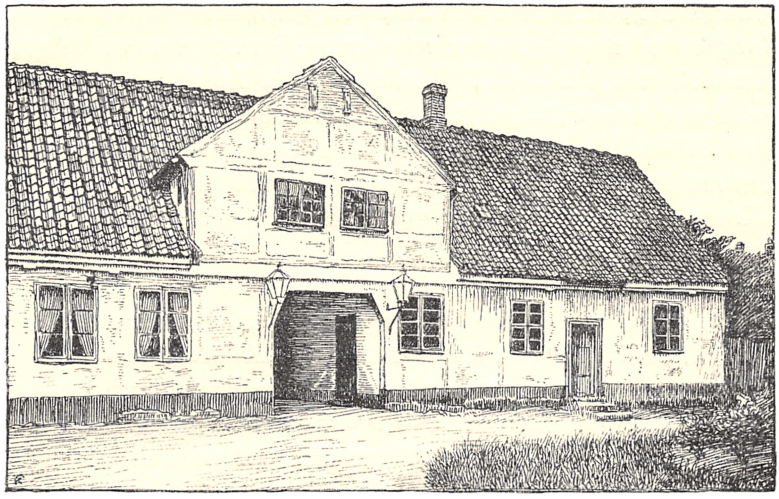

DEN GAMLE KRO

Hovedgaard og kun Ladegaarden blive staaende, og at der i Hillerød skulde skaffes Ophold til de fremmede, som kom til ham her. Mogens Gyldenstjerne fik derfor Paalæg om at udse en Plads, der var bekvem med Hensyn til Vanding og andet, og paa denne straks lade opføre en Kro i fire Huse med god Vaaning til Kromanden, fem-seks Kamre til de fremmede og Staldrum til halvtreds Heste. Nu var det afgørende ved Valget af Stedet selvfølgeligt dets Bekvemhed, medens det var af underordnet Betydning, om det netop blev i Byen Hillerød, og Kroen kom da derfor til at ligge for sig selv paa en lille Odde i Søen, nær ved Slottet og mellem dette og Byen. Endnu findes her, for Enden af Byskriverstræde, et firfløjet Gaardanlæg, hvis tre Fløje ganske vist er af nyere Dato, men hvis fjerde Fløj, Portfløjen, for en Del har be-

varet det oprindelige Bindingsværk. Denne sidste Rest af den gamle Slotskro er saaledes Byens ældste Bygning. Kroholdet alene har dog ikke været nok til at føde sin Mand, thi allerede den første Kromand Benedikt Drusin fik 1561 Tilladelse til at sælge Humle, Staal, Salt og andre Varer til de omkringboende Bønder. Heller ikke denne Forøgelse af Indtægten har været tilstrækkelig, thi Kromændene skiftede paafaldende hyppigt, skønt Kongen, hver Gang en ny antoges, forbedrede deres Kaar. Saaledes fik Peder Bommel, som Frederik II gjorde sig store Anstrængelser for at faa til at overtage Stillingen, i 1562 Livsbrev paa Kroen, i hvilket der foruden Handelsrettigheden tilstodes ham saa megen Jord, som han kunde bruge med én Plov, Eng til 60 Læs Hø, fri Olden i Kronens Skove til sine hjemmefødte Svin, fri Græsgang til 40 Fæhøveder og frit Ildebrændsel. Alligevel afløstes han Aaret efter af Rasmus Villomsen, der yderligere fik Lov til at holde egen Skude, hvormed han kunde sejle til Tyskland og andetsteds efter Tydstøl, der endda var sisefrit det første Aar, Mel, Humle, Staal, Salt og andet. Men han gjorde ikke længe Brug heraf, idet han allerede i Begyndelsen af 1564 oplod sit Brev til Kongen, som derpaa overdrog Kroen til Albret Friis. Denne maatte hvert Aar købe fire Læster Rostockerøl til Udtapning i Kroen uden at svare Sise deraf og fik desuden frit Fiskeri i Tjæreby Sø. Hans Efterfølger Hans Kreye blev i 1570 forlenet med Kroen paa endnu gunstigere Betingelser. Ikke blot nød han Forgængernes Rettigheder, men han skulde være fri for Afgift, Krobygningerne blev vedligeholdt af Lensmanden og han maatte sisefrit indføre saa meget Rostockerøl til Kroen, som han kunde udtappe dær. Herved blev man saa staaende og paa disse Vilkaar gik Kroen i 1577 over til Ludolf van Ricken og fra ham i 1581 til Hans Høy.[7]

I Middelalderen havde Hillerød i retslig Henseende hørt til Tryherred, det vil sige de tre Herreder: Strø, Hjørlunde og Lynge, som havde fælles Tingsted i Slangerup.[8] Ogsaa paa dette Omraade skabte Frederik II noget nyt, som skulde tjene til at markere, at fra nu af var ikke Slangerup men Frederiksborg Nordsjællands Midtpunkt. I Februar 1562 oprettede han nemlig af de

Sogne, som lagdes til Slottet og som laa i Strø, Hjørlunde, Lynge og Holbo Herreder, et nyt Birk: Frederiksborg Birk, hvis Ting holdtes om Torsdagen ved Slottet.[9] Borgerne i Slangerup har ikke straks kunnet finde sig til Rette hermed og maatte derfor senere paa Aaret have et særligt Brev om, at de ogsaa hørte under Birket.[10] Birkefogeden fungerede i den første Tid uden Løn, men fra 1572 skulde hver af Kronens Bønder, som i Birket sad for Gaard og pløjede og saaede, hvert Aar inden Mortensdag svare ham en Skæppe Korn.[11] Hvor Slangerups Afløser skulde ligge, var man i Begyndelsen ikke helt paa det rene med, udover selvfølgelig, at det blev i Slottets Nærhed. Betegnende er det, at da Frederik II den 1. Juli 1566 — iøvrigt midt under den nordiske Syvaarskrig — bestemte, at den gamle Købstad Slangerup skulde forandres til en Landsby og Borgerne derefter lokkes til at flytte til Frederiksborg ved Løfter om Købstadprivilegium, Skattefrihed i tyve Aar og frit Ildebrændsel, gav han dem Valget mellem at bosætte sig enten hvor Hillerød var bygget eller paa Pladsen ved Kroen.[12] Begge Steder maatte ogsaa egne sig til at være Kærnen, hvorom det nye Bylegeme kunde danne sig. Hvorledes det er gaaet i de nærmest følgende Aar, kan det være lidt vanskeligt at sige, da vi ikke har ret mange Vidnesbyrd at støtte os til og de, der er bevaret, ikke stemmer helt overens. Paa den ene Side har vi to Udsagn, som tyder paa, at der i Løbet af det første Tiaar maa være strømmet en Del Mennesker til Stedet. En Efterretning, hvis Paalidelighed vi imidlertid ikke kan fastslaa ubetinget, vil saaledes vide, at der her allerede i 1563 af „kongelige Betjente og skikkelige Borgermænd" er blevet dannet et Ligsocietet — senere reorganiseret i 1735 og fortsat som Hillerød Købsteds Lig- og Begravelses-Selskab — der kun maatte være paa 16 Medlemmer, som købte Ligklæder, Kapper, Flor og Børe til at udleje mod billig Betaling ved Ligfærd. Er dette rigtigt, maa Befolkningens Tal allerede snart efter Mageskiftet have været ikke helt ringe. I samme Retning peger ogsaa et andet, bedre overleveret Træk af ejendommelig Karakter. Da Sjællands Biskop i 1568 paa Landemodet i Roskilde erklærede,

at „alle Skøger og Bolefolk, som saa uhøvisklig levede i Utugt, herefter skulde miste Huden til Kagen," anførte han nemlig, at han havde Kongens Støtte i denne Kamp mod Usædeligheden, idet Frederik II ganske kort forinden, uden at være mindet eller opfordret dertil, havde ladet fire Skøger hudstryge til Frederiksborg Galge. Det interessanteste ved denne Meddelelse er i nærværende Sammenhæng, at den siger os, at der tidligt har rejst sig en Galge her ved Byen, sikkert ved Birketinget, men navnlig at den lader os forstaa, baade at nogle af de Folk, der søgte herhen har været af ret tvivlsom Art, og at der aabenbart har været ikke saa faa Mennesker samlet her, siden ikke mindre end fire Skøger havde deres Tilhold paa dette Sted.[13] Paa den anden Side synes den Kendsgerning, at de to Breve, som Kongen i 1566 udstedte vedrørende Hillerød, tre-fire Aar efter blev gentaget, at tyde paa, at det hele ikke er blevet til saa meget i første Omgang. Det første Brev[14] angik den kongelige Berider, til hvem Kongen havde lovet at bygge en lille Bolig med tilhørende Staldrum i Hillerød — da Kongens Glarmester ogsaa boede i en anden Kronens Gaard i Byen, har Hillerød altsaa skullet være Sæde for Slotshaandværkerne og -betjentene, — men den kan ikke være opført den Gang, eftersom Løftet blev gentaget 1570. Det andet Brev,[15] som fornyedes i 1569, var det ulige vigtigere, hvorved Slangerup atter blev nedlagt som Købstad, men det vil jo igen sige, at den havde vist sig mere levedygtig, end man havde troet. Kongen meddelte paany Borgerne i Slangerup, at han vilde lægge en Købstad ved Frederiksborg og dærhen flytte det Axeltorv, som hidtil havde været holdt i Slangerup, tillige med den øvrige Købmandshandel, som de havde brugt dær. Fra førstkommende Mortensdag maatte de derfor ikke mere bruge borgerlig Næring eller Handel, eller befatte sig med Byens Ager og Eng, førend de var blevet enige med Lensmanden om, hvad de skulde svare i aarlig Skyld og Landgilde deraf. Vilde de derimod flytte til Frederiksborg, skulde de dær faa forskellige Lempelser i den første Tid. Slangerups Indbyggere har dog ikke været nok til at befolke den ny Købstad, som det aabenbart var Frederik II meget om at gøre at faa grundlagt. Samme Dag, den

17. Juli 1569, udstedte han nemlig endnu et Brev, der gav alle Indlændinge og Udlændinge, som inden to Aar vilde flytte til Frederiksborg, Ret til at nedsætte sig frit, bruge Handel og borgerlig Næring her som i andre Købstæder og være fri for Skat og borgerlig Tynge i ti Aar efter Nedsættelsen. Men længere end til Planerne kom det ikke, hvad Grunden saa ellers har været. Snarest maa den vel søges i, at der ikke udefra — de gyldne Løfter til Trods — er flyttet tilstrækkelig mange til Stedet, og i at Slangerups Indvaanere ikke har været tilbøjelige til at drage fra deres gamle By. Saameget er i hvert Fald vist, at der aldrig blev udfærdiget Privilegier for den ny Købstad, og at Slangerup, da de to Aars Frist var udløbet, paany fik sine Privilegier stadfæstet, ja samtidigt igen blev Tingby, idet Birketinget, der hidtil havde ligget ved Frederiksborg, af Kongen „for nogle Aarsager og Lejligheds Skyld", men desværre siges det ikke, hvilke disse var, blev flyttet til Slangerup.[16]

Som det sidste Led i den Række af Foranstaltninger, Frederik II traf i 1560'erne til Stedets Opkomst, skal vi nævne, at han her ogsaa grundlagde en Latinskole. I de faa Aar den bestod, havde den hjemme paa Frederiksborg, i „Herluf Trolles Taarn," af hvilken Grund en nærmere Skildring af den egentlig falder udenfor denne Bogs Plan. Kun de vigtigste Data i Slottets Historie kan vi medtage her, men vi maa afstaa fra at gaa i Enkeltheder, baade fordi det ganske vilde sprænge Bogens Rammer og fordi dette Arbejde allerede er gjort ved Francis Becketts indgaaende Beskrivelse, som er det videnskabelige Hovedværk om Slottet, og i Weilbachs kortfattede Oversigt. Alligevel skal vi her ridse Skolens Historie op, da den jo dog kan betragtes som Forløber for for den senere Latinskole. Skolen blev oprettet „Gud den almægtige til Ære og den sande hellige kristne Kirke til Forfremmelse, Bistand og Gavn" og skulde bestaa af 28 Disciple, der undervistes og styredes af en Skolemester og en Hører. Før man blev optaget, skulde man kunne sin ABC og Donat, derpaa var man ét Aar paa Prøve og gik saa i Skolen i fem Aar og som Regel ikke længere. Naar man her havde lagt et godt Fundament til at

lære boglige Kunster, vilde Kongen, naar han blev „tiltalet" derom af dem, der havde Forstand derpaa, paa et andet Sted forsørge dem, der havde gjort sig Umage, skikket sig vel og givet Forhaabninger. Skolen var altsaa en Forberedelsesskole, men den var tillige indrettet som en Kostskole, hvortil Kongen afholdt alle Udgifter. Undervisningen var gratis, idet Skolemesteren og Høreren lønnedes af Kongen, men Disciplene fik desuden hvad de behøvede af Bøger, Papir, Blæk og Lys. To Gange om Dagen fik Børnene fire Retter Mad, der udtrykkeligt siges at skulle være „god Spisning og velkoget," og dertil hver en Pot Øl, medens Lærerne yderligere bekom „en synderlig god Ret af Lensmandens egen Gryde, en Rugsimmel af Lensmandens egen Kælder og Øl efter Begæring," det sidste dog kun til Nødtørftighed. Disciplene blev ogsaa gratis iklædt, idet de alle hvert tredje Aar fik en ny Kjortel, og desuden hvert Aar til bestemte Højtider fik det nødvendige Fodtøj og Undertøj, hvis de da ikke var Børn af formuende Forældre, thi i saa Fald skulde disse sørge herfor. Men klogt føjede Kongen til, at de alle skulde være klædt i ensartede Kjortler, saa at ingen ved prangende Klæder skulde fremhæves paa de andres Bekostning. Ganske interessant er det gennem Lensregnskabet for et enkelt Aar (fra 1. Maj 1582 til 1. Maj 1583) at kunne følge, hvormeget der blev anvendt til Skolen paa Slottet. Til Klæder medgik 37½ Al. Engelst, 48½ Al. Gytterst, 103 Al. Sardug, 103 Al. Lærred, endvidere 56 Par Sko og 56 Skjorter, medens Aarsforbruget af Fødevarer, der blev tilberedt i et særligt Køkken af en særlig Kok, omfattede: 1 Td. 1 Skp. Ærter, 5½ Td. 2 Ottinger Byggryn, 6 Td. 1 Fjd. Smør, 145 Par Høns, 20 Ol Æg, 247 Sider Flæsk, 10½ Krop 1 Fjd. Kokød, 13 Kroppe 1 Fjd. Oksekød, 3 Fjd. Tyrekød, 1 Svin, 144½ Faarekrop, 72½ Gaasekrop, 2 Læster ½ Td. 1 Fjd. saltet Sild, 11 Td. 1 Fjd. saltet Torsk, 2½ Td. 1½ Fjd. saltet Aal, 2270 tørre Hvillinger, 2640 tørre Flyndere, 6½ Vorde Kabliav, 5 Vorder Langer, 10 Td. Eddike og 1 Td. 5 Skp. Lønborgsalt. Ogsaa for Renligheden var der Bestemmelser, idet Fadeburskvinden paa Slottet skulde toe Skjorterne og Lagenerne, samt, hvad der er det morsomste og viser

Kongens Betænksomhed, de smaa Disciples Hoveder, naar Skolemesteren tilsagde hende. Tilsyn med Skolen førtes af Kongens Hof- og Slotsprædikant, og det omfattede baade Lærere og Disciple, baade Lærdom og Levned. Den eneste Pligt, Disciplene synes at have haft til Gengæld, har været at synge, eftersom det særligt fremhævedes, at Tilsynet straks skulde søge Kongen om Hjælp, hvis Børnene ikke fik hvad de efter Fundatsen behøvede, saa at de enten forsømtes i deres Lektier eller af ubekvem og usund Spisning blev forkrænket paa Røsten eller paa deres Sundhed (saaledes er Rækkefølgen).

Denne Ordning blev underskrevet af Frederik II paa Slottet den 24. April 1568 og skulde være en evig Fundats dærsammesteds for ham selv og hans Efterkommere Konger i Danmark, men, som det saa ofte gaar med den Slags evige Bestemmelser, fik den kun en stakket Levetid og varede ikke engang hans Regering ud. I 1586 blev den ophævet, fordi Kongen var „kommet i Forfaring, hvorledes samme Skolebørn meget forsømmes, saa de ikke kan holdes i slig Tvang og Disciplin og ejheller udi Lærdom og Optugtelse saaledes formeres og forfremmes som det sig bør, af den Aarsag, at vi selv ideligen holder Hof paa vort Slot Frederiksborg og de dær daglig med gemene Hoftjenere kunde have Omgængelse, hvoraf Ungdommen meget bliver forført og forkrænket," og i dens Sted oprettede han Skolen i Sorø.[17]

Vel var der i 1560'erne blevet bygget en Del paa Frederiksborg, deriblandt Slotskirken som dog kun var for Hoffet, men først i det følgende Tiaar tog Kongen, hvis Giftermaal nødvendiggjorde en større Hofholdning, fat paa at omdanne og udvide Slottet, der hidtil ikke i synderlig Grad havde adskilt sig fra Adelens Gaarde.[18] Vistnok i Forbindelse hermed staar Opførelsen af en ny Kro, som Kongen lod bygge ved Slottet for hans Tjenere og Hofsinder og som i April 1572 var saa nær færdig, at han skrev til Peder Oxe om at skaffe ham en god, formuende Karl, der havde Forraad af Sengeklæder og Bohave, til at være Kromand. Til Kroen blev der henlagt Ager, Eng og anden Herlig-

hed, og i denne Anledning blev der foretaget en Jævning af Agerjorden mellem den gamle og den nye Kro, de Betegnelser hvormed de to Kroer skelnes fra hinanden. Desuden fæstede Kromanden en Tiende mod Afgift for derved (Tienden blev jo ydet in natura) at faa tilstrækkeligt Straafoder til Hofsindernes Heste. Iøvrigt véd vi ikke meget om den nye Kro, udover at den har været ganske anselig med Borgestue, Marskalkens Stue, Junkerkammers, Kromandens Stue, Skænkens Stue og 25 Kamre, samt Plads i Stalden til 42 Heste, men hvor den har ligget og hvorlænge den har været til, kan vi ikke sige.[19]

Skønt der nu var to Kroer, har de dog ikke altid kunnet opfylde de Krav, der stilledes om at skaffe Husly til de fremmede. I hvert Fald bestemte Frederik II i 1577, at Slotsskriveren skulde, saalænge han ikke selv vilde bo i sin Embedsgaard i Hillerød, sætte en god Dannemand deri, som havde Evne til at herberge Folk, som kom did, og beværte dem vel for deres Penge.[20]

Samtidig med Opførelsen af den nye Kro har Kongen haft et andet stort Arbejde for, idet han „ved Slottet" — og ved denne Betegnelse kan der ikke menes andre Steder end det, hvor den nuværende Slotsmølle ligger — lod bygge en Vandmølle, der sikkert har afløst den middelalderlige.[21] Til at drive Møllen lod han udstikke nogle Damme og Søer, men da det imidlertid snart viste sig, at de tømtes for hurtigt, saa at Møllen gik istaa, blev der i 1574 truffet Aftale med den kongelige Graver om at indgrave Aaen, der førte til Hanebjerg Mølle, i den lange Grøft ved Hammersholt. Denne sidste løb nemlig ogsaa til Frederiksborg Mølle, der saaledes vilde faa Vand nok. Hele Arbejdet var beregnet at skulle koste 756 Daler. Endvidere blev der i Begyndelsen af det følgende Aar truffet Bestemmelse om at grave en Grøft, der skulde lede Vandet fra nogle Kilder og Vandspring ved Strø til Slotssøen. Fra disse Arbejder stammer vistnok ogsaa „Slusen", der er Navnet paa Forbindelsen mellem Teglgaardssøen og Slotssøen (se Kortet S. 77). Fra Allerødsø løber der en Aa til Teglgaardssøen og herfra føres Vandet videre ved en Grøft, hvorover der fandtes en Bro i Byen, til Søen ved Slottet. Om denne sidste er iøvrigt at be-

mærke, at Kongen i 1585 forbød Lensmanden for Fremtiden at fiske i den, da han vilde have Fiskeriet i denne og andre Søer i Lenet forbeholdt sig selv. Vi har her Begyndelsen til de kongelige Fiskerier i Nordsjælland, som senere spillede en betydelig Rolle.[22]

Med dette er vi naaet frem til Slutningen af Frederik II.s Regering og skal fra denne Tid endnu kun nævne hans sidste Foranstaltninger Byen vedrørende. I de mellemliggende Aar (fra omkring 1575 til 1585) havde han været saa optaget af sine Byggearbejder paa Kronborg, at han saa godt som ikke havde beskæftiget sig med Frederiksborg og Hillerød,[23] og Følgen heraf var da blevet, at der her havde indsneget sig forskellige Misbrug, som han i 1585 maatte udstede et aabent Brev for at faa afskaffede.[24] Det første af Misbrugene angik selve Kongens Ejendomsforhold til Byen. Om dette kunde der i og for sig ikke være nogen Tvivl. Kongen havde jo ved Mageskiftet erhvervet Byens Grund og Ret til dens Fæsteafgifter og han havde hele Tiden hævdet dette Standpunkt. Da han saaledes i 1578 gav Sekretær Poul Wernicke Ejendomsbrev[25] paa en Bygning, denne havde opført paa egen Bekostning paa en Grund, Kongen havde tilladt ham at indtage næst op til den nye Kro, indføjede han ved denne Lejlighed en Bestemmelse om, at han havde Forkøbsret til Bygningen, hvad han ogsaa hævdede, da han i 1581 gav sin Huskok Christiern den Gaard, denne iboede i Byen, og i 1587 forlenede Falentin Kammand med en anden Gaard fri for Landgilde, Ægt, Arbejde og anden Tynge.[26] Paa den anden Side havde han delvis ophævet sit Ejerforhold ved det aabne Brev af 1569, der gav alle Lov til frit at nedsætte sig ved Slottet indenfor en Frist af to Aar. Det var denne Frist, der ikke blev overholdt, og det var herved Kongens Ret krænkedes. Der var nemlig mange i 1585, som byggede og bosatte sig i Hillerød, Ølskøb og andetsteds ved Slottet eller som boede tilhuse hos allerede bosatte Folk uden at give nogensomhelst Besked eller erhverve Lensmandens Tilladelse og uden at føle sig forpligtede til at gøre Kronen nogen Tjeneste, skønt de brugte dens Ejendom med Græs-

gang, Ildebrændsel og andet. Kongen paabød dem derfor for Fremtiden, hvis ikke de var i Kongens eller Slottets Tjeneste eller havde kongelig Forskrivning paa de Gaarde de besad, at svare en af Lensmanden fastsat rimelig Afgift af deres Huse og Ejendom, og, naar de tilsagdes, at sende „en færdig Hjælp" til at rydde og renholde Slottets Borggaard. Vilde nogen herefter bosætte sig ved Slottet, maatte han erhverve sig Lensmandens Tilladelse hertil, og den var ogsaa nødvendig, naar man vilde bo tilhuse hos andre.

Det andet Misbrug vedrørte Brugen af Slotskirken. Om denne bestemte Kongen, at kun de Beboere i Hillerød og Ølskøb, der var i hans eller Slottets Tjeneste, maatte søge den, medens de andre skulde søge enten Herløv eller Tjæreby, hvilken af disse der var dem mest belejlig.

CHRISTIAN IV.s TID

Da Frederik II døde i 1588, var Christian IV endnu for ung til selv at tage Styret, og Regeringen blev derfor af Rigsraadet foreløbig overdraget til fire af dets Medlemmer. Som ganske naturligt var, befattede Rigsraaderne sig ikke med Byggeforetagender eller Forandringer paa Frederiksborg,[1] og Formyndertiden blev derfor baade for Slottets og for Byens Vedkommende en Periode mager paa Begivenheder. Værd at nævne er egentlig kun, at den gamle Kro[2] ved Nytaarstid 1594 delvis brændte, men strax derefter blev opført igen, at den føromtalte Valentin Kammands Gaard i Hillerød[3] efter hans Død blev bortforlenet og ved denne Lejlighed kaldtes for *Kroen i Hillerød* — der har saaledes været let Adgang til at faa Tørsten slukket, idet der ikke blot fandtes de tre Kroer, men Indbyggerne ved Slottet og i Hillerød og Ølskøb skaffede sig en Extraindtægt ved at sælge og udtappe Vin og Tyskøl i Pottetal, til Afbræk naturligvis for Kromændene, som Kongen derfor maatte værne ved flere Breve[4] — og endelig, hvad der er af størst Interesse, at der i 1596 blev optegnet et Mandtalsregister over de Personer i Hillerød, som skulde svare den paabudte Pengeskat.[5]

Ialt var der 34 Skatteydere, og de henregnedes til „Ugedagsmænd, der bor for Kongens Slotte". En Gennemgang af Navnefortegnelsen viser, at 11 ikke ved deres Tilnavn er nærmere karakteriseret med Hensyn til Erhverv, medens fire kaldes Tømmermænd, een Savskærer, een Snedker, een Murmester, tre Skomagere, een Skolapper, een Skræder, een Væver, een Kræmmer, een Bager, een Fisker, een Vognmand, to Guldsmede, een Badskær og een Trommeslager. Den Menneskealder, der var gaaet, siden Byen kom under Kronen, havde ændret Indvaanernes Erhverv og bragt Befolkningstallet betydeligt i Vejret. Ved Beregninger udfra et senere Skattemandtal og en dermed samtidig Hovedskat-Fortegnelse (fra 1645), hvor der til hver Skatteyder svarede et Personantal paa 9, skulde vi kunne ansætte Tallet af Indbyggere i Hillerød 1596 til omkring 300 Mennesker. Paa samme Tid skulde Ølskøb have haft omkring 260 Indvaanere, idet nemlig Mandtallet for denne Bys Vedkommende angiver Skatteydernes Antal til 29 Ugedagsmænd. Af disse var 15 uden Tilnavn, medens to var Savskærere, een Kalkslager, een Graver, to Vævere, een Skræder, een Bødker, een Vognsvend, een Løber, een Dugsvend, een Kok, een Skolemester og een Spillemand. Ølskøb havde altsaa gennemgaaet en lignende Udvikling som Hillerød, men den var endnu noget mindre end denne, og begge var de, som Mandtalsregisterne og forskellige Breve[6] viser, Hjemsted for Folk, der enten var eller havde været i Kongens Tjeneste.

Der var ikke gaaet ret lang Tid efter at Christian IV i 1596 var blevet kronet, før han maa have fattet Planen om at skabe et storstilet Slotsanlæg, der kunde afløse den Herregaard, som hans Faders Frederiksborg jo kun havde været at regne for. Allerede i 1599 sluttede han Kontrakt om Opførelsen af et Lysthus, Sparepenge kaldet, ovre paa den nordre Søbred, for at han kunde have et Opholdssted, medens det nye Slot blev bygget. Endnu før Sparepenge blev helt færdigt, forelaa Udkastet til Slottet, og Aftaler blev i Slutningen af 1601 og Begyndelsen af 1602 truffet med Haandværkerne om Arbejder til det paatænkte Byggeforetagende og om Nedbrydelse af det gamle Frederiksborg. Man begyndte

med Slotsholmen, som blev ryddet saa hurtigt, at den nye Hovedbygnings Nordfløj, Kongefløjen, allerede samme Aar (1602) begyndte at rejse sig her. Da den var færdig i 1604, opførte man derefter Kirkefløjen 1606, Prinsessefløjen 1608 og forbandt de to Sidefløje med en Mur 1609. Det indre var dog ikke færdigt førend 1613, i hvilket Aar Kongen efter Freden i Knäröd modtog sine første Gæster paa sit nye Slot. Paa den mellemste Holm tog man 1612 fat paa at bygge Slotsherrens Hus, 1614 paa Kancellibygningen, der foruden at rumme danske og tyske Kancelli, tillige skulde huse de fremmede Gesandter, og sluttede med 1618-20 at opføre Porttaarnet. Med 1622 kan vi regne Christian IV.s Slot for fuldført, idet nemlig Bygningerne fra Frederik II.s Tid paa den forreste Holm blev staaende, skønt de ogsaa efter den oprindelige Plan skulde være nedrevet.[7] Der blev dog stadigt arbejdet paa Slottet, idet det store Anlæg naturligt krævede Tilsyn og Udbedringer. Mange Haandværkere vedblev derfor med at bo i Hillerød og have deres Næring af Slottet. Navnlig var det ofte nødvendigt at udflikke Murene i Vandgangen, et Arbejde man enten foretog fra en Flaade eller efter at man havde tømt Søen. Ganske morsomt medførte den sidstnævnte Fremgangsmaade en Extraudgift for Slotsmøllens Vedkommende. Naar Vandet nemlig løb ud af Slotssøen, gav det Møllen saa megen Drivkraft at den malede meget mere end man havde Beholdere til, og man maatte derfor lade lave en ny stor „Bing", der kunde rumme sex store Laster Mel og Malt.[8]

Af det førnævnte Mandtal saa' vi, at Ølskøb i 1596 var tæt op ad Hillerød i Størrelse. De følgende Skatteregistre[9] viser os, at den ikke blot naaede, men endogsaa for en Tid var lidt større end Hillerød. Tallene stiller sig saaledes. I 1600 var der 33 Ugedagsmænd i Hillerød og samtidigt i Ølskøb 34 Ugedagsmænd og dertil 3 Drenge, der tjente for halv Løn; i 1610 var der 34 i Hillerød, medens Ølskøb var uforandret, i 1611 havde Ølskøb ogsaa Overvægten med 33 mod 32. 1612 derimod bragte Hillerød foran med 39 mod 24, men de to følgende Aar fik Ølskøb Revanche, idet den havde 36 Ugedagsmænd og 4 Drenge for halv Løn mod

Hillerøds 36 Ugedagsmænd. Derefter tog Hillerød imidlertid Føringen, 1617 havde den 47 mod 30, 1618 52 mod 18, 1620 58 mod 32, for tilsidst at beholde Sejren, da Ølskøb blev nedlagt. I denne Kappestrid har vi sikkert Forklaringen paa et ellers

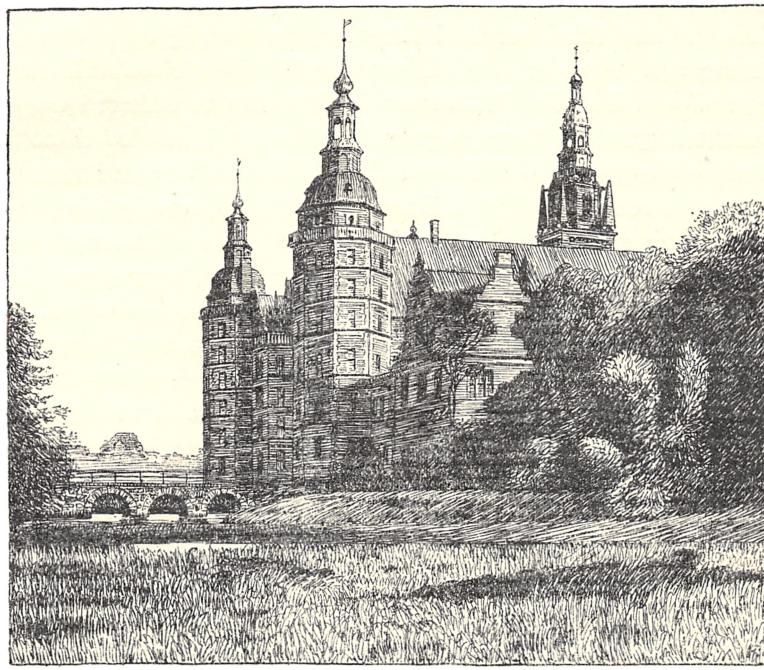

FREDERIKSBORG SLOT

dunkelt Udtryk, som forekommer ved en bestemt Lejlighed om Hillerød. Da Kongen nemlig i 1604 gav sin Kok Hans Feier Brev[10] paa at maatte beholde det Hus i Hillerød, som Kokken boede i, føjede han til, at det kun gjaldt saa længe, han ikke blev til Sinds at *forandre eller helt at ødelægge Hillerød.* Og da han samme Dag gav Jørgen Jæger Livsbrev paa Besoldning af Frederiksborg Len og dertil lod ham beholde det Hus i Hillerød, han boede i, skete det med det samme Forbehold. Noget sikkert om Kongens Grunde til at ville ødelægge Hillerød kan vi selvsagt ikke

udtale, men vi fejler dog næppe meget ved at antage, at han har næret Planer om at flytte Hillerød og Ølskøb sammen saaledes, at det enten blev den sidste som dannede Kærnen, eller maaske begge Byer ophævedes, og Husene genopførtes omkring den gamle Kro. Hvorom alting er, blev denne Trusel mod Hillerøds Existens dog ikke ført ud i Livet, og da endelig en af Byerne maatte vige, blev det ikke Hillerød. Da Nedbrydelsen af Ølskøb først skete i det Aar, Slottet var færdigt, har vi sikkert i denne Omstændighed et Fingerpeg om, hvorfor det ikke blev til noget med Ødelæggelsen af Hillerød. Kongen har utvivlsomt ikke kunnet undvære nogen af de to Byer, saa længe Slottets Bygning stod paa, thi det gjaldt jo om at skaffe Husly til de mange Arbejdere, som i den Anledning kom hertil. Spørger man, hvor denne forsvundne By har ligget, kan Svaret gives med stor Sikkerhed. Da Frederik II i 1585 forbød de Beboere i Ølskøb, som ikke var i kongelig Tjeneste, at komme i Slotskirken, henviste han dem til i Stedet at søge Tjæreby,[11] og at de virkelig gjorde det, viser Lensjordebøger[12] og Kirkeregnskaber[13] med al Tydelighed. Saaledes meddeler Tjærebyregnskabet, at af 36, der døde i 1619-20, var ikke mindre end 24 fra Ølskøb, medens 3 var fra Ullerød og 9 fra Halløse, Den Omstændighed, at Ølskøb har hørt til Tjæreby Sogn, gør det naturligt at søge dens Plads et Sted Vest for Frederiksborg. I samme Retning viser ogsaa en Notits i Lensregnskabet for 1622-23, idet den omtaler et Vangehus mellem Ølskøbs og Ullerøds Vange; de har altsaa grænset op til hinanden. Fuldstændig Sikkerhed faar vi endelig af Lensjordebogen for 1651-52, som oplyser, at Ølskøb var en lille By, der laa neden for Slottet og bestod af 12 Huse, og af Skattemandstallet fra 1622 og Lensregnskabet,[14] der siger, at Byen blev afbrudt uden for den Lille Ladegaard og Jorden indlagt i dennes Vang. Paa Resens Kort fra o. 1670 er Lille Ladegaard tydeligt afsat; den har ligget, hvor nu Hillerødsholm er.[15] Og endelig siger Jessen i sin Amtsbeskrivelse 1753, at Ølskøb laa omtrent, „hvor nu de saakaldte nye Huse er". Ølskøb blev nedbrudt i 1621,[16] og i det følgende Aar nævnes der adskillige Arbejder paa dens Jorder. Der blev kløvet Kampesten

paa dens Mark, en ny Blegeplads indrettedes sammesteds, Grøfter gravedes i Engene og Moserne i dens Vang, Buske og Tuer (ialt 16566) blev ryddet, og derefter blev Jorden i denne forbedrede Tilstand udlagt i syv Vange, som var opkaldt efter Ugeda-

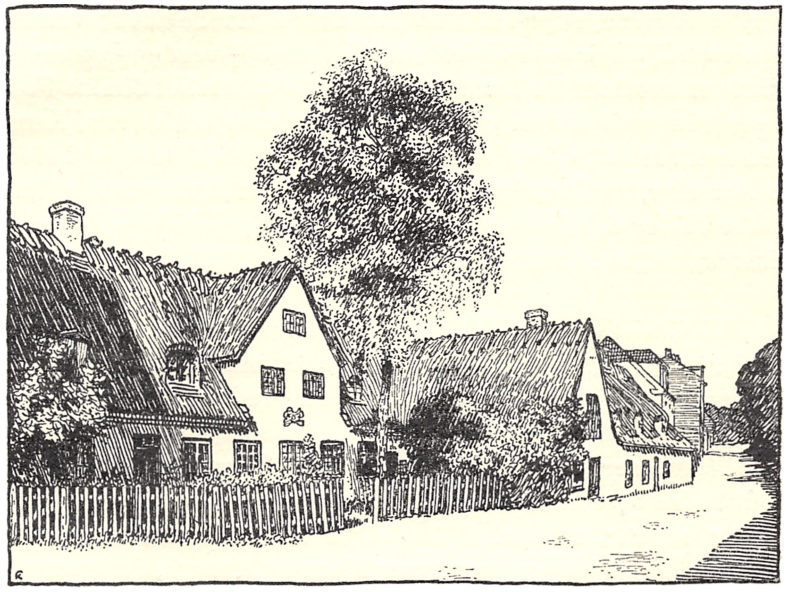

NYHUSENE. FREDERIKSVÆRKSGADE

gene.[17] Tirdagsskoven er endnu et Minde om denne Inddeling.[18] Gerner[19] skildrer Ølskøbs sidste Tid saaledes:

"Ja, end for Vesten laa en Landsby, som man kaldte
"Ølskøbing, hvilken blev, dér Kongen det befalte,
"Den liden Ladegaard at lade rette ind,
"Nedbrudt og Jorden lagt did efter Kongens Sind.
"Den Jord blev særlig delt i syv adskilte Vange,
"Hver Dag i Ugen har en Vang sig til en Fange
"At vexle Kvæget om paa nyt forfrisket Græs,
"Naar man har høstet først i hver Vang sine Læs.

"Men hvad som afbrudt blev og kunde Bygning tjene.
"Det kom til Hillerød og sat paa den alene,
"Som kaldtes Bakken nu, saa kom det dog til Gavn,
"Som andres Skade var, dog alt i Kongens Navn.

Allerede længe før Hillerød paa denne Maade havde vundet den endelige Sejr over Ølskøb, havde man opgivet den førnævnte Plan om at ødelægge Byen og havde i Stedet truffet direkte Foranstaltninger til at hjælpe den frem, saaledes at Udfaldet af Kampen mellem de to Byer ved Slottet paa Forhaand var givet. Kun to Aar efter, at Christian IV havde nævnt Muligheden af at forandre Hillerød, udstedte han nemlig d. 4. April 1606 paa Frederiksborg følgende aabne Brev.[20]

Vi Christian den fjerde ... gøre alle vitterligt, at eftersom vi naadigst have befalet os elskelige Jochim Bülou, vor Mand Tjener og Embedsmand paa vort Slot Frederiksborg, paa vore Vegne at skulle foreholde og paalægge menige Indbyggere udi Hillerød her for Slottet liggende deres Gaarde at forbygge og forbedre og enhver efter sin Evne og Lejlighed Staldrum at lade opsætte, en Part til tre, nogle til fire Heste, mere eller mindre, eftersom enhver haver Plads og Rum til, desligeste at lade gøre Kammers og Værelse, som Godtfolk kunde udi loseres, og med første Lejlighed muligst deres Huse at tække med Tegltag, og efter at de dennem befrygter, hvad Omkostning, de paa samme Bygning anvendende vorder, ikke at skulde kunne komme dennem eller deres Arvinger udi sin Tid til Bedste, men forgæves at være bekostet, efter at det er vor og Kronens Grund og Ejendom, de samme Bygning paasætter, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade undt, bevilget og tilladt og nu med dette vort aabne Brev under, bevilger og tillader, at forskrevne vore og Kronens Indbyggere udi forskrevne Hillerød og deres Arvinger saa mange som udi saa Maade, eftersom forskrevet staar, deres Huse og Gaarde forbygger og ikke flere maa fri og ubehindret sælge og afhænde, hvad Bygning de dér samme-

steds efter vores naadigste Befaling og os til Ære lader opsætte til hvem dennem lyster og gøre dennem den saa nyttig de bedst kunne, dog at de derom tilforn lader give vores Befalingsmand her sammesteds, den som nu er eller herefter kommende vorder, tilkende, saa han paa vore Vegne kan vide, hvad Folk paa samme Huse og Gaarde igen komme at bo og at de have det udi hans Minde paa vores Vegne, efter at det er vor og Kronens Grund og Ejendom, Husene staar paa, forbydende vore Fogeder, Embedsmænd og alle andre forskrevne vore og Kronens Indbyggere udi forskrevne Hillerød herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre under vor Hyldest og Naade.

Man har kaldt dette Brev et Privilegium[21] og i Byen selv opfattet det som et Frihedsbrev,[22] ja faaet Regeringen til at godkende denne Opfattelse, uden at der er Skygge af Hjemmel herfor i Brevet selv. Vi kan med Sikkerhed sige, hvad Kongen har ment, for det første, fordi vi til Grund for vor Undersøgelse kan lægge selve det af Kongen underskrevne Dokument og derved fritages for at skulle regne med Muligheden af Afskriverfejl og -misforstaaelser, og for det andet, fordi Indholdet er uden Vanskeligheder og ligetil at forstaa. Kongen havde ønsket, at der i Byen skulde indrettes Herbergsrum og opføres Stalde, og at den skulde præsentere sig som en Købstad med teglhængte Huse, men Indbyggerne havde ikke været villige hertil, fordi de var bange for, at den Bekostning de anvendte paa deres Bygninger, ikke skulde komme dem selv til Gode, da Grunden, hvorpaa de byggede, jo var Kronens. Denne Indvending maa Kongen have fundet berettiget, eftersom han ved dette Brev fjernede den. De Indvaanere, som paa den førnævnte Maade forbedrede deres Huse og Gaarde, men altsaa ikke alle Hillerøds Indbyggere, gav han nemlig fri Raadighed over de Bygninger, de opførte, saa at de maatte sælge dem til hvem, de vilde. Det sidste gjaldt dog ikke engang bogstaveligt, thi inden Salget fandt Sted, skulde det forelægges for og godkendes af Lensmanden. Friheden indskrænkede sig altsaa

til en Anerkendelse af den private Ejendomsret, uden at der i dette Brev lovedes nogen Begunstigelse, i Form af Skattefrihed eller Overdragelse af Jord, til Gengæld. Det vilde derfor have været meget forstaaeligt, om Indbyggerne i Hillerød ikke havde følt sig særligt tilskyndet til at opføre de af Kongen ønskede Bygninger „ham til Ære", og virkelig viser det sig, at Indvaanerne var træge til at efterkomme den givne Ordre. Om Grunden dertil har været den her formodede, maa staa hen, nok er det, at Kongen d. 3. Marts 1613 sendte Lensmanden Claus v. Ahnen dette Brev.[23]

Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom vi nogen rum Tid siden forleden haver ladet udvise Indbyggerne udi Hillerød her for vort Slot Frederiksborg liggende nogen Jord og Plads, hvorimod de underdanigst havde lovet at ville lade bygge Staldrum og anden nødtørftig Værelse, som godt Folk kunde loseres udi, og vi nu naadigst komme udi Forfaring, saadant af de fleste endnu ikke at være efterkommen, da bede vi dig og ville, at du enhver [af] dennem alvorligen foreholder samme deres Tilsagn og Løfte med det allerførste at efterkomme, saafremt vi ikke skulle foraarsages samme Jord og Plads igen fra dennem at lade tage og andre det at unde, som sig efter samme Forordning rette og forholde ville. Udi lige Maade komme vi og naadigst udi Forfaring, hvorledes Indbyggerne og Undersaatterne udi forskrevne Hillerød saavel som udi Ilskiøb sig skulle fortrykke ikke at ville, naar Behov gøres og de derom tilsiges, fremskikke en, som med Skuren, Fejen og andet saadant her paa Slottet sig kan lade bruge, eftersom de tilforn gjort haver, da bede vi dig og ville, at du dennem allesammen |: saa vel de, som have Gaarde, som de der bo udi Boder :| alvorligen formaner efter denne Dag sig ufortrøden derudinden at lade finde, saafremt de ikke derfor ville straffes som vedbør. Dog have vi naadigst bevilget os elskelig Jørgen Jæger og Hans Feger derfor at maa være forskaanede.

Desværre siges det ikke med tydelige Ord, hvad der dækker sig bag Udtrykket: „nogen Jord og Plads", men der kan dog allige-

vel næppe være Tvivl om, at det efter Sammenhængen kun kan forstaas som en Betegnelse for den Grund, hvorpaa „Staldrummene og anden nødtørftig Værelse" skulde opføres, altsaa i Virkeligheden blot en Omskrivning for Ordene i 1606-Brevet, hvorved Kongen gav Indbyggerne Lov til at disponere over de Bygninger, de opførte.

Om dette andet Brev har frugtet mere end det første, véd vi ikke, men vi kan formode det, eftersom Kongen i den følgende Tid paany viste sin Omsorg for Byen ved at opføre en Kirke i den. Inden vi imidlertid gaar over til Skildringen heraf, maa vi nævne et Par Ting, som ligger forud i Tid.

Den ene er, at Byen i 1617 paa en Maade fik en Embedsmand over sig. Uden at dog Lensmanden eller Ridefogeden mistede noget af deres Myndighed, blev der nemlig efter kongeligt Missive tilforordnet en bestemt Person i Hillerød, som kunde tilsige Folkene i Byen, naar der befaledes noget paa Kronens Vegne, og som iøvrigt skulde have Tilsyn med, at alt gik ligeligt og ret til.[24] Det er vist næppe et Tilfælde, at den første, som fik denne Stilling, var en haandfast Mand, Jens Rasmussen Klejnsmed.

Den anden er, at der i Byen har været en *Skole*, før Christian IV anlagde Latinskolen. Allerede i 1597 nævnes der i Slotsinventariet,[25] at der i Hillerød i Kapelmesterens Gaard var en Skole, som var forsynet med tre Sengesteder, en Kakkelovn, en liden Skive og to Bænke. Om den paa en eller anden Maade danner en Fortsættelse af Frederik II.s Skole, kan vi ikke sige, lige saa lidt som vi kan afgøre, om den er identisk med den Skole, som omtales i 1615, da der betaltes Husleje for den i en af Johan Bøgvads Boder. Gerner[26] har en Efterretning om, at det var Christian IV, der lod oprette en liden Skole, som blev holdt med største Flid i Clostergaden eller som den kaldtes af gammel Tid: den mørke Gade. Udgifterne ved den sidstnævnte Skole afholdtes iøvrigt af de Penge, som indkom til de fattige ved Gaver i den ny Blok paa Slottet og i den gamle Kirkes Kiste ved Slottet,[27] og af samme Midler forsynedes ogsaa de fattige Skolebørn med Tøj, snart som Belønning til „dem, som var fremmeligst kommen", snart

for at afhjælpe den direkte Nød, samt med Bøger: ABC'er, Donater, Glosebøger, Kathekismer og latinske Værker.[28] I Skolen gik i Almindelighed femten-tyve Drenge og fire-fem Piger og de var under Opsyn af en gammel Kvinde, som fik Løn „for at se dem til gode". Undervisningen besørgedes af en Skolemester, der tillige var Degn og i den sidste Egenskab fik Løn for at gaa med de de fattiges Pose,[29] dvs. indsamle milde Gaver i Kirken. Vi kender Navnene paa fire af Skolemestrene, af hvilke den sidste blev kaldet til Præst i Skaane ved Paaske 1633, det samme Aar, hvor Christian IV.s Skole blev taget i Brug.[30] Den sidstnævnte kaldes ved denne Lejlighed „den nyfunderede store Skole", medens dens Forgænger ikke uden Grund ydmygt benævnes: „den lille gamle Skole her paa Steden".[31] Skolemesterens Løn var saa ringe, at han ikke kunde ernære sig af den, men blev forundt som Hjælp hertil at maatte nyde Renten af 100 Daler af de fattiges Midler.[32] Og hvad Børnene angik, da giver foruden det allerede sagte et Par tilfældige Notitser i Fattigregnskabet os en Forestilling om deres Kaar.[33] Blandt de Skolebørn, som i 1629 fik Tøj, nævnes saaledes „Peder Jacobsen som gik nøgen og kunde ej gaa i Skole, fordi han var skurvet", og af Udgiftsposterne til Begravelseshjælp samme Aar danner sig et Tidsbillede, som i sine knappe Træk virker ejendommeligt gribende: „Den 25. November en lille Skoledreng Simon Kock, som var baade fader- og moderløs, givet for hans Kiste 3 ß, Mads Klokker for Graven at grave 1 ß, fire Karle som hannem bar til Graven 1 ß, nok en fattig Kvinde, som tog ham op paa Gaden og døde han strax hjemme hos hende, givet 1 ß." Med Rette opførtes derfor Skolebørnene i Fattigregnskabet[34] blandt „husarme Folk, vedtørvende Stavkarle og andre Guds Lemmer, som Hjælp og Almisse behøver her omkring Frederiksborg Slot." Det Sted, hvor den lille Simon Kock blev begravet, angives vel ikke, men det har utvivlsomt været paa den gamle Kirkegaard, som har strakt sig, hvad Resen tydeligt angiver, dær hvor nu Raadhuset ligger. Ved Udgravningen til dette blev da ogsaa Mængder af Dødningehoveder og -ben bragt i Dagens Lys.[35]

Hillerød, som i Middelalderen havde hørt under Grønholt i gejstlig Henseende, blev ved det tidligere nævnte Brev 1585 henvist til at søge Herlev Kirke.[36] Det gjaldt dog kun de Indvaanere, som ikke var i Kongens Tjeneste, thi de, der var det, vedblev at danne en Menighed omkring Slotskirken. Et Brev fra 1602 nævner de fornemste af Menigheden, som paa egne og andre Godtfolks Vegne, der boede for Slottet og i Hillerød, af Kongen havde faaet Lov til at kalde Hr. Peder Mogensøn Trane til deres Prædikant og Sjælesørger. For hans Løn, 120 Daler aarlig samt fri Bolig og Brændsel, indestod Udstederne dels for sig selv, dels for den ganske Almue, som boede for Slottet og i Byen.[37] Et Udtryk om, at det var Slotspræsten tilladt i Sognene at holde en Kapellan, som kunde gøre Bønderne tilbørlig Tjeneste i og udenfor Kirken, kunde afgjort tyde paa, at Herløv allerede da var blevet et Annex til Slotskirken.[38] Med direkte Ord siges det imidlertid i 1612, da Præstegaarden i Herløv, som hidindtil havde været beboet af Sognepræsten, besattes med en Ugedagsmand, fordi Sognepræsten efter Kongen Befaling var blevet forsynet med et andet Kald og Herløv bevilget til Slotspræsten, som maatte besætte dette Sogn med en Kapellan.[39] Længe har denne Ordning dog ikke varet, thi i 1615 fik Herløv atter sin egen Sognepræst.[40] Under alle disse Forandringer vedblev man at benytte Landsbykirken som Begravelsessted. Saaledes melder en Ligsten,[41] at Prædikanten paa Frederiksborg, Hr. Jørgen Mortensen, som døde 1583, blev begravet her, og andre Sten[42] fra Slutningen af 1500'erne og Begyndelsen af 1600'erne har været lagt over andre „Slottens Tjenere". Men ogsaa Indvaanerne i Hillerød, der som Folk af ringere Kaar blev jordet paa Kirkegaarden, uden at nogen Sten mindede om Stedet, hvor de laa, blev, hvad Kirkeregnskaberne[43] viser, ført til Herløv. Først fra 1621, da Hillerød fik sin egen Kirke, blev der indrettet en Kirkegaard ved Byens Gudshus, og denne vedblev man at benytte, lige til den i 1804 blev nedlagt.[44]

Hvornaar den gamle Slotskirke, den der stammede fra Frederik II.s Frederiksborg, egentlig er forsvundet, har vi ingen direkte Vidnesbyrd om, men man har sikkert ikke haft Uret i at

mene, at det er sket ret sent, omkring 1616, da Christian IV.s Slotskirke først paa dette Tidspunkt har været færdig i det indre. Visse Oplysninger kunde endda tyde paa, at den gamle Kirke har været i Brug endnu nogle Aar efter denne Tid. I Almissebogen nævnes nemlig for Aaret 1617, at der fandtes to Blokke til milde Gaver til de fattige, den ene kaldes „den ny Blok paa Slottet", den anden „den gamle Kirkes Kiste ved Slottet", og i 1620, da Blokkene tømtes d. 17. Okt., siges det tilmed udtrykkeligt, at den sidstnævnte var „den gamle Blok i den gamle Kirke". I 1623 oplyses det derefter, at den gamle Blok nu stod i Hillerøds Kirke — de to mellemliggende Aar bruger Betegnelser, som ikke kan anvendes til at vidne i den ene eller anden Retning — og i 1625, at den gamle Blok i dette Aar stod i Stalden paa Slottet, efter at Kirken i Byen var nedblæst (se S. 41). Det her fremdragne kan næppe forstaas paa anden Maade, end at Slotskirken paa den mellemste Holm har faaet Lov til at staa efter 1616 — den var jo heller ikke i Vejen, da dens Beliggenhed har været Vest for Slotherrens Hus — og været overladt Hillerøds Indvaanere til 1620-21. At den har maattet vige det sidstnævnte Aar, vilde i Virkeligheden ogsaa passe udmærket sammen med, hvad vi iøvrigt véd om Kongens Byggeforetagender paa denne Tid. Nu var Arbejderne paa den mellemste Holm jo ved at være færdige, og det vilde da være naturligt, om man fjernede de sidste Rester af det gamle Anlæg, hvis saadanne endnu fandtes, for at det nye kunde træde klart frem. Dernæst var det paa denne Tid (1620-21), at Planerne om at opføre en *Kirke i Hillerød* begyndte at virkeliggøres. Hvorfor Byen netop nu skulde have sit eget Gudshus, kan selvfølgelig skyldes forskellige Aarsager. Man kan med Gerner sige, at det var Kongens Ønske om, at Folk i Hillerød „ey skulde Gud forgiætte", der var det ledende Motiv, man kan ogsaa pege paa, at det netop var nu, Ølskøb blev nedlagt, og Hillerød derved voxede saa meget, at en Kirke maatte siges at være en Nødvendighed, men man kan endelig ogsaa mene, at Kongen var nødt til at tænke paa at give Bymenigheden en Erstatning for det gamle Gudshus, som, efter hvad vi foran har fremdraget, nu maa være blevet ned-

revet. Thi at lade dem komme ind i den nye Slotskirke, var en Mulighed, som ikke laa for. Ved at antage, at Hillerøds Kirke skulde afløse den gamle Kirke paa Slottet, faar vi ogsaa en rimelig Forklaring paa, at Kongen i Februar 1621 udtrykkeligt ønskede, at den nye Kirke i Byen skulde være færdig samme Sommer og paa, at Kirken, hvad Begivenhederne senere saa tydeligt viste, var daarligt Hastværksarbejde.[45] Hvorfor skulde man ellers skynde sig saa meget, hvis det ikke var fordi, man snarest maatte skaffe Menigheden Tag over Hovedet?

Det være nu hermed, som det vil. Til mere end Formodninger kan vi ikke naa. Vist er det imidlertid, at man maaske allerede i 1619, men i hvert Fald tidlig paa Aaret 1620 tog fat paa Arbejdet med den nye Kirke i Byen, thi d. 23. Marts 1620 fik Voldmester Jørgen Jensen[46] Betaling for at have „forlignet og udjævnet et Bjerg i Hillerød, som Kirken skal staa paa." I August opmuredes under Bygmester Jørgen Friborgs Tilsyn Grunden under Kirkens Fodstykke, og hermed standsede Arbejdet paa Stedet for dette Aar.[47] Samtidig var Galne Troels, Tømmermand og Indvaaner i København, beskæftiget med at omhugge et Boldhus til „den Kirke, som kommer at stande ved Frederiksborg",[48] og i Slutningen af Aaret eller i Begyndelsen af 1621 havde han i Hillerød rejst Tømmerværket til Kirken. D. 9. Marts 1621 indgik Kansleren Kr. Friis Fortingning[49] med to hollandske Murmestre, Brødrene Dirch og Thonnis Piætærsun Müller fra Amsterdam om, at de paa egen Omkostning og med egne Pligtsfolk skulde udføre alt Murerarbejdet. Gennem disse Aftaler kan vi danne os en Forestilling om, hvorledes Kirken har set ud. Den har været en Langhusbygning, idet Koret kun har været markeret i det indre ved et Korgitter,[50] af Bindingsværk, 34 Fag lang og 8 Fag ved den hele Gavl ved Alteret (Østgavlen altsaa), hvert Fag 5 Tavl højt og udmuret med 1½ Stens Mantelmur. Ved Kirkens Vestgavl skulde der efter den oprindelige Plan være opført et muret Taarn, 28 Alen højt og med en Grundplan paa 8 Alen i Kvadrat, men man fortingede senere om i Stedet herfor blot at opmure en Pille fem Alen bred og to Alen uden[for] Kirkemuren samt saa høj

over Taget, at to Klokker kunde have deres „fulde Svang" i den. En Del af Pillen blev ogsaa opført, men man skiftede saa Sind igen og endte med alligevel at opføre Taarnet. Kongen har vistnok ikke givet Besked om denne Forandring, thi da han skulde anvise de 12 Daler udover det fortingede Beløb, som Murmesteren skulde have for Taarnets Opførelse, bemærkede han[52] i Randen paa Udgiftsordren: Der haver jeg intet hørt af. Naar Fortingningen kommer frem, saa er vel dertil at svare!" At Taarnet blev opført, er imidlertid sikkert. Det nævnes flere Gange i Regnskaberne, blandt andet ogsaa i Badskærerens Liste[53] over behandlede Personer, hvor der opføres en Pligtskarl, „som blev lægt og forbundet et Hul i hans Hoved, som han bekom af en Delle, som faldt neder af Taarnet paa Hillerøds Kirke". Kirken selv var teglhængt, medens Taarnet var tækket med Bly.[54] Indvendig har Kirken været lige saa prunkløs som udvendig. Væggene var glat „afdønnikede", Gulvet var lagt med Mursten, Alterbordet var muret, og vistnok i Skibets Vestende var der et Pulpitur. Der tales ikke om nogen Altertavle, men derimod véd vi, at Snedkeren Christian Fredemacher, Indvaaner i Hillerød, havde Arbejde med Kirkens Stole og Prædikestol.[55] Af Inventar har der iøvrigt været en rød Stol med tre Trin og Guldbogstaver paa, det er muligvis den samme, som kaldes Kongens Stol, og som var omhængt med sorte Fløjlstapeter, en Stol ved Alteret, som Skolemesteren stod i, en Kiste, som Kirkens Klæder laa i, en Bogstol med Rygstykke, et Timeglas og et lille sølvforgyldt Kompas. De her nævnte Sager har, hvad der er ganske interessant, fra først af hørt hjemme i den gamle Slotskirke, inden de kom til Byens Kirke,[56] men om de det sidstnævnte Sted ogsaa har været anvendt efter deres oprindelige Bestemmelse, og navnlig om Kongen har benyttet „Kongens Stol", da den stod i Bykirken, kan vi naturligvis ikke afgøre. I Taarnet hang to Klokker, en lille[57] og en større; den sidste, som nu hænger i Raadhusspiret, var støbt af Hans Kemmer i 1621, maaske paa Kongens Bekostning, eftersom den bærer hans kronede Navneciffer og Valgsprog.[58] I saa Fald kan vi have Lov til at formode, at den er blevet skænket, da Kirken

samme Aar blev færdig.[59] Kirkegaarden var indhegnet med en Kampestensmur, hvori der var en Port.[60]

Endnu medens Opførelsen stod paa, viste det sig, at Kirken ikke var solidt Arbejde. Tømmerværket[61] maatte saaledes rettes op, da det havde givet sig over til den ene Side — det var fristende at søge Forklaringen hertil i Tømmermandens Navn *Galne* eller *Galde Troels* — og da Bindingsværket skulde besigtes, gjorde Kongen[62] direkte opmærksom paa, at „Fagene paa Kirken var ringere end paa andre, gemene Huse." Da Bygningen saa tilmed laa paa Byens højeste Sted, hvor Vind og Vejr rasede med uhindret Kraft, har vi i disse Forhold Forklaringen paa, at Kirken i en Storm 1624 ikke havde tilstrækkelig Styrke til at holde Stand, men blæste om. Gerner siger, at det skete S. Karens Nat (d. 25. November), og det kan meget vel passe, thi det stemmer med, at Sognepræsten i Nakskov antegnede Ulykken som foregaaet i Vinren 1624-25.[63] Da Kirken var nedblæst, fik fire Karle Løn for i fire Nætter at holde Vagt paa Kirkegaarden, for at intet skulde bortstjæles. Jep Tømmermand nedtog, hjulpet af en Baadsmand, Klokkerne af Taarnet, og da dette senere ogsaa blev berøvet sit Blytag, er det utvivlsomt blevet nedbrudt. Opførelsen af en ny Klokkestol vidner i samme Retning. Paa Kirkegaarden blev der bygget et Skur, som Præsten kunde staa i, og Kirkegaardsporten, der var sønderblæst, blev istandsat.[64]

Kun kort Tid havde Hillerød saaledes haft sin egen Kirke. I Stedet for det ødelagte Gudshus fik Menigheden Lov til at indrette sig i Stalden paa Slottet (sml. S. 38), og her blev der da i Løbet af Foraaret 1625 opsat Bænke og Rækker, Væggene uddønniket, Altergulvet lagt, Alterklædet udflikket og omhængt, en Krydsfod til at sætte „Daaben" paa forfærdiget og en ny Ligbør anskaffet.[65] Men heller ikke her fandt Byens Menighed et blivende Sted. I 1629 var der paany Planer fremme om at skaffe Hillerød en egen Kirke, idet der blandt Murmester Jørgen Bebers Arbejder udtrykkelig nævnes: den *nye* Grund til Kirken i Hillerød, ligesom der ogsaa i Juli og August blev leveret Kalk hertil.[66] Videre langt kan man dog ikke være kommet med Virkeliggørel-

sen af det paatænkte Anlæg, thi umiddelbart efter at man i November 1629 havde tømt Kirkeblokken i Stalden, hvilket igen vil sige, at der indtil dette Tidspunkt har været holdt Gudstjeneste dær, maa nemlig det, som man hidtil havde forbudt, være sket: Slotskirken blev ogsaa tilgængelig for Bymenigheden. Da den nye Blok nemlig blev aabnet d. 11. Dec. 1630, siges det udtrykkeligt, at den gamle Blok, som tilforn stod i Stalden, ikke havde været brugelig i dette Aar (dvs. fra 27. Nov. 1629 til 11. Dec. 1630), eftersom Hans Majestæt naadigst havde bevilget „Menigheden her paa Steden" at maatte holde deres Gudstjeneste i Slotskirken, og der i denne ikke havde været noget Sted, hvorpaa man kunde sætte den gamle Blok.[67] Det har vistnok ogsaa været overflødigt at ville anbringe den i Slottets Kirke — foruden at der skulde en „særdeles Bevilling" til at gøre det — da der i Forvejen var to Tavler i den, af hvilke den enes Gaver gik til selve Slotskirken, medens den andens brugtes til at lønne Klokkeren ved den Kirke, som skulde opbygges i Byen, og til at betale andre fornødne Udgifter med. Aaret efter[68] fik Bymenigheden saa endelig, om man saa maa sige, Borgerret i Slotskirken, idet Kongen d. 25. Dec. 1631 paalagde Lensmanden at „ordinere enhver efter sin Condition og Vilkaar Stolestader i Kirken," paa hver Stol skulde der gøres en Seddel, hvorefter enhver kunde vide at rette sig, og Stolene yderligere nummereres. Visse Stole var dog særligt forbeholdt Herremændene, Slotsfruen, Peblingerne, Mejersken og Fadeburskvinden. Og siden denne Tid har da Hillerøds Indvaanere saa godt som uafbrudt søgt til Slotskirken og aldrig senere faaet nogen egentlig Kirke i selve Byen.

At Byens anden Kirke ikke blev fuldendt, maa vistnok skyldes den Omstændighed, at Kongen tog fat paa et andet stort Byggeforetagende i Byen, nemlig Opførelsen af *Latinskolen* og derfor ikke har kunnet magte at have begge Arbejder i Gang paa samme Tid. Den 29. Marts 1630 udstedte Christian IV „efter kristeligt Betænkende" Fundatsen[69] for den Skole, som han med det første, næst Gud Almægtigstes Hjælp, agtede at lade opbygge i Hillerød. Skolen kom til at ligge paa det Sted, hvor den nu-

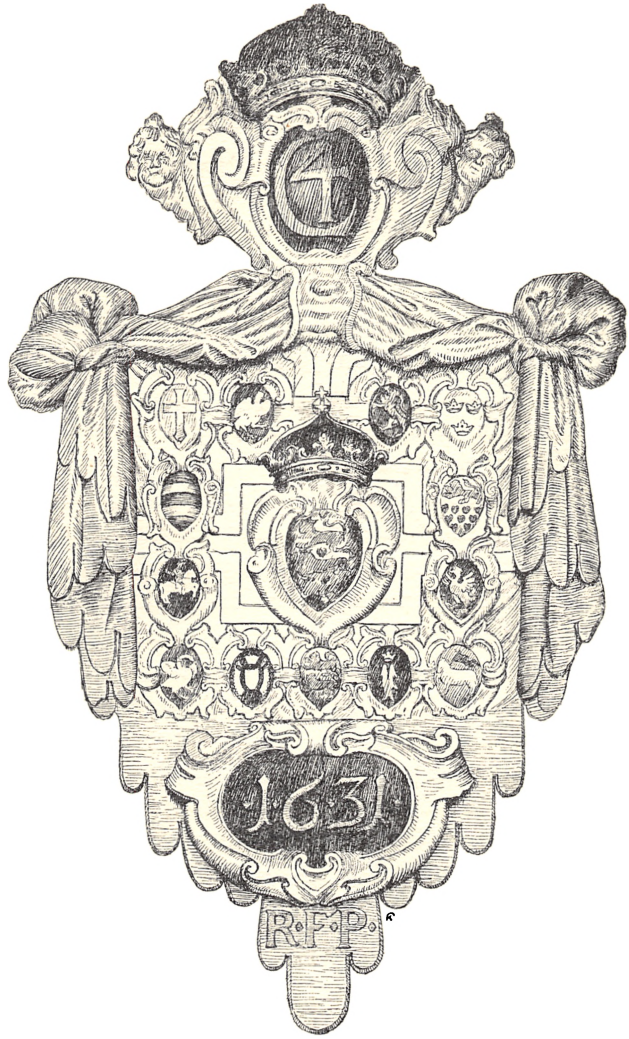

Sandstenstavle fra Christian IV.s Latinskole

værende Bygning er, men Grunden var oprindelig ikke Kongens; den blev erhvervet ved Mageskifte fra Hans Hendriksen i Kragerup.[70] Allerede i Lensregnskabet 1630-31 nævnes Kælderen i den

ny Skole, og i det følgende Aar oplyses, at Skolen blev bygget af Hillerødmurmesteren Jørgen Beber, som anvendte 130 000 Mursten og 170 Læster Kalk til Grunden, Kælderen, Siderne og Gavlen. Over Hovedindgangen anbragtes et Sandstensrelief med den kongelige Bygherres Vaaben og Navnetræk samt Aarstallet 1631. I dette Aar har da det ydre været færdigt, medens det indre først er blevet fuldendt 1633, da Skolen blev indviet ved Mikkelsdag.[71] Bygningen, der laa i øst-vestlig Retning, var, navnlig i Forhold til Datidens Huse, et ganske anseligt Værk, tolv Fag langt og to Stokværk højt, dertil forsynet med Kælder og indrettet med Kamre i Loftsetagen under det stejle teglhængte Tag. I den østlige Halvdel af nederste Stokværk havde Skolemesteren, som Rektor fra først af kaldtes, sin Bolig, medens den vestlige var det egentlige Skolelokale.[72] Engelstoft, som i 1797 besøgte Byen og ønskede at se den ene af dens Seværdigheder: Skolen, beskriver den saaledes: En styg Lugt, saadan som man plejer at træffe den i Skolerne, mødte os strax, og Vinduerne fandt vi og saa tæt tillukkede, som om man ex confesso vilde udelukke enhver renere Luft. Skolen var ved et Skillerum delt i to halve Dele. Bordene var i uregelmæssige Skikkelser, ikke meget bredere end en Fjæl. Paa Loftet stod: 1633." Han kan derfor have haft god Grund til, som han sagde, ikke at føle sig meget opbygget af at se den.[73] Skolens tre Lektier var kun adskilt fra hinanden ved et Tralværk, saa at Lærere og Disciple har maattet kappes indbyrdes om at overraabe hinanden. Naar Undervisningen stod paa, maa man derfor have kunnet høre den langtvæk. Skolens Stiftelse betød ganske vist en Fordel for Byen, idet dens Disciple blev indlogeret rundt om hos Borgerne, men der var dog ogsaa et Omraade, hvor den kom til at gøre Indgreb, og det var i Fattigvæsenet. Vel havde Kongen givet 3000 og „andre Godtfolk" 600 Daler, af hvis aarlige Rente, 216 Daler, Skolarkerne (Kongens Hofprædikant (Konfessionarius), Slotspræsten og Lensmanden) samt Skolemesteren skulde uddele Hjælp til at underholde „ti nødtørftige Skolens Personer" med, men dette, har Kongen indset, var langt fra tilstrækkeligt, og han bestemte derfor allerede i 1631, at for Frem-

tiden skulde de fire Femtedele af, hvad der indkom i Slotskirkens Blok anvendes til Skolens Personer, medens Stedets fattige og husarme, som før havde faaet hele Beløbet, nu kun skulde have den ene Femtedel.[74] En ringe Trøst var det, at de sidstnævnte maatte faa alt det, der blev samlet i Byen i de fattiges Stok, thi man havde ikke noget Sted at opstille denne. Ved Omtalen af denne Forordning udbrød da ogsaa den, der har ført Fattigregnskabet i 1632, i dette Hjærtesuk: „Gud bevæge Hans kongelige Majestæt at lade en Kirke her opbygge, hvorpaa de fattiges Blok kunde sættes og i Synderlighed og fornemmeligen anden Gudstjeneste kunde holdes!" Men Sukket blev ikke bønhørt, og de fattiges Midler blev yderligere beskaaret ved at en Del af dem anvendtes til at klæde Skolebørnene for. I Fattigregnskabet for 1633 meddeles saaledes, at af det sorte Klæde, som Slotskirken havde været betrukket med ved Frøken Anna Cathrines Ligbegængelse, blev vel noget overladt til Skolen, men det var langtfra nok, og man maatte derfor yderligere købe islandsk Vadmel, for at „mesten de fattige iblandt store og smaa af Skolebørnene kunde blive hjulpet med Kapper og Gangklæder." Ved den hellige Kristi Fødsels Fest bekom Skolens Personer da i Overværelse af deres Skolemester og Hører Klæder og Sko, til hvis Forarbejdning og Anskaffelse de fattiges Midler ogsaa var blevet anvendt. I de følgende Aar nævner Fattigregnskabet atter, at Skolebørnene har faaet Klæder, Sko og Hoser, ja fattige Skolens Personer holdtes paa Kost og fik Hjælp til at deponere for.

Skolens Historie skal vi iøvrigt ikke her gaa nærmere ind paa da den oftere er blevet gjort til Genstand for Behandling, men kun vedrørende Bygningen bemærke, at den stod som en smuk og værdig Repræsentant for Kongens Virksomhed som Bygherre i Hillerød, lige til den i 1834 blev et Offer for Luerne.[75] Var ikke denne Ulykke sket, vilde den sikkert have eksisteret endnu den Dag i Dag, thi den var i Modsætning til Kirken, som jo kun fik en stakket Levetid, opført paa en solidere Maade og i lange Tider den eneste Bygning i Byen, som vi med Sikkerhed véd var grundmuret.

Kongens Byggevirksomhed indskrænkede sig imidlertid ikke til Kirken og Skolen, omend det var de to Foretagender, han tog mest direkte Del i. En hel Række Gaarde blev, fordi de var beboet af Folk, som havde deres Tjeneste paa og i Tilknytning til Slottet, bygget og vedligeholdt paa Lenets Bekostning, altsaa indirekte paa Kongens. Gennem Lensregnskaberne kan vi danne os en Forestilling om disse Bygninger, hvordan de var indrettet, og til Nød hvor de laa.

Som den første nævner vi *Præstegaarden* eller rettere Slotspræ-dikantens Gaard i Hillerød, thi Hofprædikanten havde sin Residens paa Slottet. I Søren Olsens Kaldsbrev 1567 anvistes Gaarden Fjelkindstrup, som Kongen havde erhvervet med al dens tilliggende Ager og Eng ved Mageskiftet 1560, til Præstegaard, men vi véd ikke noget sikkert om, hvor den har ligget. En gammel Tradition vil dog vide, at der i Præstevangen har været en Præstegaard, som har givet Vangen dens Navn. Den nævnes sidste Gang 1574. Derefter omtales den ikke, før det i 1597-Inventariet siges, at der blandt Byens Huse, som hørte til Slottet, ogsaa var „Mester Christens Gaard", thi herved kan der kun forstaas den daværende Slotspræsts Embedsbolig. Om Bygningen har vi fra den følgende Tid nogle spredte Oplysninger. Der har været en Hovedbygning af Bindingsværk med Kælder under, i Gaarden har der været en Brønd, Stald og Stegers nævnes ogsaa. Til Residensen hørte en Have indhegnet med et Plankeværk. Gaardens Beliggenhed véd vi mindre om. Da der tales om en Laage til Kirkegaarden fra Præsteboligen, og da den nuværende Helsingørsgade i gammel Tid (se Resens Kort) bar Navnet Præstegaden, er det rimeligt at søge Præstegaardens Plads nord for Kirkegaarden. Nogle dunkle Udtryk i et Skøde synes at pege i samme Retning.[76]

Bedre stillet er vi, naar det gælder om at bestemme, hvor *Jægergaarden* laa. Den har paa det nærmeste ligget dær, hvor nu Borgerstiftelsen er, idet vi kan følge denne Grunds Historie ret nøje. Som rimeligt var, har der allerede i Frederik II.s Tid været en Jægergaard ved Frederiksborg, det var jo især for Jagtens Skyld, Kongen erhvervede sig Slottet og Jordegodset heromkring,

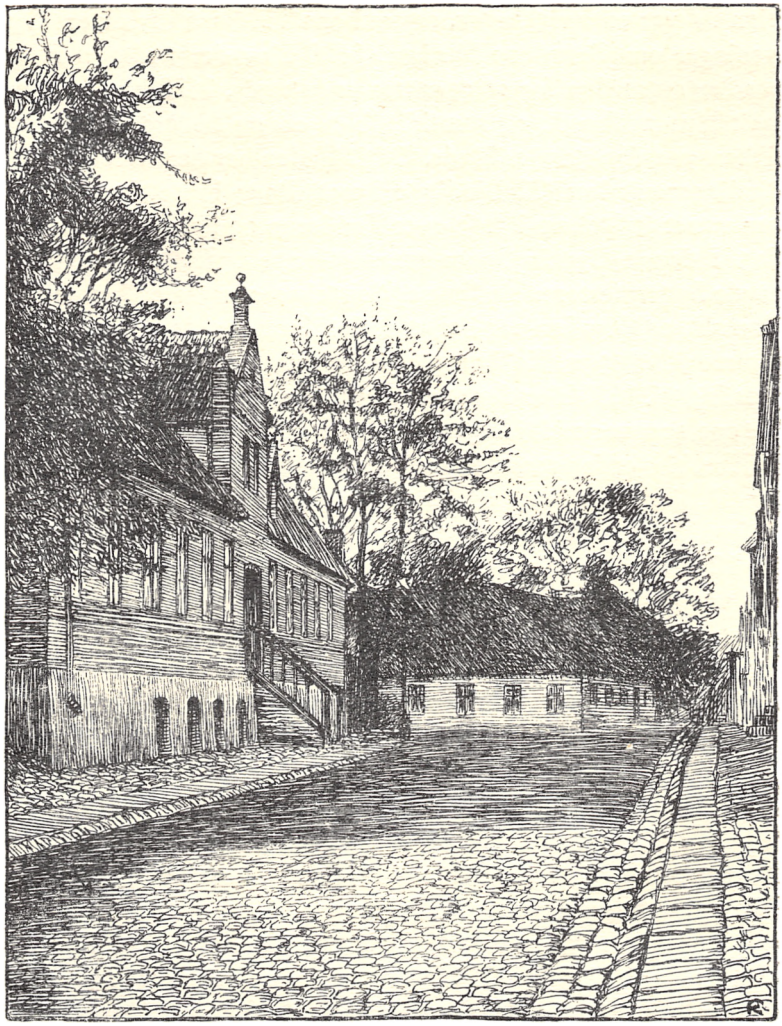

PRÆSTEGAARDEN

men vi kender kun lidet til den. 1582 nævnes der en Egel eller Svinesti og 1597 Jægermesterens Kammers, Beslagsmedje, kongelig Majestæts Stald med Staldmesterens, Staldknægtens og Svendenes Kammerser, altsaa et ret anseligt Komplex. Ogsaa Chri-

stian IV var en ivrig Jæger, og fra hans Tid har vi fyldigere Oplysninger om Gaardens Skæbne. 1620 blev der nedtaget Huse paa Jægergaarden for at opsættes andetsteds, 1622 blev et gammelt Hus nedbrudt, og samtidig blev en ny Jægergaard opført, sikkert paa den gamles Plads. Udtil Gaden har der været et langt Bindingsværkshus (22 Bindinger) med Port; Huset har vistnok kun været ét Stokværk højt over Kælderen og har haft teglhængt Tag. I denne Bygning, som synes at være opført ret langsomt, havde Jægermesteren sin Stue og Sengekammers (med hemmeligt Gemak), og desuden var her et andet Kammer, Børnestue, Rustkammer, Bryggers, Køkken og Mælkestue; paa Loftet hang Kongens Jagttøj. 1630 blev der opsat to nye Huse, ligeledes teglhængte. Det ene, som var midt i Jægergaarden og derfor kaldtes det mellemste Hus, blev opført med Benyttelse af gamle Sten i Bindingsværket, var 17 Bindinger langt og 12 Alen bredt, og rummede en Stald til fem Heste, et Gæstekammers og et Staldkammers; det andet var 12 Bindinger langt og 8 Alen bredt og laa nede ved Søen. Det var bestemt til Hundene og var adskilt fra Jægermesterens Kvarter ved et Plankeværk. Omkring hele Gaarden var der iøvrigt en Indhegning, hvad der ogsaa nok kunde tiltrænges. Helt ufarlige var „kongelig Majestæts Mynder, Rekler og Jagthunde" nemlig ikke, skønt de efter Regnskaberne kun blev fodret med Havre, Brød og Smør. Den 25. Marts 1625 fremkom saaledes Mads Villumsen fra Græse paa Frederiksborg Birketing og vidnede efter Loven med Ed og oprakte Fingre, at dér han for en Maaned siden gik ved sin Plov i Marken, da saa' han, at femten af Kongens Støvermynder og Jagthunde havde fat paa to Øg og bed dem meget ilde, saa at de døde paa den tredje Dag. Kongen maatte naturligvis betale Ejermanden for de ihjelrevne Heste. Og dette er ikke det eneste Eksempel, vi kunde nævne. Jægergaarden har da sikkert i høj Grad sat sit Præg paa Livet i Hillerød, naar Hundene førtes ud og hjem fra Jagterne, og naar de om Natten tudede i deres Hus nede ved Søen.[77]

Nord for Jægergaarden har der i 1620'erne ligget en *Humlehave*, indhegnet med et Plankeværk og forsynet med et Hus, hvor Hum-

lemanden boede. Længe har den dog ikke været drevet, thi i 1631 blev en Del af den samt Huset overdraget til Jægermesteren, der kort i Forvejen ogsaa havde faaet den mellem Jægergaarden og Humlehaven liggende Plads.[78]

Ved Slotsmøllen laa *Fiskergaarden*. I 1621 blev det gamle Fiskerhus, som havde staaet „paa Bjerget ved Suins Snabel"(?), nedtaget og oprejst ved Vejen uden for den nye Krovang, og her fik Fiskermesteren sin Bolig. Bag ved Fiskergaarden, som var opført af Bindingsværk, laa en stor Plads, Fiskerhaven, hvori der vistnok allerede i Christian IV.s Tid var et kunstfærdigt Hyttefad, bygget paa Land og overdækket med Tag samt indvendigt delt i mange Kamre. En Kilde forsynede det med stadigt rindende Vand, som derefter løb ud i Lange Dam. Ved Slotsmøllen laa ogsaa det kongelige *Slagterhus*, som nævnes allerede i 1597, og som senere blev beboet af den kongelige Urmager. Lige overfor den gamle Kro havde den *lille Jægergaard* sin Plads. Hvornaar den er blevet oprettet, vides vistnok ikke, men den har eksisteret samtidig med den førnævnte gamle Jægergaard (paa Jægerbakken) og brændte i 1733. Den kongelige Blytækker havde sin Bolig her, da Gaarden ikke længere tjente sit oprindelige Formaal.[79]

Vi nævnte tidligere, at der i Begyndelsen af Christian IV.s Tid var ikke mindre end tre Kroer ved og i Hillerød. Af disse maa de to, nemlig den nye Kro og Kroen i Hillerød, ret hurtigt være gaaet ud af Spillet, thi fra omkring 1610 er der kun Tale om *den gamle Kro*. I 1597 omtales her „adskillige Kammers, som Junkerne ligger udi," endvidere den nye og den gamle Borgestue samt Stalden med 36 Rum; og i Regnskaberne fra den følgende Tid nævnes yderligere: „det store Hus, som Porten gaar igennem", hvis 18 Fag Tag bliver skelnet, og paa hvis Loft (dvs. andet Stokværk) der fandtes Kammerser, „det andet Hus," hvor Junkerstuen var, og under hvilket der var en Kælder, desuden Bryggers, Bagerovn og Stald. Helt klar over Kroforholdene kan man vanskelig blive, da de forskellige Efterretninger, vi har, ikke saa ganske kan bringes til at stemme overens. Saaledes indskærpedes det ved Kongebrev i 1623, at ingen maatte gøre Kromanden Afbræk i Næringen ved

at udtappe Øl, og samtidig indkrævede Ridefogden efter kongelig Majestæts Befaling og paa hans Vegne Accise for Malt, som forskellige Hillerødborgere havde forbrygget i Øl og udtappet. Og da Kromanden i den gamle Kro ansøgte Kongen om at faa Privilegium paa, at ingen uden han og de, som fik Kroen bevilget, herefter maatte herbergere fremmed Folk, og i 1627 fik det — skulde der endelig komme flere, end der kunde loseres i Kroen, skulde de af Kongens Hoffourer indkvarteres i andre Losementer — nævnes der alligevel kort Tid efter, uden at vi har Grund til at tro, at Kroen har været overfyldt, at f. Eks. Morten Jacobsen i Hillerød bespiste kgl. Maj. Karle og Drenge med Mad og Øl, at Karen Hans Pedersens i Hillerød bespiste Prinsens Tjener „her i Losementet", at Hans Pedersen i Hillerød bespiste kgl. Maj. Staldmester og Edelknabe, da Hofholdningen ikke var paa Slottet, og dertil daglig skænkede 2 Potter Vin og 8 Potter Rostockerøl over Borde til og mellem Maaltiderne, og endelig at Monsieur Lydig, Kurfyrstinden af Sachsens Kammerjunker, boede hos ham. En Forklaring paa dette mærkelige Forhold kan vi maaske faa ved at antage, at de her nævnte Folk har været for fornemme til at bo i Kroen. At dennes Anseelse efterhaanden maa være sunket, er i hvert Fald givet, thi da Skarpretteren fra Helsingør i 1633 blev hidkaldt for at pine en Fange under Forhøret, laa han i Kroen nogle Dage, da han ikke straks kunde komme til at forrette sit Arbejde.[80]

Foruden de allerede nævnte kongelige Gaarde i Hillerød opregner det flere Gange omtalte Slotsinventarium fra 1597: Bødkerhuset, Kapelmesterens Gaard, Mester Anders' Hus, Doktor Jacobs Hus, den Gaard, som Hertug Ulriks Heste stod i, Slottens Smedje, Beslagsmedjen, Mester Jacob Badskærs Losemente, Anders Spormagers, Caspar Sadelmagers, Baltzer Skræders og Ladmagerens Losementer, Vognhuset og Fuglehuset samt Beridergaarden, hvilken sidste vistnok har været i Nærheden af Jægergaarden.[81] Hertil kom de Gaarde og Huse og Grunde, som Kongen skænkede til forskellige, der havde gjort Tjeneste paa Slottet. Vi nævner: Snedkeren Hans Barchman fik en Grund i Hillerød mod

at sætte god og tarvelig teglhængt Købstadsbygning herpaa, Maleren Poul Romler et Stykke Jord med en Dam lige udenfor Byen mod at male hele Kancellibygningen, Bygningstilsynsmanden Johan Bøgvad en Plads, han havde indbygget og selv boede paa, med ni Boder og en Stald derved, den kongelige Hofdrejer Hendrik Drejer den af ham bebyggede Grund, Slotsfoged Hans

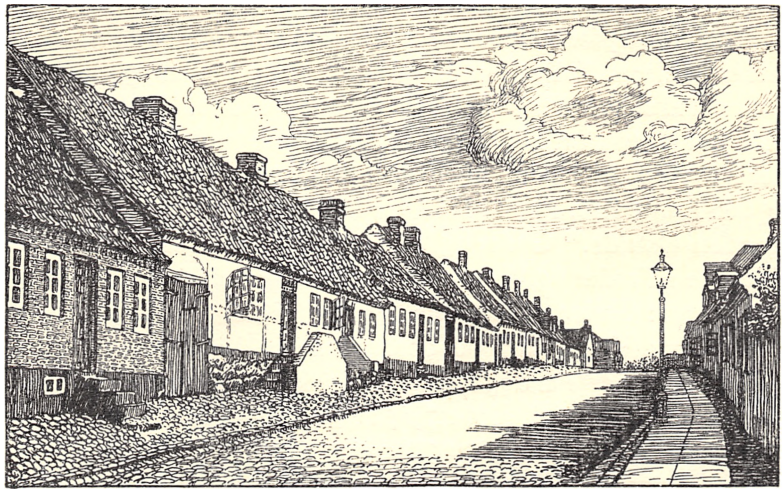

Bakkegade

Pedersen et Stykke Jord liggende for Slottet, Klokkestilleren Rasmus Pedersen en Grund ved den gamle Kro mod at bygge god og tjenlig Bygning derpaa, Jacob From en Have ved Humlehaven og Gartneren Hendrik Hermansen et Stykke Jord mellem Søen og Vejen fra Byen til Sparepenge.[82]

Af disse og andre spredte Enkeltheder kan vi danne os en i det store og hele rigtig Forestilling om Byens Udseende. Med Undtagelse af Latinskolen har Husene været opført af Bindingsværk, og for de Bygningers Vedkommende, som laa til Gaden, sikkert i de fleste Tilfælde været teglhængte. Boder og Skure nævnes ogsaa som Boliger for Mennesker. Desuden maa der til mange af Husene have hørt Stalde og andre Udbygninger. Kun i Kærnen af Bylegemet — Partiet omkring Skolen og Kirkegaarden — har

Bebyggelsen vist været sammenhængende paa denne Tid, men ellers har aabne Pladser og Haver ligget mellem Husene, og Sædvænger har strakt sig dær, hvor Nutidens Bygninger rejser sig. Som før nævnt[83] er der en Tradition om, at Bakken var blevet bebygget med Husene fra det nedbrudte Ølskøb, og i saa Fald maa det være sket i Begyndelsen af 1620'erne, men sikkert er det under alle Omstændigheder, at Skattemandtallerne fra Slutningen af 1630'erne opfører Beboerne af Bakken som en særlig Afdeling under Hillerød.[84] Det kunde tale for, at de to Bebyggelser paa denne Tid ikke var smeltet helt sammen endnu. Til den anden Side har Byen gjort Holdt ved Slotsgades Begyndelse, saaledes at der har været et aabent, ubebygget Stykke mellem Byens Grund og den gamle Kro. Først i 1732 var Byen naaet frem til Byskriverstrædets Østside.[85] Gader og Veje har næppe haft særlige Navne, siden de i Skøder og Breve kun angives med almindelige Betegnelser som: Gaden eller Vejen gennem Hillerød, den ny Vej til København, Vejen ud mod Sparepenge og Landevejen til Helsingør (de to sidste er dog sikkert identiske). Den senere Slotsgade kaldtes „Stenbroen til Slottet" og røber ved sit Navn, at den var brolagt. De andre Hovedstrøg har vistnok ogsaa været det, da der f. Eks. blandt Udgiftsposterne i Lensregnskaberne anføres, at to Lerklikkere havde lagt Stenbro langs med Jægergaarden, og at en Brolægger fik Løn for „Broen over Slusen at lægge, som var udfalden paa Vejen gennem Hillerød."[86] Foruden Slusen[87] har der været andre Tilløb til Slotssøen, i hvert Fald bruges der andre Navne, thi der omtales baade en Grøft, som løb fra Skriverdammen, og en Grøft, som løb fra Urtehaven; over den sidste førte der to Broer i Hillerød. De her nævnte Vandløb har sikkert dels tjent til Afvanding, dels skaffet frisk Vand til Slotssøen, men det er dog ogsaa muligt, at et af dem har skullet forsyne Byen med Vand. Gerner véd da at fortælle om en „hvalt og muret Kilde" i Store Dyrehave, som Christian IV lod opbygge, fordi han vilde „derved ledsage Vand til Byens Tarv og Gavn." „Den var i Skik og Hævd til Krigens Grumhed gjorde paa hende største Vold," hvilket paa Prosa vil sige, at den er blevet ødelagt i Svenskekrigens Tid.

Byen har iøvrigt faaet sin Vandforsyning fra Brønde, saadanne nævnes i Jægergaarden og Præstegaarden, fra Kilder — foruden den føromtalte ved Fiskergaarden fandtes paa Jægerbakken den saakaldte Jægerkilde, og i selve Søen bag Kongens Jægergaard „en stor aaben Kilde, opmuret af Cement af Christian den Milde" (som Christian IV kaldes for Rimets Skyld) — og endelig fra Søen selv. Men Vandet fra det sidste Sted har dog sikkert kun været anvendt til Husdyrene.[88] Den gamle Kro har været regnet med til Slottets Udenværker og blev derfor, da Frederiksborg i Kejserkrigens Dage (1627-28) sattes i Defension, skærmet af en Jordskanse, som ogsaa værnede Fiskergaarden, men som betegnende nok vendte ind mod Byen. Saa megen Plads var der altsaa mellem det daværende, egentlige Hillerød og Kroen for Slottet. Fra samme Tid skriver antagelig ogsaa det Vagthus sig, som ses foran Slotsbroen paa Resens Kort. Ved denne Tid (1628) er der ogsaa Tale om „Byens Befæstning, som den nu er afmaalt", men det vides desværre ikke, hvor omfattende disse paatænkte Anlæg har været. Det er muligt, at det, naar alt kommer til alt, kun har drejet sig om de Skanser, som har været opkastet ved Sparepenge ved Landevejen til Helsingør, og som vel i første Linje har skullet dække Sparepenge og derved Slottet.[89]

Vi har nu samlet de væsentlige Træk, som vi har til at danne os et Billede af Christian IV.s Hillerød, og gaar derefter over til at skildre, hvad vi véd om de Folk, som boede her, hvormange de var, hvad de levede af, og hvad Kilderne ellers oplyser om deres Liv og Færden.

I det foregaaende har vi nævnt Antallet af Skatteydere i Hillerød i 1596 og i Begyndelsen af 1600'erne og prøvet paa udfra disse Opgivelser at beregne Folketallet, idet vi multiplicerede med 9, hvilket Tal maatte antages at svare til den gennemsnitlige Størrelse af en Husstand. Men vi gjorde samtidig opmærksom paa, at det saaledes fundne Indbyggerantal maatte tages med alt Forbehold, da der var mange Veje, ad hvilke der kunde indsnige sig Fejl i vore Beregninger. At det vundne Resultat dog ikke var helt ud i det blaa, viser en Sammenstilling med, hvad man med nogen

Ret kunde kalde den første Folketælling.[90] Ifølge denne var i 1645 Folketallet i Hillerød 559 Personer, og vi har derfor næppe gjort Tallet for stort, naar vi beregnede Indvaanernes Antal i 1596 til omkring 300.

Vor Viden om Folketallet i 1645 skylder vi det Mandtal, som blev optegnet, da Hovedskatten skulde opkræves ved S. Hansdag. Dette Mandtal er selvsagt af stor Interesse, selvom de Oplysninger, det giver, beklageligvis er ret sparsomme. Saaledes fremgaar det ikke af denne Fortegnelse, hvem de enkelte Familier bestod af, eller hvilken Stilling indenfor Husstanden den enkelte Person indtog, ejheller angives Bopælen eller, i Almindelighed da, Erhvervet. Hvad man faar at vide, er Personernes Navne (og derved deres Køn) og den Skatteklasse, de blev ansat til.

I selve Hillerød har der da boet 559 Personer over 15 Aar, men af disse opføres de 122 i en Rubrik for sig som havende deres Bopæl paa Bakken. Navnene viser, at der dengang som nu har været flere Kvinder end Mænd, idet der opføres 317 Kvinder mod 242 Mænd eller procentvis 57 % Kvinder og 43 % Mænd. Saa godt som alle blev sat til at svare 8 ß i Skat, hvorved de enten er blevet regnet for „Bønder og menige Almue samt deres Hustruer, Børn og Tjenestefolk" eller for „Tærskere, Røgtere, Arbejdskarle og deslige." Kun fire har været sat i højere Skat. Johan Bøgvad og Karen Iversdatter maatte hver svare 1 Rigsort, hvad der i andre Byer krævedes af „Borgemester, Raad og Borgerskabet," medens Ridefogeden Niels Sørensen og Slotsskriveren Christoffer Hansen hver svarede de 2 Rdl., som krævedes af Fogeder og Skrivere. Disse fire har altsaa været de fornemste Personer i Byen.

Hvad angaar Fordelingen efter Erhverv, er et andet Skattemandtal fra samme Aar mere oplysende.[91] Af 48 Skatteydere er de 12 ikke ved deres Navne karakteriseret med Hensyn til deres Livsstilling, men Resten fordeler sig saaledes: 6 Skrædere, 5 Smede, 5 Bryggere, 4 Skomagere, 4 Vævere, 2 Snedkere, 2 Slagtere, 1 Tømmermand, 1 Kræmmer, 1 Fisker, 1 Bager, 1 Kok, 1 Hestekøber, 1 Badskær og 1 Guldsmed.

Foruden deres Erhverv har mange af de her nævnte Haand-

værkere haft Jord og Husdyrhold. Hvorledes det i det enkelte har forholdt sig med det oprindelige Tilliggende til Byen, kan det være vanskeligt nok at faa Rede paa, da Udtrykkene i Skøder og Breve ikke udmærker sig ved Klarhed og Forstaaelighed. Angivelser af Verdenshjørnerne mangler ofte, og Hentydninger til Lokaliteter, som for Samtiden har været tydelige, er vi afskaaret fra at kunne bruge, da vi ikke længere har de gamle Maal og Kendemærker at rette os efter. Vanskelighederne øges tilmed ved, at Kilderne ikke altid gør et tilforladeligt Indtryk. Jordebøger og Regnskaber er ofte afskrevet efter ældre Forlæg, uden at man har rettet de Ting, som i den mellemliggende Tid vitterligt var blevet ændret. Hvad vi kan sige om Byens Tilliggende, maa derfor tages med et visst Forbehold.

Ved Mageskiftet i 1560 havde Kongen, som allerede nævnt, erhvervet sig de sex Gaarde og fire Pendingshuse, som Hillerød da bestod af, med tilliggende Ager og Eng, men vi véd ikke noget nærmere om Byjordens Skæbne i den første Tid herefter, hvorvidt den blev dyrket af de gamle Brugere mod en Afgift til Lensmanden, eller om den skulde være blevet indlagt under Ladegaarden. Snart blev dog en Del af Jorderne henlagt til den gamle Kro, og senere, da den nye Kro oprettedes, fik den ogsaa sit Jordtilliggende. De to Krovange har grænset op til hinanden og har ligget Syd for den gamle Kro. Antagelig er de, da den nye Kro igen forsvandt, blevet forenet til den saakaldte *Kromandsvang*, som allerede i 1620'erne blev benyttet dels til Boghvededyrkning, dels til Kongens Kvæg, og som i 1649 blev bortskødet til Slotsskriveren Christoffer Hansen, der forinden havde haft den i Fæste. Af dens Grænser, der angives ved denne Lejlighed, hjælper den, der siges at være langs Møllegrøften, til at bestemme dens Beliggenhed.[92] Samtidig med at Kromandsvangen saaledes gik over i Privateje, er der antagelig blevet lagt en anden Jord til Kroen, den nemlig, som ved Kroens Nedlæggelse i 1732 gik over til Vognmandslauget.[93] Ogsaa til andre skænkede Kongen Jord af Byens Tilliggende. Blandt Kromandsvangens Grænser nævnes saaledes: Johan Bøgvads Vang, Enevold Smeds Vang, Christoffer Hansens og Me-

ster Hans Snedkers Pladser, Lokaliteter vi ogsaa kender ad anden Vej.[94] Dertil kan vi føje: Jørgen Bebers Jord, Jacob Froms Have, Henrik Hermansens Jord, Mester Henrik Smeds Jorder, Hans Casperlings Plads og Part i Humlehaven, Rasmus Klokkestillers Plads, Mathias Skomagers Vang og Poul Malers Vang.[95]

Naar vi derfor i Lensjordebogen fra 1616-17 for Hillerøds Vedkommende finder opført ti Personer, som svarede Landgilde (med Beløb fra 2 til 8 ℔), maatte alene det nysnævnte kunne sige os, at der ikke her kunde være Tale om Landgilde i almindelig Forstand som Afgift af dyrket Jord, skønt det ellers var fristende at ville se en Forbindelse mellem Byens gamle Gaarde og Huse, der jo netop var ti, og disse Landgildeydere.[96] At Landgilde i denne Sammenhæng imidlertid betyder Jordskyld (Afgift af Byggegrund) er utvivlsomt, da vi finder, at to af Landgildeyderne var de førnævnte Hans Feier og Jørgen Jæger, som i 1604 fik deres *Huse* afgiftsfri af Kongen, og da vi i et senere Regnskab ser Ordet Jordskyld udtrykkeligt brugt om en enkelt af disse Ydelser, som her tilmed ikke mere svaredes af én, men af fire Personer. Det vil igen sige, at det i sidste Tilfælde drejer sig om en udstykket Byggegrund.[97]

To Ting endnu kan vise, at Byens Beboere ikke i Almindelighed kan have haft Jordtilliggende af Betydning. Den første er, at Lensregnskaberne opfører blandt Kronens Indtægter: „Græsgæld som er annammet af Hillerøds Indvaanere for Kvæg og Heste, som de efter kgl. Maj. Bevilling har gaaende i Kromandsvangen og Tranemosevangen ved Favrholm Ladegaard, efter at Høet er indhøstet."[98] Eksempelvis kan det nævnes, at 27 Indbyggere i 1630 havde 36 Heste og 60 Køer, og at 32 Indbyggere i 1634 havde 34 Heste og 83 Køer gaaende her. Karakteristisk er det ogsaa, at Navnene paa Indbyggerne viser sig overvejende at tilhøre Haandværkere.[99] Den anden Ting er, at Hillerøds Indvaanere fra 1. Maj 1638 af Kongen forpagtede tre af Favrholm Ladegaards Marker (Slotsvang, Smørkildevang og Frerslevvang) med deri værende Enge mod en aarlig Afgift af 600 Sletdaler. De tolv (senere elleve) Mænd, som indgik Forpagtningen, kaldtes derefter i Skattemand-

tallerne „Hillerøds Indvaanere" i Modsætning til de talrigere „Haandværksfolk og andre uden Avl" og kom ogsaa i højere Skat. Dette Foretagende fik dog ikke nogen lang Levetid, thi i 1649 opbød de til Tinge den Jord, de havde haft i Forpagtning, og derefter blev den paa samme Vilkaar overladt til Lensmanden Otto Powisch. Om Aarsagerne hertil siges intet, men det ligger nær at antage, at Forpagtningen har været for dyr.[100] I det hele taget har Indvaanerne i Hillerød ikke udmærket sig ved Velstand. En Fortegnelse[101] fra 1638-39 over den Skat, som skulde svares med 2 % af Formuen, véd kun at nævne én Mand i Hillerød, nemlig Fiskemesteren Johan Bøgvad, som maatte udgive 225 Dlr. af sin Formue paa 11 250 Dlr., og en anden Fortegnelse[102] fra samme Aar over Kontribution, der blev ydet i Stedet for Soldaterhold, siger direkte om „kongelig Majestæts Tjenere ved Frederiksborg", at „ganske faa er ved Formue." Ogsaa Skattemandtallet af 1645 giver det samme Indtryk af, at de allerfleste af Byens Beboere sad smaat i det.

Paa forskellig Maade blev der truffet Foranstaltninger til at afhjælpe den mest trykkende Nød. Saaledes gav Kongen, naar han var paa Slottet, vistnok ret hyppigt Pengegaver til de fattige,[103] og andre fulgte hans Eksempel. „Tyske Annike, som var meget vanfør, legerede sin Formue til de fattige og Kirken, naar Gud vilde hende fra Verden kalde," „salig Mester Frans Hogendorf, Prinsens Skræder, legerede 50 Dlr. Mønt," „kgl. Majestæts forrige Køkkenskriver Ogge Jensen gav 21 Dlr.", og „konstrig og velfornemme Mand Mester Salomon Gutfeldt, kgl. Majestæts Livbalberer, gav ved Søren Skomager i Hillerød 3 Dlr. til de fattige" — oplyser Almissebogen.[104] Af mindre Værdi var det derimod, naar Kongen i 1632 gav Ordre[105] til, at „ubrugelige og forraadnede Sengeklæder af Slottets Inventar, som Fjerene var taget af og fyldt i andre, nye Vaar, blev givet til Fattigfolk i Hillerød." Ellers kom Indtægterne til Fattigvæsenet fra de føromtalte fattiges Kister eller Blokke, samt fra de fattiges Bøsse paa Frederiksborg Birketing, og de anvendtes, som ogsaa nævnt, lige til 1631 ubeskaaret til det Formaal, hvortil de var givet. Præsten var op-

rindelig Eneleder af Fattigvæsenet, idet han sørgede for Uddelingen af Tøj og Pengehjælp, og opbevarede og førte Regnskab med de indkomne Midler. Men heri skete der i 1646 en Forandring, da Slotsherren efter Mester Tilemand Willadsens Død indsatte fire Dannemænd, som skulde tage til sig og forestaa de fattiges Penge, og som sammen med Sognepræsten skulde undersøge, om de Folk, som fremtidigt maatte komme for at indskrives i de fattiges Tal, ogsaa var værdigt trængende, og som endelig med Sognepræstens Samtykke skulde anvise Penge til Hjælp ved Begravelser. Ordningen var allerede fastsat i Kongebrevet af 1631, der traf Bestemmelse om Fordelingen af de fattiges Midler mellem Latinskolen og Fattigvæsenet, men den blev først nu ført ud i Livet, da der blev ansat en ny Præst.[106]

Fra 1617 har vi bevaret det føromtalte og -benyttede Fattigregnskab, som kaldes Almissebogen,[107] og som er Hovedkilden til vor Viden om disse Forhold. Allerede paa denne Tid har Fattigvæsenet haft sin faste Organisation, thi om „de fattige Stafkarle, som annammer Almisse ved Frederiksborg Slot," anføres det udtrykkeligt, at de ogsaa havde Tegn, det vil sige, at de paa deres Klæder har haft fastsyet et Tiggertegn, som viste, at de havde Lov til at bede om Almisse. Den første Liste indeholder 22 Navne — 5 var fra Ølskøb, 4 fra Hillerød (7 uden Sted stammede vel ogsaa herfra), 1 fra Østrup, 2 fra Lønholt, 2 fra Grønholt og 1 fra Ullerød —, og da senere „Jep Nielsen udi Hillerød, en udlevet gammel Mand," ogsaa fik Tegn, og Anders Mogensøn Thidemand blev antaget som Stodderkonge, kommer vi derved til et Antal af 24, som maa have været det fastsatte Tal paa Byens priviligerede Tiggere. I 1646 fik nemlig Guldsmed Peder Jacobsen 5 ℔ for af sit eget Tin at have forfærdiget 24 Tegn til de fattige, hvad der sikkert kun kan betyde, at de gamle Tegn har trængt til Fornyelse. Stodderkongen, der havde til Opgave at holde Styr paa de lokale Tiggere og værne dem mod fremmede Betlere, som ikke havde Tegn, fik Løn og Klædning paa Fattigvæsenets Regning. Til Tider nævnes der ikke mindre end to Stodderkonger, men Forklaringen er vistnok, at den ene af

dem formedelst Alder og Skrøbelighed ikke har kunnet forestaa Hvervet, men alligevel har beholdt Navnet og stadig faaet Understøttelse. Ogsaa en Stodderdronning omtales, der underholdtes paa lignende Maade, og som bl. a. tog Vare paa Hittebørn i sin Bolig.[108]

Ved Juletid blev Hjælpen uddelt til de fattige, dels i Form af Tøj, dels i rede Penge. Ganske morsomt er det, at et moderne Fænomen som Dyrtidstillæg har ogsaa været kendt paa dette Omraade, thi ved Uddelingen i 1624-25 er det noteret, at der i dette Aar er blevet uddelt men ogsaa indkommet mere end i Aaret før, „eftersom der i Aar er Dyrtid." Oftest nævnes kun Navnene paa dem, der fik Hjælp, men hyppigt lader en kort Bemærkning, et Tilnavn, os pludseligt — som i et Lynglimt — se disse Mennesker for os. Alle Slags menneskelige Skrøbeligheder har været samlet her: „Karen Bentes med den store Hage, Kristine Niels Hyrdes Datter, som begge Hænderne var krumme paa, Niels Allehaande, som begge Hænderne var kroget paa, Krogrygget Birgitte, en fattig værkbruden Pige, Mette Lydeqvinde med de onde Ben, Stakket Else Christensdatter, Maren Munchs med den krumme Arm, Kirstine Laurisdatter, som laa halv opraadden, Bodil Olsdatter, som var afsindig, Gale Kirstine, Bodil Pedersdatter, som for Pest var indelukt i Andreas Grabers Hus, Jens Graver, som gik paa to Krykker, Rasmus Pedersen, som begge Ben blev fordærvet paa i Krigen og siden afskaaret, Gamle Ellen, som var 108 Aar, da hun døde 1647, og som var blind og maatte ledes af en Dreng, og Døve Jørgen. Andre blev hjulpet, fordi de var „fattige Enker, hvis Husbonder havde været i kgl. Majestæts og Slottens Tjeneste" eller selv havde gjort Tjeneste her, saaledes som „Kirstine Fiskers, der var vant til at bære Strandfisk her til Slottet," og „Karen Æggekvinde, som altid førte Æg til Slottet." Hjælp blev ogsaa ydet, for at de syge kunde søge Helbredelse, men disse Penge var vist i Almindelighed at regne for tabt. Der fandtes nok Badskærere i Byen, men altfor stærkt et Indtryk faar man ikke af deres Dygtighed. Den første, der nævnes, Hans Gismar, som skulde „curere og purgere syge Haandværks- og Pligtsfolk med Medicin og Medikamenter," fik saaledes

udleveret Lægemidlerne af Doktor Mathis Jacobsen, den udvalgte Prinses Medikus, og blev af denne anvist Brugen heraf. Bedre gik det maaske med at læge Benbrud og Saar, skønt det ogsaa var smaat hermed. Saaledes fik Søren Brygger første Gang Hjælp, da han havde brækket Benet, men han vedblev at blive hjulpet i de følgende Aar, fordi han nu var „Halte Søren Brygger", og den førnævnte Mette Lydeqvinde, „som havde ulidelig Smerte i sine Ben og blev raadet til at besøge Skarprichteren udi København om Lægedom," fik Hjælp til Rejsen — der iøvrigt var forgæves — af Fattigvæsenet. At man ikke i hendes Tilfælde søgte den stedlige Badskær, forklares ganske naturligt af, at der næppe har været nogen paa dette Tidspunkt, idet den forrige, Baltser Badskær, kort før var død. Han og hans Hustru laa begge i „vederstyggelige Sygdomme" i et Par Aar, og derefter fik ogsaa nogle af deres Børn og en fattig Pige samme „haarde og smittelige Sygdomme," saa at de alle maatte have Hjælp og Understøttelse. Sligt skulde selvsagt heller ikke øge Tilliden.[109]

Endelig maatte de fattiges Midler bære Udgifterne ved Begravelser, hvor ingen andre kunde og vilde sørge for Jordefærd. Vi har allerede nævnt et Tilfælde, den lille Simon Kock, og skal her meddele et Par Notitser til, som paa lignende Maade giver os et Indtryk af Dagliglivet. Rundt om i Kældre og Udhuse har Fattigfolk skjult sig som syge Dyr, naar de mærkede Døden nærme sig og er udaandet her, hvis da ikke Husenes Ejermænd i Tide har opdaget dem og jaget dem ud til andres Barmhjærtighed eller til at drage deres sidste Suk paa Alfarvej. Saaledes døde i samme Maaned som Simon Kock ogsaa en fremmed Kvindes Barn „her paa Gaden" og blev jordet i en Kiste af gamle Brædder, i Marts 1636 kom en fremmed Mand til den fattige Laurids Skomager „efter at være blevet udstødt fra Niels Hestekøbers paa Bakken, og døde han straks derefter om Natten," og i Januar 1625 døde „den fattige Mads Clausen elendig i Anders Vintappers Kælder." At Fattigkassen — foruden at yde Hjælp til „to Grækere at løskøbe deres Børn for af Tyrken" — ogsaa betalte Ligkisten til en Kvinde, som blev halshugget, fordi hun havde kastet sit Barn i

Brønden,[110] leder os over til Omtalen af Retsvæsenet. Billedet tegner sig her i samme mørke Toner.

Udenfor den egentlige Bybebyggelse laa i sydlig Retning fra den gamle Kro ved „Vejen ud ad Tinghuset eller Slangerupsvejen" — den samme Vej, som førte til Kromandsvangen, thi lejlighedsvis nævnes „en Port ved Tinghuset for Kromandsvan-

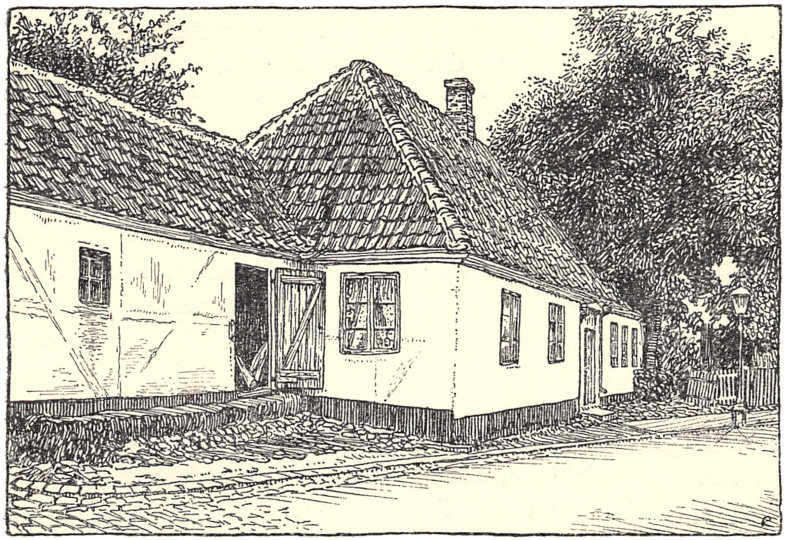

Det gamle Tinghus

gen" — det Hus, hvor Frederiksborg Birketing holdtes.[111] Her blev ogsaa, da Hillerød ikke havde sit eget Byting, de Sager behandlet, som Byens Indvaanere havde indbyrdes eller mod udenbys Mænd, eller som af disse sidste blev anlagt mod Hillerøds Beboere. Her blev Skøder paa Huse og Jord i Byen tinglæst, her klagede Indvaanerne, naar de ikke kunde faa deres Betaling for Arbejde eller deres Husleje, naar andre gjorde Indgreb i deres Næring — Peder Thygesen, „Balber i Hillerød," kærede saaledes over, at Sofie Gardener lægede og forbandt Patienter, skønt han havde Kongens Brev herpaa — naar Skældsord havde krænket deres Ære, og naar Omkostningerne ved Slagsmaal skulde gøres

op. Men ogsaa Sager, som medførte de strengere Straffe: Kagstrygning, Bremerholmsarbejde og Henrettelse, kom for her. Det er derfor rimeligt at antage, at baade Galgen og Kagen har rejst sig i Tinghusets Nærhed.[112] Fængselsstraf var dengang saa godt som ukendt — kun et Eksempel kan nævnes, nemlig fra en Lejermaalssag, hvor Kvinden intet havde at bøde med og derfor „blev straffet med Fængsel paa Kroppen" — og Byen havde af denne Grund ikke noget Sted at anbringe Fangerne i. Vel omtales der et Fangehus i Stenholtsvang, men det tjente kun til Ophold for de Fanger, som i 1620'erne blev sendt herud fra Bremerholm for at arbejde paa forskellig Maade. Skulde man endelig sikre sig en Person, medens Sagen stod paa, fik man Vedkommende anbragt i Slottets Fangetaarn, hvor man, skønt der anskaffedes „Trosser til at vinde Fanger neder i Taarnet med," endda ikke altid kunde være viss paa at beholde dem. Ogsaa Strafferedskaber har Byen sikkert manglet og derfor maattet benytte Slottets. Heroppe fandtes[113] baade „den spanske Tønde", som Klokkestilleren, der efter Kongens Udsagn „var ganske uflittig udi i sin Bestilling", fik Lov at staa i i seks Timer, fordi han glemte at ringe Kl. 5, og den nye Træhest, som blev anskaffet i 1631.

Byen blev aldrig saa stor, at den fik sin egen Skarpretter, ja i den første Tid havde den ikke engang en Natmand, men den maatte i paakommende Tilfælde indkalde Mestermanden fra Helsingør. Han besørgede da alt det uærlige Arbejde: rensede Fangetaarnet, rengjorde Slottets Hemmeligheder, fejede Skorstenene, udslæbte og begravede de Heste og Hunde, som døde i Staldene og foretog Henrettelserne.[114] For Tyveri var Straffen Døden i Galgen, men den blev dog i Almindelighed først udført, naar Øvrighedens Langmodighed Gang paa Gang var blevet lønnet med nye Overtrædelser. Da Tømmermanden i Hillerød saaledes gjorde en Stige til Retterstedet (til Arbejdet medgik et 18 Alens Træ og en Tønde Øl), dér Bertel af Nøddebo skulde lade Livet, siges det udtrykkeligt, at det var for „oftbegangen Tyveri", at samme Bertel blev hængt,[115] Drabssager tog man lempeligere paa. Karakteristisk i saa Henseende er Omtalen af et Drab i Hillerød, som

Skriveren har givet denne Form: „Christian Henriksen blev med sexten medfølgende Nævningsmænd opkrævede paa et Drab, som skete i Hillerød, som Christian Brevdrager af København *desværre* havde beganget paa Laurids Skinder af Helsingør." Medlidenheden var snarere paa Drabsmandens Side end paa den dræbtes.[116] Overtrædelser af det sjette Bud aftingedes almindeligvis med Bøder, men kunde dog i grovere Tilfælde straffes strengere. En Kvinde, der havde faaet fire Børn udenfor Ægteskab og havde det femte i Vente, blev saaledes dømt til Kagen og landsforvist.[117] Den Lod, som ventede den ugifte Moder og hendes Barn, var dengang af en saadan Art, at man ikke kan undre sig over, at en og anden ulykkelig Kvinde dræbte sit Barn. Blev det imidlertid opdaget, var Straffen Henrettelse med Sværdet. Et særligt Tilfælde, som vi gengiver med Lensregnskabets utilslørede Ord,[118] medførte dog ogsaa samme Straf for Manden: „Den 28. Okt. 1627 givet Mester Hans Oddervald, Skarpretter af Helsingør 20 Dlr. cur. for med Sværdet at henrette Ole Andersen af Udesundby, Maren Mortensdatter ibidem, som omkom sit Foster, som hun havde avlet med Ole Andersen, og Ane Nielsdatter, Marens Moder, som og for en fem Aar tilforn havde avlet et Barn med Ole Andersen og desforuden avlet syv uægte Børn."

Endelig nævnes den sjældent forekommende Straf for Mordbrand, som hidtil kun kendes fra de hjemlige Kilder i ét Tilfælde foruden dette.[119] Det afspejler klart det Princip, som ligger til Grund for Kravet: Øje for Øje, idet det her lader Forbryderen lide den Død, han havde tiltænkt og maaske faaet Held med overfor sit Offer. Den 27. Nov. 1624 fik nemlig Henrik Beyer, Mestermand i Helsingør, 10½ Dlr. „for han *ihjelsmøgede* og paa et Kors oprettede Hans Ibsen, som satte Ild paa sin Husbonds Gaard i Ølstykke".

Helt behageligt har Naboskabet med Tinghuset og Retterstedet saaledes ikke været for Byen, naar Executioner af denne Art stod paa. Men ogsaa under, om man saa maa sige dagligdags Forhold kan det have været ubehageligt nok. Da samme Henrik Beyer Aaret efter i Maj Maaned rettede en Tyv med Sværdet og derfor

fik 6 Dlr., tilføjes der nemlig meget malende i Lensregnskabet,[120] at han yderligere fik 7 Dlr. „for tre Misdædere han fra Galgen nederskar og efter Prinsens Befaling for Stanks Skyld blev gravet i Jorden".

I hvor høj Grad det egentlige Hofliv har præget Byen er vanskeligt at sige, men et Vink giver dog en Regnskabsnotits[121] som denne: „Sofie Nielsdatter, afdøde Johan Thøgersøns Efterleverske i Hillerød fik fire Gæs af Slottets efter Slotsherrens Befaling i Erstatning for fire, som Hertug Ulrik ihjelskød for hende!" Er Prinsen mon vendt hjem fra en Jagt uden Udbytte og har ladet sit onde Lune gaa ud over de fire tamme Gæs, som var lettere at faa paa Skud, eller er de blot blevet Ofre for det Overmaal af Kraft, som ved en anden Lejlighed lod ham slaa Slottets Lygte i Stykker? Det være nu hermed som det vil. Visst er det, at Christian IV.s Tid betød meget for Byens Udvikling. Størst Betydning fik selvfølgelig Slottet selv, Livgiveren for de følgende Tiders Bysamfund, men ogsaa Skolen og Byens Købstadpræg, som skyldtes Kongens Bud, kom til at spille en Rolle. Og endelig sejrede under Christian IV Hillerød jo fuldstændigt over sin Medbejler Ølskøb, som nu omkring 1620 helt forsvandt. Maaske var det som en Protest herimod, at Søren Troelsen[122] en Dag i Foraaret 1620 drog fra Ølskøb til Hillerød og lod sin Vrede og sine Kræfter rase over Sejrherren, idet han „slog Vinduer ud og gjorde Husfred", men under alle Omstændigheder var det da en Protest, som ikke kom til at ændre noget i Udviklingen.

FRA CHRISTIAN IV.s DØD TIL BRANDEN 1834

Tanken om at skaffe Hillerød en egen Kirke var ikke blevet lagt til Side, fordi Bymenigheden havde faaet Adgang til Slotskirken, men den var fremme ved et Par senere Lejligheder omend med samme negative Resultat som første Gang. Kun ti Maaneder før sin Død befalede saaledes Christian IV Slotsherren Arent v. d. Kuhla, Biskop Dr. Peder Winstrup og Hofprædikanten, hvis Dagbog[1] vi skylder Efterretningen, at gaa „neder i Byen

og se Stedet til den Kirke, der skal bygges", men da de „befandt at Pladsen indenfor begge Fundamenter, som fandtes" — foruden den ny Kirkes Fundament maa altsaa ogsaa den nedblæste Kirkes endnu have været synligt — „var altfor snæver, saafremt den skulde dækkes med Hvælving", og da Kongen snart efter døde, blev det ikke til noget med Fuldførelsen af det paabegyndte Gudshus.

Frederik III opholdt sig navnlig i Begyndelsen af sin Regering gærne og ofte paa Faderens Slot og kom derved ogsaa til at betyde en Del for Byen. Allerede i hans første Aar blev Kirkesagen paa en Maade løst, idet der i 1649 blev opført et Hus paa Kirkegaarden, fra hvilket Begravelserne fandt Sted, saaledes at kun selve de gudstjenestelige Handlinger skete i Slotskirken. Huset var meget tarveligt og lille, opført af lerklinet Bindingsværk med brædde-klædte Gavle og teglhængt Tag og kun fem Bindinger langt. To Døre førte ind i Huset og to Vinduer gav Lys. En Prædikestol og en Bænk var alt, hvad der nævnes af Inventar. Betegnende er det, at selv til saa simpelt et Bygningsværk kunde Materialerne ikke faas i Hillerød, men maatte hentes i Slangerup og ved Sundbyfærge.[2] Kort efter, i 1652, opførtes ogsaa et nyt Klokkehus af Tømmer paa Kirkegaarden og i dette fik Byens tre Klokker deres Plads. Ingen af disse Bygninger udmærkede sig imidlertid ved Soliditet, thi allerede i 1662 blev der bygget et nyt Klokketaarn, hvortil der foruden Tømmeret medgik en Tønde Øl til dem, der rejste Taarnet, og i 1668 blev det gamle „Hus paa Kirkegaarden", eller som det ogsaa kaldtes „Huset, som Ligbørene sættes udi", afryddet, og et nyt „Ligbørhus", i hvilket der ligeledes var en Prædikestol, ophugget og udmuret med Tegl.[3] Paa en Maade var der saaledes skabt et Kirkekompleks, men det var dog kun tilsyneladende, thi de to Bygninger stod ikke, hvis ellers Resens Tegning er paalidelig, i Forbindelse med hinanden, og i hvert Fald var hverken det gamle eller det nye Hus paa Kirkegaarden beregnet til at skulle bruges til egentlig Gudstjeneste. Naar denne ikke kunde finde Sted i Slotskirken, blev den afholdt i Latinskolen. Da Pesten i 1654 var i Byen, gav Kongen saaledes Ordre[4] til, at

Gudstjenesten „saavel med Prædiken som med Sakramenternes Uddeling, Brudevielse og andet" blev forrettet i Skolebygningen, dog uden at der derved maatte ske nogen særlig Forhindring i Skolearbejdet. Den sidste Tilføjelse er det noget vanskeligt at forstaa Meningen med, da det af Brevet tydeligt fremgaar, at det netop var af Frygt for Smitte — intet af Slotskirkens Inventar maatte nemlig „i denne grasserende Sygdoms Tid" udtages eller bruges i Skolen — at Gudstjenesten ikke maatte holdes i Slottets Kirke. Da man paa denne Maade havde faaet Bymenigheden ud, maa Tanken om for Fremtiden at holde Slotskirken udelukkende for Slottets Folk atter være dukket op, og det førte igen med sig, at Planen om, at Hillerød maatte have sin egen Kirke, paany blev taget frem. Den 28. Febr. 1655 udstedte Kongen da et Brev,[5] hvorefter enhver Kirke paa Sjælland ved første Regnskabs Aflæggelse skulde betale 3 Rdl. til Hillerød Kirkes Bygning. Ved et andet Brev[6] af samme Dato fik endvidere Kongens Bygmester Albertus Mathisen Befaling til „med det forderligste" at begive sig til Hillerød, gøre Overslag over, hvad den Kirke, som Kongen havde i Sinde at bygge dær, i det ringeste kunde koste og fortinge med Arbejdsfolkene, saa at Bygningen snarest kunde sættes i Værk. Selvom Mester Albert har skyndt sig saa meget, han kunde, kan han naturligvis umuligt have faaet opført den paatænkte Kirke saa hurtigt, at den var rede til at afløse Latinskolen som Gudstjenestelokale, da det ekstraordinære Forhold med Pesten ophørte. Dette sidste indtraf nemlig allerede en Maaned efter, at de to Breve blev udgivet, og Kongen gav derfor d. 31. Marts 1655, da han havde erfaret, „at Sygdommen dér ved Stedet var ganske stille", Tilladelse[7] til, at Slotskirken igen maatte tages i Brug til førstkommende Paaske. Dog var det ikke Meningen at opgive Planen om en Kirke i Byen hermed, thi den paabudte Hjælp blev godt nok indkrævet og med et Beløb af 489 Rdl. (fra 163 sjællandske Kirker) indbetalt til Slotsherren Otto Powisch. Omstændighederne førte imidlertid med sig, at Pengene alligevel ikke blev anvendt efter deres Bestemmelse. Svenskekrigen udbrød jo snart efter, og der kunde da naturligvis ikke være Tale om at

optage Arbejdet, saalænge Fjenden var i Landet. Og da Freden atter var vendt tilbage, kunde Otto Powisch ikke betale de modtagne Penge. Først i 1671 gik Sagen i Orden, saaledes at der for det Beløb (ialt 2168 Rdl.), Slotsherren skyldte Kirken, blev købt afdøde Mester Hans Huswigs Ejendomsgaard i Hillerød, som herefter skulde være Residens for Slotspræsten. Den gamle Præstegaard var nemlig saa ruineret, at det var umuligt at bo „bekvemmeligt derudi", medmindre den blev ganske bygget om. I Stedet for en bekostelig Ombygning valgte man da at købe en allerede staaende Gaard, og denne har saa siden, omend selve Bygningen i nyere Tid er blevet forandret, været Byens Præstebolig.[8]

Ved Midten af 1650'erne vidste Arent Berentsen i sin Danmarksbeskrivelse at fortælle om Hillerød, „at den laa lidet fra Slottet og ikke regnedes for nogen Købsted, skønt den var mangen Købsted lig og anseligere end Slangerup. Her var nemlig mange smukke Huse opbyggede, dels af kgl. Majestæts Tjenere, som havde deres Bestilling paa Slottet, dels af andre, som nedsatte sig i Byen enten for Stedets Friheds Skyld eller for at have deres Næring dér". Men umiddelbart efter skete der Ting, som ændrede baade Byens Udseende og de Forhold, hvorunder den hidtil havde levet.

Ved den første Svenskekrig kan Hillerød ikke have lidt nogen Skade, eftersom Fjenden først kom til Byen og besatte Slottet samme Dag, d. 18. Febr. 1658, som den foreløbige Fred blev sluttet i Taastrup, og den endelige Fred kun faa Dage senere (d. 26) blev underskrevet i Roskilde. Men da Slottet kort herefter blev Rammen om det personlige Møde mellem den besejrede og Sejrherren, idet Frederik III i Dagene d. 3.-5. Marts havde Karl X Gustav som sin Gæst, fik Hillerød ogsaa sin Del af Krigens Byrder at bære.[9] Ved denne Lejlighed blev nemlig den svenske og den danske Konges Eskorter, vistnok en 1400 Mand, tilligemed det talrige Tjenerskab, indkvarteret i Byen og Omegnen, og at det da gik ud over Indbyggerne, viser en Bemærkning i Kirkeregnskabet om, at Ejler Bager og Frans Henriksen havde 200

Sletdaler af Kirkens til Laans, men ikke kunde svare Rente i Aar (dvs. 1657-58), formedelst de Svenske indfaldt i Landet og de (dvs. Ejler og Frans) var ganske forarmede. Og bedre blev det ikke. Karl X Gustav selv forlod ganske vist Slottet inden længe — baade hans Ankomst og Afrejse er tegnet af Erik Dahlberg, og især Ankomstbilledet er interessant, idet det giver den første, desværre ikke særligt tydelige eller paalidelige Fremstilling af Hillerød, som i en Overskrift kaldes: Flækken Frederiksborg (oppidum Fridericsburgum) — men hans Hær blev lige fuldt liggende indkvarteret paa Sjælland til største Besvær, siges det, for Landet og de smaa Stæder, som blev aldeles udpint og ødelagt.[10] Om Hillerød har været heriblandt, nævnes ikke direkte, men det er vel det sandsynligste. Under alle Omstændigheder fik den Kærligheden at føle, da Svenskerne paany i Eftersommeren 1658 vendte sig mod Danmark. Allerede i Oktober besatte de Slottet, i Begyndelsen af 1659 boede den svenske Dronning her, og senere paa Aaret blev Frederiksborg det svenske Hofs Hovedsæde, hvor Fredsforhandlingerne førtes. Under disse boede de engelske og hollandske Mæglere paa Sparepenge og i Badstuen.[11] Et broget Liv har under disse Omstændigheder rørt sig ogsaa i Byen. Her maa adskillige af Følget være blevet indkvarteret, her har man samlet Proviant og Ammunition, som blev sendt til Belejringshæren foran København, og sikkert har Hillerøds Indvaanere i denne Anledning maattet stille til Raadighed, hvad de havde af Heste og Vogne, og her blev en Del af de Svenskere, som saaredes under Stormen paa København, anbragt i Pleje.[12] At det har været en streng Tid for Byen, siger Kirkeregnskabet paany, da det oplyser, at Kirkens Kapitaler ingen Rente har givet i 1659-60, „eftersom Laanerne blev af de Svenske haardelig plaget med store Skatter og Udgifter og nogle af dem ganske forarmet". I samme Retning gaar ogsaa den Synsforretning, som blev optaget over Slottet og de kongelige Bygninger i Byen, dengang Svensken havde forladt Landet.[13] Slotsmøllen, Slagterhuset, Fiskergaarden, Jægergaarden og kgl. Majestæts Kro beskrives her som meget brøstfældige, og om Ridefogedens Gaard siges det,[14]

„at den var ruineret og ganske i Grunde ødelagt, saa at der ikke fandtes en Sten paa anden, dér Fred blev." Skolen skal ogsaa en

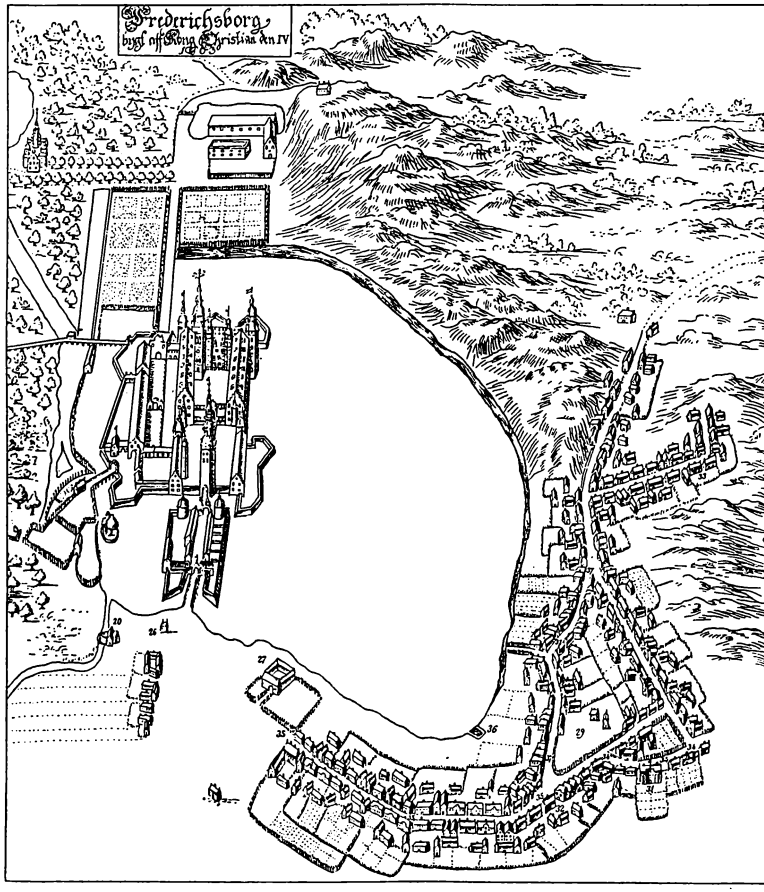

RESENS PLAN AF HILLERØD, CA. 1670

20 Slotsmøllen. 26 Vagthuset. 27 Kongens Værtshus. 29 Byens Kirkegaard og Klokketaarn. 31 Frederiksborgs kongelige Skole. 32 Spisningshuset. 33 Hospital. 34 Kannikegaden. 35 Kongens Gade. 36 Slusen, som gaar under Gaden til Søen. 37 Præstegaden.

Tid have været anvendt som Hestestald.[15] At Forholdene i det hele taget har været elendige efter Krigen, er uden for al Tvivl. Da Frederik III i Sommeren 1660 paalagde Byen en Indkvartering

af en Ritmester med Underofficer og 30 Mand og en Lieutenant med Officerer og 18 Mand, indgik Byen nemlig straks med en Skrivelse til Majestæten, hvori den gjorde gældende, at denne store Byrde kunde „vi fattige Mænd" umuligt længe udstaa, thi i den forgangne Fejde var de blevet „mesten ruineret og ødelagt", saa at en Del af dem allerede var gaaet fra deres Huse og nu bad om Brød. Dertil kom, at Byen ikke havde saa meget Jord eller Eng, som der kunde saas 1 Skæppe Korn i eller avles et Læs Hø paa, af hvilken Grund det heller ikke var muligt at holde Rytteriet. Da Hillerød saa tilmed ingen Købstedsprivilegier, Næring eller Brug havde og dog blev regnet ligesom et privilegeret Sted, begærede Indvaanerne underdanigst, at Kongen vilde anse deres store Nød og Trang og bevilge, at Rytteriet blev henlagt til andre Steder. De anførte Grunde maa virkeligt have været tvingende, thi Kongen gav kort derpaa Ordre til, at Byen maatte være forskaanet for Indkvartering af Rytteriet, men ganske vist paa Betingelse af, at den i Stedet for skulde hjælpe med til at underholde Garnisonen paa Kronborg.[16] At Byen ingen Privilegier, Grund og Næring havde, maa vistnok ogsaa have været Skyld i, at Hillerød ikke blev medtaget blandt Købstæderne, da Regeringen d. 20. Dec. 1660 besluttede at lade udarbejde en Matrikel over alle Rigets Ejendomme.[17] Men denne Undtagelsesstilling varede kun kort. Da Kongen d. 26. Febr. 1661 forordnede Kommissærer, som straks skulde begynde paa at taksere Købstæderne, blev der nemlig udtrykkeligt gjort opmærksom paa, at i dette almindelige Værk, hvormed ingen blev forskaanet, skulde ogsaa Hillerød beregnes som Købstad.[18] Denne Taksation, som skulde affattes saaledes, at Gaardenes Værdi ansattes efter deres Beliggenhed: om den var mer eller mindre bekvem for Trafikken, efter om Ejeren nød Leje deraf eller blot boede der selv, og efter de dertil liggende Jorder og Ejendomme, og som skulde medtage enhver Borgers Næring og Brug, vilde det naturligvis være af største Interesse for Byens Historie at kende, men den er desværre ikke bevaret. Utvivlsomt som Følge af denne Skatteansættelse indsendte samtlige Indvaanere d. 27. Juni 1661 en underdanig Supplikation til Kongen, hvori

de anmodede om at faa stadfæstet det Frihedsbrev, som Christian IV havde givet Byen d. 4. April 1606. Til Støtte anførte de igen, at Byen vel var at anse ligesom en Købstad, fordi Husene var forsynede med Tegltag, men den havde ingen Privilegier saalidt som Avling eller Handel, hvorved den kunde blive regnet som Købstad. Hvad „vi fattige Folk skulde have til Livsmiddel", maatte købes af andre og hentes andre Steder fra. Derfor bad de Kongen, om han „af medfødt Naade og Mildhed" vilde bevilge, at de blev fri for Købstadspaalæg og Kontributioner, saaledes som de havde været af Arilds Tid, i modsat Fald vilde de fleste af dem blive nødt til at gaa fra Husene. Amtmanden, der ved Enevældens nye Embedsordning have afløst Lensmanden som Byens Overøvrighed, støttede deres Andragende, idet han foruden de allerede nævnte Grunde tillige gjorde opmærksom paa, at den største Part af Beboerne var fattige, uformuende Folk, som ernærede sig af at gaa ud som Daglejere hos Bønderne i Omegnen. D. 10. Juli meddelte Kongen da ogsaa Hillerøds Indvaanere Konfirmation paa det førnævnte Brev fra 1606. Som vi imidlertid allerede har paapeget, kan man ikke i egentlig Forstand kalde dette Brev for et Frihedsbrev eller Privilegium, thi det indeholder jo kun et Paalæg om at opføre Købstadbygninger Slottet til Ære, men giver ingen Fordele til Gengæld. Dette har man da ogsaa været klar over ved Brevets Bekræftelse i 1661. Efter at Kongen havde konfirmeret 1606-Brevet, tilføjede han nemlig: vi har *derhos* bevilget, at Hillerøds Indvaanere maa, som de af Arilds Tid har været, være og blive aldeles fri for Købstedspaalæg og Kontribution *indtil videre Anordning.* Det er da denne Tilføjelse, som har Betydning, idet det er den, som giver Hillerød Skattefrihed, endda jo med Reservation, medens det gamle Brev i saa Henseende intet betød. Og derefter indskærpedes det dem at overholde Bestemmelserne fra Christian IV.s Brev om Gaardenes Bygning, Staldrum og Logement, saafremt de vilde vedblive at nyde disse Kongens (Frederik III.s) Benaadninger.[19]

Sagen ligger da efter dette klart i Dagen. Byens Indvaanere maa i Tiden efter 1606 have opført en Del af deres Gadehuse

med Tegltag, saaledes at Hillerød har faaet Præg af at være en Købstad, men den fik ikke nogen Købstadrettigheder til Gengæld. Hverken Handelsfrihed, Torveret eller Bystyre af nogen Art omtales. I Virkeligheden har den derfor stadigvæk, sit Udseende til Trods, været regnet for en Landsby og af den Grund naturligvis ikke været medtaget, naar der blev lagt Skat paa de egentlige Købstæder. Denne Skattefrihed, som Byen paa denne Maade havde haft, er det da, man har faaet stadfæstet i 1661. At det var Frederik III.s Brev, der var det vigtigste, fremgaar ogsaa af den Omstændighed, at det var dette, som Hillerøds Indvaanere d. 7. Jan. 1672 ansøgte om at faa bekræftet, da Forordningen om Konsumtionen i Købstæderne var blevet offentliggjort og truede Byen. I Ansøgningen siges det, at Frederik III havde forskaanet dem for Købstadspaalæg, fordi han havde taget i Betænkning den store Møje, de havde haft med at skaffe Sengeklæder m. m. til Slottet og med at have Indkvartering i deres Huse, naar Kongen kom til Frederiksborg. Amtmanden støttede ogsaa dette Andragende om fortsat Skattefrihed, idet han gjorde opmærksom paa, at hvis der blev paalagt Byen mere end før, vilde det betyde dens Ødelæggelse. Men denne vilde atter være til Skade for Kongen selv, idet han saa, naar han kom til Slottet, ikke vilde have noget Sted at indkvartere sin Hofstat. Den 28. Marts 1672 konfirmerede da Christian V sin Faders Brev, „saavidt det ej mod hans jura majestatis, absolutum dominium, Souverainitet og Arverettighed befandtes at stride".[20] Synderlig Værdi for Byen fik nu hverken det første eller andet Frihedsbrev. Det varede kun godt et Aar fra Udstedelsen af Frederik III.s Privilegium, saa traadte den „videre Anordning" i Kraft, som havde gjort Skattefriheden af tvivlsom Betydning, og fra 1. November 1662 maatte Hillerød betale Matrikelsskat til Militsen, det vil sige til Garnisonen paa Kronborg, med 67½ Rdl. i Kvartalet. Dog havde den sparet at betale det første Kvartals Skat (fra 1. Aug. til 1. Nov.), idet den ikke dengang „var opsat i Købstædernes Taxt".[21] I de følgende Aar indtil 1670 betalte den aarligt 270 Rdl. i Kontribution — de to Kvartaler i 1670 fra 1. Maj til 1. Nov. blev dog forbrugt paa Stedet til de i

Byen indkvarterede Ryttere — men derefter blev Matrikelsskatten her som ellers nedsat, saaledes at Byen i 1671 nøjedes med at betale 202 Rdl. og fra 1. Feb. 1672 endda kun 150 Rdl. om Aaret til Kronborg. Det var imidlertid kun en tilsyneladende Lettelse i Skattebyrderne, der havde fundet Sted, i Virkeligheden kom Byens Indvaanere i den kommende Tid til at svare større Afgifter, men under andre Navne og paa anden Maade. Ved den første Forordning (af 22. Nov. 1671), ifølge hvilken Christian V paalagde Landets Købstæder at svare Konsumtion, det vil sige erlægge Afgift ved Forbruget af visse indenlandske Varer, har Hillerød næppe været regnet med. At Byen selv har ment, at Konsumtionen ogsaa skulde udgives dær, er en Sag for sig. Det førte til, at den som nævnt søgte og fik Stadfæstelse paa sin Frihed, men uden at dette Tilsagn dog kom til at gavne den noget. Inden Brevets Konfirmation var Konsumtionsforordningen nemlig d. 1. Febr. 1672 blevet modereret og forandret, og ved denne Lejlighed blev Hillerød sat til at svare en i Forhold til andre Købstæder „lidelig Konsumtion", da Kongen havde bragt i Erfaring, at denne „Flække" var anslaget meget ringe i Matriklen og ikke burde anses for en Landsby formedelst dens borgerlige Næring. Den næste Forordning af 6. Dec. 1673 gik endnu videre, idet den lod *Byen* Hillerød give Konsumtion lige med andre Købstæder, eftersom den havde „mere end Bondenæring og Avling". Ridefogeden Hans Husvig og nogle Medinteressenter paatog sig Indkrævningen af Konsumtionen, idet de forpagtede den af Skatkammeret. I 1673 maatte de give 800 Rdl. i Afgift, men allerede Aaret efter kostede Forpagtningen 1160 Rdl., og ved denne Sum blev man staaende i nogle Aar. Til Gengæld maatte Konsumtionsforpagterne indkræve Konsumtionen af alle de Species, som nævntes i Forordningen, og som førtes gennem Byens Porte, endvidere Folkelønsskatterne, Græspenge, Kopulationsafgiften, Vognmandstolden, Konfiskationer og deraf følgende Bøder. Fri for Afgift var derimod de Varer, som indførtes til Slottet, Skolens Brænde og Fouragen til de indkvarterede Dragoner, som laa her i 1677-78. For at hindre, at der blev indført afgiftspligtige Varer udenom Konsumtions-

portene, blev Byen vistnok omgivet med Grøfter, thi paa anden Maade kan Fradraget i 1674-Forpagtningen for „Porte, Laase og Grøfter" næppe forstaas. Hvor disse Porte fra først af har været, siges ikke, men senere (i 1778) fandtes følgende fire: Københavnsporten, Helsingørsporten, Slangerups- eller Troldsporten og Mølleporten, hver med sin Accisebod.[22]

Samtidig med Konsumtionens Indførelse blev Saltskatten, som fra 1667 var blevet udredet med 21 Skæpper spansk Salt om Aaret, forandret til en Pengeafgift paa 10½ Rdl., og kort efter (1674-76) blev en lignende ubetydelig Skat, Kobberskatten, paalignet Byen med et Beløb af ialt 25 Rdl. Større Byrder bragte den følgende Tid, da Landet atter kom i Krig. I Begyndelsen af 1676 blev der udskrevet en Krigsstyr, som skulde svares af Familierne i Forhold til deres Indtægt og Formue, og i denne Anledning blev der optegnet et Mandtal over Hillerød. Efter dette var der i Byen 138 Skatteydere, som tilsammen skulde give 1520 Rdl. For de følgende Aar (1677, 1678, 1679) blev Krigsstyren nedsat til 1000 Rdl. aarlig, som endda ikke blev fuldt indbetalt, men atter var Lempelsen kun tilsyneladende, idet der i August 1677 blev paalagt Byen en Ildsted- og Kvægskat, som indbragte 495 Rdl., og i 1678 en Kop- og Kvægskat, som var betydeligt tungere, nemlig paa 727 Rdl., fordelt med 410 Rdl. i Kopskat, 197 Rdl. i Kvægskat og 120 Rdl. i Børnepenge. Regnskaberne med disse Skatter[23] blev indtil 1678 ført af Ridefogeden, men derefter fik Byen sin første egentlige Embedsmand til at gøre dette Arbejde. Den 27. Marts 1679 fik Anders Nielsen Vildsund kongelig Bestalling[24] paa fra 1. Maj at være Byfoged i Hillerød *By* — der bruges denne neutrale Betegnelse — med følgende Embedspligter. Han skulde oppebære Skatterne, forvalte Skifterne, saa at ingen Uret vederfores Arvingerne og de umyndige Børn, sammen med fire af de bedste Mænd blandt Byens Indbyggere ligne og lægge Kontributioner og Indkvarteringer og gøre Regnskab herfor hver Nytaarsdag til Skatkammeret, holde Rede paa al anden viss og uviss Indkomst og for denne gøre Regnskab paa Frederiksborg Amtsstue, samt iøvrigt være forpligtet til at rette sig efter Kongens direkte og in-

direkte Ordrer. For sin Umage skulde han hver 1. Maj have 40 Rdl. af Amtsstuen. Samtidig med at Anders Nielsen blev Byfoged, fik han ogsaa Udnævnelse som Birkefoged i Frederiksborg Birk, og kort efter (d. 9. Nov. 1680) blev Birkeskriveren Hans Christensen af Kongen beskikket til tillige at være Byskriver og Skifteskriver i Hillerød By, en Ordning af disse to Embeder, som varede lige til 1893. Med Indførelsen af de her nævnte Byembedsmænd var Hillerød, der, som vi har set, snart kaldtes Købstad (Købsted), snart Flække, alligevel ikke rykket op i Købstædernes Række, hvad den store Købstadsforordning af 28. Jan. 1682 klart viser. Efter denne blev Landets Købstæder delt i tre Grupper med Hensyn til Antallet af deres Øvrighedspersoner, saaledes at der naturligvis var flest i de større, færre i de mindre Byer, men ikke engang til den laveste Klasse blev Hillerød regnet. Sammen med Rødby, Sorø og Skanderup opførtes den i en Afdeling for sig, idet den som *Flække* kun skulde have én Embedsmand, en Byfoged.[25] Skønt den officielle Betegnelse for Byen hermed skulde være fastslaaet, var Sprogbrugen dog stadig vaklende. Man kaldte lige saa tit Byen for Købstad som for Flække, og efterhaanden blev det, navnlig da Byen havde faaet sit eget Vaaben og var gaaet frem i Folketal, den uhjemlede Betegnelse, som sejrede.

Samme Dag som Forordningen udkom, fik de to Kommissarier A. v. Engberg og I. Worm Ordre[26] til at undersøge, om Øvrighedspersonerne i Kongens *Købstæder*: Helsingør, Hillerød, Slangerup, Frederikssund og Holbæk burde blive eller nye vælges af Borgerskabet, og til ved uvildige Mænd at lade Købstæderne taxere til Grundskat i Stedet for den ophævede gamle Matrikel- og Saltskat. I Henhold til dette Brev begav de to Mænd sig til Hillerød, hvor de d. 7. Marts lod Byfogeden og det menige Borgerskab forsamle sig og efter at have læst Forordningen og det særlige Brev for dem sendte Byfogeden bort, for at de uhindret kunde spørge Borgerne, om de havde noget at besvære sig over, om Byfogeden havde oppebaaret mere, end han burde efter Kongens Paabud, om han havde tilstillet enhver af dem deres Del af Korn og Fourageskat for den Indkvartering, de havde haft i

sidste Krig. m. m. Svaret maa have været til Anders Nielsens Gunst, thi d. 13. Dec. fik han sin Bestalling fornyet. Desuden udmeldte Kommissarierne fire Mænd af Byens Indvaanere til straks at taksere Byens samtlige Ejendomme og Pladser, og allerede Dagen efter var Taksationen foretaget. Efter denne bestod Hillerød af 45 Gaarde, hvoraf 3 var øde, 81 Boliger, deraf 16 øde, 16 Vaaninger, 2 Huse, 1 Bod, 3 Pladser (den ene øde), 47 Haver og 5 Kaalhaver, medens Bakken, der antegnedes for sig, bestod af 3 Gaarde, deraf 1 øde, 11 Boliger, 9 Vaaninger, 4 Huse (de 2 var øde), 18 Haver og 2 øde Pladser. Af den samlede Værdi, som var 3107½ Rdl., beregnedes først Ottendedelen: 388 Rdl. 2½ ß og af dette Beløb svaredes de 5 %, nemlig 19 Rdl. 2½ ß som Byens aarlige Grundskat. Ved samme Lejlighed blev ogsaa Markjorderne med deres Udsæd optegnet, tilsammen udgørende et Tilliggende paa 35 Td. 3 Skp. 1 Alb. Hartkorn.[27] Denne sidste Ansættelsesmaade stammede dog først fra 1688-Matriklen,[28] men er anvendt her for Tydelighedens Skyld. De enkelte Lodder anfører vi her i den Orden, i hvilken de forekommer i en lidt ældre Liste[29] fra 1680, som er af særlig Værdi ved tillige at meddele de tidligere Ejere og afskrive Adkomstdokumenterne. 1. En stor Vang (ved Teglgaarden), som hørte til Kroen og kaldtes *Byesmark*, idet den tidligere havde været brugt af Hillerøds Indvaanere, mod at de til Gengæld ydede Hofstaten Losemente. Den blev i 1649 under Navnet *Venzelsvang* solgt til Slotsskriveren Christoffer Hansen, i 1670, da Christian V konfirmerede Kroprivilegiet, skænket til Christoffer Spydstrup og efter hans Død brugt af Enken Vibekke, efter hvem den benævntes *Vibekkesvang*. Vi vender senere tilbage til denne Vangs Historie. 2. *Gamle Vang*, mellem Byen og Præstevangen, tilhørte Maria salig Jochum Schumachers og Rektor Søren Jensen efter Slotspræsten Hans Husvig. 3. *Bleghusvangen*, med et lille Blegehus og -damme, havde ogsaa været i Hans Husvigs Eje. 4. *Daniel Bagers Vænge* bag Skolen. 5. En Vang, bag salig Jørgen Sørensens Gaard, som i 1688 tilhørte Præsident Resen i København. 6. *Karlsvang*, Syd for Byen. 7. *Tinghusvang* og *Troldsvang*, hvilke begge tilhørte Mester Envold Bruns Arvinger. 8. Et

lille Vænge ved den ny Jægergaard. 10. Peder Nielsen Hjulmands lille Vænge. 11. Et Stykke Jord bag Sparepenge, tilhørende Karen salig Thorsmedes. 12. Et Vænge i Tingskriver Hans Christensens og Hans Wunschs Besiddelse. 13. Palle Jørgensens Vænge.

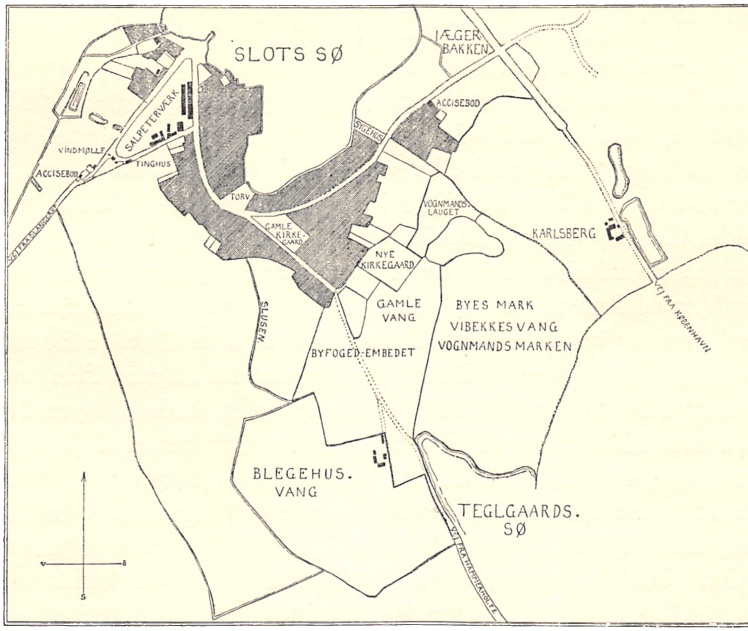

KORT OVER HILLERØDS MARKJORDER

Til Grund for dette Kort ligger dels en i Matrikulsarkivet værende Kopi af et Kort fra 1793, dels et udateret Kort (fra 1830'erne) i Byens Arkiv. Beliggenheden af de mange mindre Vænger, som er omtalt fra 1600'erne (S. 50 f., 55 f., 76, 78), har ikke i Enkeltheder kunnet fastslaas ved Hjælp af det foreliggende Kortmateriale, men de fleste har utvivlsomt ligget paa det Areal Vest for Bleghusvangen og Syd for Tinghuset, som Dr. Ewertsen erhvervede 1831.
Det skraverede angiver Bygrunden.

14. Peder Jacobsens Vænge. 15. En Jord i Overdrevet i Grønholt Skov, Øst for Byen, som længe ikke havde været i Brug. 16. Et lille Vænge ved Tueshus, ogsaa Øst for Byen, som ejedes af Envold Bruns Børn. 17. To smaa Vænger, ligeledes beliggende ved Tueshus imod Grønholt Skov. 18. *Funkevang*, et Stykke Jord mellem Dyrehavegærdet og Karlssø, tilhørende salig Johan Fun-

kes Arvinger. Desuden havde Byens Indvaanere i Fællesskab Ret til 20 Høveders Græsning i Grønholts Overdrev og til andre 20 i Gribskovs Overdrev. Af dette Tilliggende paalagdes det Byen ved Forordningen af 1. Jan. 1689 at svare aarlig 1 Rdl. af hver Tønde Hartkorn,[30] ialt altsaa 35 Rdl. 37 ß, men som Følge af en særlig Begivenhed, vi straks skal skildre, kom den kun til at udrede denne Skat i ganske faa Aar.

Da Kommissarierne sammenkaldte Borgerskabet, siges der ikke noget om, hvor dette Møde fandt Sted, men det kan næppe have været andre Steder end i eller ved Tinghuset, thi et Raadhus har Byen i hvert Fald ikke haft før i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Ganske vist siges det i 1709 om nogle fattige Kvinder, som ikke kunde udrede deres Lejermaalsbøder, og som derfor blev straffet med Fængsel, at de blev anbragt i Byens Raadhuskælder,[31] men dette enkeltstaaende Udtryk kan man ikke tillægge for stor Vægt. Der maa herved sikkert være ment det „Byens Hus, ved Kirkegaarden", som Vibekke Spydstrup[32] skænkede til Byen den 29. Marts 1682 og som i 1744 blev beskrevet[33] som et „lille, ældgammelt, brøstfældigt Hus, der skulde være indrettet for Byen som et Arresthus, men aldeles ikke var tjenligt dertil, hvorfor man i fornødent Tilfælde maatte betjene sig af Slottets Arrestgemmer".

Om Købstadfornemmelser i al Beskedenhed taler en Ansøgning til Kongen i 1686, hvori Byens „fattige, faa Indbyggere" bad om Tilladelse til, at der her maatte holdes to aarlige Markeder, ligesom det var brugeligt andre Steder, idet de mente, at de vilde kunne have lidt Hjælp af at være i Stand til at købe deres Fornødenheder paa selve Stedet fremfor som hidtil at skulle hente dem fra andre Markeder. De foreslog, at deres egne Markeder blev henlagt til Dagene d. 25. Juni og 22. Oktober, hvilket ikke vilde kunne „hindre eller præjudicere *andre Købstæder*, da der her i Landet ingen Markeder ellers holdtes paa de Dage", og den 1. Juni 1686 gav Kongen dem den ønskede Bevilling.[34]

Den følgende Tid bragte imidlertid ikke Byen den attraaede Fremgang. Med kun en Menneskealders Mellemrum indtraadte nemlig to Begivenheder: den store Brand i 1692 og Fredensborgs

Opførelse i 1720, som kom til at gribe afgørende ind i Byens Udvikling eller rettere bevirkede, at Byens Udvikling foreløbig standsede.

Af de „adskillige smukke Huse", som paa Arent Berntsens Tid fandtes i Byen, altsaa af det ældste Hillerød, er der nu kun bevaret kummerlige Rester. Svenskekrigene gjorde først, som vi har omtalt, et stærkt Indhug, og hvad de levnede, fortærede de tre store Brande, som har hjemsøgt Byen. Den første af disse Katastrofer indtraf den 11. Juni 1692. Om dens Opstaaen véd vi ikke andet, end at den begyndte i et Baghus,[35] men af denne Omstændighed kan vi vistnok slutte, at den maa skyldes et Uheld ved en eller anden Syssel i Køkken, Bagers eller Bryggers. Ogsaa dens Omfang kan vi kun angive omtrentlig. Den har mod Vest næppe strakt sig længere end til Slotskroens Nabogrund[36] og i hvert Fald ikke rørt selve Kroen og mod Øst skaanet Præstegaarden og Latinskolen. Slotsgade, Torvet og de vestlige Dele af Helsingørsgade og Kannikegade maa være blevet helt raseret, og sikkert kun et lykkeligt Tilfælde — en Forandring af Vinden eller et Regnskyl — har reddet Resten af Byen fra Ødelæggelsen. Det siges nemlig udtrykkeligt[37] om den fattigste Del af Hillerød, som var den, der undgik Luerne, at Indvaanerne her havde „udflyttet deres ringe Formue af deres Huse, eftersom det lod sig anse, at intet af Byen skulde overblive." En Snes Gaarde, hvoraf nogle havde tilliggende Lejeboliger, nævnes som ganske afbrændte, medens en tredive Daglønnere og fattige kun opføres som brandlidte, uden at der siges noget om Antallet eller Arten af deres Huse.[38] En anden Opgørelse[39] meddeler, at 42 Pladser var afbrændt. Blandt de brandlidte var Sognepræsten eller rettere Vicesognepræsten Mester Lars Aagaard, der boede til Leje i David Smeds Gaard, da den gamle Mester Ole Torm var blevet boende i Præstegaarden, samt Byfogeden og Byskriveren, som alle „mistede Hus og Hjem, Gods og Formue." Kort forinden Branden var Byen blevet ansat til at svare Skat til et Beløb af 477 Rdl., men den var ikke blevet opkrævet, da Ulykken skete, og efter denne var det ikke til at tænke paa at faa den betalt, selv da den var blevet reduceret til

151 Rdl.[40] Ikke blot var det jo den velstaaende Del af Byen, der var brændt, men ogsaa de fattige, som var blevet reddet, havde lidt Tab, dels ved Ødelæggelsen af deres udflyttede Løsøre, dels ved i deres Huse at maatte tage mod de brandlidte, tillige med det lidet, disse havde faaet med af deres Ejendele.

Under disse Forhold afhang det af Kongen, om Byen skulde vedblive at bestaa, eller om den skulde nedlægges, det vil sige, om *han* vilde yde den fornødne Hjælp til Genopførelsen, da det var udelukket, at Byen ved egne Midler kunde rejse sig igen. Kun otte Dage efter Branden sendte Indbyggerne derfor en Ansøgning[41] til Kongen, i hvilken de bad ham om Hjælp, idet de skildrede „denne fattige, afbrændte og elendige Bys armelige Tilstand", og en Maaned efter Ulykken forelaa Svaret,[42] da Amtmanden fik tilsendt Tegningerne til de to Hustyper, et større og et mindre, efter hvilke Kongen ønskede, at Indvaanere skulde opføre deres Gadehuse. Tillige skulde Amtmanden undersøge, hvad enhver af de brandlidte kunde ønske af Bygningstømmer til Hjælp ved Opførelsen. Og atter en Maaned senere[43] bevilgede Christian V, at Byen og dens Indvaanere maatte være fri og forskaanede for Konsumtion og alle andre Skatter samt Indkvartering i tre Aar fra Brevets Dato (d. 27. Aug. 1692). I Henhold til Kongens Løfte om at yde det nødvendige Tømmer til de nye Huse, foretog man en Opmaaling af de afbrændte Grundes Gadelinie for at se, hvor mange Bygninger, der kunde være Tale om at faa Materiale til, og da det havde vist sig, at der kunde opføres 65 Huse efter den største Model paa de 42 Pladser, regnede man ud, hvor meget der vilde medgaa til disse. Opførte man Bygningerne af Bindingsværk, vilde Materialerne koste 42309 Rdl., medens de af Grundmur vilde blive lidt billigere, nemlig 41266 Rdl. Disse Beløb gjaldt imidlertid kun de egentlige Bygninger, idet Udgifterne til Vinduer, Døre og alt andet indre Udstyr samt Arbejdslønnen ikke var medregnet heri; de skulde afholdes af Indbyggerne selv. Da disse indsendte Overslaget over de ønskede Materialer, ansøgte de derfor ogsaa om at faa tilstaaet en betydelig længere Frihed for Afgifter end de tre Aar, de allerede havde faaet. Ti-tolv Aar var efter

deres Mening nødvendige. Skulde Kongen ikke ville bevilge dem det store Beløb til Materialerne, anmodede de om subsidiært at faa tilstaaet — stadig under Forudsætning af den forlængede Afgiftsfrihed — et Beløb paa 13000 Rdl. i rede Penge, som de da vilde fordele med 200 Rdl. til hver af de 65 Bygninger. Det blev den sidste Fremgangsmaade, man valgte, da det, som Amtmanden gjorde opmærksom paa, var forbundet med Vanskeligheder at skaffe Materialer paa Stedet. Ved Resolution af 1. Juli 1693 gav

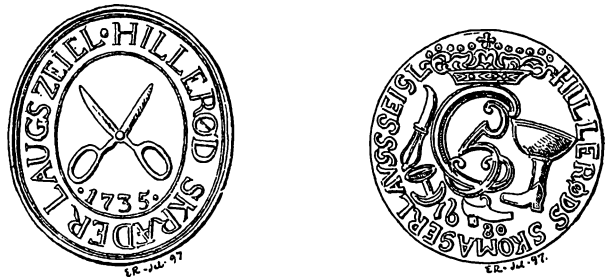

Skræddernes og Skomagernes Laugssegl

Kongen Byen den ønskede Frihed for Konsumtion og alle andre ordinære og ekstraordinære Skatter i de følgende 12 Aar, men kun 2000 Rdl. til Fordeling til Bygningshjælp.[44]

I Løbet af disse Frihedsaar blev vel flere af Husene genopbyggede, men en Del af de afbrændte Pladser henlaa endnu øde, da Fristen udløb. Indbyggerne søgte da paany om Skattefrihed i seksotte Aar, men denne Gang uden Held.[45]

Hvorvidt Byen før 1692 har haft hvad man kunde kalde et Arkiv, maa staa hen, men har der været noget, er det utvivlsomt gaaet op i Luer sammen med Byfogedens og Byskriverens private Ejendele. Der kan næppe have været Tanke om at redde disse Sager i de to Huse, hvor Ilden rasede hæftigt, naar man ser, at hos Skomagernes Oldermand,[46] som for øvrigt opføres blandt de fattige, blev „Laugets Bog og Lade forbrændt ved den ulykkelige Ildsvaade", og her har der sikkert været bedre Lejlighed til at bringe den Slags letflyttelige Sager udenfor Fare.

Ved dette føres vi over til Skildringen af Laugsvæsenet i Byen,

idet vi her paa eet Sted samler Efterretningerne om de forskellige Laug, som har været i Hillerød.

Det ældste egentlige Laug blev oprettet allerede under Christian IV. I 1642 indgik fem Skræddere, som i lang Tid havde været bosat i Hillerød og brugt deres Næring dær, med en Ansøgning til Kongen om, at det maatte blive forbudt, at der var flere end de fem Mesterskræddere i Byen, og Grunden til dette Ønske var, at der her i „Menigheden" havde indtrængt sig paa dem og deres Haandværk adskillige løse Kompaner og Bønhaser, som betog dem Brødet og hvad andet de skulde have at leve og skatte af, og af hvilke „en Part fast ringe af Haandværket havde lært." Da Christian IV havde erfaret, at Byens Indvaanere havde nok i de fem, bevilgede han d. 2. April 1642, at der for Fremtiden kun maatte være fem Mesterskræddere i Hillerød, saaledes at det var andre forbudt at nedsætte sig dær, medmindre de tog Tjeneste hos et af Laugsmedlemmerne. Lauget bestod i fuldt Flor Aarhundredet ud, havde baade Protokol og Signet og fik sine Rettigheder konfirmeret af Christian V i 1674, men derefter gik det tilbage, saa at der i Begyndelsen af 1730'erne kun var eet Medlem i Lauget. Seks „Borgere og Skrædere" ansøgte da Kongen om Tilladelse til at oprette et nyt Laug, idet de foruden at henvise til, at det gamle næsten var opløst, gjorde gældende, at dette ikke havde søgt Kongens (Christian VI.s) Konfirmation paa dets Friheder. Dertil kom, at de bosiddende Ansøgere tilligemed Hustruer og Børn maatte lide Mangel paa det daglige Brød, da det ofte skete, at rejsende Svende og Burser kom hertil fra Landet, nedsatte sig her ved Stedet, men naar de af Byens Øvrighed blev paamindet om deres borgerlige Pligt, rejste bort, ligesom det var almindeligt, at Svende, som tjente hos Ansøgerne, nedsatte sig og arbejdede paa egen Haand, saasnart de var blevet kendt i Byen. Den 16. September 1735 bevilgede Kongen, at de seks Skræddere maatte oprette det ønskede Laug, men det maatte i Modsætning til det gamle ikke være sluttet.[47]

Det næste Laug var Skomagernes. Den 17. Februar 1680 søgte „kongelig Majestæts allerunderdanigste Undersaatter, Indvaanere

og Skomagere udi Hillerød" Kongen om Tilladelse til „et kristeligt Amts (dvs. Laugs) gudelig Indrettelse, som det i andre Købstæder brugeligt er." Ingen andre end Laugsbrødrene skulde da nyde det Arbejde, som forefaldt i Byen og i de Landsbyer, som laa indenfor en Mil herfra, og ingen maatte blive Medlem af

Skomagerlaugets Velkomst og Kande

Lauget, uden at han havde samtlige Brødres Samtykke, udgav den Rettighed, som var brugelig andetsteds, havde udstaaet sin Lære hos en ærlig Mester og kunde fremvise sit Lærebrev, saa at han kunde være værdig og god for sit Haandværk. Til Støtte for deres Ansøgning anførte de elleve Underskrivere, at de for det første havde været bosiddende i Hillerød i „forleden Freds og Fejdes Tid" og udgivet de paalagte Skatter, Krigsstyr, Konsumtion, Indkvartering og andet, lige med andre Købstæder i Landet, at de for det andet alligevel ikke havde nogen Frihed eller „Amt" (Laug), saa at de kunde lære eller løsgive et af deres Børn eller en

Læredreng, medmindre de med stor Omkostning, Besvær og Møje søgte det i andre Købstæder, og endelig, at der baade i Hillerød og i de nærmeste Landsbyer kom adskillige Personer, som drev Skomagerhaandværket og derved betog Byens Skomagere deres Næring og Brød, saa at disse kun kunde tjene ganske lidt til „Kongens Tjeneste og Udgifter" og til at ernære sig med Familie. Da Amtmanden anbefalede deres Andragende, idet han udtalte, at ved Laugets Oprettelse kunde Byen tiltage i Næring og Brug, indstillede Kancelliet det til Bevilling, og denne blev da ogsaa udfærdiget snart efter, den 22. Maj 1680. Lauget blev derpaa indrettet paa almindelig Vis og fik anskaffet sig Bog og Lade, der imidlertid begge, som omtalt, brændte i 1692, samt et Sølvsignet, som endnu er bevaret. Allerede i 1693 blev der indrettet en ny Mesterbog, som var i Brug lige til Laugets Ophævelse i 1862, medens de øvrige Laugssager, saaledes som de nu findes, er af yngre Oprindelse. Egetræsladen maa stamme fra Tiden omkring 1770, Velkomsten af Tin bærer to Rækker Sølvskjolde, af hvilke det første ifølge sin Paaskrift blev givet 1777, medens det sidste er fra 1787, og endelig blev Kanden, der ogsaa er af Tin, bekostet af Lauget i 1781.[48]

En Sammenslutning af en anden Karakter end de her nævnte Haandværkslaug var det Ligbærerlaug, som fireogtyve Hillerødborgere blev enige om at danne, og som i 1704 fik kongelig Konfirmation. Der havde nemlig før den Tid været adskillige Misbrug med Ligbæringen, idet der ikke her som andre Steder var sømmeligt klædte Folk til at udføre den, men de, som paatog sig Hvervet, baade krævede ublu Betaling og havde den slemme Vane straks samme Dag, som de havde faaet deres Penge herfor, at „fordrikke dem i Krohus." Det nystiftede „skikkelige og ærbare Laug" skulde i Modsætning hertil altid bestaa af 24 Laugsbrødre, som skulde bekoste sig sorte Klæder — Kjortel, Bukser, Strømper, Kappe og Slør paa Hatten — og møde i disse, naar de skulde gøre Tjeneste. Mødte de i deres almindelige Dragt, blev de kasserede af Lauget, og det samme skete, hvis nogen mødte „uskikkelig". Morsom er den Forklaring, som gives paa det sidste Begreb,

idet der hertil ikke blot regnedes at møde drukken, men ogsaa at „møde med Tobakspibe i Munden eller anden Usømmelighed." Lauget skulde betjene enhver mod billig Betaling, efter vedkommendes Middel og Raad, efter Vejens Længde eller efter Akkord. Fattigfolk skulde efter Øvrighedens Anordning bæres vederlagsfrit, Brødre og deres Hustruer ogsaa. Akkorderne blev truffet med

Skomagerlaugets Lade

den, der fungerede som Oldermand, og som førte Regnskabet. Et andet Medlem af Lauget førte en Kontrabog til Kontrol. Begge beklædte Stillingen efter Tur for et Aar, og ingen kunde undslaa sig for Hvervet. En Gang aarligt, paa Søndagen efter Paaske, samledes Lauget, og da blev de Penge, som i den forløbne Tid var indkommet ved Ligbæring, Bøder og Indskud, fordelt mellem Laugsbrødrene, der saa kunde anvende dem til noget nyttigt.[49]

Det fjerde og yngste var Vognmandslauget. Det omtales første Gang i 1707, da det efter Ansøgning fik Lov til af sine Vogne, af hvilke det kun havde to Chaiser, at tage samme Leje, som Københavns Vognmænd tog, nemlig fra Paaske til Mikkelsdag 2 Mark

12 Skilling og fra Mikkelsdag til Paaske 3 Mark 4 Skilling for hver Mil, de kørte. At det netop blev den københavnske Takst, de maatte tage, skyldtes, efter Konseillets Indstilling, den Omstændighed, at, naar Kongen residerede paa Frederiksborg, blev alting i Byen ligesaa dyrt, som det var i København.[50] Med Kongens Ophold fulgte nemlig, som vi kan se af Byfogedregnskaberne, Indkvartering af det Mandskab, som gjorde Vagttjeneste paa Slottet. Christian V var her en Maanedstid hvert Aar for Jagtens Skyld, og ogsaa Frederik IV, der ligesom de følgende Enevoldskonger, Christian VII ene undtaget, blev salvet i Slotskirken — Byen var ved denne Lejlighed for en Stund Rigets Midtpunkt, ligesom Roskilde blev det ved Kongernes Begravelse — opholdt sig i Størstedelen af sin Regeringstid hver Sommer herude. I Almindelighed besørgedes Vagten af c. 60-75 Mand, sommetider dog af det dobbelte Antal, af forskellige Vaabenarter, og disse anbragtes i Kvarter i Byen, medens Hestene fik Plads i den gamle Jægergaard, som i den Anledning blev ombygget og derefter kaldtes Livgardegaarden eller Garderstalden.[51] En enkelt Gang, ved det svenske Indfald i Somren 1700, blev dog Byens Borgerskab under Anførsel af Mester David Benke sat til at holde Vagt og Forvaring paa Slottet.[52] Foruden disse Soldater fik Byen ogsaa Indkvartering af Militær, som paa forskellig Maade skulde udføre Arbejde ved Stedet. Snart var det „kongelig Majestæts Jagtveje her i Skoven," snart Alleerne ved Slottet, snart Indgravning af Rytterhestekoblerne, som beskæftigede Soldaterne, uden at disse Værker i og for sig spillede nogen Rolle for Byen. Skæbnesvangert blev imidlertid det Arbejde, som de i 1720-22 blev sat til, nemlig Nedbrydningen af det gamle Sparepenge, der maatte vige Pladsen for et Haveanlæg i fransk Stil. Thi Stenene fra denne Bygning blev ikke alene anvendt til den nydelige Gartnerbolig (S. 161) ved Slotshaven, men ogsaa til det nye Slot, som Frederik IV lod opføre ved Østrup eller, som det fra 1722 kaldtes, Fredensborg.[53]

Med Materialerne, som førtes fra Hillerød, kan man godt sige, at ogsaa Lykken flyttede fra Byen, idet Frederik IV efter Fredensborgs Fuldendelse ikke mere tog Ophold paa Frederiksborg, saa-

ledes at Slottet i hans sidste Aar stod øde og ubeboet. At han dog ikke dermed helt slog Haanden af Hillerød, skyldtes for en væsentlig Del den Omstændighed, at Byen netop paa samme Tid havde faaet en overmaade dygtig og nidkær Præst, den bekendte Peder Hersleb,[54] som i høj Grad besad Kongens Gunst, og som med Held paakaldte denne, naar han havde Hjælp behov. Med Kraft hævdede Hersleb Kirketugten, idet han samme Aar, som han tiltraadte Embedet (1719), fik gennemført Christian IV.s gamle Forordning herom. Efter denne skulde fire af Menighedens Medlemmer hjælpe Præsten med at vaage over Byens sædelige Liv, men disse „Præstens Medhjælpere" var, uvist af hvilken Grund, hidtil ikke blevet udnævnt i Hillerød. Da de imidlertid, ifølge Herslebs hurtigt dannede Opfattelse, var særligt nødvendige i denne Menighed „formedelst det uordentlige og uskikkelige Levned, mange førte, og den slette Lydighed og Ære, de onde vidste at give det hellige Embede", kan det have sin Interesse at se, i hvilke Tilfælde de greb ind. Til at besvare dette Spørgsmaal er vi saa heldigt stillede, at Hersleb selv i Kirkebogen[55] har indført udførlige Redegørelser for de enkelte Forseelser, som blev paatalt af ham og Medhjælperne i Aarene 1720 og 1721. De giver os et levende Indtryk af Tiden og Manden. Den første, som blev indkaldt for Præsten og Medhjælperne, var Byens danske Skolemester — foruden Latinskolen har der her ogsaa været en dansk Skole eller rettere danske Skoleholdere siden Christian IV.s Tid — der paa det skarpeste blev irettesat, maatte bøde 20 Rdl. og blev forbudt tiere at skrive Suppliker. Hans Forseelse bestod nemlig i, at han for at forøge sine knappe Indtægter havde for nogle Bønder af Hørsholm udkastet og skrevet en Klage til Kongen over en Justitsraad Ratkens Embedsførelse, og disse Beskyldninger kunde ikke bevises. Samtidig indkaldtes Lille Hans' Kone, som blev formanet til at afstaa fra sin „modvillige, trodsige og forargelige Sabbatsovertrædelse og Guds Ords Foragtelse, idet hun fast aldrig kom i Kirke, uden naar hun vilde til Guds Bord", og endvidere Svend i Mørkegade, som nogle Gange havde „holdt Spillemænd og forargelig Samling af Karle og Piger" i sit Hus

om Sabbaten og 2. Søndag efter Helligtrekonger holdt Julestue med Drik, Spil og Dans til om Morgenen. Skønt de begge, baade Lille Hans' Kone og Svend, lovede Bod og Bedring, blev det dog snart nødvendigt at indkalde dem paany, ligesom ogsaa en viss Knud Holgersen maatte paamindes mange Gange „for hans ugudelige Væsen mod sin Hustru, hvem han slog og tyrannisk tracterede, saa at hun kom blodig og blaa og klagede". Maaske har det dog ikke været helt uden Grund, at „han immer vilde give Skylden paa sin Kone", eftersom hun paa sin Side blev formanet til at „begegne hendes Mand venligt og tæmme hendes trodsige Mund". Helt uforstaaeligt for en Nutidsbetragtning virker det, at en gammel Kone Maren Pedersdatter blev tilsagt at bede Menigheden om Forladelse ved offentligt Skriftemaal, fordi hun Kyndelmissedag gav stor Forargelse i Kirken, idet hun „midt under Prædiken offentlig kastede op, hvilket gav en stor Stank, Allarm og Opsyn". Da det var vitterligt, at hun forinden havde været længe syg, blev hun dog imidlertid for hendes Alderdoms Skyld og paa manges Forbøn fritaget for Skriftestaaelsen, men gav godvilligt 1 Dlr. til de fattige og blev for Resten formanet til Pønitense og des større Ædruelighed!

Med bedre Ret blev derimod en anden Kvinde, Catharina Weiser, indkaldt for Præsten og Medhjælperne. I mange Aar havde hun haft et daarligt Rygte, var blevet advaret privatim og havde lovet Bedring, men da Rygtet stadig havde travlt med hende og endda føjede til, at hun i sit Hus havde „liderlige Qvindfolch" fra København, gik Hersleb, Kapellanen og Byfogeden, da de — fra en anden Forretning — den sidste Søndag i Juli 1720 kom forbi, hvor hun boede, derind for at undersøge Sagen. Foruden de mange Soldater, som sad derinde, saa' de en Kvinde, som straks ved deres Ankomst smuttede ud i Gaarden, og da de kom derud, havde skjult sig i Kaalen og krøb paa Jorden for at komme ned til Vandet. Da hun maatte holde Stand — Hersleb anvender pudsigt nok et Jagtudtryk — viste det sig, at Rygtet ikke havde løjet, hun var „en aabenbare berygtet Hore", som for et Par Maaneder siden var kommet til Byen og nu udgav sig for at være en

Soldaterkvinde. Da de spurgte hende, hvorfor hun skjulte sig, svarede hun, at Catharina havde hvisket til hende, da Præsten kom, at hun skulde pakke sig. Det gjorde hun ogsaa senere, thi da Vægterne lidt efter blev sendt derhen for at hente hende, var hun escaperet. Det blev saa Catharina Weiser, som maatte møde og som, fordi hun var grebet i Løgn og Svig, blev afsat fra Sakramentet, indtil hun bekendte sin Synd og viste Frugter af Forbedring. Om dette nogensinde skete, véd vi ikke, da Optegnelserne standser hermed. Vi véd derfor heller ikke, hvorlænge denne Medhjælperinstitution var til, men den har næppe været af lang Varighed.

Større Bestandighed havde de praktiske Foranstaltninger til at fremme Menighedens Tarv, som ogsaa skyldtes Herslebs Virksomhed. Som den første af disse nævner vi hans Ordning af *Fattigvæsenet.* Det gamle Fattighus, som i 1651 var blevet købt i Bakkegade, var i 1721 saa brøstfældigt, at de Almisselemmer, som allerede boede dær, maatte frygte for, at Huset skulde falde ned over dem, medens andre, som højligt trængte til at faa Fribolig, gruede for at flytte derind og sætte deres Liv i Fare. En Istandsættelse vilde baade blive for bekostelig og af andre Grunde ikke være ønskelig, hvorfor Hersleb fattede Planen om at faa bygget et nyt Hus paa et bekvemmere Sted, men vel at mærke uden at gøre Indgreb i de fattiges Midler. Ved Amtmandens Hjælp fik han Kongen til at skænke en øde, hjemfalden Plads ved Torvet samt Tømmer til Bygningen. Men ikke nok hermed satte han en Indsamling i Gang, som fra Hoffet og Aristokratiet i København indbragte den anselige Sum af 479 Rdl. Af Pengene anvendtes en Del til Indkøb af Nabogaarden, som netop blev billigt til Salg, og som egnede sig udmærket til Fattighus, men der blev dog saa meget tilovers, at Renten heraf kunde dække den aarlige Vedligeholdelse. Uden en Øres Udgift for Byen havde Hersleb saaledes skaffet den et nyt Fattighus, som gjorde Tjeneste til 1770, da det afløstes af et nyt og større i Mørkegade. Og desuden fik han udvirket, at en Tredjedel af Tavlepengene i Fredensborg Slotskirke blev tillagt de fattige i Hillerød, da disse ellers vilde lide et altfor

stort Tab ved, at Hoffet ikke mere ofrede i Frederiksborg Slotskirke.[56]

Den anden Indretning, som ogsaa skyldtes et Forslag fra Hersleb, var Oprettelsen af *Hospitalet*. Dettes Forhistorie skal vi her lade ligge og kun nævne, at Fundatsen for det blev underskrevet af Frederik IV den 1. Januar 1726. Det var bestemt til at optage tredive Personer, femten af hvert Køn, „som enten i Ansigtet eller paa Arme og Ben eller andensteds paa Kroppen af Flod eller Kræft var ilde tilredte eller ogsaa med en eller anden udvortes Skade kunde være Folk vederstyggelige." Hvert af disse „spectaculeuse" Hospitalslemmer skulde ugentlig have 3 Mark til deres Underhold, desuden var der sørget for gratis Brændsel, to Kvinder var antaget til at gaa dem tilhaande, en Kirurg „vel erfaren i Anatomien og i Stand til at læge baade udvortes og indvortes Skade" tog sig af deres Pleje, og en Forstander havde flittigt Indseende med, at alt ellers holdtes i god Orden. Den grundmurede Bygning i Slotsgade (nuværende Nr. 23), som Frederik IV havde bekostet 1726, stod ikke ret længe, idet den allerede blev ødelagt ved Branden 1733. Aaret efter blev en ny Bygning imidlertid opført af Christian VI. Den var af samme Type som de fleste Huse i Byen og var i den ene Ende indrettet til Bolig for Forstanderen, i den anden med Kamre dels til de syge, dels til Gangkonerne, medens der midt i Bygningen var to Stuer, en til Mændene og en til Kvinderne, samt en lille Kirkesal. Her holdt Byens Kapellan hver Søn- og Helligdag Prædiken, katekiserede én Gang om Ugen og havde Altergang til visse Tider. Til Hospitalets Underhold var henlagt Renterne (1200 Rdl.) af en Kapital paa 24 000 Rdl., samt senere forskellige smaa Indtægter.[57]

Endelig skyldtes det vistnok ogsaa Hersleb, hvis Interesse for Skolevæsenet i hvert Fald er uomtvistelig, at Frederik IV i 1722 „mundtlig bevilgede en Skole i Hillerød Købsted for de dér indkvarterede Rytter- og andre paa Gaden omløbende fattige Børn." Denne danske Skole fik tilhuse i Slotsgade (nuværende Nr. 44) og var bygget ligesom Rytterskolerne, men dog, fordi Hillerød var mere end en Landsby, for Anselighedens Skyld forsynet med en Kvist.[58]

Saa gavnlige disse Foranstaltninger end kunde være, var de dog naturligvis ikke i Stand til blot nogenlunde at opveje den Skade, som Byen led ved at Hoffet nu tog Ophold paa Fredensborg. Allerede i Forvejen var de økonomiske Forhold i Hillerød alt andet end gode. Et Skattemandtal fra 1705 sluttede med at

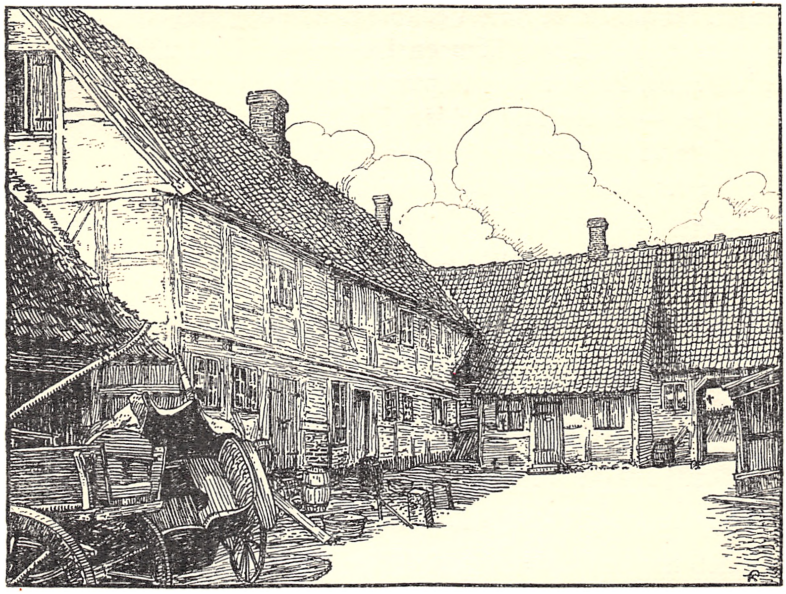

SLOTSGADE 44

sige, at „her ved Stedet fandtes en stor Del fattige og forarmede Folk, Enker og Børn, som mesten gik omkring og betlede deres Brød, og intet kunde betale," medens et andet fra 1710 udtalte om „denne fattige Bys slette Tilstand," at „den ingen anden Næring havde end som en liden Landsted, hvortil var ingen Søfart eller Handel", og at „tilmed de fleste var meget fattige og i denne dyre Tid ikke formaaede at købe det, de selv kunde have til Underhold, saa at Armod ganske tiltraadte hos de fleste, fornemmelig nu paa et halvandet Aars Tid, da de havde været med saa mange Skatter og Ekstraudgifter betynget foruden den daglige store Konsumtion, som trykkede dem alle meget hart." Uden

Grund har disse Klager nu ikke været. Konsumtionen blev fra 1706 bortforpagtet for 1700 Rdl. om Aaret. Fra 1710, da den store nordiske Krig var blusset op igen, og indtil 1721 blev det paalagt Byen at svare en aarlig Krigsstyr af betydelig Størrelse (1710-12: c. 500 Rdl., 1713-16: c. 400, 1717-19: c. 850, 1720-21: c. 650 Rdl. aarligt, for det sidste Aars Vedkommende dog kun erlagt med de tre Fjerdedele). Dertil kom en Ekstraskat i 1710 udgivet af lukkede Vogne, Parykker og Fontanger samt Sjetteparten af Tjenefolks Løn — denne i kulturhistorisk Henseende interessante Skat indbragte 250 Rdl. — medens en anden Ekstraskat i 1711 til Artillerihestes Anskaffelse blev svaret med et Beløb af 100 Rdl., og en Kop- og Hesteskat i 1712 gav 545 Rdl. De tilsvarende Skatter i 1717 og 1718 ansattes til c. 650, i 1719 til 300 og i 1720 til 220 Rdl., men blev dog ikke betalt med det fulde Beløb.[59]

Under saadanne Forhold er det forstaaeligt, at Frederik IV engang under sit Ophold paa Slottet i Sommeren 1720 „allernaadigst faldt paa de Tanker at spørge om Hillerød Bys slette Tilstand og om nogen Middel kunde optænkes, hvorved den var at hjælpe." Hersleb var blandt de Mænd, hvis Mening herom blev æsket, men desværre kendes hans Fremstilling af Aarsagerne til Fordærvelsen og Midlerne til Byens Opkomst ikke.[60] Hvad Hersleb har tænkt sig, kan vi derfor ikke vide, men Planerne er næppe kommet til Udførelse, da Kongen med Fredensborgs Fuldendelse i hvert Fald maa have opgivet at ville ophjælpe Hillerød økonomisk paa anden Maade end den allerede nævnte ved Understøttelse til Fattigvæsen, Hospital og Skole.

Den, som blev haardest ramt ja knækket ved Hoffets Bortflytning fra Frederiksborg, var Indehaveren af „den privilegerede Kro for Slottet." Da de kongelige Herskaber ikke længere residerede paa Slottet, aftog Kronæringen saa ganske, at Anne salig Frederik Christian Holsts, som besad Kroen i Følge Benaadning af 1694, ikke var i Stand til at overholde sin Forpligtelse til at vedligeholde Bygningerne og ikke havde andet at leve af end den til Kroen liggende Vang. Skønt kun faa Gæster søgte Kroen, da de blev slet akkommoderede, var Kroprivilegiet, som omfattede Salg

af alle Slags Vine, fremmed Brændevin og Øl, alligevel en temmelig Indskrænkning i Byens Næring, hvorfor Amtmanden da ogsaa i en Indstilling til Kongen af 24. Maj 1732 foreslog det ophævet. I Stedet for Kroens Privilegium skulde det tillades Byen, som laa ligesaa bekvemt for Slottet og som havde en Del „skikkelige"

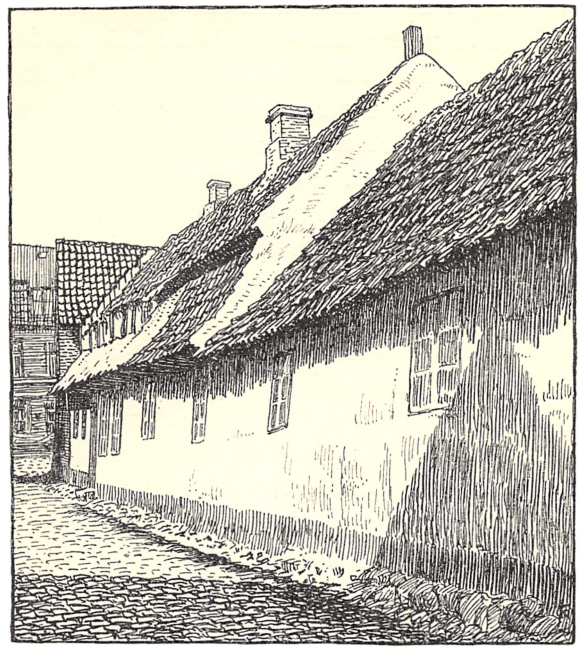

Byskriverstræde

Huse, at herbergere Fremmede, idet hver Husejer, efter Amtmandens Formening, vilde søge at betjene sine Gæster paa det bedste for at drage Næringen til sig.

Videre foreslog han, at Byen fik Krovangen. Den havde tidligere hørt under Hillerød, men var i Frederik III.s Tid blevet forundt den daværende Kroejer Christoffer Spydstrup, hvad Byen ikke agtede paa, da den dengang var i Velstand. Men siden var Byen to Gange blevet hjemsøgt af Ild (foruden Branden i 1692 har vi Efterretning[61] om, at den Del af Byen, som laa ud til Kø-

benhavnsvejen, brændte i 1698), det kongelige Herskab, hvoraf Byen havde sin meste Næring, havde opgivet at bo paa Slottet, Ladegaarden, hvor Indvaanerne før havde kunnet leje Jord billigt, var blevet udlagt til Stutteriet, Byen selv havde ikke nogen Jord, kort sagt, den var nu geraadet i en armelig og elendig Tilstand. Af Krovangen skulde der, efter Amtmandens Forslag, først tillægges Byfogeden paa Embedsvegne (pro officio) Jord til 2 Heste og Køer, da han kun havde ringe Indkomster og ikke som i andre Købstæder havde nogen Embedsjord, og da Resten af Vangen ikke vilde forslaa til at deles mellem hele Byen, skulde den tillægges Vognmandslauget for at ophjælpe dette. Hidindtil havde det nemlig ofte manglet paa Fragtvogne, fordi Indbyggerne var saa fattige, at de ikke kunde købe Foder til Hestene. Krobygningerne endelig, som var ganske brøstfældige, foreslog Amtmanden bortsolgt ved Auktion og Kroens Udvisning af Brænde fordelt mellem Hospitalskirurgen, Hofsnedkeren og Hospitalet, hvis „fattige usle Lemmer ofte led Nød af Kulde." Ved Resolution af 20. Juni 1732, som i det væsentlige fulgte Amtmandens Forslag, blev da det gamle Kroprivilegium ophævet og Hillerøds Indvaanere fik Tilladelse til at gøre Brug af det, Krovangen blev dels udlagt til Byfogeden dels mod en ringe aarlig Afgift af 21½ Rdl. overladt til Vognmandslauget, som delte den i ti store og en mindre Lod, og Krobygningerne stillet til Auktion. For 1005 Rdl. blev den gamle Kro solgt til Claus Ebbesen, en af Byens første Mænd, og den har siden da været Privatejendom. Af dens senere Ejere lod Byfoged Jens Lottrup, Købmændene M. Kierkegaard og Røyen, og Amtmand Grev Schulin til forskellig Tid Bygningerne omdanne, saa at nu kun en ringe Del af det gamle er blevet bevaret.[62] Den Gavn, som Byen fik af Kroens Nedlæggelse, blev ikke af lang Varighed, thi allerede Aaret efter blev Hillerød paany hjemsøgt af en stor Brand og ved denne atter for længere Tid sat tilbage.

Den 29. April 1733 mellem Klokken 2 og 3 om Eftermiddagen opkom der i et Hus paa Hjørnet af Bakken og Helsingørsgade en Vaadeild, som øjeblikkeligt angreb den gamle Jægergaard og

Bygningerne heroptil, og derfra fløj Gnisterne tværs over Søen og antændte Husene paa den anden Side. I mindre end 3 Kvarter blev, formedelst haard Storm og Uvejr, 72 Huse og Gaarde i Helsingørsgade og Slotsgade lagt i Aske, tilsammen repræsenterende en Værdi af over 32000 Rdl. Saa hastigt bredte Ilden sig,

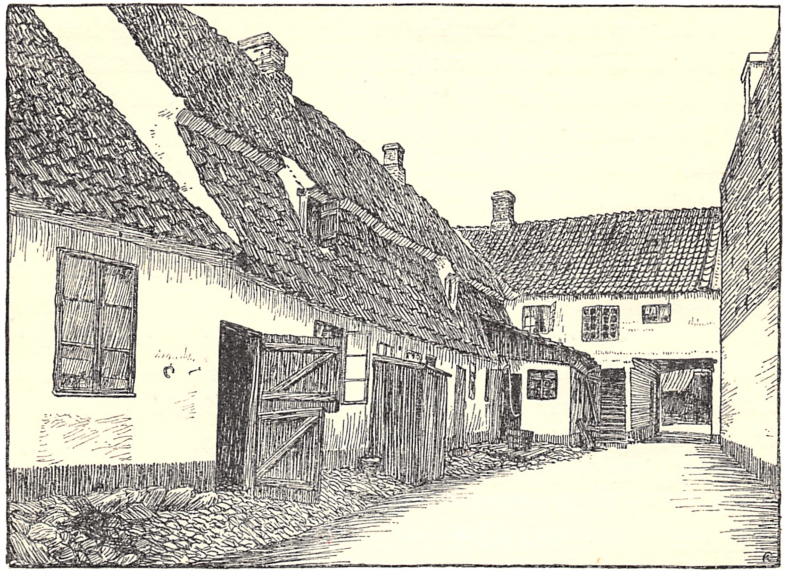

Slotsgade 40

at ikke mindre end seks Mennesker, deriblandt en Skoleholder fra Landet og et af Hospitalslemmerne omkom i Luerne, medens mange kun naaede at faa reddet lidt af deres Møbler og Husgeraad, og Byskriveren selv kom til Skade, saa at han ikke kunde frelse Byens Bøger og Dokumenter, som var i hans Gaard. Ogsaa Begravelsesselskabets Protokoller, den ældste, allerede omtalte, var paabegyndt 1563 og udskrevet 1710, den anden var indrettet 1711, samt Kassen og Beholdningen, brændte. Af Bygninger, som ved denne Lejlighed blev ødelagt, er der Grund til at nævne den nye Jægergaard, paa Hjørnet af Slotsgade og Tinghusvej, og Hospitalet. Kongen maatte ogsaa denne Gang ligesom i 1692 yde sin

Hjælp, om ellers Byen skulde rejse sig igen, og han gav da Indvaanerne Byens Konsumtion i 10 Aar, overlod dem forskellige Byggematerialer, sørgede for allerede i 1734 at faa Hospitalet genopført og lod senere paa den gamle Jægergaards Plads bygge den saakaldte Garderstald, en Bindingsværksbygning, som anvendtes til Stald og Kaserne for den tyske Garde.[63]

Om Tilstanden og Stemningen i Byen i Tiden efter Branden er vi saa heldige at have ret fyldige Oplysninger, idet der i Løbet af en halv Snes Aar blev afgivet ikke mindre end tre Indberetninger til Regeringen om Forholdene her. Den første af disse, fra 1735, meddelte om Byens Handel, at den bestod i Salg af „liden Urtekram, Specerier og Tobak", som hentedes paa Vogn fra København og Helsingør, hvortil kom Falholden af Øl og Brændevin. Byens Bryggen og Brænden var dog snarere taget af end taget til, og det af mange Grunde. Kroerne paa Landet, som før blev forsynet fra Hillerød, var blevet afskaffet; Kroen ved Fredensborg fik ikke længere sine Varer fra Byen, men forskaffede dem selv; Byen var blevet hjemsøgt af Ildebrande; den gamle Kreditordning mellem Købstedmanden og Bonden var ophørt; og endelig var Byen udelukket fra al Købmandshandel og Brug, da den ingen Sejlads havde og manglede Græsning til Kreaturer og Heste. Men naar da de, som sad i Næring og Brug, var i fattig Tilstand, kunde det ikke være andet end at ogsaa Haandværksfolkene maatte lide herunder, idet de intet Arbejde kunde faa. Af Laug fandtes et Skomagerlaug, et Ligbærerlaug og et Vognmandslaug. Fabrikker eller Manufakturer var her ikke, men derimod var der et privilegeret Farveri. Skulde Byen reddes af sin Armod, vidste Byfogeden Jens Mikkelsen, som havde forfattet Indberetningen, ikke andre Udveje end at Hillerød blev ganske befriet for Konsumtion, og at det kongelige Herskab igen residerede her som tilforn.[64]

I 1744 maatte han paany besvare en Række Spørgsmaal vedrørende Byens Forhold og gjorde det denne Gang udførligere. Antallet af Indvaanere „med Koner og Børn" anslog han til 7 à 800, „som ikke synderlig inklinerede for Drik og Dobbel". Den

største Syge derimod, som han vidste regerede hos dem, var Misundelse, saa at den ene Borger ej kunde taale at se sin Medborger komme noget til Rette, og Aarsagen dertil var, efter hans Formening, at Stedet ikke kunde føde saa mange Mennesker, som fandtes her, da det laa saa langt inde i Landet, at alt, hvad der behøvedes fra Søstæderne, maatte hentes paa Vognkæppen. Den største Part af Indvaanerne levede derfor i Armod. Det, de ernærede sig af, var „liden Kramhandel med grove Varer", en Del af Øl- og Brændevinssalg, en Del i Fattigdom af Haandværk og største Delen som fattige Daglejere. Kirke havde Byen ikke, men af den i 1627 nedblæste fandtes endnu Rudera paa Kirkegaarden. Af offentlige Bygninger nævnte han Latinskolen, Hospitalet „indrettet for Amtets fattige lazererede", den danske Skole, Fattighuset, Tinghuset, som tilhørte Amtet og som i dette Aar 1744 var opbygget af nyt, da det gamle, fra 1690, formedelst Ælde og Brøstfældighed var nedfaldet det forgangne Aar, og endelig Arresthuset paa Kirkegaarden. Byen havde ingen Vaaben eller Signet. Hvornaar den var blevet indrettet som Købsted, vidstes ikke, men før Jens Mikkelsens Tid havde der kun været een Byfoged, saaledes at Byen kun havde været forsynet med Byfoged i nogle og treds Aar. Gamle Kongebreve eller Privilegier var der ingen af, og om saadanne havde været til, maatte de være forkommet i Ildebrandstider, især for mere end halvtreds Aar siden, da Byen næsten ganske afbrændte.[64]

Da Frederik V „af høj kongelig Naade og uafladelig Omhu for sine kære og tro Undersaatters Velgaaende" i September 1747 havde befalet, at Byøvrighederne skulde indsende Oplysninger til Stiftamtmændene om, hvad der kunde tjene til det almindelige Bedste og Indbyggernes Velfærd, forstaar man vel, at Jens Mikkelsen ikke var altfor ivrig efter paany at skulle fremkomme med de samme Meddelelser og Forslag, som han saa kort i Forvejen havde afgivet. Han lod da den kongelige Skrivelse bekendtgøre for Byens Borgerskab, og da der efter halvanden Maaneds Forløb ikke var kommet noget Forslag til ham, bad han fire af de „bedst kyndige" Borgere om at træde sammen, konferere med hinanden

og indsende deres Betænkning til ham. Deres Svar kom omgaaende og er ikke uden Interesse, da det kan vise os, hvad man i Byen selv mente var Aarsagerne til dens ringe Kaar, og hvad der var at gøre herimod. Først gjorde de fire Mænd da opmærksom paa, at det var Byen til stor Tyngsel, at Slotsmøllen ikke holdtes saaledes i Stand, at den kunde besørge Byens Kornmaling, og de henstillede derfor, at der blev givet Tilladelse til at opsætte en Vejrmølle. Anden Post angik Overdrevet, som de ønskede igen maatte blive udlagt, eller at i hvert Fald ikke flere fik Lov til at indgrøfte deraf, thi disse „Lukker", som Tid efter anden var indtaget af Overdrevet, havde været og var Byen til Skade. For det tredje ønskede de billig Græsning til de nødvendige Vognmandsheste, som ellers med stor Bekostning maatte holdes paa Stald Sommer og Vinter. Fjerde Punkt angik det ønskelige i, at man snarest ophævede et nyt Paabud om, at Rejsende fra Roskilde til Helsingør skulde passere over København, hvad der havde været Hillerøds Vognmænd til „mærkelig Skade". For det femte udtalte de sig ogsaa mod Kroerne paa Landet, og for det sjette mente de, at Byen i Stedet for at blive ansat til at svare Hjælpeindkvarteringsskat til andre Steder burde fritages herfor, ja snarere selv faa Hjælp. Den havde ikke blot stor Indkvartering, naar det kongelige Herskab residerede paa Slottet og største Delen af Domestikkerne da blev indkvarterede i Byen, men den havde ogsaa næsten hver Sommer 100-150 Mand Soldater liggende, som blev udkommanderet til forskelligt Arbejde. Og endelig til syvende og sidst anførte de, at „vilde man ellers fornemmelig spørge, hvad der skulde kunne hjælpe til Hillerøds Opkomst, siden dertil ingen Sejlads var og den var mest omringet med Skov og faa Beboere deromkring, da var det første og fornemmeligste den fromme og naadige Guds Forsorg og Velsignelse, som enhver der paakaldte ham i Aand og Sandhed vilde nyde Frugten af, men det andet, at denne naadige Gud vilde bøje Kongens Hjerte til at residere her paa Frederiksborg Slot nogen Tid om Sommeren; thi skulde det fejle, vilde det se bedrøvet ud for Indvaanerne i Hillerød". Meget heldigt var det, at Byfogeden i sine

Antegnelser ved det sidste tilføjede en Bemærkning om, at „dette var en Post, som Borgerskabet fik underkaste sig Guds og vor allernaadigste Konges Vilje udi," thi der skulde jo gaa et Hundredaar, før Frederiksborg Slot atter blev Kongebolig.

Men selvom det saaledes trak ud med Opfyldelsen af dette

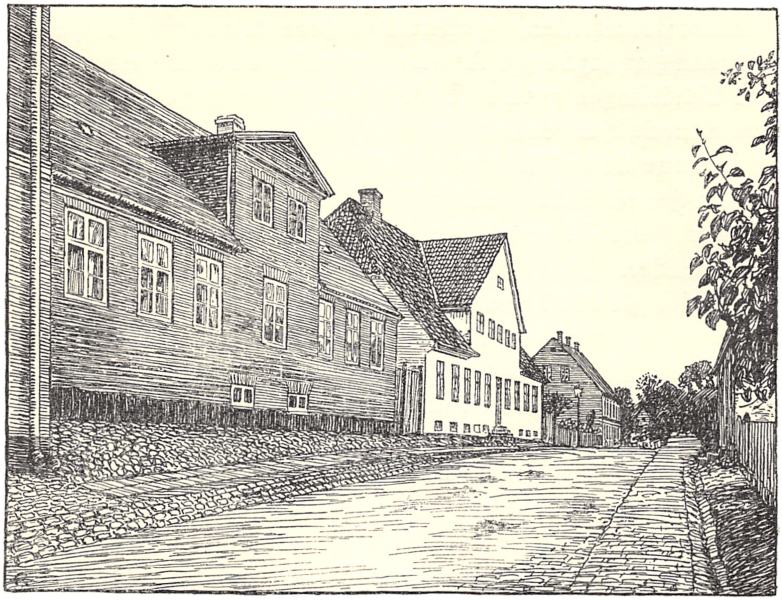

FREDERIKSVÆRKSGADE

Ønske og denne Mellemtid ikke var nogen straalende Periode i Byens Historie, bragte den dog alligevel saa mange nyttige Foranstaltninger af forskellig Art, at Borgernes bange Anelser om en bedrøvelig Fremtid heldigvis ikke kan siges at være slaaet til.[65]

Ude i Europa havde der i Tiden efter Amerikas Opdagelse og indtil Slutningen af det 18. Aarhundrede efterhaanden ad praktisk Vej udformet sig en økonomisk Politik, som man senere gav Navnet Merkantilismen. Kort udtrykt var dens Maal at skaffe den enkelte Stat en gunstig Handelsbalance, og derfor lagde den Vind paa at fremme Indlandets Industri ved Nyanlæg, Monopoler og

Toldbeskyttelse, paa at skaffe sig Kolonier og oversøiske Handelsforbindelser osv. Herhjemme var Christian IV Repræsentant for den ældre Merkantilisme, medens Frederik V.s mægtige Minister I. H. E. Bernstorff[66] var den sidste, som gennemførte dens Tanker. I Februar 1753 blev han Leder af den Afdeling af Kommercekollegiet, som vedrørte „Manufakturerne," dvs. Industrien og Fabriksvirksomheden, og allerede samme Aar begyndte nye Fabriksanlæg at skyde op. At hele denne Virksomhed var kunstig, viste Udviklingen med al Tydelighed. Skønt Regeringen stadig maatte træde hjælpende til, og skønt Præsterne[67] fik Paalæg om „at formane deres Tilhørere til at fremme og befordre alt, hvad der kan tjene de indenlandske Fabrikkers Opkomst og bestandige Velstand," var det umuligt at holde Liv i de mange forskellige Foretagender.

Saaledes gik det ogsaa med det Anlæg, som blev oprettet her i Hillerød. Først og fremmest af Hensyn til Byens Historie vil vi skildre dets Skæbne lidt nøjere, men derved kan vi tillige give et lille Bidrag til Landets Industrihistorie og til Belysning af Regeringens økonomiske Politik.

Begrænset af Vejen der gik fra Slottet ud ad Troldsporten, Vejen op til Byen og Vejen til Tinghuset og til den ny Vejrmølle — eller for at bruge de moderne Navne: Slangerupsgade, Slotsgade og Møllestræde — laa „den store øde Plads ved Slottet." Sumpet og moradsig som den var, blev den i mange Aar brugt til Møding for de kongelige Stalde paa Slottet, og netop derved blev den i særlig Grad egnet til Anlæggelse af et *Salpeterværk*. Mineralinspecteur Birch, som kendte Pladsen, fik derfor udvirket en kongelig Befaling af 23. Juni 1753 til Værkets Oprettelse her samt Tilladelse til at nedbryde den gamle Garderstald paa Jægerbakken for at lade den genopføre ved Tinghuset paa Værkets Grund. I Bygningens ene Ende havde Inspektøren sin Bolig, i den anden var Kogehuset. Værket blev fra først af drevet for Kongens Regning, men allerede i 1756 gik det over til Privateje, idet „den for sin chymiske Indsigt berømte" Dr. med. Joh. Gotfried Erichsen købte det for 5000 Rdl. at erlægge med 1000 Rdl. hver December Termin i de føl-

gende fem Aar. Det frederiksborgske Salpeterværk blev indlemmet i Interessentskabet af de Nordenfjeldske Salpeterværker, dog saaledes, at der til dette blev udbudt 300 nye Aktier, der enten betaltes med 10 Rdl. i aarligt Indskud eller 50 Rdl. én Gang for alle. Dr. Erichsen skulde have den sjette Rigsdaler af Nettoudbyttet, men til Gengæld skulde han selv holde en Stedfortræder som Salpetermester, naar han var forhindret i at være til Stede

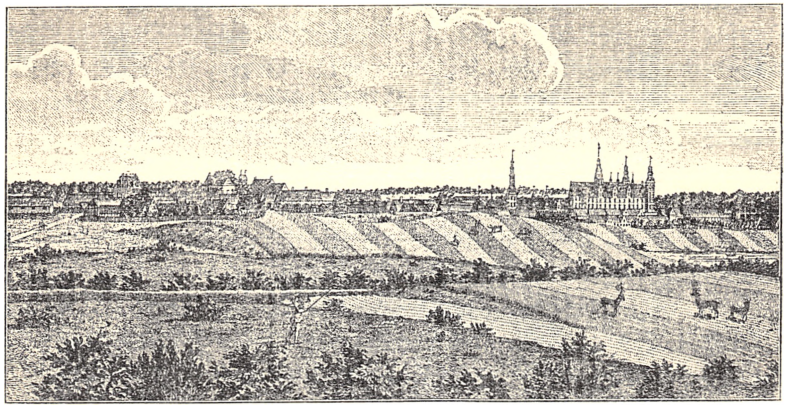

HILLERØD 1755. EFTER STIK AF J. J. BRUUN

paa Værket. Tegningen af Aktier gik til en Begyndelse overmaade godt, idet der, sikkert i Tillid til Løftet om, at Værket vilde give sit første Udbytte ved Udgangen af 1758, blev indbetalt ikke mindre end 394 Indskud à 50 Rdl. Pengene anvendtes til Opførelsen af den store grundmurede Salpeterlade, som laa langs med Slotsgade (se S. 77) og i hvilken Salpeterjorden kunde lagres, til Indrettelsen af Teglbrænderi, Kalkovn, Putrifactionskule og Anskaffelse af Maskiner m. v. Da Erichsen krævede yderligere Tilskud pr. Aktie, og da Aktionærerne, som endnu ikke havde set noget Udbytte, ikke var villige hertil, forlod han i 1760 Værket uden at bekymre sig videre om det og uden at have betalt noget af paa Købesummen.[69] Det blev paa den Maade sat seks Aar tilbage i sin Salpeteravl, da det i den følgende Tid laa ganske stille. Da Interessenterne blev utaalmodige og paa en Generalforsam-

ling besluttede at sætte Værket i Drift paany, hvadenten Dr. Erichsen kom eller ej, blev en ny Direktion valgt, Cabinets-Skildrer Johan Jacob Bruun antaget til Inspektør og Salpetermester, og, da Kassen var tom, en Ansøgning sendt til Kongen om Eftergivelse af de 5000 Rdl. Den 17. Decbr. 1765 fik de da Skøde paa Værket, men med Ordre til at drive og fortsætte det. Til Brug ved den ny Metode, som Bruun indførte, blev der yderligere opført tre Salpeterlader af billigere Konstruktion, men Pengene hertil maatte skaffes ved Laan, og da kun en Tredjedel af Aktionærerne (135) vilde yde Tilskud hertil, led Værket et Tab paa 5180 Rdl. Et Par Aar efter tabte det yderligere 2599 Rdl., idet de samme Aktionærer forlangte at blive udskilt fra det norske Selskab, hvad der ogsaa skete, men det kostede 56½ Rdl. pr. Aktie, og kun 89 Aktionærer vilde betale. Alligevel syntes Værket at skulle gaa. Salpeterproduktionen voksede ved hver Kogning, alle overflødige Anstalter var afskaffet og Driften under Bruuns Eneledelse gjort saa sparsommelig som mulig, Interessentskabets Antal var vokset til 120 Aktier à 76 Rdl. 3 Mk., hvormed Værket var blevet holdt i Gang og dets Gæld bragt ned. Og fra Kongens Side nød det fortsat Støtte: det fik frit Tørveskær i 20 Aar i Tranemosen (som derfor siden kaldtes Salpetermosen), Værkets Grund var fri for Afgift, dets Folk for Konsumtion og de fleste Skatter samt for Udskrivning. Imidlertid var Aktionærernes Antal efterhaanden, som vi allerede nævnte, gaaet saa stærkt ned, at det var for ringe til at udrede de aarlige Udgifter, og Værket var derfor kommet i Gæld og havde af Mangel paa Penge ikke faaet tilvirket saa meget Salpeter, som det ellers vilde have kunnet. I Løbet af 9 Aar var den samlede Produktion kun 8042 Pd.[70] Den 13. Januar 1775 indgik da Direktionen med en Ansøgning til Kongen, hvori den under Henvisning til, at Kongen „paa denne Tid havde ladet se sin besynderlige Omhyggelighed og Forsorg for de her i Landet etablerede Fabrikkers Opkomst til Landets og Undersaatternes Gavn og Bedste", bad om Hjælp til Værkets Drift, idet den gjorde Rede for, hvorledes Forholdene havde udviklet sig. Den ønskede for det første et rentefrit Laan paa 8000 Rdl. mod 1. Prioritet i Vær-

ket, der var takseret til 15060 Rdl., for det andet, at hele Værkets Produktion skulde aftages til en fast Pris af 20 Rdl. pr. Centner, og endelig vilde den efter 3 Aars Forløb lade Halvdelen af Produktionen afskrive paa Kapitalen, indtil denne var tilbagebetalt.

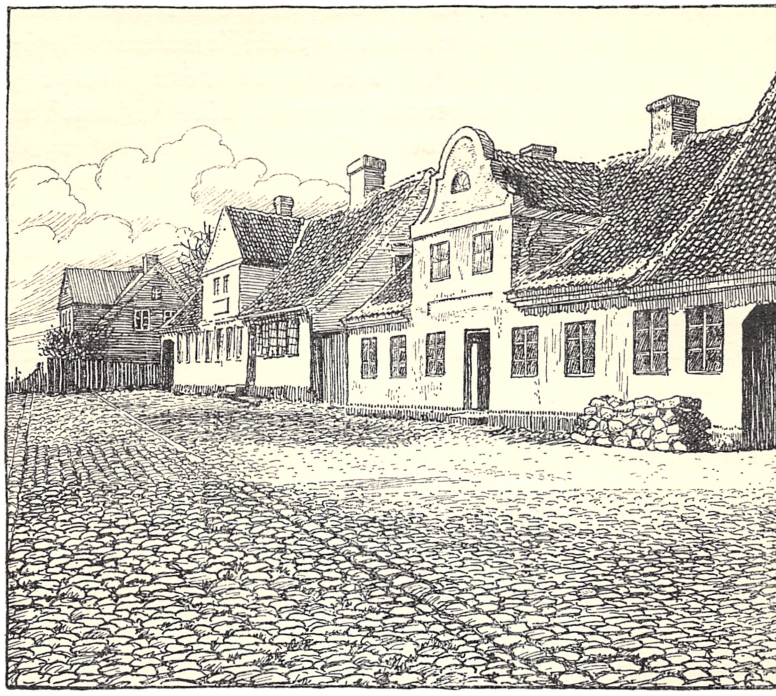

MALTERIGAARDEN I SLANGERUPSGADE

Ansøgningen blev forelagt Kommercekonsulenten Martfeldt, som afgav en meget grundig og vidtløftig Betænkning over Værkets Forhold. Efter hans Mening var den tekniske Fremgangsmaade ikke tilstrækkelig effektiv, alt skete paa Slump, og derfor havde man, selv i de sidste 10 Aar hvor Driften dog var bedst, haft et aarligt Underskud paa 480 Rdl. Allerede efter et halvt Aars Forløb burde Direktionen have set, hvad den havde været ti Aar om at opdage, og naar den ikke havde gjort det, var det, fordi der ikke var nogen Fagmand i den. Hvad der behøvedes, var da fremfor

alt en kyndig Salpetermester, som kunde udnytte de gunstige Forhold: Værket laa ved Skoven, hvorfra Løv og Planter til Salpetertilvirkningen samt Brændsel kunde faas, det laa ved det kongelige Stutteri, hvorfra man fik Gødning, og endelig var Arbejdslønnen ikke høj. Kort udtrykt: „Værket trængte mere til Fornuft end til Penge!" I Overensstemmelse hermed svarede Kommercekollegiet, at Direktionen først maatte antage en Salpetermester fra Sverige, da den svenske Udvindingsmetode var mere effektiv, saa at Værket kunde faa Fremgang og Bestandighed, førend Kollegiet vilde foretage sig nærmere i Sagen. Hertil meddelte Direktørerne, at fremmede Salpetermestre, baade en svensk og to tyske, havde været ansat ved Værket, men uden Held, og idet de som Grund til Værkets nuværende daarlige Tilstand yderligere anførte, at Salpeteren var faldet i Pris fra 32 Rdl. helt ned til 15 Rdl. pr. Centner i den Tid, de havde haft Værket, gentog de deres Ansøgning om de 8000 Rdl. og de øvrige Poster inden December Termin, da Værket ellers standsede og derefter vilde blive sat til Auktion.[71] Dette var ikke nogen tom Trusel, som blot var beregnet paa at gøre Virkning i Ansøgningen, men Sagerne stillede sig i Virkeligheden meget alvorligt for Interessentskabet. Direktørerne for „den af højsalig Dronning Anna Sophie oprettede Enkestiftelse" maa paa en eller anden Maade have faaet en ikke uberettiget Mistillid til Værkets Soliditet, thi ved Terminen 1775 opsagde de et Laan paa 3800 Rdl., som Værket to Aar tidligere havde faaet af Stiftelsens Midler, og da Pengene ikke blev betalt af den simple Grund, at der ingen var, lod de Sagen forfølge ad Rettens Vej, fik Dom for deres Tilgodehavende og gjorde derefter Eksecution i Værket, som de vilde sætte til Auktion. Medens dette stod paa, havde Direktionen ikke mindre end tre Gange fornyet sin Ansøgning til Kongen om det førnævnte Laan, men uden at faa noget Resultat ud af det.[72] Bedre gik det, da den søgte om en aarlig Dongratuit (Tilskud) paa 3-400 Rdl. i et Tidsrum af 8-10 Aar, thi da bevilgede Kongen under den 13. Juni 1776, at der maatte udbetales den aarligt indtil 500 Rdl.[73] Grunden hertil var, at Direktionen havde fremsat Planen om at anlægge en Skedevandsfabrik i For-

bindelse med Værket, idet man dær kunde udnytte det indvundne Salpeter med større Fordel. Opmuntrede af denne Hjælp lod Interessenterne sig formaa til at gøre nye Tilskud, saa at hele Værkets Gæld og Prioritet blev udbetalt, og de gav deres Samtykke til de nødvendige Udgifter ved Skedevandskogeriets Indretning. I Kongens nysnævnte Bevilling var det blevet bestemt, at Direktionen skulde indsende Meddelelse til Kommercekollegiet

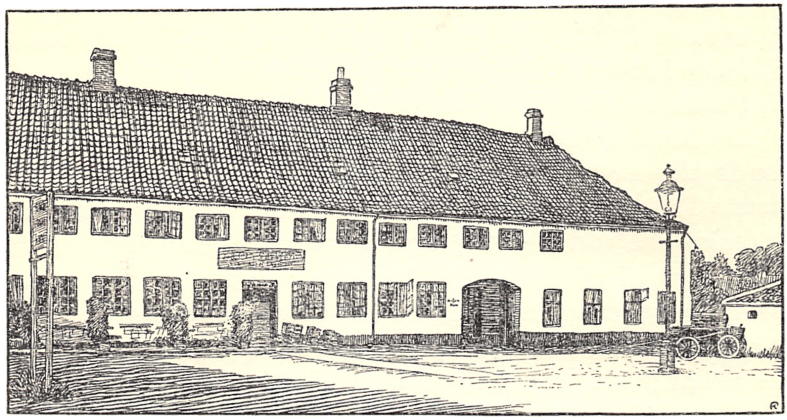

SLOTSGADE 67

om Værkets Stand, Produktion og Afsætning, hvorefter det virkelige Tilskud, som altsaa ikke maatte overstige de 500 Rdl., skulde fastsættes. I Slutningen af Aaret 1776 indberettede derfor Direktørerne, at der siden Juni var tilvirket 800 Pd., at de havde købt forskellige Dele, der var nødvendige til Skedevandsfabriken, men endnu manglede andre, saa at det nye Værk først kunde komme i Gang til Foraaret og bad sluttelig om at maatte faa den lovede Dongratuit, og om at denne ikke maatte blive under 500 Rdl. Direktionen, i hvilken det ene Medlem aabenbart ikke for intet var „en habil Jurist" (Generalauditør Bruun), havde her forstaaet Ordet „hvorefter" i Kongens Resolution, som om det gjaldt et simpelt Tidsforhold, medens Kommercekollegiet herimod hævdede, at det skulde betyde, at Tilskuddet vilde være at fastsætte i Forhold til (paa Grundlag af) Produktionens Størrelse. Det om-

stridte Ord var jo i Virkeligheden dobbelttydigt, men da det var Kollegiet, som skulde udrede Pengene, blev det naturligvis dettes Opfattelse, som sejrede. I Stedet for de ansøgte 500 Rdl. blev der bevilget et Tilskud svarende til 10 % af Produktionens Værdi, og da dette Beløb var ganske ubetydeligt, blev Værket paany standset i sin Drift af Pengemangel.[74] Da de resterende Dele til Skedevandskogeriet var ankommet i Løbet af 1777 og skulde betales, kom Direktionen derved i den yderste Forlegenhed og søgte atter Kongen om Hjælp. Den ønskede nu et Laan paa 2500 Rdl. mod Sikkerhed i Værket, der jo nu var ubehæftet med Gæld, eller, hvis dette ikke kunde faas, at Kongen da vilde købe Værket. I modsat Fald vilde den sætte det til Auktion og lade det bortsælge Stykke for Stykke for at faa det mest mulige ud af det. Interessenterne havde Tid efter anden sat mange Penge i dette Værk blot i Forventning om, at der engang skulde komme noget godt og nyttigt i Stand, og uden at de hidindtil havde haft noget Udbytte. Kommercekollegiet var derfor klar over, at nu maatte Staten træde hjælpende til, da den private Foretagsomhed ikke længere kunde eller vilde holde Værket oppe. Idet Kollegiet gjorde gældende, at Værket burde sættes i Gang igen ikke blot for selve Værkets Skyld, men ogsaa fordi Ødelæggelsen af nyttige Anlæg af denne Art vilde hindre Vindskibelighedens Fremgang herhjemme, da Folk saa blev afskrækket fra at vove deres Formue i slige Foretagender, foreslog det, at Kongen ydede det ønskede Laan rentefrit i fire Aar mod Panteforskrivning, og derefter mod at Laantagerne svarede 500 Rdl. i aarlig Rente og Afskrivning.[75] Den 17. November 1777 approberede Christian VII Forslaget og ophævede samtidig Understøttelsen af 13. Juni 1776, der jo heller ikke havde vist sig at være synderlig værdifuld.[76] Yderligere[77] tilstod Kongen den 6. August 1778 Værkets Direktion Toldfrihed paa de nødvendige Materialier — især Vitriol og en Del Sorter Glas og Krukker — som ikke kunde faas indenlands, da man af de mange Ansøgninger fra Kattuntrykkerier og Farverier om Indførselstilladelser for Skedevand var blevet klar over Nytten af dette Anlæg. Værket var dermed kommet over sin trangeste Tid og

havde nu fundet de Vilkaar, hvorunder det kunde leve videre. Vi skal ikke her følge de enkelte Køb og Salg, som Værket senere var Genstand for, men blot nævne, at Redaktør, Boghandler J. Vossbein i 1841 blev Ejer af det og nedbrød den sidste Rest af Salpeterladen, hvorefter Grunden blev udparcelleret.[78]

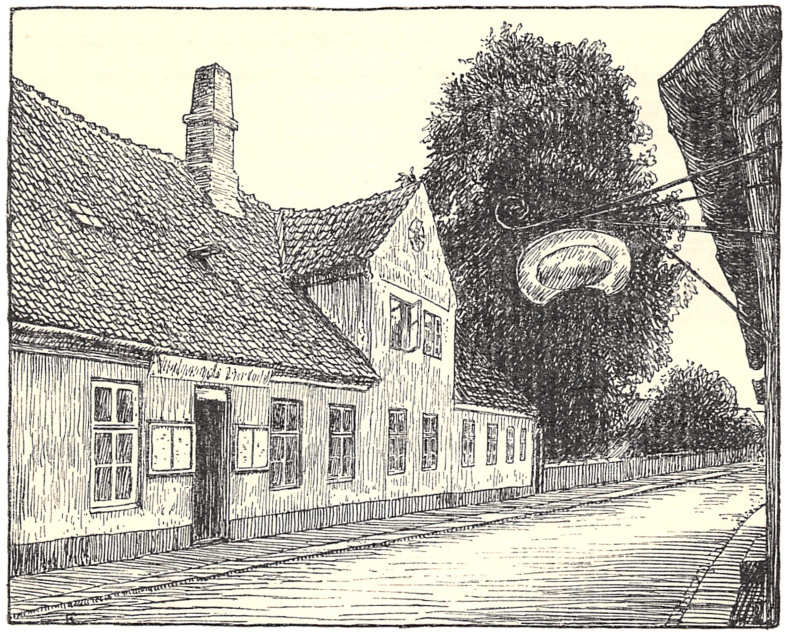

SØNDRE JERNBANEVEJ 3

Ikke alene ved sin Beliggenhed men ogsaa ved at skaffe Arbejde til adskillige Indvaanere (i 1797 henved 30) har dette Værk gjort sig stærkt gældende i Byen. Det var tilmed det eneste i sin Art herhjemme, og man forstaar derfor, at det for Folk, som kom til Hillerød, var en Seværdighed lige saa interessant som Christian IV.s Skole. Laurits Engelstoft har i sin tidligere nævnte Rejseskildring[79] givet en Fremstilling af Fremgangsmaaden ved Salpeter- og Skedevandstilvirkningen, som vi her vil gengive i Hovedtrækkene, fordi den kan kaste Lys over, hvad vi har sagt

foran, og fordi den oplyser os om, hvorledes denne Hillerøds første, primitive Fabrik arbejdede. Salpeteren blev fremstillet saaledes. „Man tog gammel stinkende Jord fra Møddingssteder og hvor man ellers kunde faa den; den lagdes lagvis op saaledes, at der mellem hvert Lag Jord blev lagt et Lag Hestegødning, indtil Dyngen havde naaet en Højde af 3 til 4 Alen, og hvert Lag blev vandet med Urin og andre uhumske og stinkende Vædsker, man kunde faa. Naar en saadan Stak havde staaet i tre Aar — det var til at skærme Stakkene, at de føromtalte Salpeterlader blev opført — og idelig var blevet vandet med nævnte Fluida, havde Salpeteren avlet sig i dem. Den salpetersvangre Jord kom da i et stort Kar, Vand østes paa, og det hele rørtes vel sammen, saa at Salpeteren, som var i Jorden, opløstes og blev til en skarp Lud. Denne tappedes, naar Jorden var sunket tilbunds, gennem en Rende over i et meget stort Reservoir og oppumpedes atter herfra i Render, som førte den ned i store, indmurede Kedler paa indtil 27 Td. Her blev den stærkt indkogt, derefter øst op i forskellige, konisk-dannede Kar, hvor den stod til Afkøling, og naar denne var endt, havde Salpeteren afsat sig som et tykt Lag paa Karrenes Sider. Den Lud, som blev tilbage, kogte man nu om igen og satte den paany hen til Krystallisation, men derefter kogtes den ikke yderligere. Den anvendtes saa til at vande de til Salpeteravl bestemte Jorddynger."

Af den saaledes udvundne Salpeter, der dog ikke var tilstrækkelig, men blev suppleret med indkøbt bengalsk Salpeter, blev *Skedevandet* fabrikeret paa følgende Maade. Almindelig grøn Vitriol blev ophedet i 24 Timer i en stor Kobberkedel og derefter, naar det var kalcineret, sammen med Salpeteret (i Forholdet 24:27) malet paa en Haandkværn til et fint Pulver. Dette kom man i Jærngryder, som var anbragt i en Ovn, og som blev stærkt opvarmet. Herved blev der af Pulveret uddrevet en Mængde „gasagtige Dunster", som samlede sig til Draaber i en over Gryden anbragt Retorte og derigennem flød ned i store bremerske Lerkrukker, hvori der var Vand. Efter 24 Timers Forløb var al Gassen drevet ud af Pulveret, og det med Draaberne blandede Vand kald-

tes nu Skedevand. Af 27 Pd. Salpeter og 24 Pd. Vitriol fremstilledes 220-230 Pd. Skedevand, som solgtes for 44 ß pr. Pd. Bundfaldet fra Jærngryderne, af hvilke der var seks, blev solgt som Engelskrødt til Farvning og dækkede Udgifterne ved Vitriolens Anskaffelse.

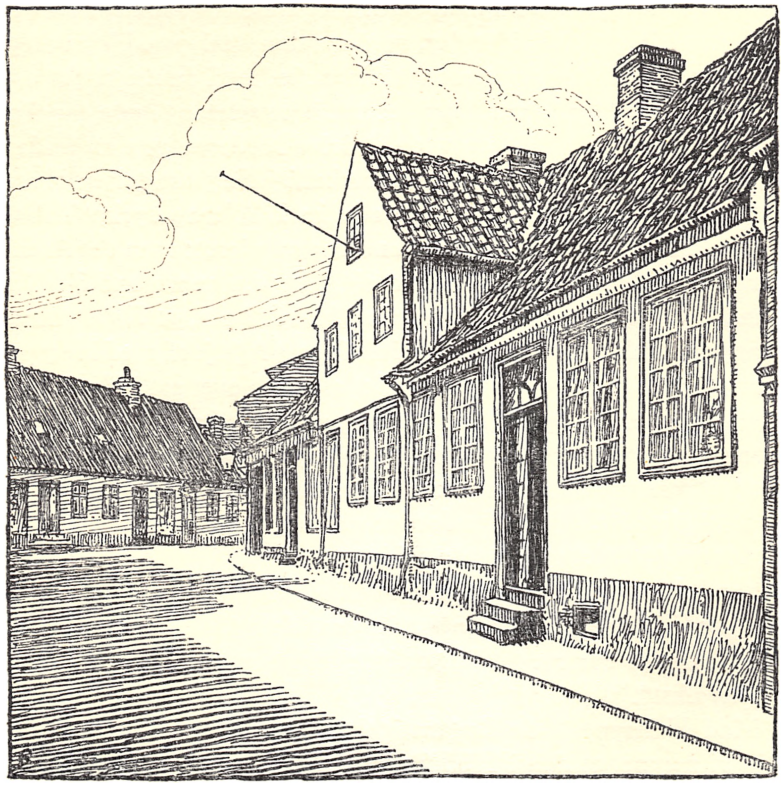

HELSINGØRSGADE 17

Af andre Foranstaltninger, som kunde tjene til at ophjælpe Byens økonomiske Forhold, nævner vi Anlæggelsen af et Uldspinderi, Opførelsen af en hollandsk Vindmølle (1772) bagved Tinghuset, — den maatte ikke sælges særskilt fra Slotsmøllen og ikke være i Gang paa samme Tid som denne — og Indrettelsen af et Teglværk (1775) ved Tinghusdammen i den saakaldte Krovang.[80] Der-

imod kom Indkvarteringen her, fra 1770'erne, af Husarerne næppe til at spille nogen Rolle for Hillerød i økonomisk Henseende. Den lovlige Handel med Soldaterne kan ikke have været synderlig bevendt, siden Byens Indvaanere fik Tilhold om ikke at indlade sig i ulovlig Handel med dem. Paa anden Maade mærkedes Indkvarteringen nok, idet der, medens den stod paa, blev udlagt en Mængde Militærpersoner som Barnefædre til de uægte Børn.[81]

Byens Tilliggende var, som nævnt, ikke stort, og dette gav Anledning til, at man dels prøvede at drive Jorderne paa en fordelagtigere Maade dels gav Hillerød forskellige Begunstigelser. Hvad det første angik, havde man allerede fra 1720'erne dyrket Tobak her, og i 1776 blev Plantagerne endda præmieret; men det Areal, der blev indtaget hertil, drejede sig ikke om mere end 3-4 Td. Land.[82] Og en gammel Forordning fra 1687 om, at Købstadindvaanerne skulde besaa en Fjerdedel af deres Agerjord med Hampe- Hør- eller Roefrø, var overhovedet aldrig blevet sat i Værk her, fordi det efter Indbyggernes Mening, som er udtrykt i et Svar paa Kommercekollegiets Forespørgsel fra 1773 om, hvorfor Forordningen ikke var efterlevet, ikke vilde have været til nogen Nytte at prøve herpaa. Byens faa Jorder var, sagde de, ikke bekvemme til denne Avl, dels fordi „de faldt mest suragtig vaade samt ler- og sandblandede og der til Høravl udfordredes let og muldet Jord", dels fordi „der i denne Egn fandtes en Mængde Vildt (se Bruuns Billede), som var meget begærligt efter at opæde Hørren i dens Fremvækst".[83]

Med Hensyn til de Begunstigelser, som blev tilstaaet Byen, skal vi nævne, at den i 1735 fik en aarlig Udvisning af Tørvejord i Grønholt Skov til 900 Læs Tørv, vistnok som Vederlag for Græsningsretten i Gribskov, at den i 1749 fik Tilladelse til, før andre, at faa Græsning om Sommeren i Store Dyrehave til 100 Stykker Kvæg à 1 Rdl., at Byens Borgere ved kgl. Resolution af 22. Maj 1799 (Skøde af 18. Juni 1800) fik overdraget Stutterivangen Holmene mod en aarlig Afgift til Kongens Kasse af 290 Rdl. og mod at opgive Udvisningen fra 1735, og at den i 1830 for 6000 Rdl. Sedler solgte til Kongen det aarlige Brændedeputat paa 60 Favne,

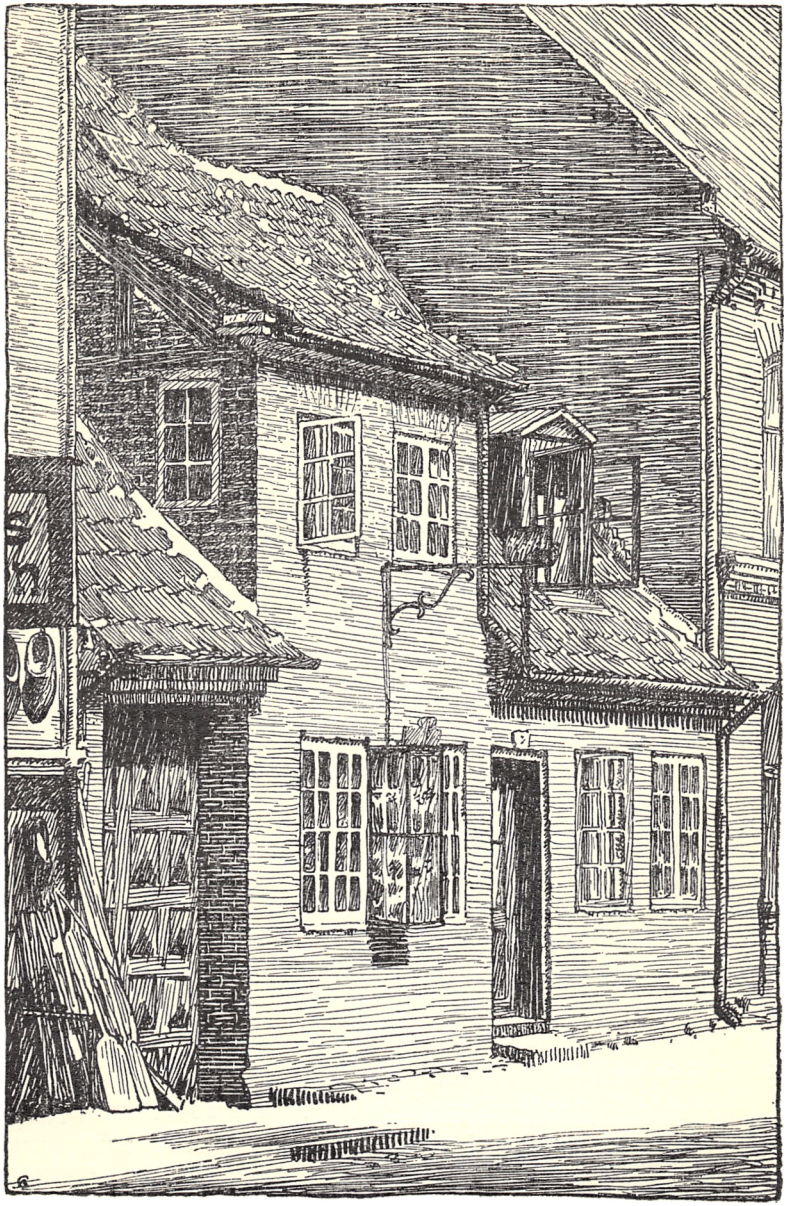

Rebslagerhuset

som i 1741 var blevet den tilstaaet i Stedet for den tidligere Udvisning paa 100 Skovlæs.[84] Til Gavn for Hillerød var det ogsaa, at Kongen ved Resolution af 25. Jan. 1754 bevilgede, at der herefterdags maatte holdes et almindeligt Hestemarked hver Onsdag i Fasten og et Heste- og Kvægmarked Torsdagen efter Paaske, da Beboerne af Frederiksborg og Kronborg Amter hidtil med megen Besværlighed, vidtløftige Rejser og Bekostninger i Vaartiden havde maattet købe Kvæg og Bæster i Købstæder, som laa 8-10 Mil borte, ja helt ovre i Jylland og paa Fyn. Og til Markedet ved Paasketid blev der i 1778 knyttet et Krammarked.[85]

Byens Ydre undergik i samme Tid — Slutningen af 1700'erne en Del Forandring. Fattighuset blev i 1770 flyttet fra sin Plads ved Torvet til en ny og større Bygning i Mørkegade, paa dets tidligere Sted opførtes et Vagt- og Sprøjtehus og Torvet blev udvidet 1772. Paa Lille Jægergaards Plads blev der i 1770 opført et Amtssygehus, hvor „arme og elendige Mennesker, som med farlige og smitsomme Sygdomme var beladt eller ved andre ulykkelige Hændelser var kommet til Skade, kunde blive forplejet og helbredet og hvor Jordmødre kunde blive undervist og oplært". Til Sygehusets økonomiske Forbedring blev det i 1766 paalagt Riddere af Dannebrog ved Udnævnelsen at give mindst 25-30 Rdl.[86] Et Par mindre Brande bidrog ogsaa til at ændre Byens Udseende. Den første af disse, der skyldtes et Lynnedslag d. 15. Maj 1762 Kl. 7 om Eftermiddagen, fortærede tretten, det vil sige de fleste af Husene paa Bakken; den anden opkom i Sidelængen til et Hus i Københavnsgade d. 23. Juni 1764 men lagde kun 3 Huse i Aske, idet Vinden til al Lykke bar ad Marken til. Ellers kunde Ilden nemt have have grebet videre om sig, da den havde faaet kraftigt fat, før Folk og Sprøjten kom til. Byen havde nemlig i Følge Brandforordningen 1761 anskaffet sig to Sprøjter, ved hvis Køb, som ved andre lignende Anskaffelser, det nødvendige Beløb bragtes til Veje ved en Paaligning paa Indbyggerne efter Taxation. Kommunale Skatter kendtes endnu ikke. Den tredje Brand opstod d. 27. Maj 1788 i en Gaard uden for Byen ved Københavnsvejens Acciseport og bredte sig Vest paa, indtil den blev standset ved

Latinskolen. Hele „Rækken“ til og med Supercargo Bangs Gaard eller i alt 11 Huse og Gaarde brændte i Løbet af faa Timer og kun en Smule Bohave blev reddet. Præstegaarden var truet, men undgik heldigt Luerne. Den følgende Søndag dvælede Slotspræsten i sin Prædiken naturligvis ved den indtrufne Ulykke og ud-

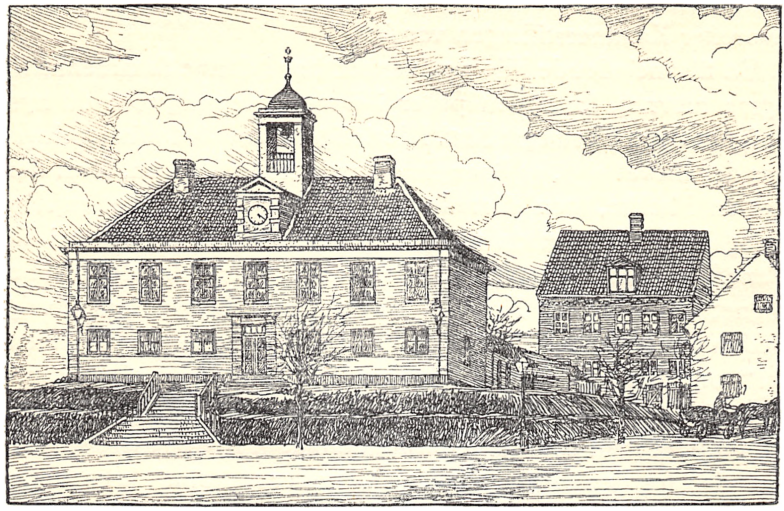

Det gamle Raadhus

gav senere sin Tale til Bedste for dem, der havde lidt Skade ved Branden.[87]

I Bystyrelsen endelig skete der ogsaa Ting, som er værd at anføre, fordi de viser, at Byen nu efterhaanden rykkede ind i Række med Købstæderne og regnedes med blandt disse. Muligvis indført allerede i 1757, men i hvert Fald sikkert afhjemlede fra 1778, forekommer her som i Stiftets andre Købstæder de saakaldte *eligerede Borgere.* De var, efter Stiftamtmand Reventlows Udsagn, „fornuftige og retsindige Mænd ordineret af Borgerskabet til Formænd for Byen, hvilke Byfogeden holder sig til i paakommende Tilfælde angaaende Byens Tarv, Vedtægt samt Dont og Væsen, hvilke Mænd derom sammentræder og delibererer samt afgiver deres Betænkning og Deklaration til Byfogeden,

naar rekvireres, paa samtlig Borgerskabets Vegne, og hvad de vedtager, er det øvrige Borgerskab fornøjet med og pligtig at følge."[88] Denne nye Institution gav Byfogeden forøget Arbejde og Skriveri, hvorfor han fra Nytaar 1789 fik udbetalt aarligt 30 Rdl. af Byens Kæmnerkasse. Med Hensyn til denne sidste var der iøvrigt en halv Snes Aar tidligere blevet indført en Nyordning, hvorefter Kæmnerstillingen var fast.[89]

En tilsyneladende lille Begivenhed bør i denne Sammenhæng ogsaa nævnes, fordi den peger i samme Retning som de nysanførte: Byen fik sit eget *Segl.* I de tidligere nævnte Indberetninger var det blevet sagt, at Byen ikke havde noget Vaaben, fordi den var en Flække, men allerede før 1772 var der dog sket en Ændring heri, idet det da sagdes, at den førte et Lindetræ i sin Fane.[90] Ved Stiftamtmand Haxthausens Forsorg blev der lavet et Signet „til Brug for Hillerød Købsted ved Breve, som Øvrigheden afsendte med Posten, og ved andre udstedende Dokumenter", og dette blev den 20. Oktober 1787 approberet af Kongen.[91] Som tidligere nævnt valgte man til Vaaben et Hyldetræ paa en Holm, idet man derved vilde minde om, at Byen havde sin Oprindelse fra den Begivenhed, at „Hylderødsholm" kom under Kronen i 1560. Ogsaa Oprettelsen af en *Borgervæbning* i 1801 maa tages som et Vidnesbyrd om, at Byen nu følte sig lige med de gamle Købstæder og ikke vilde staa tilbage for dem, naar det gjaldt Forsvaret.[92] Nogen Gavn i militær Henseende har den dog næppe gjort i de Aar den eksisterede. Den blev ophævet i 1845.

Men bedre skikket end dette Paradekorps til at vise, at Byen virkelig nu kunde anses for en Købstad og saa at sige dannende Slutstenen paa dens langsomme og noget tilfældige Udvikling hertil, var imidlertid den Bygning, som Murmester Ulriksen opførte i 1831 paa den gamle Kirkegaards Plads knejsende ud mod det udvidede Torv: Hillerøds Raad- og Domhus.[93]

FRA BRANDEN 1834 TIL JERNBANENS AABNING 1864

Da Christen Købke i 1833 oppe fra Frederiksborgs Klokketaarn tegnede Udsigten udover Prinsesseføjens irrede Kobbertag, den stille Sø, Byen ovre paa den anden Bred og Skoven i Baggrunden, var han en af de sidste, for hvem det gamle Hillerød viste sig.[1] Thi den Menneskealder, der laa mellem Aarene 1834 og 1864, var ikke blot saare betydningsfuld i Landets almindelige Udvikling, men dannede ogsaa i denne Bys Historie Overgangen fra den gamle Tid til den nye

Den indlededes med en Begivenhed, som vi her maa skildre lidt nøjere, fordi den i saa høj Grad bidrog til at forandre Byens Udseende og i egentligste Forstand fik meget af det gamle til at forsvinde.

Lørdag den 10. Maj 1834 var en dobbelt Festdag for en af Byens ansete Mænd, Distriktslæge og Bataillonskirurg Adolph Ewertsen, idet han paa den kunde fejre baade sin Fødselsdag og Bryllupsdag. Ikke blot hans Familie og Omgangskreds mødte op, men helt fra København kom der Gratulanter. Den ene af disse, hans Ungdomsven Silkefarver F. T. Beistrup, havde ønsket at vise ham en særlig Hæder og derfor skaffet sig nogle smaa Fyrværkerisager, som han agtede at overraske Selskabet med. Ewertsen selv blev dog indviet i Hemmeligheden, ved at Beistrup efter Frokosten bad ham vise sig en Plads, hvor Fyrværkeriet kunde afbrændes. Først valgte de et Sted ved en lille Dam paa Marken bagved Huset, men da det var temmeligt langt borte, og Blæsten desuden var ret stærk her, bestemte de sig for den nordvestlige Del af Haven, hvor en lille Skov af gamle Popler gav Læ og desuden vilde virke som flatterende Baggrund. Da Gæsterne, ialt en Snes Mennesker, efter at have spist til Aften blev kaldt ud ved Midnatstid for at se Festens Glansnummer, behøvede de endda ikke gaa saa langt, idet nemlig Beistrup, der ledede Afbrændingen, hjulpet af Assistent Wanscher, Købmand Anton Muxoll og dennes Sønner Janus og Axel (Ewertsens Svigerfader og Svogre), var rykket ind til den første Tværgang i Haven. Selvom Faren

for, at der kunde afstedkommes Ulykker, selvfølgelig var blevet forøget ved, at man var kommet saa meget nærmere mod Huset, var der dog ikke Grund til at frygte, at der vilde ske noget. Den nærmeste Bygning laa nemlig 40-50 Alen borte, og Fyrværkeriet var saa svagt, at det brændte ud paa 20-30 Skridts Afstand, Vinden, som ganske vist blæste kraftigt, bar ikke direkte ind paa Baghuset, men gik nærmest parallelt med det, og endelig viste man den Forsigtighed at kaste Fyrværkerisagerne langs med Jorden i modsat Retning af Huset. Foreløbig gik da ogsaa alt uden Uheld. Størsteparten af det meget beskedne Fyrværkeri — en halv Snes Sværmere og Frøer samt lidt bengalsk Ild — var allerede blevet afbrændt, da pludselig den gamle Muxoll opdagede et lysende Punkt, „som en Stjerne" forklarede han senere, paa den Side af Baghusets Tag, som vendte ud mod Haven. Et tilfældigt Vindstød maatte have ført en Gnist fra Fyrværkeriet ind paa Bygningen. Det er muligt, at Ilden kunde være slukket, hvis man var kommet til den, med det samme den blev opdaget. Men Uheldet vilde, at Muxoll, som sine 60 Aar til Trods straks var ilet hen til Bagbygningen og havde stillet en Stige til, faldt ned, da han vilde svinge sig op paa Taget. Denne Forsinkelse blev skæbnesvanger, for i ét Nu flammede Ilden gennem Straataget, næret af løs Halm, som henlaa paa Loftet. Det hele gik saa hurtigt, at Wanscher, som under Afbrændingen havde hængt Kjole og Vest fra sig paa et Træ i Haven og iført sig Chenille, og som nu af lutter Befippelse gav sig til at klæde sig om, ikke var færdig hermed, før Bygningen var ét Baal. Ewertsen selv var samtidig løbet efter Gaardens Brandstige, men inden han naaede den, havde Ilden allerede faaet saadan Magt, at ethvert Haab om at redde Baghuset var udelukket. Forhuset, der var grundmuret og ikke laa lige i Vindretningen, brændte derimod ikke, men staar endnu den Dag idag paa Hjørnet af Slotsgade og den senere anlagte Gasværksvej (se S. 167).

Da Ewertsen kom ind i Gaarden, lød der fra Mørket en Stemme, som spurgte, om der var Ildløs, og da han bekræftede det, blev der straks ude paa Gaden raabt Brand, og lidt efter begyndte

Raadstueklokken at klemte. Den, der havde spurgt, var, viste det sig senere, den ene af Byens Vægtere. Han havde gaaet sin Runde og afraabt, at Klokken var 12 og havde just faaet sat sig til Hvile paa Raadstuetrappen, da han saa' et Blink af Fyrværkeriet og straks efter ét til. „Der kaster nogle forbandede Drenge Raketter i Vejret ude paa Marken," sagde hans Kammerat, den anden Vægter,

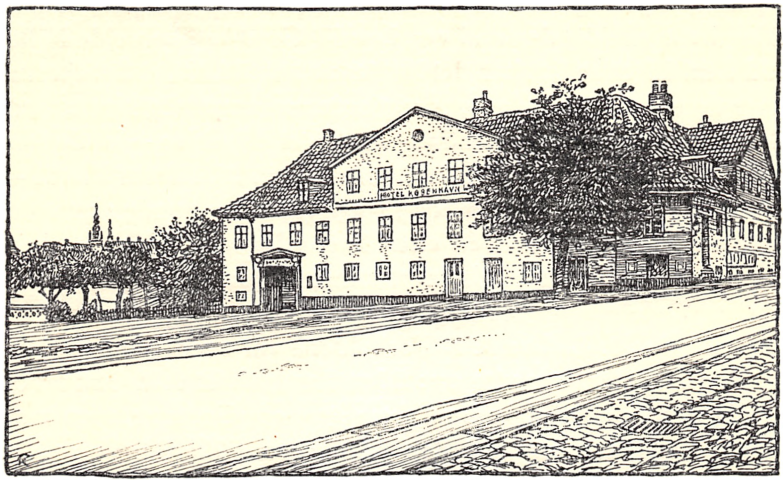

HOTEL KØBENHAVN

som ogsaa sad paa Trappen, hvorefter de blev enige om at gaa ned i Slotsgade og undersøge, hvor Fyrværkeriet kom fra. Udfor Ewertsens Ejendom kunde de se, at det var her, men de var næppe kommet ind i Gaarden, før Luerne slog op over Taget. De stødte øjeblikkelig i deres Vægterpiber, hvorpaa den ene løb østerefter ad Slotsgade og undervejs raabte: Brand! hentede Trommen og slog saa Alarm gennem Rækken, Mørkegade og Helsingørsgade, medens den anden løb vesterpaa og gjorde Anskrig dær. Skønt der altsaa ved et heldigt Tilfælde blev slaaet Alarm i samme Øjeblik, Ilden brød ud, var det dog umuligt at begrænse Ulykken til det Sted, hvor den var opstaaet. Flere sammentræffende Omstændigheder fik Begivenhederne til at udvikle sig til intet mindre end en Katastrofe for Byen. Brandvæsenet

magtede for det første slet ikke den Opgave, det blev stillet overfor. Megen kostbar Tid gik til Spilde, fordi Sprøjtemandskabet boede spredt ude i Byen i deres egne Hjem, og, selvom de blev vækket ved Alarmen, dog først skulde klæde sig paa, derefter begive sig til Sprøjtehuset og selv trække Sprøjterne til Brandstedet. Den samme Ordning bestod imidlertid ogsaa i de andre og større Byer og vedblev at bestaa en rum Tid efter, saa at man ikke, hvor uheldig den end var, i særlig Grad kan bebrejde Hillerød den. Lige saa lidt kan det lægges nogen til Last, at Sprøjterne, naar de endelig kom frem, ikke gjorde nævneværdig Nytte, fordi de i teknisk Henseende endnu var meget primitive — at de som Regel ogsaa var daarligt holdte, forøgede jo ikke deres Værdi — og fordi man kun langsomt og i ringe Mængde kunde skaffe det nødvendige Vand fra Søen eller Byens Brønde. Men der kan, naar dette er anført til Undskyldning, alligevel ikke være Tvivl om, at Ledelsen af Brandvæsenet hin Nat svigtede paa et afgørende Punkt. Lad være at Forholdene var overmaade vanskelige, da Sprøjterne mødte op: Ilden havde faaet voldsomt fat og gjorde det umuligt at komme frem gennem Gaderne, men man kunde dog have omgaaet den og derved sikkert have reddet Latinskolen. I Stedet for anbragte man hele Slukningsmateriellet, som bestod af Byens egne tre store Sprøjter, tre fra Slottet og én fra Gamle Ladegaard, ved Ewertsens Ejendom, saa at sige i Ryggen paa Ilden, og lod den uhindret rase, til den havde fortæret alt, hvad der laa i Vindretningen. I et Brev,[2] som Rektor Tauber skrev faa Dage efter Branden, siger han, „at Skov og Mark den Nat var Vidner til 500 husvilde Menneskers Kalden, Raaben, Jammerskrig, Forbandelser over Menneskenes Uforsigtighed, *Brandcorpsets slette ag udisciplinerede Forfatning, de adlydendes Insubordination og de befalendes Afmagt,*" saa at den Gavn, Brandvæsenet har gjort, har været af meget tvivlsom Art. Saa galt dette end kan have været, maa man dog ikke glemme, at Hovedaarsagen til, at Branden fik saa stort et Omfang, alligevel var at søge i Forhold, som ikke kunde lægges Mennesker til Last. Tauber anfører dem ogsaa som Undskyldning for Brandvæsenet, idet han

siger, at Vindens Hæftighed og som Følge deraf Ildens Voldsomhed overgik al Beskrivelse, og at de mange brændende Straatage forplantede Ilden ved at kaste Masser af brændende Halm og Rør selv til de fjerneste Steder af Byen. Betød saaledes den hur-

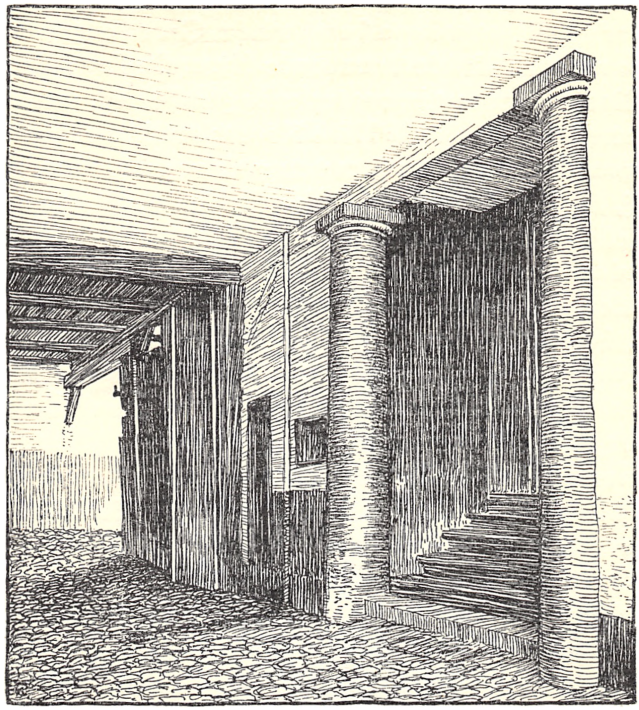

HOTEL KØBENHAVNS PORT

tige Alarmering kun lidet med Hensyn til selve Slukningsarbejdet, var den dog paa anden Maade af stor Værdi, idet den utvivlsomt reddede mange Mennesker fra at omkomme i Luerne. Ewertsens Ejendom stødte mod Øst direkte op til et Brændevinsbrænderi, der straks blev antændt, hvorefter Flammerne omspændte dettes Naboejendom, som ligeledes beboedes af en Brændevinsbrænder. Saa voldsomt og pludseligt greb Ilden om sig, at flere Folk det sidste Sted var ved at indebrænde og kun i

yderste Øjeblik naaede at redde sig selv; Indboet og de mange Heste, Køer, Faar og Svin, som holdtes i de to Gaarde, maatte man derimod lade blive Ildens Bytte. Ogsaa Genbogaardene stod snart i lys Lue, og derefter bredte Ilden sig langs Slotsgade østpaa. Baaret frem af Vinden faldt Gnisterne tæt som Regn, saa at det var umuligt at komme frem gennem Gaden eller tænke paa at redde noget ud fra de brændende Huse. De fleste Bygninger var af Bindingsværk og brændte derfor ganske ned, men selv de grundmurede og teglhængte Huse blev saa stærkt medtaget af den voldsomme Ild, at de senere maatte nedrives. Af Indbo, Klæder, Værktøj, færdige Varer og Materialer lykkedes det kun at redde Ubetydeligheder. I Slotsgade brændte 17 Ejendomme, deriblandt to Værtshuse, to Bagerier og to Købmandshandler, og her krævede Ilden det første Menneskeliv. Da man ryddede Brandtomten, fandt man Resterne af en stakkels Sindssvag paa det Sted, hvor hans Seng havde staaet. Over sig havde han ikke mindre end tre Dyner, som han i sin Rædsel havde dækket sig med. Fra Slotsgade forplantede Ilden sig videre til Københavnsgade, hvor 6 Ejendomme, deriblandt Latinskolen, som vi straks vender tilbage til, gik op i Luer, og derfra til Mørkegade, hvor den blev standset ved at man rev nogle truede Huse ned. I denne Gade fortærede Ilden 13 Ejendomme og krævede her to Menneskeliv. Den ene var den afskedigede Vægter Mathias Larsen, som under Forsøget paa at redde sit lille Madskab blev spærret inde i det snævre Gaardsrum, den anden var Smeden Feldts Kone Ane Kirstine, der indebrændte ogsaa under Forsøg paa at redde nogle af sine Ejendele. Endelig brændte i Rækken 4 Ejendomme, men som ved et Mirakel undgik baade Raadhuset og Præstegaarden at blive antændt, skønt Gnisterne fløj om dem. Ilden standsede midt i Mørkegaden og havde da ødelagt 39 Ejendomme, medens andre blev nedrevet, og tre Mennesker som nævnt satte Livet til. Tydeligere end Ord viser det Kort, som blev optaget til Brandforhøret, hvor stort Omfang Branden havde. Det sidste og største Offer, Ilden fik, var den gamle Latinskole, den eneste af de ødelagte Bygninger, som var af historisk

Interesse. Vi lader Skolens Rektor selv fortælle, hvorledes det gik til.[3]

„Christian den Fjerdes stolte Bygning, denne kongelige Stiftelse, som i 200 Aar havde fostret saa mange Ædlinge i sin Midte, var

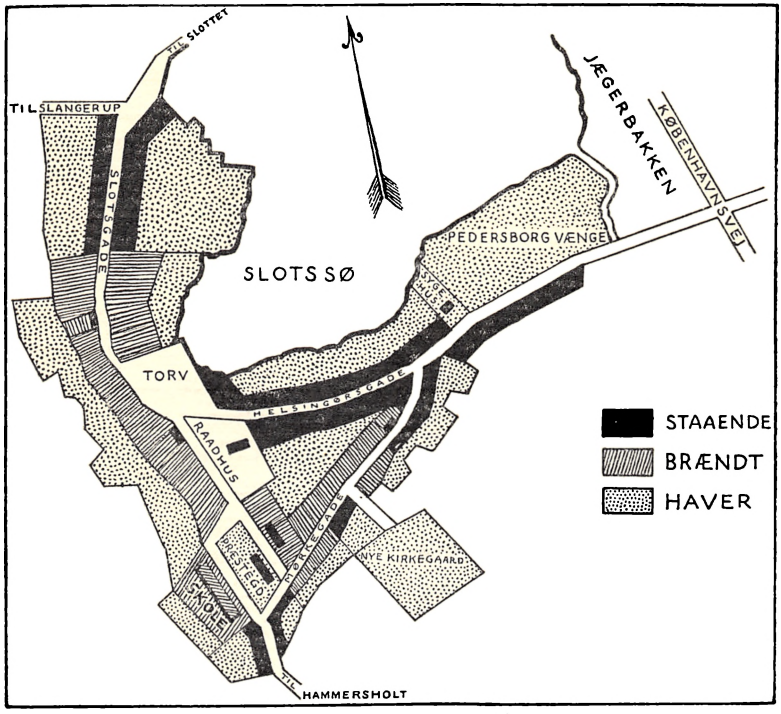

KORT OVER BRANDEN 1834

den, som efter mine offentlige og private Forhold vedkom mig nærmest. Dennes stærke Bygningsmaade og det stedse nærede Haab hos mig: dog omsider ved Raaben og Udsendinge at erholde noget Mandskab og en Sprøite til Hjælp, indgjød mig den Beslutning, at ville redde det Hele baade for det offentlige og for mig selv, og — derfor reddede jeg saa godt som Intet. Min yngste Adjunkt deelte gandske denne Følelse af Pligtskyldighed med mig, hjalp mig med at bære Vand i Spande paa Loftet, og at

holde vaade Sengeklæder i Gavl- og Trappevinduerne, men uunderstøttede af Brandcorpset og af Borgere eller Mandskab fra den uantændte Deel af Byen, som syntes reent at have glemt os i vor Afkrog, bleve vore Bestræbelser ei allene frugtesløse, men tilbagevirkede endog skadelig paa os selv. Allerede var Gymnastik-Skuret nedbrændt uden at gøre Skade paa Hovedbygningen, og jeg trøstede min Rednings-Fælle med, at et Qvarteers Standhaftighed vilde krone Værket med et lykkeligt Udfald, da et voldsomt Vindstød fra det store Brænderi i Nabohuset og sammes straatækte Udhuse, som grændsede næsten umiddelbart op til Skolebygningen, ved henhvirvlede Masser af brændende Straa paa eengang antændte den tilforn gloendehede Gangdør til Gaarden, sprængte Vinduerne i Qvistværelset, Corridoren og Trappegangen og omspændte med sine Luer saaledes Trappen, at iilsom Flugt blev den eneste Redning for Livet. Flammerne fore nu ustandsede frem i det Indre af Skolen. Det var ikke eengang muligt at redde den lukte Kasse med Skolens Obligationer, men da disse alle af Forstanderskabet vare paategnede at tilhøre Stiftelsen, er ved dem intet andet Tab aarsaget, end hvad en Mortifications-Dom koster. Derimod gik hele Skolebibliotheket op i Flammer paa et Par Hundrede Bind nær, fremdeles hele Archivet, alle Skolens Protocoller, en Deel af Disciplenes Bøger og Apparater, et Bibliothek for underholdende Læsning for disse i deres Fritimer, som af mig var stiftet for et Aars Tid siden, deres hele af dem selv bekostede Landkort-Samling, med meget mere. Det var et rædsomt-mærkeligt Moment, da Bibliotheket brændte, thi et Flammehav udgjød sig derved saa græsseligen, at Kjøbenhavnerne, som saae det fra Byen af, troede at Ilden maatte være i Lyngby".

Til denne Skildring kan vi yderligere efter Brandforhørene føje nogle Enkeltheder. Helt rigtigt er det saaledes ikke, naar Tauber skriver, at han ingen Hjælp fik. Ikke blot prøvede to af Byens Borgere paa at redde Skolen ved at nedbryde Huset, der stødte lige op til den, men da Taubers, efter at Ilden havde faaet fat i Bygningen, var taget ud med deres Sengetøj til Prokurator Børre, der boede ude paa Marken, kom der tilfældigt tre Mænd,

som reddede næsten hele Bibliotheket i Stueetagen og fik tømt alle Værelserne forneden med Undtagelse af Salen. Først da de havde været ude med tre Dragter, kom Tauber selv med Vogn, Karl og Pige og begyndte at redde. Skolen maa, saa vidt man kan skønne efter de uklare Angivelser, være blevet antændt efter knapt et Par Timers Forløb fra Brandens Udbrud, og den Tid anvendte man til at raabe om Hjælp, sende Adjunkt Mørch ud i Nabolaget efter Assistance, uden at han dog fik nogen, og til at dække de vestre Gavlvinduer med vaade Puder. Meget kunde være reddet fra Ødelæggelsen, hvis man straks havde sat sine Kræfter ind paa denne Opgave. Mørch forklarede saaledes i Modsætning til Tauber, at Skolens Hovedkasse tilligemed en Del af Sagerne paa 1. Sal godt kunde være bragt i Sikkerhed. Da man endelig, efter at Ilden havde faaet fat i Bygningen, begyndte at redde, tabte man rent Besindelsen af lutter „Ildebrandsnervøsitet" og frelste latterlige Smaating som et Fad kogte Krebs og nogle Æg! Skolens Bibliothek omfattede omtrent 4000 Bind, Taubers eget omtrent 3000 og Disciplenes omtrent 100, saa at man vel forstaar, at Brandskæret herfra kunde ses viden om, og at der stadig var Næring for Ilden. Kl. 3 Søndag Morgen var allerede en Del af Skolen faldet, men om Formiddagen begyndte det atter at brænde stærkt i den. Da man nu vilde ind med Sprøjten, var Porten lukket, fordi Tauber var bange for, at der skulde blive stjaalet noget. Helt ugrundet var hans Frygt ikke, thi, som han sagde i det førnævnte Brev, ved denne Ildebrand viste der sig ved Siden af lysende Beviser paa Menneskekærlighed desværre ogsaa Træk af Ligegyldighed, Ladhed, Raahed og Tyvagtighed især hos Landboerne fra Kulsvieregnene, som var indkaldt til Brandhjælp. Borgerne derimod stod i Almindelighed hinanden trofast bi, hvad der efter en Avisnotits[4] ligefrem bevistes af, at de fleste af dem efter Branden vedvarende led af Trangbrystethed, som var en Følge af den Hede, de havde været udsat for under Redningsarbejdet. Samme Referent fortæller ogsaa, at det endnu d. 15. Maj brændte i Ruinerne, men af Brandforhørene kan vi se, at Ilden dog blev helt slukket den Dag. Den afbrændte Del af

Byen lignede da en Grushob, saa at man vanskeligt kunde sige med Sikkerhed, hvormange Gaarde der var ødelagt, og Nøden, der herskede her, var ubeskrivelig. Tallet af Gaarde og Huse, der var brændt, opgaves til 49, og de brandlidte Familier til 100. Deres Stilling var saa meget sørgeligere, som de allerfleste af dem kun fik Tid til at redde sig selv, men maatte lade alle deres Ejendele i Stikken, og kun tre havde deres Løsøre assureret. Senere blev Skadens Omfang opgjort saaledes. Købstædernes Brandforsikring udbetalte 92723 Rbdl. Sølv i Erstatning for Bygningerne, Det almindelige Brandassurancecompagni udbetalte 11407 Rbdl. Sølv for Varer og Effekter, og endelig vurderedes det ikke-assurerede (Møbler, Ind- og Udbo) til 81624 Rbdl. Repræsentativer. Om man i Almindelighed vil indrømme Rigtigheden af, hvad der blev sagt[5] i Anledning af denne Brand, nemlig, at „Deltagelse i Medmenneskers Nød og Godgørenhed, hvormed man søger at lindre den, er et almenbekendt, skønt Træk i den danske Nationalkarakter", faar staa hen, men saa meget er i hvert Fald sikkert, at der her blev vist den største Hjælpsomhed mod de brandlidte. Under Branden var der flere Borgere, som lod uddele Mad og Drikke; Dagen efter sendte Prins Christian (den senere Christian VIII) 100 Rbdl., medens Kongen, der ved en Deputeret blev underrettet om Ulykken, sendte en Gave fra sig og Dronningen, lovede Skattefrihed for de brandlidte i et visst Antal Aar og Gaver fra de kongelige Skove, og lod indrette adskillige Sale paa Frederiksborg Slot til Læsesale for den lærde Skole. Ved kongelig Resolution af 12. Juli fik de brandlidte godtgjort Told og Konsumtion for Bygningsmaterialer, som brugtes til Opførelse af de afbrændte Bygninger inden d. 11. Maj 1835, og ved Resolution af 16. Aug. 1834 blev der én Gang for alle bevilget 8000 Rbdl. Sedler af Finanskassen til Uddeling blandt de mest trængende af de skadelidte til Bygningshjælp. Efter Amtets Foranstaltning traadte d. 12. Maj en Komité sammen, bestaaende af Pastor Sølling, Amtsforvalter Kynde, Byfoged v. Hadeln, Apoteker Andresen og Købmand Maahr, for at undersøge, hvad der burde gøres for at afhjælpe den mest trykkende Nød. Omtrent 400 Mennesker blev

henvist til Komitéens Forsorg. Den udsendte derfor et Opraab, hvori den skildrede Forholdene og bad Offentligheden om at hjælpe sig med Penge eller Varer. I København fik den to kendte Mænd, som i sin Tid havde gaaet i Frederiksborg lærde Skole, nemlig Justitsraad Salicath og Professor I. N. Madvig, til at offent-

PARTI AF BRANDEN 1834 SET FRA TERRASSEN VED RAADHUSET
Tilvenstre ses Præstegaarden, i Midten Latinskolen og tilhøjre Madam Erlandsens Hus.

liggøre Opraabet og til at tage mod Bidrag. Komitéens Henvendelse resulterede i, at der fra hele Landet indkom betydelige Pengesummer, medens Bønderne fra Hillerøds Omegn ydede deres Hjælp i Fødevarer. Nabobyen Helsingør var særlig virksom. Paa eget Initiativ blev der her allerede d. 13. Maj dannet en Komité; det musikalske Selskab gav d. 15. en Koncert, det Müllerske Skuespillerselskab d. 17. en Forestilling (med en Prolog: Rædselsnatten i Hillerød, som vist desværre ikke er bevaret) til Fordel for de brandlidte, Færgelauget gav 200 Rbdl. og endelig — hvad der er det smukkeste Udslag af Lysten til at hjælpe — sammenskød en Del „af den tjenende Klasse" i Helsingør 100 Rbdl. til de Tjenestefolk i Hillerød, som ved Branden havde mistet alt.

Saalænge Branden endnu ikke var helt slukket, kunde man ikke begynde paa at udforske, hvorledes den var opstaaet, og hvem der havde Skylden. Men da den sidste Funke var gaaet ud, satte man d. 16. Maj Brandretten paa Raadhuset og holdt her Forhør lige til d. 21. for at faa klaret alle Forhold vedrørende Ulykkens Opkomst, Forløb og Omfang. Efter Ordre fra Amtet af 7. Aug. 1835, der igen var foranlediget af en Skrivelse af 29. Juli s. A. fra Danske Kancelli, blev Prokurator Børre beskikket til Aktor mod Ewertsen, Bejstrup, Wanscher, Anton, Janus og Axel Muxoll, som blev anklaget for ved Uforsigtighed at være Skyld i Branden og pligtige til at erstatte det Tab, Brandforsikringen havde lidt derved. Den 11. November 1835 afsagde Hillerød Købstads Brandret følgende Dom: Ewertsen blev pure frikendt, men de andre blev for at have overtraadt Forordningen af 24. Jan. 1761 § 14 dømt til at erstatte én for alle og alle for én 92 723 + 11 407 + 81 300 Rdl., subsidiært afsone følgende Straffe: Bejstrup 6×5 Dages Fængsel paa Vand og Brød, Wanscher 4×5 og de tre Muxoll'er hver 2×5. At de blev dømt efter Brandforordningens § 14 var uundgaaeligt, thi efter den blev ikke blot uagtsomme og skødesløse Handlinger, der afstedkommer Ildsvaade, straffet, men endogsaa saadanne Handlinger, hvis Følger ikke alene laa udenfor Udførerens Vilje, men endog var umulige for ham at indse! Kancelliet bestemte d. 31. December 1835, at Dommen skulde appelleres til Højesteret, som d. 23. Marts 1836 i det væsentlige stadfæstede den. Ewertsen frikendtes paany, de andre idømtes samme Bøde og tilpligtedes at udrede den krævede Erstatning, men fik de subsidiære Straffe ændrede til for Bejstrups og gamle Muxolls Vedkommende henholdsvis 60 og 20 Dages simpelt Fængsel paa sædvanlig Fangekost, for Wanschers 2×5 og de to unge Muxoll'er 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Da der selvsagt ikke kunde være Tale om at gøre Erstatningskravene gældende — Bejstrups hele Ejendom var saaledes vurderet til 187 Rdl. — fik de dømte deres sekvestrerede Ejendele udleveret og gik derefter til Afsoning, men paa mildere Kaar. Ved kongelig Ordre af 24. Aug. 1836 ændredes Straffene nemlig til simpelt Fængsel paa egen Bekostning

for Bejstrup i 30 Dage, Wanscher 20 og de tre Muxoll'er hver 10 Dage, og i November 1838 udstod de dem saa i Københavns civile Arresthus.[6]

Skolen fik som allerede nævnt indrettet Lokaler paa selve Slottet, men var her kun fra Juni til Oktober 1834, da den blev lejet

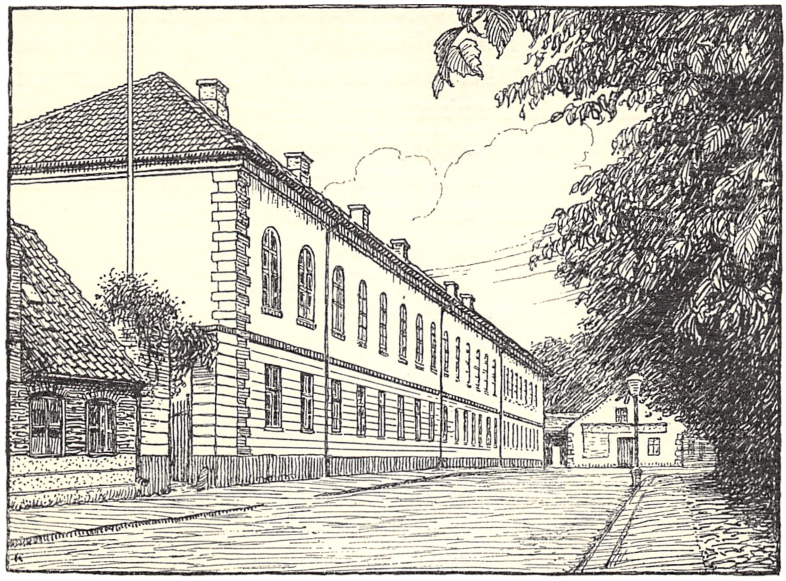

LATINSKOLEN

ind i Byen. Ruinerne af den gamle Skole forsvandt i Foraaret 1835 for at give Plads for den nuværende, klassicistiske Bygning, som ved Indvielsen blev karakteriseret som „større, skønnere og bekvemmere for sit Øjemed end den forhen var." Relieffet med Rigets Vaaben og Aarstallet 1631, som havde siddet over Porten paa Christian IV.s Bygning, var saa godt som ubeskadiget og blev opsat i den nye Skole paa Trapperummets Væg. Skolen blev taget i Brug allerede den 19. April 1836, men den blev først indviet ved en Fest den 26. Maj, hvor Sjællands Biskop I. P. Mynster holdt Talen, og en Kantate af Kantor Krossing med Musik af A. P. Berggreen blev afsunget.[7]

Byen selv forvandt ikke Følgerne af Branden saa hurtigt, ja den blev endda kun et Aar efter hjemsøgt af en ny Ildsvaade, denne Gang dog heldigvis af mindre Omfang. Natten mellem den 14. og 15. Juni 1835 afbrændte nemlig 14 Huse i Helsingørsgade (Matrikelnumrene 57-70), og Skaden vurderedes ialt til 16897 Rbdl. Sølv.[8] Genrejsningsarbejdet var dog i Gang, da Mynster holdt sin Festtale, thi i den udtalte han, at „Byen trindt omkring igjen rejste sig af sin Aske," men det var endnu ikke afsluttet, da Christian VIII ved sin Tronbestigelse 1839 modtog en Deputation fra Hillerød. Ved denne Lejlighed spurgte han nemlig om Byens Tilstand og fik det Svar, at Byens Mangel paa Hjælpekilder formodentlig vilde foraarsage, at der endnu vilde hengaa lang Tid, inden Skaden fuldkomment kunde oprettes, uagtet Byen havde modtaget store Beviser paa offentlig Godhed. Der er dog dertil at sige, at Deputationens Opgave netop var at bede Kongen om „ofte at dvæle paa Frederiksborg," thi da vilde „hans Blik berede Byen og Egnen voksende Held", saa at Skildringen af Byens Trang og Nød maaske nok af den Grund er blevet noget mørkere, end det var helt berettiget.[9] I hvert Fald tyder den Indberetning, som i December 1838 skildrede Byens Forhold det foregaaende Aar, ikke paa, at det stod saa slet til.[10] Udgifterne havde fordelt sig paa følgende Poster (i Parentes sættes til Sammenligning Gennemsnitstallet fra de foregaaende fem Aar): Indkvartering 1693 Rdl. (mod 1317), Vægtervæsenet 439 (453), Lygtevæsenet 118 (133), Sprøjtevæsenet 137 (151) og Brolægningsvæsenet 485 (252). Til Dækning herfor havde Byen vel ingen rentebærende Kapital, men den havde Indtægter af nogle Overdrevslodder og Jordlodden Holmene samt Stadepenge, ialt omtrent 765 Rdl., og desuden paalignet en Skat af 2802 Rdl. (mod 2556 Rdl. i Femaaret 1832-36), hvoraf de 1501 Rdl. faldt paa „Grund og Næring", de 1301 svaredes efter „Vilkaar og Lejlighed". Vigtigst for Byens Økonomi var imidlertid, at den ingen Gæld havde. Om de kommunale Forhold meddeler den samme Kilde yderligere, at Brandvæsenet bestod af 10 Officerer og 180 Mand og havde 4 Sprøjter, at 3 Vægtere og 2 Politibetjente holdt Orden,

og at Byen oplystes ved 38 Tranlygter. Skolevæsenet omfattede dels den lærde Skole, hvor 29 Børn fik Undervisning (Gennemsnitstallet for det foregaaende Femaar var 36), dels Borgerskolen, der havde 162 (mod 159) Elever; til den sidste ydede Kommunen 1102 Rdl. (mod 1400). Fattigvæsenet havde ingen Kapitaler, hvorfor Byen til dette maatte udrede 1410 Rdl. (mod 1228). I Fattighuset var der 16 fattige, medens 49 (mod 42) fattige, som ikke boede i Fattighuset, ligeledes fik deres stadige Forsørgelse, og 21 (mod 19) for en Tid blev forsørget paa Grund af Sygdom eller anden Trang. Af Byens Borgere havde 150 vundet Borgerskab, medens de to Haandværkslaug (Skomagernes og Skrædernes) tilsammen talte 18 Medlemmer med 14 Svende og 16 Drenge. 8 Væve (4 til Bomuldstøj, 4 til Uldent og Linned) var i stadig Gang, 1 Pottemageri havde en aarlig Produktion af c. 12 000 Stykker til en samlet Værdi af c. 500 Rdl., 3 Garverier beredte c. 260 Skippund raa Huder og Skind, og 1 Vejrmølle formalede c. 3800 Td. Sæd til Mel og Gryn. Endelig havde Byen 14 kongelige og offentlige Bygninger og 158 Huse og Gaarde.

Sikkert til Erstatning for Huse, der var ødelagt ved Branden, blev der i det følgende Aar (1838) bygget ikke mindre end otte nye, thi da man af Hensyn til de nye Kommunevalg igen foretog en Tælling af Byens Ejendomme,[11] var Tallet paa dem steget til 166. Den 24. Oktober 1837 var den nye Købstadlov[12] blevet offentliggjort, hvorved Borgerne fik Adgang til selv at vælge Repræsentanter, som skulde styre Byens samtlige økonomiske Anliggender, men rigtignok under Medvirkning og Tilsyn af de kongelige Embedsmænd, hvem den endelige Afgørelse var forbeholdt. I Princippet gennemførtes der en ensartet Ordning af Købstædernes Styrelse, men da de nøjere Regler for Valgdeltagelsen blev udarbejdet af hver By for sig, kunde det ikke undgaas, at de i Enkelthederne blev noget forskellige. I Hillerød samledes allerede den 27. November 1837 Byfogeden og de fire eligerede Borgere og traf følgende Bestemmelser. Borgerrepræsentanternes Tal udvidedes, som Følge af det øgede Arbejde, fra 4 til 8, saaledes at 2 afgik hvert 3. Aar og 1 i hvert af de mellemliggende Aar. Den

første skulde afgaa straks efter Nytaar 1839, den anden straks efter Nytaar 1840 og to straks efter Nytaar 1841. Der skulde ikke nedsættes nogen særlig Ligningskommission, som det skete i andre Byer, men Ligningen foretages af Byfogeden og Borgerrepræsentanterne. Valgbar blev man, naar man enten havde Grundejendom til en Værdi af mindst 2000 Rdl. (denne Værdi havde man udtrykt i Ejendommens Brandassurance) og opfyldte visse Betingelser, eller svarede en Næringsskat af mindst 8 Rdl. aarlig. Kancelliet approberede den 30. December 1837 dette foreløbige Regulativ, og Amtmanden over Frederiksborg Amt meddelte den 6. Januar 1838 Godkendelsen til Byfogeden og de eligerede, hvorefter de første Valg maa have fundet Sted i Begyndelsen af samme Aar. Ved Tildelingen af Valgbarhed gik man frem paa den Maade, at man ikke blot blev istand til at vælges, naar man ejede én Ejendom til den nævnte Mindsteværdi, men ogsaa naar denne Værdi fremkom ved, at samme Mand ejede flere Ejendomme, hvis samlede Assurance oversteg det fastsatte Minium, ja ogsaa de, der baade havde Ejendom og svarede Næringsskat, blev valgbare, naar Ejendommen (eventuelt Ejendommene) og Skatten hver for sig var lig eller over Halvdelen af det krævede Mindstebeløb. Havde man altsaa Grundejendom til 1000 Rdl. samt svarede i Næringsskat 4 Rdl., var man valgbar. Dog var det i alle Tilfælde kun Mænd, der boede i Købstaden (og hertil regnedes Nyhusene ikke) og havde løst Borgerskab, som kunde vælges. Af de 166 Ejendomme i Byen var 87 assureret til 2000 Rdl. og derover, 16 til 1500-2000, 20 til 1000-1500, 30 til 500-1000 og 13 til under 500, men af disse var paa Forhaand 62 udelukket fra at give Valgbarhed, fordi de ejedes af Enker (15) eller af Folk, som boede udenfor Bygrænsen (13) eller paa Grund af Ejernes Livsstilling (31) eller manglende Borgerskab (3). Af de resterende 104 Ejendomme fik kun 41 Ejere Valgbarhed, ved at deres Huse var assureret til mindst 2000 Rdl., og ved at de selv opfyldte de personlige Betingelser, medens 10 fik den ved Sammenlægning af Ejendomsværdi og Næringsskat. Hvad Næringsskatten angik, blev den svaret af 158 Personer, medens 38 var skattefri. 68 blev valg-

bare alene ved at betale 8 Rdl. og derover i Skat. Efter dette skulde der ialt være 119 valgbare, men da de fleste Borgere tillige var Grundejere, blev Tallet indskrænket til 65. Af disse havde de 38 baade Grundejendom til mindst 2000 Rdl.s Værdi og svarede mindst 8 Rdl. Næringsskat, medens 11 alene svarede det forlangte Mindstebeløb i Næringsskat, og 16 blev valgbare ved

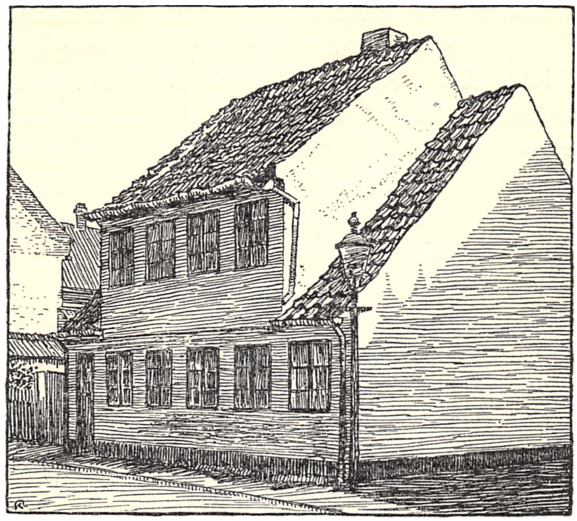

ØSTERGADE 22

Sammenlægning af Ejendomsværdi og Næringsskat, der hver for sig kun var Halvdelen eller derover af det ellers forlangte Minimum. Til Grundlag for Skatteligningen anvendtes endnu den gamle Grundtakst af 1794, skønt der i den mellemliggende Tid var sket mange Forandringer i Ejendomsforholdene.[13] Om Valgretten siges der intet i Regulativet, men en Notits i „Sjællandsposten" om et Valg i Februar 1839 oplyser, at der var 150 Vælgere.[14] Tallet gør et summarisk Indtryk og stemmer ikke med den paalidelige Kilde: Valgbestyrelsens Liste, som opgiver Tallet af valgberettigede den 1. Maj 1839 til 106, medens de valgbares Antal var 65 (mod 56 den 19. December 1838). Valgdeltagelsen ved det nysnævnte Valg var forbavsende ringe, idet der

kun skulde være afgivet 12 Stemmer, om da ellers „Sjællandsposten" staar til Troende. Ved et senere Valg, den 3. Januar 1843, gav 59 Vælgere Møde, men i dette Tilfælde véd vi ikke, hvormange der overhovedet havde Valgret. At ville benytte disse Tal til deraf at udlede, at der ingen Interesse var i Byen for Byens Anliggender, lader sig imidlertid ikke gøre.[15] Et Par Ting viser tværtimod, at den nye Købstadlov her som andetsteds skabte en stærkere Følelse for de kommunale Forhold. Saaledes fik Hillerød sin selvstændige Presse, idet det første Nummer af „Frederiksborg-Amts Tidende" udkom Lørdag den 6. Juli 1839. Det var et lille firesidet Blad i Kvartformat, der foreløbig kun skulde komme én Gang om Ugen. Af praktiske og maaske ogsaa økonomiske Grunde kunde det næppe komme oftere, thi vel boede Redaktøren I. Vosbein i Byen, men Bladet blev „trykt, udgivet og forlagt i det Poppske Officin i Kjøbenhavn".

Da det efter de bestaaende Anordninger kun var tilladt nogle faa Blade — og til disse hørte „Frederiksborg Amtstidende" ikke — at meddele eller behandle politiske Efterretninger fra Udlandet, og da Regeringen havde opfordret Landets Borgere til „med frimodig Beskedenhed at fremsætte, hvad de troer, der kunde være at rette ved de bestaaende Love og Indretninger", maatte naturligvis alle kommunale Anliggender især tiltrække sig Opmærksomheden. Idet man hævdede den almindelige Sætning, at „et sundt Communalliv var Grundvolden til et sundt Statsliv", satte man derfor som Bladets Hovedopgave: „at stræbe efter at befordre Kundskaberne og berigtige Begreberne om denne Statsstyrelse i det smaa" eller med andre Ord særlig tage sig af Byens kommunale Forhold. Fra Tid til anden vilde man dog ogsaa bringe Underretning om Fremskridt i Landvæsen og Haandværk, naar de kunde have Interesse for Bladets Læsere i Købstaden og dennes Omegn, endvidere — stadig dog med Undtagelse af de udenlandske Postefterretninger — „de væsentligere Tidens Nyheder, som var eller kom under offentlig Overvejelse", og navnlig da saadanne, som vedrørte Egnen. Endelig skulde Bladet tillige være en Avertissementstidende.[16]

At man i Byen begyndte at interessere sig for, hvad der var oppe i Tiden og prøvede paa at té sig som de andre Købstæder, har vi et Par Vidnesbyrd om. Saaledes blev der dannet en lokal Afdeling af „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug", og man stiftede et Skiveskydningsselskab.[17] Vigtigere var det dog, at man, som allerede nævnt, optraadte med en Adresse til Christian VIII, da han besteg Tronen. Beskedent sagde man om sig selv, at Adressen kom fra en af de mindste Byer i Kongens Rige, og at den søgte sin Adkomst til at udtale sin Deltagelse i hele Landets Følelser ved dette Tronskifte i den Kærlighed, Christian VIII havde til Frederiksborg, hvor han ofte havde opholdt sig som Tronfølger. Men den egentlige Hensigt med Adressen kom dog først frem i dens Slutning, hvor den nemlig bad Kongen om ogsaa for Fremtiden at dvæle paa Slottet, thi derved vilde Byen ophjælpes. Deputationen, der bestod af Provst Neergaard, som læste Adressen op, Byfoged v. Hadeln og Borgerrepræsentant Krog (Borgerrepræsentationens Formand), blev vel modtaget, Kongen takkede og udtalte, at Slottet stedse vilde være ham et kært Sted, hvor han vilde søge hen, naar han kunde løsrive sig fra Regeringens Forretninger.[18] Han lod det ikke blive ved Ordene alene, men interesserede sig virkelig for Frederiksborg. For en kort Tid gjorde Kongen Slottet og dermed Byen til Midtpunkt for hele Landets Opmærksomhed, idet han og Dronningen lod sig salve i Frederiksborg Slotskirke den 28. Juni 1840 under Udfoldelse af alle de gamle højtidelige Former. Byens Indvaanere tog livlig Del i Festlighederne. Da Majestæterne ankom, blev de ved Kommunens Grænse modtaget med Velkomstsang af Borgerne; da de efter Salvingen begav sig fra Kirken, blev de hyldet af den begejstrede Mængde, som havde samlet sig i Slotsgaarden, og om Aftenen havde Byens Huse illumineret, medens „et særdeles smagfuldt Transparent prydede Raadhuusfaçaden."[19] Ikke blot Stedets Historie havde Kongens Tanker, ogsaa for Slottets Ydre havde han Omsorg. En anden Sag er, at denne hans Interesse ikke bragte Byen den økonomiske Fremgang, som den havde ventet. Efter at Festrusen havde lagt sig, blev man saaledes klar over, at vel havde der ved

Kongekroningen opholdt sig flere Mennesker i Hillerød end nogensinde tidligere paa én Gang, men Indkvarteringen havde kun gavnet faa, Hundrede andre havde haft direkte og indirekte Tab. Og hvad Bygnings- og Reparationsarbejdet paa Slottet angik, da blev Størstedelen af det overdraget til københavnske Mestre og ikke til Haandværkerne i Hillerød.[20] Byen kunde ellers nok trænge til Hjælp, idet den i 1830'erne var gaaet betydelig tilbage. Som Aarsager hertil nævner „Sjællandsposten" i 1839, at Byen ikke blot havde lidt meget ved Ulykkestilfælde, men at den ogsaa havde tabt næsten Totredjedele af sin Næring ved, at der var blevet oprettet priviligerede Handelssteder paa Landet, Landbrænderierne var udvidet, københavnsk Kornbrændevin blev indført, Hestemarkedet blev forlagt til Nyhusene, m. m. Og den anfører ét konkret Tilfælde paa Tilbagegangen, idet nemlig Skomagerlauget i 1839 kun kunde bidrage lidt over 2 Rbd. til de vandlidte, medens det i 1825 i samme Anledning bidrog med nogle og tyve.[21] „Frederiksborg Amtstidende" har omtrent samtidig en Artikel, der gaar i lignede Retning. Den Tid, hedder det her, var forlængst forbi, da Brændevinsbrænderierne, som fandtes i et Antal af ikke mindre end 14, og hvoraf et enkelt svarede c. 6000 Rdl. i aarlig Afgift, var Byens vigtigste Næringsvej. Ikke alene Brænderiejerne selv havde haft Fordel heraf, men det havde ogsaa gavnet Haandværkerne og de handlende, idet Bønderne, naar de bragte Sæd til Brændevinsbrænderierne, samtidig besøgte Byens Torv og købte deres Fornødenheder dær. Naar det var gaaet tilbage med Hillerøds Fabrikation af Brændevin, skyldtes det navnlig, at Privilegierne for Slangerup, Røjelskro og Rungstedlund blev benyttet med Kraft, og at man nu indførte Brændevinen fra Hovedstaden. I disse Forhold saa' man Hovedgrunden, men man var dog klar over, at ogsaa andre baade lokale og almindelige Uheld og Mangler havde bidraget til de magre Aar.[22]

Fyrrerne bragte ikke store Begivenheder i Byens Historie. Den Lowzonske Magasinbygning i Møllestræde blev i Aarene 1839-40 fuldstændig ombygget og indrettet til Sygehus for Frederiksborg Distrikt; paa Nabogrunden blev der i 1843-44 opført en Byg-

ning for Frederiksborg Amts Daareanstalt; det gamle Sygehus i Helsingørsgade blev købt af Kommunen og omdannet til Fribolig for fattige Familier af Borgerstanden, og endelig erhvervede Byen i 1845 for en Sum af 2000 Rdl. en Parcel af det gamle Salpeterværks Grund og udlagde den til Kreaturmarkedsplads.[23] Med Hensyn til Borgerrepræsentationsvalgene blev Vilkaarene for at kunne vælges gjort mildere. Første Gang var i 1844, da efter Andragende af Kommunalbestyrelsen samtlige næringsdrivende Borgere, der i aarlig Næringsskat betalte $^2/_3$ af Maksimum af denne Skat, blev valgbare, og anden Gang i 1847, da Valgbarhedscensusen paa Ansøgning af Hillerød Haandværkerforening nedsattes til $^1/_3$ af Maksimum af, hvad der svaredes af nogen i aarlig Næringsskat, og en særskilt Ligningskommission, bestaaende af Kæmneren og 8 Medlemmer, valgt af det samlede Borgerskab, organiseredes for Købstaden.[24]

Sin sidste store Tid som Kongebolig fik Slottet, da Frederik VII fulgte sin Fader paa Tronen. Fra nu af og indtil 1859 var Frederiksborg Hovedresidensen, hvor Kongen opholdt sig om Vinteren og ofte en Del af Sommeren med. Hans Nærværelse kastede selvfølgelig Glans over Byen, hvor han følte sig hjemme. Byens Honoratiores blev jævnlig indbudt til Taffels, ligesom Kongen tog Del i de stedlige Forlystelser. Navnlig interesserede han sig for de Dilettantforestillinger, som Frøken Flindt arrangerede til Fordel for Asylet, og lod ved disse Gardens Musikkorps medvirke. Byen fik selvsagt under Kongens Ophold indkvarteret Vagtmandskab (Husarer, Hestgarden og Livgarden), der da hver Middag under fuld Musik trak gennem Slotsgade op til Slottet. Vigtigere var det dog, at Hofholdningen bragte Byen betydelig Næring.[25]

Alt tegnede saaledes lyst for Fremtiden, saa meget mere som Byen kun i ringe Grad blev ramt af Koleraepidemien[26] i 1853, da to Ting syntes at true den med Undergang. Den første var Næringsloven af 1857. I Grundloven havde man sat Indførelsen af Næringsfriheden som en Løfteparagraf, men man havde udfra Ønsket om ikke at miste Købstædernes Stemmer foreløbig ikke fra de liberales Side sat videre Kraft ind paa at faa den op-

fyldt. Med Liberalismens Fremgang blev Spørgsmaalet brændende og den 1. Oktober 1857 fremsatte derfor Indenrigsminister Krieger Forslaget til den nye Næringslov. Efter denne skulde Haandværkslaugenes privilegerede Stilling ophæves, Handelslaugene helt bortfalde, Adgangen til Næringsdrift kun være afhængig af Borgerskab eller Næringsbevis, men ikke af nogen Duelighedsprøve. Til Beskyttelse for Købstæderne skulde der udenom dem lægges et Læbælte, og indenfor dette maatte der i en Afstand af 1 Mil fra Købstaden ikke drives Haandværk eller holdes Høkerhandel, og i en Afstand af 1½ Mil ikke holdes Købmandshandel, hverken en gros eller en detail. Loven skulde ikke gennemføres med det samme, men først træde i Kraft d. 1. Januar 1862.[27] Mod Forslaget optraadte Haandværkerforeningen i København, der, medens Forslaget endnu var under Udarbejdelse, sammenkaldte til et Delegeretmøde og her nedsatte en Komité, som senere sendte den saakaldte „Næringsstandens Adresse" eller, som dens fulde Titel er, „Andragende til Indenrigsministeren mod de O. Müllerske Forslag til ved Lov at kuldkaste hele vor Næringslovgivning med alle i Henhold til samme erhvervede Rettigheder". I denne udvikledes det, hvorledes Købstæderne, hvis Forslaget blev Lov, vilde sygne hen og endda helt forsvinde, og Kapitalerne, som var anbragt i Købstadbygningerne, ikke mere vilde kunne forrentes. Med saadanne Udsigter kan det da ikke undre, at denne Adresse samlede mange (ialt c. 15000) Underskrifter fra Købstæderne. I Hillerød var der ikke mindre end 217, som ved deres Navn støttede den, hvad der efter Byens Størrelse var et ganske anseligt Tal.[28] Trods al Modstand gik Lovforslaget dog uden væsentlige Ændringer igennem Rigsdagens to Ting og fik Kongens Underskrift den 29. December 1857.

De mange Modstandere i Hillerød har sikkert med bange Anelser set Fremtiden i Møde, naar Loven skulde føres ud i Livet. I Mellemtiden skulde de endda opleve den anden Begivenhed, som for dem maatte synes at være Fuldendelsen af deres Bys Ødelæggelse: Frederiksborg Slots Brand. Et Udtryk for Stemningen har vi i selve den ydre Form, hvori Frederiksborg Amts-

tidende i Spidsen af sit Nummer for den 17. December 1859 meddelte, hvad der var sket. Indenfor en Sørgerand stod: Frederiksborg Slot ligger i Ruiner! I Nat Kl. 4 alarmeredes Byen ved Brandalarm, idet der var udbrudt Ildløs paa Slottet, man siger i Billardværelset. Hele denne stolte Bygning er i faa Timer aldeles forvandlet til en Ruin. Ved Bladets Slutning brænder det endnu i Grunden. Dog er der Haab om at redde Kirken, hvis Altar og Prædikestol er frelst." Haabet gik som bekendt i Opfyldelse, idet Ilden kun fortærede Konge- og Prinsessefløjen. Hvad Branden,[29] som vi ikke her skal skildre nærmere, betød for Byen, var man her straks klar over. Denne sørgelige Begivenhed var vel, sagde man,[30] en national Sorg, der havde ramt hele Landet, men den vilde føles dobbelt, ja uberegneligt, af denne By, der for en stor Del havde Slottet at takke for sin Tilværelse. Spørgsmaalet om Slottets Genrejsning maatte derfor være af største Interesse for Hillerød, og man kunde af den Grund have ventet, at Byen var gaaet i Spidsen. Det blev imidlertid Odense Kommune, som gjorde Begyndelsen. Men naar man ikke straks i Hillerød satte en Indsamling i Gang, var Grunden den, at man var bange for, at en Opfordring fra denne By vilde blive fortolket som udgaaet af lokal Interesse. Først da Kongen, udfra den Betragtning, at Slottets Genopførelse var et almindeligt Ønske i Folket, havde nedsat en Komité til Indsamling af Bidrag, og denne den 18. Januar 1860 havde udsendt sit Opraab, kunde man uden at blive misforstaaet ogsaa fra Hillerød yde sit Bidrag. At Viljen til at være med var til Stede i rigeligt Maal, viser Indsamlingens Resultater. Den 20. Januar begyndte den som en Husindsamling ved Kommunalbestyrelsens Medlemmer, og allerede den 28. Januar var der fra Byen indkommet 3973 Rdl. og foreløbig fra Slottet og Nyhusene 1500 Rdl. Gøres Resultaterne op for hele Landet, kommer Hillerød ind som Nr. 1, idet den havde givet 3 Rdl. pro persona, medens de andre Købstæder gennemsnitlig kun havde givet 13-14 Sk. for hver Indbygger, men man var ogsaa i Byen selv klar over, at Bidragene til Slottets Genrejsning i Virkeligheden var Hjælp til Selvhjælp.[31]

Næringsloven fik, hvad Udviklingen senere viste, ikke de afskrækkende Følger for Hillerød eller for Købstæderne, som man havde forudsagt. Og Slottets Ødelæggelse kom heller ikke til at betyde nogen varig Nedgang for Byen, for selvom Frederiksborg vel ikke mere blev Kongens Bolig, gav det dog, da det rejste sig igen, Arbejde til Byen og kom i sin nye Skikkelse som Museum til at betyde mindst lige saa meget for Byens økonomiske Fremgang som før.

Men Forudsætningen for, at Byen kunde faa udvidet sit Opland og faa de mange Lystrejsende draget til sig, skabtes først, da Jærnbanen inddrog Hillerød i sit Net.

Allerede i 1850'erne havde der været Planer fremme om at anlægge en nordsjællandsk Jærnbane mellem København og Helsingør, men først i det følgende Tiaar blev de bragt til Udførelse.[32] Ved Loven af 19. Februar 1861 fik Regeringen Ret til at meddele det sjællandske Jærnbaneselskab Koncession paa Anlæg og Drift af en Jærnbane mellem de nævnte to Byer, med eller uden Sidebane til Frederiksborg og Fredensborg.[33] Den truende Mulighed, at Banen gik udenom Hillerød, fik en Række af Byens og Omegnens ledende Mænd til at indkalde til et offentligt Møde den 29. April, hvor Befolkningen kunde udtale sig om Sagen. Ved Mødet, der var stærkt besøgt af baade Borgere og Landboere, talte en af de otte Indbydere, Overlærer Ostermann, der paaviste Jærnbanens store Betydning for Hillerød med dens rige Opland, idet denne By jo var afskaaret fra at benytte Søvejen. Efter at forskellige havde haft Ordet, sluttede Mødet med, at man vedtog en Petition, hvori man gav følgende Grunde for, at Banen blev ført over Hillerød. Byen var nærmeste Markedsplads for det velstaaende Opland, der var en af Sjællands frugtbareste Egne, idet hverken Helsingør, Frederikssund eller Frederiksværk kunde gøre den Rangen stridig. Uagtet al Tilførsel og Udførsel maatte ske pr. Akse, var Oplandets Tilstrømning til Byen saa stærk, at dens Torvedag frembød et i Forhold til Byens Størrelse overraskende Skue. I Gennemsnit kom der til det ugentlige Torv 200-300 Vogne, hvis Tilførsel ansloges til mindst 800 Td. Sæd. Af denne blev en

Del i Byen eller Omegnen, medens det øvrige ved Prangere førtes til Hovedstaden. Denne Kornhandel vilde Jærnbanen stærkt forøge og tillige bringe den over paa Købmændenes Hænder. Desuden vilde Byens Handlende, naar Jernbanen kom, blive i

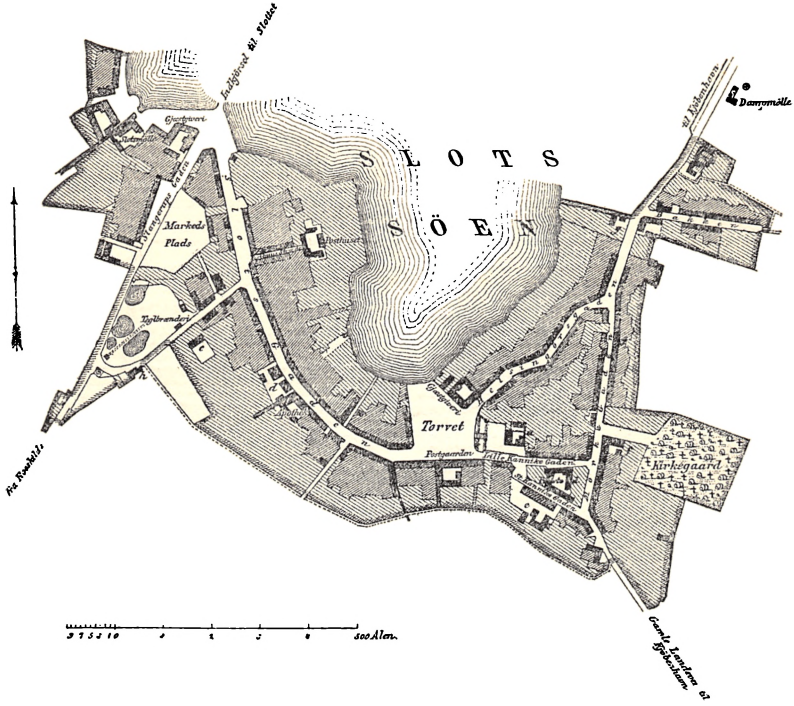
S L O T S
S Ö E N
Marked Plads
Torvet
Kirkegaard
Dampmølle
Grundtvert
Toldbod
Fattighus
Asyl
Apotheket
Alle
Kirkegaards
Gaarden
Gaarden
Gaarden

vilde benytte Banen, og endelig, at den havde store Muligheder som Lystbane, idet den førte gennem nogle af Landets skønneste Egne, havde Andragendet nævnt alt, hvad der talte for, at den kommende Jærnbane kunde gøre Regning paa en betydelig Transport baade af Gods og Rejsende. Ogsaa for Helsingør vilde en Bane over Hillerød blive af Betydning. Hidtil havde Forbindelsen mellem de to Byer kun været ringe og væsentlig indskrænket sig til, at enkelte større Producenter havde afsat deres Korn i Sundbyen. Banen derimod vilde bevirke, at Kornet, som opkøbtes i Hillerød, vilde blive ført til Helsingør for at udskibes herfra, ligesom de grovere Varer kunde indføres over Helsingør. Andragendet, der sluttede med at ududtale sig mod den Mulighed, at man anlagde en Sidebane til Hillerød, blev den 13. Maj overrakt Kongen og Indenrigsministeren. Kongen modtog det med „allernaadigst Velvilje" og tilsagde Deputationen det bedste Haab om, at Hovedbanen vilde blive ført over Hillerød, et Haab, som da heller ikke blev beskæmmet.[34] Den 27. Juni fik Linien København-Hillerød-Helsingør kongelig Approbation, og den 9. December 1861 gav Kongen det sjællandske Jærnbaneselskab Koncession[35] paa Anlæg og Benyttelse af Banen indtil 1947, dog paa Betingelse af, at den var aabnet for Færdsel inden den 1. Januar 1865.

Ved Hillerød, hvor man havde haft en Plan om at føre Banen i en Bue Vest om Byen,[36] krævede Anlægget betydelige Arbejder. Syd for Byen maatte der opføres en Dæmning, 2000 Alen lang og omtrent 26 Fod høj, og en Viadukt over den gamle Københavnsvej, medens den nye Københavnsvej tæt Nord for Stationen blev ført over Banen paa en Viadukt. I Nærheden heraf fandtes den største Udgravning paa hele Linien: den indtil 35 Fod dybe Gennemskæring af Møllebakken.[37] Stationsbygningen, der var opført efter Tegning af Arkitekt Wolf, laa oprindelig, som et Billede viser, helt udenfor Byen.[38] En foretagsom Vognmand satte derfor en Omnibus igang, der skulde hente og bringe Rejsende og Rejsegods fra og til Stationen.[39]

Den 8. Juni 1864 blev den nordsjællandske Bane indviet. Kl. 12

satte det festligt smykkede Tog sig i Bevægelse fra Klampenborg-stationen i København, medførende Kongen og Dronningen, Kronprinsen og Prinsesse Dagmar, nogle af Ministrene, Jærnbanebestyrelsen m. fl., ialt omtrent 200 Personer. „Langs Banen saa' man Indvaanerne forsamlede", hedder det i et Referat,[40] „Bønder af begge Køn i deres Nationaldragter, Arbejdere med deres Spader

FREDERIKSBORG, SET FRA JERNBANESTATIONEN. TEGNING AF C. BAAGØE 1864

og Hakker skuldrede som Vaaben, Herrer med svingende Hatte og Damer med viftende Lommetørklæder". Efter halvanden Times Kørsel naaede man Hillerød, der i Dagens Anledning havde hejst sine Flag. Paa Stationen var Husarerne opstillet og modtog Majestæterne med Musik og Hurraraab, der ogsaa istemmedes af de talrige tilstedeværende. Efter at være budt Velkommen af Amtmanden, Grev Schulin, begav de kongelige sig gennem Bygningen ud paa Pladsen foran Stationen og blev dær paany Genstand for Mængdens Hyldest. Ialt varede Opholdet i Hillerød en halv Time, hvorefter Toget afgik til Helsingør, hvor Banens Aabning fejredes ved en stor Fest. Om Aftenen Kl. 8½ ankom

Toget igen til Hillerød, men gjorde denne Gang kun et kort Ophold for derefter at vende tilbage til København.[41]

Samme Dags Morgen havde gamle Jens Møenbo for sidste Gang truttet i sit Sølvhorn, som han havde faaet af Postvæsenet for „god Blæsning", havde knaldet med sin vældige Pisk ud over Diligencevognens Forspand og var kørt ad København til. Dagen efter, da Banen blev aabnet for den almindelige Trafik, overtog den nemlig Postbesørgelsen, Diligencen blev sat ud af Virksomhed og Jens med den. Det var et haardt Slag for ham, som med Iver var gaaet op i sin Gerning. Men det værste var tilbage: Diligencen skulde sendes med Banevogn til København. Jens fulgte den til Banegaarden, som man følger en af sine nærmeste til Graven, og da den blev læsset paa en disse nymodens Vogne, som han nærede Uvilje mod, fandt han, at det var en Haan, der overgik hans kære Diligence — og Jens græd.[42]

Men det var vistnok ogsaa de eneste Taarer, som blev fældet, da den nye Tid fik det sidste af det gamle, hyggelige Hillerød til at forsvinde.

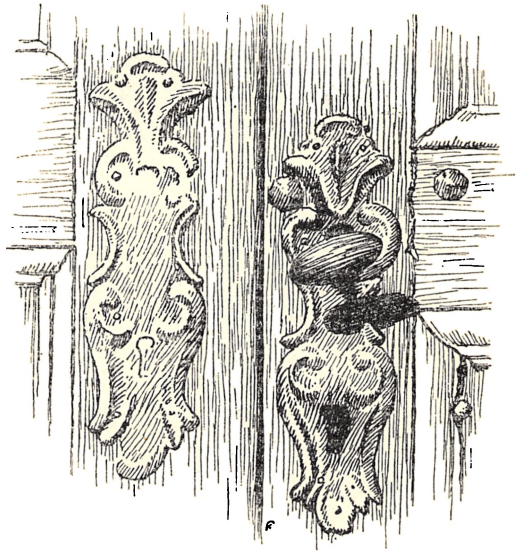

DET GAMLE HILLERØD

AF

HUGO MATTHIESSEN.

ENHVER BY „har — ligesom enhver Egn og ethvert Menneske — sit eget mere eller mindre eiendommelige Physiognomie. Dette præger sig snart i min Erindring; men jeg kalder det tilbage med større Lethed, end jeg aftegner det; thi det ligger ikke blot i Torve, Gader, Huse, Tage, Vinduer, Haver o. s. v.; men virkelig mere i Foreningen af alt dette til eet Billede, hvis ulegemlige Træk ikke saa let lader sig samle."[1]

Saaledes skrev Christian Molbech 1811 om Hillerød, da han flygtigt vier den nogle Linjer i sine romantiske „Ungdomsvandringer i mit Fødeland", disse følsomme, sværmeriske Skildringer, gennem hvilke man den Dag i Dag bag Stilens afblegede Skønhed aner Duften af det frodige, uberørte, Danmark dengang ejede i saa fuldt et Maal.

Ringe og ubetydelig var den By, Molbech saa i Sommersol krumme sig med en Krans af teglrøde Tage langs Randen af den blinkende Sø. Med de store Skove som Baggrund gled den harmonisk ind i det prægtige Billede, i hvis Midte Slottet knejsede festligt med irgrønne Spir og mørke, forvittrede Mure. Uden at være i Stand til nærmere at forklare sig og gøre Rede for hvorved og hvorfor, havde han dog en Følelse af, at Købstaden i al sin Lidenhed var mere end blot og bar Staffage, men havde sit eget Udtryk; thi selvom Slottet og Naturens Skønhed naturligvis først og fremmest greb Beskueren, sneg ogsaa den venlige, lille

By sig stilfærdigt ind i Hukommelsen og erobrede sig en Krog for sig selv.

Hillerød har i nyere Tider delt Skæbne med Flertallet af Landets Købstæder ved i den moderne, hurtige Opblomstring at sætte Størstedelen af sit Særpræg overstyr. For hundrede Aar siden var det anderledes; thi som den da laa, var den ikke alene i al Almindelighed en hyggelig, dansk Smaastadsidyl, som smilede i sin Ramme af frodig Natur, men gammel Tradition beherskede Bybilledet, karakteristiske Træk i Gader og Huse afspejlede de særegne Forhold, under hvilke Byen blev til, og dens skiftende Kaar gennem Tiderne.

Nutildags er Byplanens Ejendommelighed vel nærmest bestemt af dens uforholdsmæssige Udstrækning i Længde, idet Udviklingen har trukket Bebyggelsen ud i alle Retninger, især mod Syd. Inde i Midten af dette Væv af lange Forgreninger gemmer den oprindelige, gamle Kerne sig imidlertid, ret sluttet af Form som en skæv Trekant paa Hældet af det Højland, som mod Nord falder temmelig stejlt af mod Slotssøen og de lave Jorder Vest for denne.

Fra den anselige Jægerbakke sænker Terrainet sig jævnt mod Sydvest, hvor det ved Spidsen af Søen skyder frem som en hvælvet Bakkehalvø med Skraaning mod Nord. Omtrent paa denne Plet har Bondebyen Hillerød utvivlsomt fra ældgammel Tid lejret sig med sine spredte Gaarde paa et Ryd i de store Skove, eller med andre Ord den ældste Bebyggelse har grupperet sig langs Kannikegaderne, Øster- og Helsingørsgade, samt nuværende Torv, hvor Købstadens første Kirke og Kirkegaard som bekendt fik Plads. Værd at lægge Mærke til er det nu, hvor inderligt dette Omraade hører sammen med Landevejene, idet disse føres direkte ind mod det og fuldstændigt omslutter det paa alle Sider.

Mod Sydvest dannede den gamle Alfarvej mod København saaledes Skaftet i den Vejgaffel, der spalter sig i Store Kannikegade og Østergade, og naar Navnet Mørkegade i svundne Dage skiftevis synes at have været brugt af begge disse Gader, turde

Forklaringen antagelig være, at selve Vejstrøget ved Udkørselen til Københavnsvejen fra første Færd har gaaet under denne Benævnelse. Denne kunde derved let forskyde sig ud i begge Vejens Grene, saa den snart overførtes paa den ene, snart paa den anden.

Mod Bybakkens sydøstre Hjørne kom Landevejen østfra dragende ned over Jægerbakkens bølgende Terrain for paa lignende Maade at dele sig i 2 Arme — Øster- og Helsingørsgade — og fra Nord løb Vejen fra Slottet ind paa Foden af Skraaningen, hvor den grenede sig og førte Færdselen videre ad Kannikegaderne og Helsingørsgade.

I dette Net af gamle Adelveje lejrede sig paa Bakkeranden den lille Bondeby, som af Arild hed Hillerød og paa de Tider, da Borgen kom i Frederik den Andens Eje 1560, muligvis alt i alt kun har bestaaet af de 6 Gaarde og 4 Pendinge-Huse, som medregnedes i det berømte Mageskifte mellem Kongen og Herluf Trolle.

Først fra da af tog Byggeriet Fart, Hoffolk, Haandværkere og andre satte Bo „for Stædens Lystighed og Næring dér at søge", og Gaardenes Antal steg. Men smaa og beskedne har Husene uden Tvivl været; thi ret fattigt lyder det, naar det 1654 hed til Byens Berømmelse, at den — uden at være virkelig Købstad — var dog vel mangen Kiøbstæd lig og udi større Anseelse end Slangerup.[2]

Flammer har forlængst lagt den første Nybyggerby øde. Kun om 3 mere anselige Bygninger er man nu i Stand til at danne sig et Billede, og den ene af disse — *Latinskolen* — tilintetgjordes i Branden 1834.

Denne „skumle Skolebygning med de gamle, skiæggede, lurvede Mesterlektianere" laa højt paa Bakken i St. Kannikegade med stejle Gavle og Tag, solidt opmuret af røde Sten i 2 Stokværk, 59 Alen lang, 14 dyb og 12 høj. I regelmæssige Rad kiggede de 12 Fag Vinduer frem under fladbuede Stik, et profileret Sandstensbaand kragede ud under 1. Sals Vinduesrække, svære, smeddede Jærnankre prydede Façaden, og over Porten prangede en reliefhuggen Sandsten med Aarstal 1631, kronet af en Cartouche med C 4 og visende Rigets Skjoldmærker i en Ramme af Drapperier. Trods sine beskedne Maal var det af Christian den Fjerde

1631 byggede Hus i 200 Aar en Kæmpe i Bindingsværkshusenes Flok, ja muligvis i lang Tid det eneste grundmurede i Staden.[3]

Dog har det maaske i Byens første Dage haft en Medbejler, om hvis Oprindelse de historiske Kilder tier, men hvoraf Rester skjuler sig under *Præstegaarden* i L. Kannikegade. Da denne indkøbtes til dette Brug 1671, var den vist kun et Bindingsværkshus. I 18. Aarh. ombyggedes det Indre, flere Døre skriver sig fra denne Periode, og i Digteren Hostrups Præstetid fornyedes Ydermurene i Grundmur. En smuk, *tøndehvælvet Kælder* med svære Mure af store, røde Sten kunde dog tyde paa, at der i Renaissancens Dage har rejst sig et anseligere Hus paa Stedet; thi ret storladen er den Grundvold, hvorpaa Bygningen hviler.

Kælderen bestaar af 2 Rum, et større og et mindre, begge med Tøndehvælv og en fladbuet Nische i Gavlmuren. Den største, søndre Afdeling maaler i Længde 10 Meter, 6 i Bredde og 3 i Højde fra det brolagte Gulv til Hvælvingens Top. Vinduerne skriver sig i deres nuværende Form fra nyere Tid, en firsidet Murpille med Nische er anbragt ved Rummets søndre Ende, og svære Øskner af Jærn, muligvis beregnede til Ophængning af Kød eller Vildt, sidder i Loftet. Tilsvarende Ringe findes i det mindre, nu afdelte Kælderrum, der er knap 8 Meter langt, 3,70 bredt, og i dettes sydlige Ende — under Gadedøren — ses i Væggen en Jærnstabel og i Murtykkelsen 3 Trin af en muret Trappe.

Om Bygningens oprindelige Bestemmelse vides intet, man har ment her at finde en af Byens gamle Kroer, men den ældste og mest berømte af disse kan det dog ikke have været.[4]

Paa en lav Landtunge, som omtrent midtvejs mellem Torv og Slotsbro skyder sig ud i Søen, byggede Frederik den Anden 1560 den berømte *kongelige Kro*, som paa saa mange Maader kom til at spille en betydningsfuld Rolle for det lille Bysamfund.

Ejendommen, som har Plads for Enden af den hyggelige Culde-sac, der i Dagligtale kaldes „Posen", men hvis officielle Navn er „Byskriverstræde", gemmer sig nu ubemærket bort bag Slotsgades tætte Husrækker. Staar man derimod paa Torvet og ser ud over Søen, faar man et levende Indtryk af Stedets fortrinlige Pla-

cering paa den fremskudte Halvø, og fra Slottet dominerer det med sine Træer og Bygninger fuldstændigt Forgrunden af Byprospektet. Der var næsten noget symbolsk heri, og i gamle Dage gjorde Ejendommen sig ikke mindre gældende ogsaa fra Landsiden, ensomt som den laa mellem Borg og By; thi mod Nord

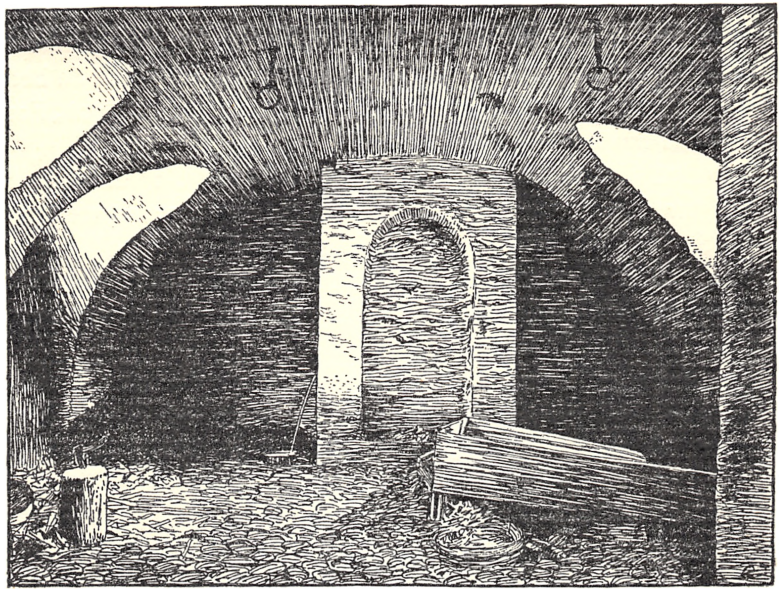

Præstegaardens Kælder

strakte „den store, øde Grund for Slottet" sig ubebygget og sid, og Slotsgades Husrad gjorde Holdt et Stykke nedenfor Bybakken.

1560 gav Kong Frederik sin Lensmand Mogens Gyldenstjerne Ordre til at nedtage Husene paa Faverholm med Undtagelse af Ladegaarden, og samtidig paalagde Kongen ham at opføre en Kro i Hillerød. Han skulde hertil udvælge en Plads, saa bekvemt beliggende som muligt baade med Henblik paa Vanding og i andre Maader, og Gaarden skulde han lade bygge i 4 Huse med god Vaaning for Kromanden, 5-6 Gæstekamre og Staldrum til 50 Heste.[5]

Tolv Aar senere indrettedes der ligeledes paa Kongens For-

anstaltning en ny Kro, der i en Række Aar delte Næring med den ældre, men i det følgende Aarhundrede blev denne atter ene paa Pladsen, og naar der byggedes paa Slottet eller dette gæstedes af Konge og Hof, herskede der Travlhed og Røre i de anselige Bygninger.

Disse dannede et af Bindingsværk opført, firfløjet Kompleks, omgivet af en udstrakt Have, og som Kroen laa tilbagetrukket fra „Stenbroen til Slottet", som Forlængelsen af Slotsgade da hed, bredte der sig mellem Krohaven og Vejen et ubebygget, dybt „Fortov" langs nuværende Fisketorv.

1594 led Gaardens Bygninger under Ildsvaade, og efter Svenskekrigene beskrives disse, der en Tid lang havde været værnede af en Jordskanse, som meget bygfældige paa Tømmer, Tage og Mure.[6] 1732 da Kongens Kro nedlagdes og bortsolgtes ved offentlig Auktion, fandtes den med sine 4 Længer endelig at være „ganske og aldeles brøstfældig."

Den „søndre" Længe, hvormed man mente den mod Byskriverstræde vendende Portbygning, som endnu delvis den Dag i Dag er i Behold, var indrettet med Værelser og bestod da af 18 Fag, 2 Lofter højt Bindingsværk. „Vestre" Fløj med sine 22 Fag tjente som Stald og Fæhus, „nordre" Længe talte 16 Fag, af hvilke de 5 brugtes som Port og Remise, Resten til Lade og Lo, medens der ud mod Haven var hægtet en Lude til Bygningen paa 13 Fag, og „østre" Fløj — 15 Fag i 2 Stokværk — havde ligeledes en 5 Fags Lude baade mod Have og Gaard, samt mod sidstnævnte tillige en Udbygning paa 3 Fag i 2 Stokværks Højde.[7]

Udenom bredte den store Have sig med talrige Frugt- og Lindetræer, og endnu i Begyndelsen af forrige Aarhundrede udpegede Traditionen blandt disse en ærværdig Lind, under hvis Krone de paa Kroen indlogerede Haandværkere, som arbejdede paa Slotsbygningen, plejede at holde Fyraften ved fyldte Krus.[8]

Selv da den gamle Kro 1732 ophørte og gik over paa private Hænder, regnedes den stadig blandt de fornemste Ejendomme i Byen. Bygningerne blev dog dels nedbrudte, dels moderniserede, da de 1752 erhvervedes af Byfoged Jens Lottrup, og efter Midten

af 19. Aarhundrede erstattede daværende Ejer, Amtmand, Grev Schulin, de 2 Fløje med grundmurede Huse.

Kun Portbygningen staar nu tilbage af den gamle Kro, kraftigt har den holdt Stand gennem alle Omskiftelser, men i Aarenes Løb er den naturligvis undergaaet betydelige Forandringer, og øverste Etage er fjernet forlængst. Træder man ind i de smukke,

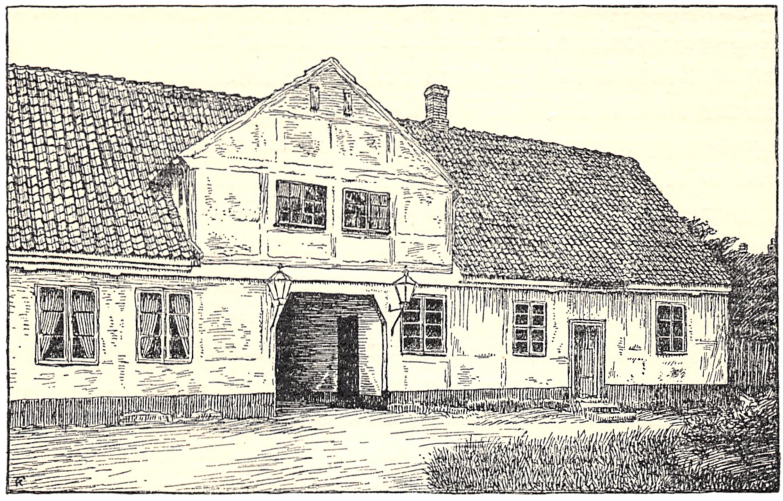

Den gamle Kro

lave Stuer, som nu staar tomme hen med hvide Døre og Ovnpladser i Barok og Empire, fanges man stille ind af disse Tiders Hygge og Stemning, men Bygningen i sig selv er dog ældre endnu; alle Indgreb til Trods udgør den i sine oprindelige Dele et af de Huse, Frederik den Anden 1560 lod opføre, og ældst af alle i Hillerød fortjener den med sine halvfjerde Hundredaar, at man et Øjeblik dvæler lidt ved den.[9]

I sin Velmagt var denne Fløj, som ovenfor nævnt, 16 Fag lang, 2 Stokværk høj, nu er den kun 14 Fag, af hvilke Porten spænder over de 2 midterste, og i 18. Aarhundrede er øverste Etage afbrudt og erstattet med en Kvist mod Gaarden. Tømmerets mægtige Dimensioner og de Rester af gamle Konstruktionsformer, som endnu kan paavises, røber dog med Vished, at man her ikke alene staar

overfor et Hus fra det 16. Aarhundrede, men tilmed et af den ældste Bindingsværkstype, som findes herhjemme.

Med svære Stolper og Løsholter af Eg eller Fyr, Tavlene udmurede med røde Munkesten i Ler og fugede i Kalk og med Rester af gammel rød Bemaling er Portens Vægge Bygningens bedst bevarede Del. Særlig mærkelig er det af Skraastivere dannede Kryds eller Andreaskors i underste Felt under Løsholterne, en Konstruktionsform, som har Rod i gothisk Bindingsværk i Frankrig og Sydtyskland, og som i 16. Aarhundrede optræder enkelte Steder i Jylland f. Eks. i Aalborg, Randers og Haderslev, paa Lynderupgaard ved Viborg og det nu nedrevne gamle Barritskov ved Vejle, medens man ikke hidtil har fundet den paa Sjælland.

Dette middelalderlige Træk, som mod Slutningen af 16. Aarhundrede gik af Brug, vidner om, at Portvæggene i Kongens gamle Kro temmelig urørt skriver sig fra Bygningens første Dage og i Alder saaledes staar Maal med de ældste Partier af Frederik den Andens Slot. Og i denne Sammenhæng kan det fremhæves, at der paa det bevarede Billede af denne Borg — paa Hans Kniepers berømte Tapet paa Nationalmuseet — blandt den mellemste Slotsholms Bindingsværksbygninger findes Felter, hvori denne Konstruktion tydeligt ses anvendt.

Resterne af den kongelige Kro i Hillerød har saaledes en vis arkæologisk Interesse, og undersøger man den mod Gaarden vendende Side af Porthuset, hvis Bindingsværk her er synligt, vil man ogsaa kunne aftvinge den adskillige værdifulde Oplysninger.

Fyldetømmeret er ganske vist for en stor Del omsat, men Tap- og Naglehuller i de svære, 28-30 Centimeter brede Stolper forraader med Sikkerhed dets oprindelige Placering, hvis afgørende Ejendommelighed er 2 korte Skraastivere symmetrisk ordnede paa hver Side af Stolpen i underste Felt under Løsholten, — en fordansk Renaissance-Bindingsværk særdeles typisk Konstruktion.

Medens de 4 nordligste Fag helt er omformede, ses i de øvriges Stolper øverst en ca. 48 cm lang Lap, som dækker over et Taphul, hvori Knægte af langstrakt, gothiserende Form maa have væ-

ret anbragt, og hist og her i Undersiden af de nu skraat afsavede Bjælkeender spores Rester af de paa tværs gennemskaarne Ind-

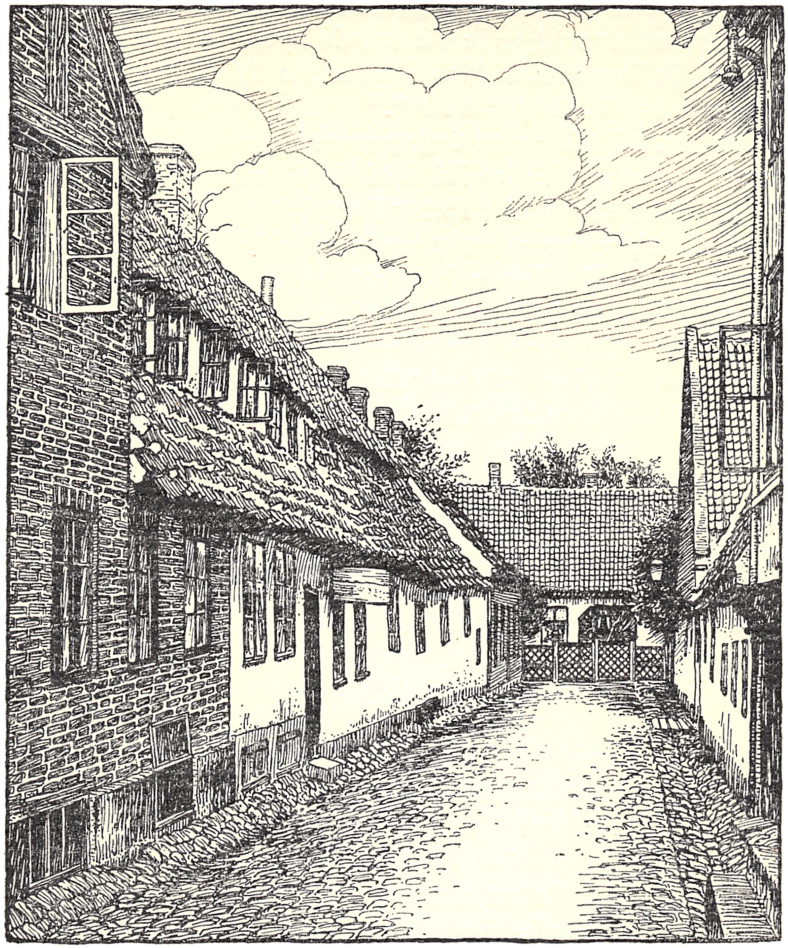

Byskriverstræde set mod den gamle Kro

snit, som har omsluttet Knægtenes øverste Tap. Alle disse Enkeltheder taler deres tydelige Sprog. Understøttet af Knægte har Bjælkehovederne oprindelig raget et Stykke ud, bærende den

øvre, nu nedbrudte Etage, og sikre Tegn viser, at Indgangsdøren fra første Færd har haft Plads 2 Fag Nord for Porten. —

Da Frederik den Anden byggede sin Kro, laa den ensomt ved Søen, men i den følgende Tid halede Byen stærkt ind paa den, og 1647 fik Jacob Adolf Maler Skøde paa den Byggegrund, som grænsede op til „*den gamle Kro*".[10]

Først ca. 1670 faar man dog gennem Resens Prospekt et fyldigere Billede af, hvorledes Hillerød tog sig ud, og hvor langt dens Forgreninger rakte; thi i spredt Fægtning var Husene nu langs Vejen til Helsingør vandret op paa Jægerbakken, Bakkegade havde med sine smaa Ejendomme boret sig frem imod Syd, krogende sin yderste Ende mod Øst ud i Markerne, og sammenhængende sluttede Husrækkerne op langs de ældre Adelstrøg gennem Staden.

Trekanten mellem Øster- og Kannikegaderne var dog kun bebygget i sin nordlige Spids, Resten indtoges af den senere Præstegaard med hosliggende Have omtrent ligesom nu, medens der paa den modsatte Side af L. Kannikegade af Kroforpagter Niels Spydstrup var bygget en Samling Lejeboder, hvorefter Strædet i lang Tid bar Navnet „*Rækken*" eller „*Spydstrups Række*".

Kirkegaarden med sit Klokketaarn bredte sig ud over Bybakkens kileformede Fod mellem S. Kannike- og Helsingørsgade — Præstegade som den da hed — og ud ad Kongens- eller nuværende Slotsgade klinede Gaarde med Baghuse og Haver sig i ubrudt Række langs begge Sider til L. Jægergaard og Kongens Kro, hvor Bebyggelsen brat stoppede op og over aabne, grønne Enge lod Udsynet frit imod Slottet. Kun en stakket Husrad havde taget Stade langs Nordsiden af den alfare Vej, der førte ad Slangerup til ad *Troldsport* ud over Moserne mod Vest, og uden Naboer laa *Tinghuset* for Enden af den Sti, man siden hen kaldte *Tinghus-* eller *Møllestræde.* Umiddelbart Vest for Slottets Bro rejste et ensomt Vagthus sig, lidt nordligere brusede Slottets Vandmølle paa samme Plet som nu, og bagved lukkede Skovens Kroner sig i det Fjerne.

I dette Bybillede ragede Skole og Kro imponerende op over Smaahusenes fattige Flok; thi ringe og uanselig af Bygning har

det gamle Hillerød utvivlsomt været, tilfældigt formet og landsbyagtigt af Præg, og store Dele deraf gik fuldstændigt til Grunde, da en frygtelig Ildsvaade den 11. Juni 1692 bredte sig langs Slotsgades Sider.

Et nyt, særpræget Hillerød genopstod af Ruinerne.

Barokken krævede Ensartethed, Helhed og Harmoni. Det før saa maleriske, rigt afvekslende Bybillede skulde omstøbes i faste, regelrette Rammer, Bygningerne uniformeres og alle Tilbøjeligheder til at bore sig frem i Gaden og gøre sig gældende paa Naboernes Bekostning holdes nede med haard Haand. Gennem planmæssig Fordeling af Husene og Krav om gennemført Ensartethed i Façadernes Udstyr og Dimensioner tilstræbte man at udforme den Rumvirkning og Sluttethed i Bybilledet, man hidtil ikke havde lagt Vægt paa.

Renaissancen havde modnet disse Idéer og hist og her søgt at bringe dem i Anvendelse, hvor Lejlighed gaves, men Bestræbelserne kom dog ikke til herhjemme at bære synderlig Frugt, hvad selve Husene angik; thi først med Enevældens Gennemførelse skabtes der de rette Betingelser for at virkeliggøre de Krav, som var saa stærkt fremme i Tiden.

Den Plan, Christian den Fjerde havde fulgt i sine Købstadanlæg med deres klare, skematiske Grundlinjer, udvikledes yderligere under hans Efterfølgere i nær Tilslutning til de raadende Arkitekturtanker. Anlæget af Kongens Nytorv i København, samt de nye Kvarterer Øst for denne Plads, bærer saaledes Vidne om de første Enevoldskongers Virksomhed i denne Retning, og da den ulykkelige Brand 1692 havde lagt Størstedelen af Hillerød i Ruiner, syntes Vejen banet for her at føre nogle af de moderne Bybygnings-Idealer ud i Livet.

Det gamle Bylegeme med dets uregelmæssige System af Gader og Grunde vovede man dog ikke at forgribe sig paa; thi ikke alene bandt Tradition og Ejendomsforhold for kraftigt sammen paa det, men det stærkt bølgede Terrain rejste paa dette Punkt saa alvor-

lige Hindringer, at man lod alle Tanker fare om en Regulering paa dette Felt.

Derimod aabnede Tilintetgørelsen af saa mange gamle Gaarde Mulighed for at fastslaa og gennemtvinge en ensartet, efter Byens smaa Forhold fornuftigt afstemt Hustype, som kunde bidrage betydeligt til at give den lille Købstad et ligevægtigt, roligt Helhedspræg, — og Virkeliggørelsen af denne Tanke synes at have ligget Christian den Femte meget stærkt paa Sinde at dømme efter de Foranstaltninger, som straks blev trufne til Genopbyggelsen af den ødelagte By.

Hvor Forholdene var større, maatte man naturligvis regne med langt kraftigere Modstand mod Bestræbelser af denne Art, men naar Talen var om en mindre, løsere sammenføjet og langt mere ensartet Smaastad, kunde der være Haab om at naa noget af det, man ønskede. Hillerød var ikke alene en saadan liden By, men den udgjorde jo tillige en Slags Forgaard for et af Rigets prægtigste Kongeslotte, og det var derfor ikke noget Under, at den enevældige Monark fik Lyst til netop her at tage Haand i Hanke med Genrejsningsarbejdet for at iklæde Staden et værdigt og sømmeligt Skrud.

Christian den Femte lod da sin Bygmester — antagelig Lambert van Haven, Mesteren for Vor Frelsers Kirke i København og Audienssalen paa Frederiksborg, der fra 1671 til sin Død 1695 virkede som Generalbygmester — udarbejde Typetegninger til *2 Modelhuse,* et større og et mindre, efter hvilke de Hillerød Borgere 1692 fik Paalæg om at indrette deres nye Huse.

I disse Modeltegninger er der tilstræbt en ensartet, harmonisk Façadevirkning, idet Bygningernes Tagryg, Gesims, Vinduesrække og Sokkel tænkes gennemført i hele Gaden som efter en Snor, og de 2 Hustyper slutter sig i Opbygning, Façadeordning og Udstyr saa tæt op ad hinanden som muligt. Begge er kun 1 Stokværk høje, forsynede med Kælder og mod Gaden dominerede af en Gavlkvist af karakteristisk barok Form. Den svungne Portbue har Plads i Façadens ene Ende, og kun i Størrelse og de deraf afhængige Forhold er der en Smule Forskel i

den skematiske Regelmæssighed, som er fælles for de 2 Mønsterhuse.

Den største Model har foruden Port 5 Fag, samt Kvist over 3 Fag, Façadens hele Længde er 20 Alen, Bygningens Dybde 15.

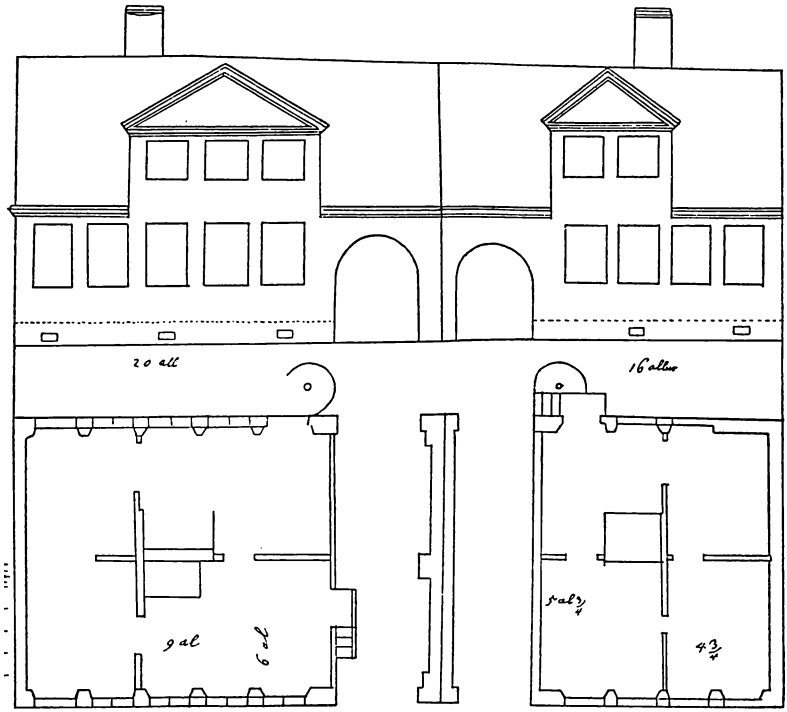

MODELGAARDE FOR HILLERØD EFTER BRANDEN 1692

En udvendig Trappe, anbragt inde i Porten, fører op til den 9 Alen lange, 6 Alen brede Stue paa 3 Fag, ved hvis Side der — ligeledes mod Gaden — findes en mindre paa 2 Fag, medens 3 Rum vender mod Gaarden. Opgang til Loft og Kvistværelser er ad en udvendig Vindeltrappe, som er anbragt paa Gaardsiden tæt indenfor Porten.

Det mindre Modelhus, som foruden Porten har 4 Fag til Gade, samt en 2 Fags Kvist, maaler i samlet Façadelænge kun 16

Alen. Ogsaa dette har 2 Stuer mod Gade, derimod kun 2 mod Gaarden, og i denne umiddelbart indenfor Porten findes Indgangen, der — fortsat i en Vindeltrappe — aabner Adgang til Værelserne ovenpaa.

Med Hensyn til Byggemateriale stilledes Borgerskabet frit, idet enhver efter Evne og Lyst kunde benytte Grundmur eller Bindingsværk, men Kongen indskærpede dog, at de Borgere, som foretrak at anvende dette sidste, idetmindste burde opføre brandmuret Gavl mod Naboerne.[11]

I disse 2 Hustyper, mellem hvilke de Hillerød Borgere fik Valget, møder man den borgerlige Barok udformet i en særdeles harmonisk, hensigtsmæssig Form, der ligeligt tog Hensyn til baade pyntelig Façadevirkning og praktisk Ruminddeling. Der var hermed skabt et Forbillede, som — vel afpasset efter Byens smaa Forhold — fandt en god Jordbund og igennem hele det følgende Aarhundred blev bestemmende for Købstadens Fysiognomi.

Christian den Femtes Foranstaltninger til Genopførelsen af det brandhærgede Hillerød maa betegnes som det første alvorlige Forsøg paa i et Træk at udforme en ensartet præget Barokby, hvor Gadernes Huse strengt underordnedes et almindeligt Krav om den samme „Égalité og Regularité", man siden hen — efter at Kæmpebaalet 1728 havde lagt store Dele af det gamle København i Aske — stræbte efter at indføre i Danmarks Hovedstad.[12] Og i Kraft af dette Forsøg paa at lade en hel lille By trække i Uniform paa kongelig Befaling indtager Hillerød en ret interessant Plads i vor hjemlige Bybygningskunsts Historie.

Kongens Tanke gik nemlig ud paa, at samtlige genopførte Façadehuse *„skulde rettes efter én Linie i Højden og med Vinduer og alt til Gaden paa én Maade."* I Række og Geled, ens i Forhold og Snit, skulde den lille Købstads Huse staa til Parade langs Slotsgades Sider, naar Majestæten og hans Følge rullede i prunkende Karosser over Stenbroen til Frederiksborg.

Indbyggerne i Hillerød synes dog ikke at have været altfor tilfredse med disse Anordninger, og med Rette tillod de sig f. Eks. at henlede Opmærksomheden paa, at Planen ikke lod sig gen-

nemføre i hele sin Udstrækning. Byen laa jo paa et noget uensartet Terrain, saaledes at det kun paa den jævne Del af Slotsgade indtil Torvet og Slusen vilde kunne lade sig gøre at rangere Façaderne med Vinduer og Tagmønninger efter en Snor. Paa de Strøg, hvor Grundene klattrede uregelmæssigt op ad Bakkeskraaningerne langs Kannike- og Helsingørsgade, maatte Tanken naturligvis opgives. Dette forhindrede imidlertid ikke, at Modelhusene ogsaa kunde anvendes her, men ruineret og fattigt som Borgerskabet var, formaaede det ikke ved egen Hjælp at genopbygge Staden, og det var derfor en uomgængelig Forudsætning, at Kongen gav en Haandsrækning.

Hertil var han ogsaa villig, idet Borgerne ikke alene opnaaede Frihed for Skatter og Konsumtion i 12 Aar, men tillige Adgang til Understøttelse af et Fond paa 2000 Rigsdaler, som skulde fordeles til alle, der erklærede sig villige til at bygge deres Huse efter Kongens Modeltegninger.[13]

Det vilde nu være meget interessant, om man var i Stand til at danne sig et Billede af det nye Hillerød, som groede op paa Brandtomterne, og se i hvor stort et Omfang Indbyggerne fulgte de kongelige Forskrifter, men desværre faar man gennem de magre Kilder kun ufuldkomment Svar paa Spørgsmaalet. Flere store Ildebrande gik siden da fortærende over Staden og udslettede næsten fuldstændigt Sporene af den Barokby, man søgte at fremelske. Sikkert er det, at det — al Hjælp til Trods — kneb meget haardt at faa Borgerne til at genrejse de tilintetgjorte Bygninger, og at Aarene gled hen, uden at det lykkedes at faa alle de mange gabende Grunde tagne i Brug.

Hærgede af Flammerne 1692 henlaa 42 Pladser øde med en Façadelængde langs Gaderne paa ialt ca. 1300 Alen eller Plads til 65 Modelgaarde af den største Type, og som det var at vente, meldte en Del af Hillerøds Borgere sig straks, da man lukkede op for Kassen med de 2000 Rdr., for at faa deres Part og højtideligt forpligte sig til inden visse Aaremaal at opføre et Hus efter Tegningen. Efterkom man ikke indenfor den givne Tidsfrist dette Løfte, skulde Grundene fortabes og overlades andre til Bebyggelse.[14]

Nogle Borgere opfyldte til Punkt og Prikke deres Forpligtelser og byggede efter Kongens Model, en enkelt, Jørgen Nielsen Kock, der havde haft saa stor Hast med atter at komme under Tag, at Huset var færdigt, inden den anordnede Mønstertegning offentliggjordes, maatte for at faa Del i Understøttelsen forpligte sig til *„at bepryde det med en Kvist paa 3 Fag"*, men mange lod af Nød og Trang Aarene gaa uden at bygge. Ud mod Gaden laa Grunden hen tom og øde, og Ejerne holdt selv til i Hytter i Haverne bagved.

Amtmanden foreslog derfor 1695, at de mere velstaaende Indbyggere, hvis Ejendomme Ilden havde skaanet, men som sammen med de brandlidte nød godt af Byens Friheder og Lempelser, burde have et Paalæg om *„deres Huuse med nogen Zirlighed med Quist til Gaden at forbedre"*, men Rentekammeret var dog mere stemt for at henstille til disse Borgere at bebygge nogle af de Pladser, som endnu laa øde.[15]

Da de 12 Frihedsaar efterhaanden var gaaede, gjorde de Hillerød Borgere Forsøg paa yderligere at opnaa 6-8 Aars Frihed for Konsumtion, idet de i saa Fald vilde forpligte sig til at opbygge de endnu værende Hustomter til Hofetatens Logering *„efter den givne Model"*, men derpaa vilde Regeringen dog ikke indlade sig.[16]

Langsomt rejste Byen sig af sine Ruiner, og selvom man naturligvis næppe slavisk fulgte Mønstertegningen i alle Enkeltheder, havde der dog fæstnet sig en afgjort Normaltype, *en én Etages-Gaard med Kvist*, som kom til at dominere Byen. Christian den Femtes Modelhuse har uden Tvivl været stærkt indarbejdede i Hillerød-Borgernes Bevidsthed, og selv hvor man under Indflydelse af nye Moder fjernede sig en Smule derfra, skinner det gamle, hævdvundne Skema stadig igennem. —

I Aaret 1720 lod Frederik den Fjerde Sparepenge jævne med Jorden. En Mængde af Murstenene herfra fandt Anvendelse ved Opførelsen af Fredensborg Slot, og en Del brugtes til at bygge *Gartnerboligen* ved Jægerbakken, det smukke, lille Hus, som i Ly af prægtige, gamle Træer den Dag i Dag ligger ret ensomt ved Københavnsvejen nær Slotsparkens Bryn. Tæt herved fandt de kongelige Driverier Plads; thi i disse Aar omformedes Frederiks-

borg Slotspark i fransk Havestil til et pompøst Barokanlæg, og Sjælen i dette Arbejde var Slotsgartneren *Johan Cornelius Krieger*. Denne Mand, der ogsaa vandt Navn som en dygtig Bygmester, fik 1722 Udnævnelse som kgl. Bygningsinspektør og forfremmedes 1725 til Overlandbygmester, og der kan næppe være

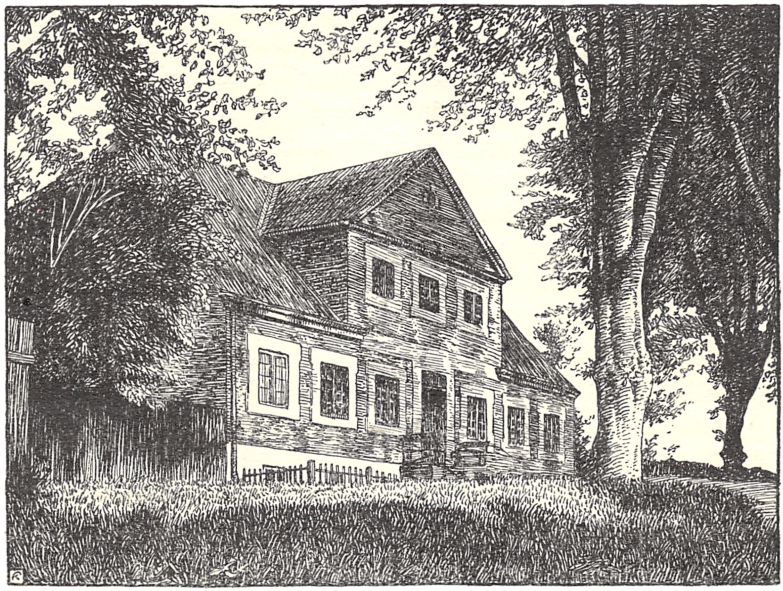

Den gamle Slotsgartnerbolig

Tvivl om, at det er ham, som har givet Tegningen til den pyntelige, grundmurede Slotsgartnerbolig, der i alle Henseender er en typisk Repræsentant for borgerlig Barokarkitektur paa Frederik den Fjerdes Tid.

Bygningens Façade domineres af den kraftige 3 Fags Kvist, som flankeres af glatte, murede Pilastre og krones af en Gavltrekant, helt omsluttet af svære, profilerede Gesimser. I dennes Flade er anbragt et lille, rundt „Køje" — „oeil de boeuf" — indrammet af Kvadre. Façademidten markeres paa barok Vis ikke alene af Kvisten, men tillige af Døren, hvortil en Stentrappe fører, og til hver Side herfor er de 3 Fag smaarudede Vinduer

symmetrisk placerede. Baade disse, Kvistens Vinduer og Døren er omsluttede af brede, hvidtede, let forkrøppede Murrammer, og et tilsvarende, glat, muret Baand løber vandret i Skellet mellem Stue- og Kvistetage paa det karakteristiske, lille Hus, som nu skæmmes af det Skifertag, der har afløst det oprindelige af Vingetegl.

Omtrent samtidig med at Slotsgartnerboligen opførtes, byggedes et meget lignende Barokhus ude ved nuværende Frederiksværksvej, nemlig den gamle *Stutmesterbolig*, der siden 1804 har gjort Tjeneste som Skolebygning for Nyhuse. I alle Hovedtræk slutter den sig meget nøje til Gartnerhuset. Façaden beherskes paa tilsvarende Maade af den af Rammepilastre omsluttede 3 Fags Kvist, Indgangsdøren med de sparremønstrede Fyldinger er placeret midt under denne, men Façadens oprindelige Ligevægt er forrykket ved en senere Tilbygning af et Fag mod Vest. Bortset herfra har Stutmesterhuset baade i Helhed og Detailler stor Lighed med Gartnerboligen, og al Sandsynlighed taler for, at en og samme Mand er Mester for dem begge.

Selvom J. C. Kriegers Navn ikke nævnes, tyder alt paa, at han har tegnet de to Huse; thi ikke alene var han — som ovenfor omtalt — netop paa dette Tidspunkt i travl Virksomhed paa Frederiksborg, men nogle Aar senere har man fra hans Haand en Mønstertegning til et borgerligt Hus, der i paafaldende Grad minder om de to i Hillerød.

Da Storbranden 1728 havde raset over København, søgte Frederik den Fjerde her — paa lignende Maade som hans Forgænger efter Katastrofen i Hillerød 1692 — at tilvejebringe større Orden og Ensartethed i de Gader, som genopstod af Brandtomterne, og som et Led i disse Bestræbelser udarbejdede og offentliggjorde Krieger efter hans Befaling 1729 et Sæt Modeltegninger for københavnske Borgerhuse, 2 større og et mindre, afpassede efter Bygherrernes forskellige økonomiske Evne. Af disse slutter det mindste og billigste med sin ene Etage, sin anselige Kvist med profilindrammet Gavlfelt og „Koøje", samt de af Murrammer omfattede Vinduer, sig saa tæt op ad Gartner- og Stutmesterboligerne i Hillerød, at Samhørigheden er umiskendelig.[17]

Selvom de omtalte Smaahuse — særlig hvad Udstyrets Enkeltheder angaar — afviger en Del fra den af Christian den Femte 1692 normerede, ret spartanske Modelgaard, ligger de dog afgjort i samme Linje. De er i Virkeligheden kun en lidt rigere Udformning af det ældre, simple Skema, solidere af Form og Materiale,

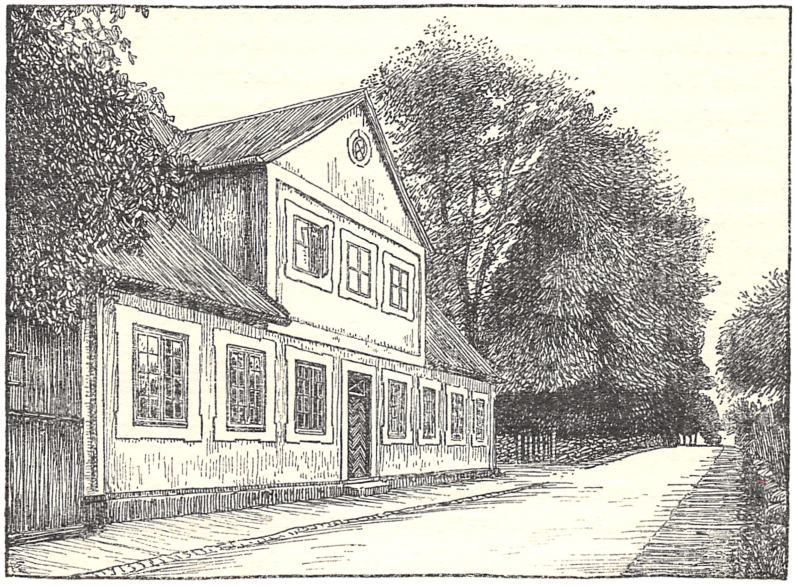

DEN GAMLE STUTMESTERBOLIG, NU NYHUSE SKOLE

helt opførte af Grundmur og pynteligere af Udseende; thi i selve Hillerød By — begge de omtalte Barokhuse ligger jo udenfor Købstadens egentlige Grænser — nøjedes man sikkert i de fleste Tilfælde med lettere Materiale og mindre Udsmykning i den Normaltype, man stadig fulgte.

Ganskevist havde Christian den Femte forlangt Brandmur mellem Forhusene, men dette Krav synes man ikke at have rettet sig efter; Borgerne fandt denne Foranstaltning for bekostelig, og ikke uden Grund gjordes det gældende, at Nytten deraf var meget problematisk.[18] Saa længe man af Fattigdom tækkede de lerklinede Udlænger og Bagbygninger med Straa, vilde det jo allige-

vel trods Forhusenes Stengavle være umuligt at hindre Flammernes Udbredelse, hvis Ilden for Alvor tog fat. —

Den 29. April 1733 „behagede det den evige og almægtige Gud i Himmelen at straffe endeel Indvaanere i denne liden Kiøbsted med Ildsvaade", som — baaret frem af Storm og Uvejr — i Løbet af kort Tid lagde 72 Gaarde og Huse i Aske.[19]

Atter stod Hillerød i samme frygtelige Nød som 1692, Slots- og Helsingørsgade var for en stor Del fortæret af Luerne, Tabet androg alt i alt over 32,000 Rigsdaler, og ved egne Kræfter formaaede Borgerne ikke at raade Bod paa Ulykken. Under disse fortvivlede Forhold maatte Kongen igen træde til ikke alene ved til Hjælp under Genopbygningen at skænke Indbyggerne Stadens Konsumtion i 10 Aar, men tillige ved at overlade dem 237 Borgerlæs „Hæle" og „Tække-Kæppe" fra Skovene.[20]

Tiderne havde forandret sig siden 1692. Hoffet kom nu kun sjældent til Frederiksborg, Christian den Sjette søgte andet Steds hen, og den før saa varme Interesse for at pynte Hillerød op i klædelig, ensartet Dragt var under disse Forhold betydelig kølnet. Faa Aar forinden var jo selve København gaaet under i Flammer, Kongen satte naturligvis stor Kraft ind paa at genskabe Residensstaden i en Form, som var Enevoldsherskeren værdig, og i Skyggen heraf druknede de tidligere Ønsker om at støbe den lille Slotsby om i Barokkens ensartede Helhed. Sammen med Modelhusene tilintetgjordes i Baalet ogsaa Drømmen om det strengt disciplinerede Bybillede, og under Tryk af den bitre Nød gjaldt det først og fremmest at faa Bygninger bragt under Tag.

Det indskærpedes kun Borgerne i al Almindelighed paa Brandtomterne at opføre *„god Købstadbygning"*, men de 237 Borgerlæs „Hæle" til lerklinede Vægge og „Tække-Kæppe" til Straatag, Kongen gavmildt stillede til Raadighed, taler tydeligt nok om, hvor lempeligt man fortolkede Kravet.

Heller ikke en Regulering af Gader og Grunde laa Regeringen

paa Sinde; thi de kummerlige 29 Rigsdaler aarlig, som beregnedes til Erstatning for Borgere, som „formedelst *Gadernes egale Indretning*“ maatte afstaa lidt af deres Pladser, skulde oven i Købet strække til til „andre Byens publique Udgifter og Sprøyternes Forbedring“.

Ved Kroens Nedlæggelse Aaret før var „Fortovet“ mellem dens Havegærde og „Stenbroen“ til Slottet, Strøget langs Østsiden af

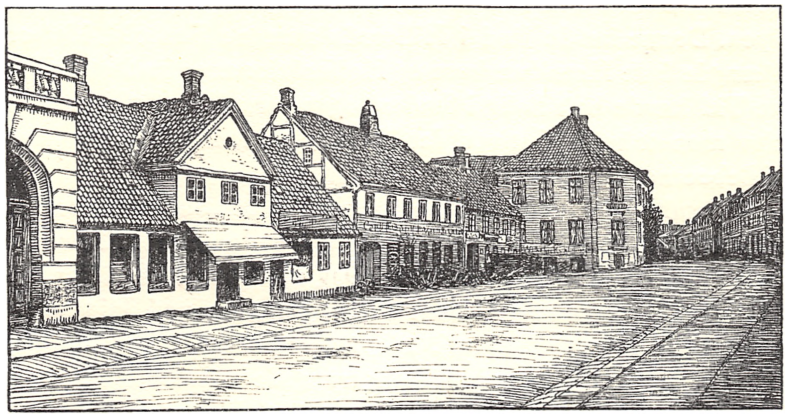

SLOTSGADE 44 OG FISKETORVET

Fisketorvet, blevet bortsolgt til Bebyggelse, og efter Branden blev en Række Grunde af Lille Jægergaards Vang ligeledes ledige for byggelystne.

Saaledes skød Slotsgades Husrækker sig yderligere et Stykke frem imod Nord. „Den øde Plads“ mellem By og Slot skrumpede mere og mere ind. 1743 nybyggedes *Tinghuset* omtrent paa sin gamle Plet, en *Vejrmølle* tog Stade i dets Nærhed — Navnet *Møllestræde* bevarer nu Mindet om den — og paa den tidligere tomme, delvis mosede Grund, der i Form af en Triangel skyder sig med Spids mod Nord frem mellem Slots-, Slangerupgade og sidstnævnte Stræde, opførtes det anselige *Salpeterværk*. Ud mod Slotsgade strakte dettes store Lade sig, og langs Grøften her løb den saakaldte „*Salpetersti*“.

Ogsaa hinsides Slottets Vandmølle begyndte Bebyggelsen i *Ny-*

huse at vove sig mod Nord ad Landevejen og *Løngangsgade*, saaledes kaldet, fordi den oprindelig havde været en aflaaset Vej, som kun de med Nøgle forsynede kunde passere, og ude i Stadens Yderkanter voksede enkelte større Ejendomme op. Ved Præstevangen opførte Fiskemester Knud Carlsen, der 1754 erhvervede Jord her, saaledes sin smukke, endnu bevarede Gaard *Carlsberg* eller *Fiskemestergaarden*, som den stundom kaldtes i Overensstemmelse med den Navneskik, som fra gammel Tid raadede i Byen. Denne havde Rod i Hillerøds særegne Forhold, idet en Mængde faste Haandværkere og Hoffunktionærer fra Slottets første Tid havde haft Bolig i Staden, og tro mod Traditionen vedblev man at holde fast ved det Navn, Ejendommen havde laant af Beboernes Bestilling.

Man talte ikke alene om „Gartnerbolig" og „Stutmesterbolig", men en Række lignende Benævnelser havde gammel Hævd. I Løngangsgade udpeges den Dag i Dag den straatækte „*Udridergaard*", „*Murergaarden*" laa i Helsingørsgade ved Hjørnet af nuværende Nordre Banevej, „*Blytækkergaarden*" eller „*Tobaksgaarden*" indtog Hjørnet af Slangerupgade overfor Slotsbroen, „*Slagtergaarden*" eller „*Urmagergaarden*" og „*Fiskergaarden*" maatte søges i samme Nabolag, „*Rendelæggergaarden*" ved Lille Dyrehave og „*Fuglefængerhuset*" ved Begyndelsen af Nyhuse.

Efter Katastrofen 1733, som kostede Byen dens „største og bedste Del", rejste den sig igen „bedre end tilforn", som det 1764 hed;[21] thi selv om der ikke mere stilledes Krav om slavisk Kopiering af en approberet Hustype, iklædte Byens Huse sig af egen Drift ensartet Dragt, som lignede den gamle.

Christian den Femtes Modelgaard, det én Etage høje, lille Borgerhus, som knejsede med sin pyntelige Kvist, synes at have slaaet solidt Rod i Hillerød, Typen var jo paa en og samme Tid tiltalende af Ydre, billig og praktisk, og da den 1733 allerede havde en Menneskealders Hævd bag sig, gik den under friere Former en ny Blomstring i Møde og blev i det 18. Aarhundrede toneangivende for Byggeriet. Uden at være bundne af Reglementer og Forskrifter kunde Borgerne følge deres Tilbøjelighed og afpasse

Former og Maal efter deres økonomiske Evne og Grundenes Façadebredde, og under disse Forhold faldt man stiltiende tilbage paa det ældre Skema, som elastisk kunde lempes efter Behovet.

Den Dag i Dag udpeger man Ejendommen *Slotsgade 36* som

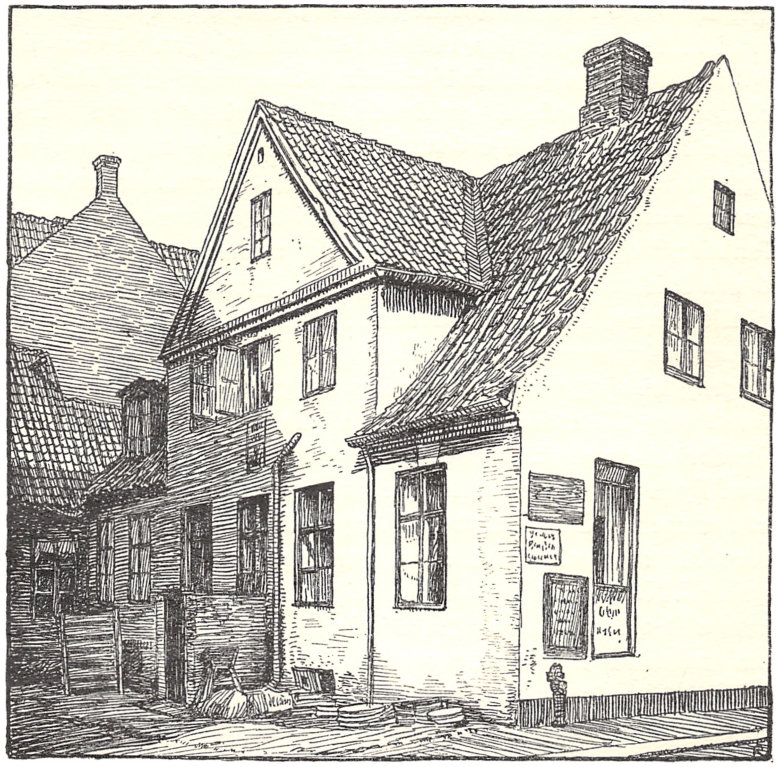

SLOTSGADE 11. BAGSIDE

„*Modelgaard*", i hvilken Hovedtrækkene af Hustypen fra 1692 gaar igen ogsaa i dens nuværende Form fra det 18. Aarhundrede. Trods mange kraftige Indgreb har Façaden endnu i vore Dage visse Lighedspunkter med sit Forbillede. Langt nøjere slutter *Slotsgade 44* med sin karakteristiske Kvist med barokke Profiler sig dog til Typetegningen, og betragter man én for én de Gaarde, som undslupne den sidste, store Ildebrand 1834 nu er ene om at

give et Indtryk af det 18. Aarhundredes Hillerød, ser man den samme Kvistformation Gang paa Gang gaa igen.

Ganskevist hørte denne Prydelse — ikke mindst i København — næsten uadskilleligt med til Baroktidens Borgerhus, som havde taget den i Arv fra Renaissancen og omformet den i Tidens Smag, men i Hillerød vandt den Indpas i et Omfang og en Enstemmighed, som kun kan have sin Forklaring i de særlige historiske Forhold, som her gjorde sig gældende. Karakteristisk er det f. Eks., at selv Frederik den Fjerdes „Rytterskole", der dog ellers var bygget efter det for disse Huse normerede Skema, her fandt det passende at pynte sig op med en Kvist i Lighed med Naboer og Genboer,[22] og paa I. I. Bruuns Prospekt af Staden, som den saa ud ved Midten af det 18. Aarhundrede, kigger Kvisten nysgerrigt op alle Vegne, hvor man mellem Forgrundens Staldlænger og Udhuse skimter en Smule af Gaderne.

Særlig kækt og stateligt løfter den sig med stejle Linjer paa en Gaard som *Slotsgade 11*, Hjørnet af Gasværksvej, den samme Ejendom, hvor et skæbnesvangert Fyrværkeri 1834 satte det meste af Byen i Flammer. Selv undgik Huset dog Ødelæggelse, og det samme var Tilfældet med *Slotsgade 23*, i hvis Façade en indmuret Marmortavle fortæller, at her boede den berømte Sprogforsker I. N. Madvig som Skolediscipel 1817-20. Kvisten her har samme Drøjde og Rejsning som i Nr. 11, og blandt de Bygninger, som endnu bevarer Mindet om det karakteristiske Hillerød-Hus fra 18. Aarhundrede, én Etage højt og kronet af en værdig Kvist, fortjener *Østergade 14*, *Søndre Banevej 3*, to grundmurede Gaarde ved *Frederiksværksvejen* i Nyhuse, samt *Helsingørsgade 17* at nævnes. Sidstnævnte Gaard, en pudsklædt Bindingsværksbygning, har Rammer af profilerede Trælister om Vinduer og Døre, og *Søndre Banevej 16*, over hvis Dør Aarstallet 1788 ses indhugget i en Sandstensplade, genopførtes dette Aar efter en Ildsvaade, som lagde nogle Ejendomme paa dette Strøg i Ruiner.

I Hillerød synes det langt op i det 18. Aarhundrede at have været en uskreven Lov, at Forbygningerne kun maatte være i ét Stokværk, og den første, som brød hermed og opførte et 2 Etagers

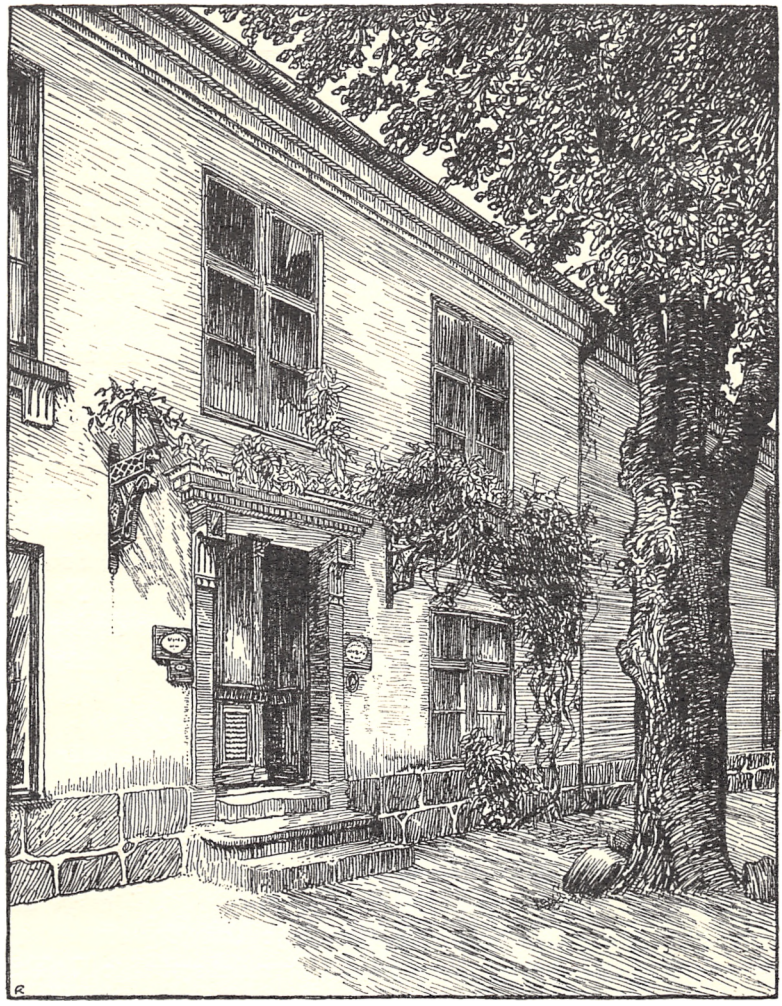

HJØRNET AF SLOTSGADE OG MØLLESTRÆDE „DEN LOWZONSKE GAARD"

Hus, var Amtsforvalter LOWZON. Paa Sydsiden af Møllestræde havde han indrettet et større *Magasin*, og da han 1758 erhvervede Hjørnegrunden mellem dette Stræde og Slotsgade, som kilede sig ind paa Salpeterværkets Terrain, byggede han her den

grundmurede, hvide *2 Etagers Gaard*, som i Skygge af gamle Lindetræer — Rester af en lille Forhave — ligger et Stykke tilbagetrukken fra Gaden. Façadens symmetriske Anordning med den brede Risalit og de store, rolige Linjer giver Bygningen et ret fornemt Præg, og det i Empire omformede Dørparti glider nydeligt ind i Helheden.

Blandt Byens smaa, ensartede Kvisthuse virkede *den Lowzonske Gaard* som en fremmed Fugl, men da Traditionen én Gang var brudt, tog ogsaa andre Borgere Mod til sig og byggede til Vejrs.

Pudsklædt, 2 Stokværk høj, med tætsiddende, smaarudede Vinduer, er saaledes den Gaard, hvori nu „*Slotskroen*" har til Huse, og i 2 Etager, med Straatag og Bræddegavle, hævede Midtpartiets 6 Fag sig op over de lavere Fløje paa „*Smedegaarden*", Frederiksværksvej 7 — det gamle „*Fuglefængerhus*" — som nu har maattet vige for en Nybygning. Til denne overflyttedes fra Forgængeren en lille Sandstensplade med Aar 1792, Smedeemblemer, Nøgler og Hammer, og Bogstaverne A. S. S., Navnet paa Kleinsmeden Andreas Svendsen Haar, medens de kraftigt profilerede Døre med roccailleornamenterede Beslag antagelig gik tabt.

I al sit Forfald tog Bygningen sig malerisk ud, den hørte i sit Præg halvt Købstaden til, halvt Landet, og — sammen med *Nr. 11* i samme Gade, den lave, lille Gaard med mægtigt Straatag og knejsende Kvistgavl — dannede den en karakteristisk Overgang til Nyhuses idylliske Bondeby.

„*Anebjerg*", den nuværende Amtsforvalterbolig, ligner i det Ydre med sine anselige, 1 Stokværk høje Længer nærmest en velhavende Landejendom, paa hvilken kun det nydelige Klokketræk i Empire minder om Købstaden, og — fraset et Par grundmurede, tidligere nævnte Kvisthuse — hyggede hele *Nyhuse* sig med Straatag og lerklinede Vægge landsbyagtigt ind mellem Stengærder og Bondehaver, en venlig, lille Verden for sig, hvis fredelige Skønhed trues stærkt af Nutidens voksende Byggeri.

Hillerød selv viste et andet Ansigt, smaaborgerlig og beskeden

laa den med sine fornøjelige Kviste paa Rad og Række langs de bugtede Gader som en passende Forberedelse til Slottets Esbro, hvortil man — som Harsdorff fremhævede i sit Forsvar for denne — kom „en zig-zag" gennem hele Hillerød By.[23]

Hvor Slotsgade grenede sig i Kannike- og Helsingørsgade var Stadens *Torveplads* naturligt blevet til midt i Færdselsaaren, paa samme Maade som Torve havde aflejret sig fra gammel Tid i

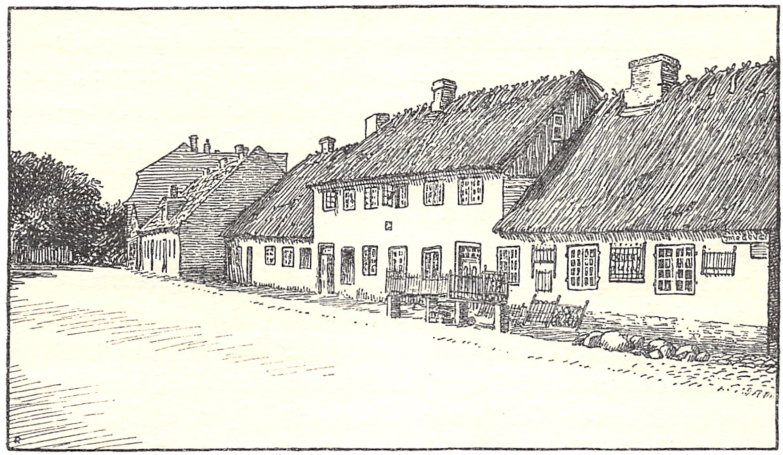

„Smedegaarden" eller „Fuglefængergaarden"

mangfoldige andre Byer.[24] Men afstængt fra Søen mod Nord af en Række Huse var den kun lille og knuget, og saa tæt var Bebyggelsen efterhaanden groet sammen i Hjertet af Byen, at det følte som en Befrielse, da 4 Ejendomme brændte 1807 og deres Tomter inddroges under Torvet. En endnu større Udvidelse fik dette dog, da man endelig sidst i 1820erne nedlagde den gamle Kirkegaard og forenede den med Torvet, der saaledes i det hele og store fik sit nuværende Omfang.

Stadens første *Raadhus*, borgerlig solidt, med 2 Etager og Tagrytter, placeredes værdigt paa en Terrasse i Bakken mod Syd, og efter dets Opførelse blev *Tinghuset* 1832 tomt og indrettedes faa Aar efter til Asyl.

Ud langs Slotsgade — paa det nedlagte Salpeterværks Plads —

udstykkedes og bebyggedes Grundene i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, *Empiren* var ved at holde sit Indtog, og i Port og Interiør bærer en Ejendom som „*Hotel København*" Stilperiodens typiske Præg.

Forøvrigt blev det dog især i sin seneste Form, at Empiren — efter den store Ildebrand 1834 — kom til at yde Bidrag til Byens Fysiognomi, og stateligst fandt den Udtryk i den genopførte *Latinskoles* ret storladne Façade, som skyldes Arkitekten *J. H. Koch.* Paa Slotsgades Brandtomter opførtes samtidig 2 Etager høje, grundmurede Huse i det for Senempiren ejendommelige Udstyr: „Hamborgerfuger", dekorative Friser og Æggestav-Gesims, eller — som *Nr. 3* og *10* — glatte Façader med let betonede Fløje og konsolbaarne Saalbænke under Vinduerne.[25]

Empiren virkede dog kun som en ydre Skal, bag hvilken Staden gemte sit sande Væsen; thi selvom der ingen fremragende Bygninger fandtes, skyldte Hillerød dog først og fremmest Barokken sit Særpræg. Det var den, som gav Bybilledet Dybde og Karakter, og lige til de sidste Menneskealdres Byggeri sprængte det, stod det trofast i Pagt med Stadens Fortid og Traditioner. Fremfor alt havde Kvisthusene Borgerret i Byen, og Minder om svundne Dages Købstadidyl lever endnu, spredt hist og her i den nymodens Ramme.

Med sit mossede Gærde af Kampesten ligger Præstegaardshaven stadig hen som en fredlyst Plet midt i Byen, gammeldags Interiører gemmer sig i de dybe Gaarde bag *Slotsgade 36, 40* og *44,* og ludende under Vægten af sit barokt brudte Tag lister en lav Bindingsværkslænge sig den Dag i Dag langs Byskriverstrædes Nordside malerisk ned mod „den gamle Kro".

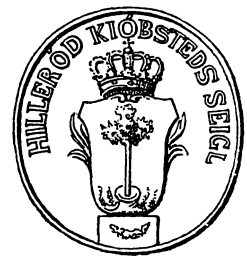

HILLERØD I VORE DAGE

AF

ANDERS UHRSKOV.

OMEND HILLERØD er en af Danmarks mindste Byer, saa er den dog den næststørste af Nordsjællands fire Købstæder, og for den, der kender den, virker den ikke ubehagelig lille, den er stor nok til at eje Købstadens Behageligheder og ikke større, end man let kommer uden for Gadens Larm, og da har man ved de fleste Veje straks Skovens krydrede Duft at glæde sig ved.

Gaar man Hillerød By igennem og betragter dens mange Virksomheder — Statens, Kommunens og privates — faar man ikke just Indtryk af noget smaat og fattigt. Her er Institutioner, Foreninger, Virksomheder i rigt Maal — hele dette Spind af sammenvævede Traade, som danner det tyvende Aarhundredes Kultur.

Naar vi nu skal til at betragte Hillerød i vore Dage, vil vi begynde med at skildre, hvorledes man kommer ind til Byen, vi vil omtale *Landevejene* og *Jernbanerne* samt Byens nærmeste Omgivelser.

Der er fire Hovedveje, som fører ind til Byen: Københavnsvejen, Fredensborgvejen, Frederiksværksvejen og Slangerupvejen. Hertil kan føjes en femte Vej, Hammersholtvejen, den gamle Københavnsvej. I Byens umiddelbare Nærhed optager flere af disse Hovedveje andre Veje i sig, Københavnsvejen saaledes Skansevej, der kort forinden har forenet sig med Jespervej, til Fredensborgvejen støder ca. 3 km fra Hillerød Helsingevejen

og Nøddebovejen, med Frederiksværksvejen forener sig Harløsevejen, og til Slangerupvejen kommer en Sidevej fra Frederikssund og en fra Lynge.

Københavnsvejen er 34 km, regnet fra Nulpunktet i København (Nørreport) og til Hillerød Torv. Københavnsvejen gaar den sidste halve Snes Kilometer det meste af Tiden gennem Skov, først *Tokkekøb Hegn* og siden *Store Dyrehave*, der ved Vejens søndre Side efterhaanden gaar over i *Nyvang*, som siden fortsættes i *Præstevangen*. I denne Skov findes bl. a. en Sø, hvori der ligger en Ø, *Fantasiens Ø*, paa hvilken Frederik den Syvende opførte et Hus til Lystfiskeri. Store Dyrehave og Præstevangen ligger begge i Frederiksborg Slotssogn, men efter at vi er kommet ud af Skoven og forbi Skovlyst Kro, er vi paa Hillerød Grund, hvorefter Landevejens officielle Navn er *Københavnsvej*, men i daglig Tale kaldes den ofte *Alleen*. Lige før vi naar Viadukten, støder *Skansevej* til fra Nord. Skansevej fører ud til *Sandviggaards Overdrev*, hvor der fra den 80 Meter høje *Skansebakke*, der er Amtets næsthøjeste Punkt, i klart Vejr er en vid Udsigt. Ud til Skansevej ligger Bebyggelsen *Hjortholm*. Fra Nord støder *Jespervej* sammen med Skansevej, Jespervej fører ud til *Hillerød Overdrev*. Af Bebyggelser paa de ret vidtstrakte Markjorder bør nævnes *Sandviggaard* med ca. 13 Tdr. Hartkorn. Efter at vi er kommet over Viadukten, naar vi til de tættere bebyggede Bydele, hvor *Langesvej* og *Helsingørsgade* fører ind mod Byen. Ved sidstnævnte Gade laa indtil 1923 *Christians Mølle*, hvis Nedrivning har berøvet Byens Silhuet noget af dens Skønhed. Imellem Helsingørsgade, Københavnsvej og Slotssøen findes Anlægget *Jægerbakken*, hvis højeste Sted, *Studenterhøjen*, tjener som Hvileplads om Sommeren og Kælkebane om Vinteren. Videre følger vi Københavnsvej ned ad *Batzkes Bakke*, der har Navn efter en Gartner Batzke, der boede i den gamle Slotsgartnerbolig, som nu er Embedsbolig for Politimesteren. Med Slotshaven til Højre og Slotssøen til Venstre naar vi til *Fredensborgvejen*, der fra Helsingør og Fredensborg fører ned til Frederiksborg Slot. Fra Hillerød til Helsingør er der 25 km, fra Hillerød til Helsinge 15 km (i begge Tilfælde Nul-

punkt paa Torvet i Hillerød). Forbi *Luthersk Missionsforenings Højskole* (se senere) fører Landevejen mellem de to *Sortedamme* ned ad *Rendelæggerbakken,* hvor man til Højre har *Lille Dyrehave,* der gaar over i *Indelukket,* et Anlæg i engelsk Stil, hvor Frederik

Christians Mølle

den Andens lille Slot *Badstuen* ligger mellem de to Smaasøer *Badstuedammen* og *Ødammen,* i hvilken der ligger en lille Ø med et *Svejtserhus,* en Fiskepavillon, som Frederik den Syvende opførte til at holde Smaatafler i. Ved Rendelæggerbakkens vestlige Side ligger den nuværende Slotsgartnerbolig *Lille Dyrehavegaard* og *Rendelæggerhuset.* Paa modsat Side af Landevejen ligger *Slotshaven,* der med sine snorlige Alleer og gamle klippede Buksbom-

hække er et tro Udtryk for den franske Havestil. I den øverste Del af Slotshaven ligger *Slotspavillonen*, der ejes af et Aktieselskab (med Overretssagfører *Carl F. Raaschou* som Formand), og hvori der er Sommerrestauration samt Sommerteater. Slotshaven er anlagt i Terrasser; lidt neden for Slotspavillonen ligger *Hesteskodammen*, der ved Rørledninger faar Tilførsel fra de højere liggende Sortedamme. Fra Hesteskodammen er der Rørledning ned til den lavere liggende *Rundedam*, (ogsaa kaldet *Æggedammen* eller *Spejldammen*). Fra denne Dam er der atter Afløb til den lavere liggende Slotssø. Mellem Hesteskodammen og Rundedam staar der et Mindesmærke for Grev Christian Ditlev Reventlow (se senere). I Skrænten ind mod Slotshaven findes der en Kilde, hvis Vand løber under Vejen og sprudler frem ved Leddet ind til Indelukket. Fra denne Kilde, *Kongekilde*, som den kaldes, fører paa vestre Side en Rørledning ned til Møntbroen og derfra over i Hovedslottet, hvor det under Navnet „det hvide Vand" har været benyttet som Drikkevand. Fra Rundedam føres Vandet ned til Thehaven til Højre for Møntporten og senere ind i Slotsgaarden, hvor det under Navnet „det røde Vand" benyttedes til Vask o. l. Denne Ledning er nu afbrudt, og paa Slottet benyttes Vand fra Vandværket. Slotshaven, Indelukket og Jægerbakken hører ind under de kongelige Lysthaver, de to førstnævnte ligger i Frederiksborg Slotssogn, den sidste i Hillerød Kommune. Slotsgartner er *L. Møller* (f. 1888 i Hyllested, Djursland, Hill. 1918).

Mod Vest fører der en Landevej til *Frederiksværk*, hvortil der er 22 km. Gennem Landsbyen Ullerød forbi *Sofienborg Teglværk*, *Frederiksborg Højskole* (se senere) og *Frederiksborg Frimenighedskirke* (opf. 1909, Arkitekt *Ulrik Plesner*) fører Landevejen videre ind mod Hillerød. Ved Ullerød Brugsforening støder en Sognevej fra Harløse til. Herfra og ind til Nyhuse var Landevejen i gamle Dage indgærdet med svære Stendiger, og denne Strækning benævntes *Ventegodtsgyden*. Mellem Frederiksborg Højskole og Nyhuse var der før Højskolens Opførelse 1895 ikke et Hus, mens der nu er et stort og tæt bebygget Kvarter. Et betydningsfuldt Led i Udviklingen var Udstykningen af *Hillerødsholm*,

der i større Stil fandt Sted 1922, idet der da i Henhold til Jordloven af 4/10 1919 blev udlagt 28 Statshusmandsbrug paa 10-15 Tdr. Land hver. Bygningerne blev opført med et Statslaan paa 12 000 Kr. til hver, den ansatte Jordværdi er 300-600 Kr. pr. Td. Land. Forbi *Nyhuse Kirkegaard* med et nyt rummeligt Ligkapel (opf. 1924, Arkitekt *M. P. Madsen*) naar vi gennem den bymæssige Bebyggelse *Nyhuse*, der ligger i Frederiksborg Slotssogn, ind til Slotssøen, hvor *Slotsgade* og dermed Hillerød Kommune bebegynder.

Fra Syd kommer der en Landevej fra *Slangerup* og *Roskilde* med en Sidevej fra *Frederikssund* og en fra *Lynge*. Fra Roskilde til Hillerød er der 39½ km og fra Frederikssund til Hillerød 22 km. Forbi *Faurholm*, *Forsøgsmejeriet*, *Trollesminde*, alle til Venstre, og Faurholm Skole, til Højre, fører Vejen videre med *Amtmandsvang* til Højre, forbi Bebyggelsen *Trollesbro* og over Frederiksværkbanen, hvor Slangerupsgade og Hillerød Kommune begynder. Fra Sydvest fører *Hammersholtvejen*, den gamle Københavnsvej, ind til Byen. Efter at vi er passeret den gamle græsbevoksede Bakkestrækning *Lille Hestehave*, der fra Hammersholtvejen strækker sig over omkring Nordbanen, naar vi hen til den ved samme Side liggende gamle Stutterimark *Holmene*, der ligger i Hillerød Kommune og ligesom Lille Hestehave har ligget temmelig uberørt hen siden før Udskiftningens Dage. Holmene er lave og sumpede og benyttes mest til Græsning og Tørveskær. Videre fører Vejen forbi den lille Forstad *Teglgaardslund* (til Venstre) og *Teglgaardssøen* paa modsat Side, under Jernbaneoverskæringen og ind til Byen.

Landevejene spiller efterhaanden en større og større Rolle for Samfærdselen, og vi skal nu betragte nogle Hovedpunkter i deres Udvikling i de senere Aar. I 1910 indførtes Meterinddelingen af Landevejene. Motorfærdselen, der særlig efter Krigen er vokset stærkt, har fuldstændig forandret Landevejenes Karakter. Man faar et godt Indtryk af Færdselsarten paa Landevejene ved at betragte omstaaende Færdselstælling fra Søndag den 6. Juli 1924.

Færdselsmængden paa Landevejene omkring Hillerød var i et Døgn følgende:

	Københavns-vejen	Fredensborg-vejen	Frederiksværks-vejen	Slangerup-vejen
Alm. Automobiler	1660	1780	500	950
Lastautomobiler	70	100	30	50
Motorcykler	550	275	120	135
Cykler	1430	2460	1600	1020
Hestekøretøjer	30	190	110	90
Fodgængere	30	900	660	400

Motorfærdselen har medført et meget stærkt forøget Slid paa Vejene, og den frembringer paa chausserede og grusbelagte Vejbaner en generende Støvplage. Man søger derfor nu at gøre Vejbanerne støvdæmpende og mere modstandsdygtige over for Motorfærdselen, og betydelige Fremskridt er gjort i det sidste Par Aar. Saaledes vil Københavnsvejen ved Udgangen af 1925 i hele sin Længde være enten chaussebrolagt eller overtjæret. Brolægningen strækker sig fra Hillerød gennem Store Dyrehave i en uafbrudt Længde af ca. 8 km. Ogsaa de øvrige fra Hillerød udgaaende Landeveje vil ved Udgangen af 1926 være chaussebrolagte i Byens umiddelbare Nærhed. Frederiksværksvejen[1] er i 1925 brolagt til Ullerød, Fredensborgvejen brolægges til Helsingevejen, og Vejen herfra og til Fredensborg vil ved Udgangen af 1928 være belagt med Tjærebeton, Slangerupvejen brolægges til Trollesminde i 1926. Bredden af Brolægningen er 5 m. Vejene omkring Byen udvides, Københavnsvejen til 11 m Vejbredde, Fredensborgvejen til 10 m og Frederiksværksvejen til Ullerød til 13 m. Skarpe Vejsving er blevet afrundet, saaledes er i Løbet af 1922-23 reguleret de skarpe Sving ved *Ellepinde* paa Fredensborgvejen, ved Ullerød paa Frederiksværksvejen og ved Faurholm paa Slangerupvejen. Vejinspektoratet har Kontor paa Frederiksborg Slot. Amtsvejinspektør er *A. Kjærgaard* (f. i Thisted 1880, cand. polyt. 1903, Vejassistent under Frederiksborg Amts Vejvæsen 1903, Amtsvejinspektør 1908).

Nordbanen — eller „den nordsjællandske Jærnbane", som den

i ældre Tid benævntes (se iøvrigt Side 138-42) — blev ifølge Lov af $^{19}/_{3}$ 1861 anlagt af *det sjællandske Jernbaneselskab*. Togene afgik fra den da nyopførte Hovedbanegaard, den senere Nordbanegaard var dengang Afgangs- og Ankomststation for Klampenborgtogene. Kupeerne var smaa og ikke just egnede til at rumme Damer med Krinoliner, hvilke Apparater først gik af Mode i Halvfjerdserne. Som man vil se paa Billedet, havde ogsaa Tenderen dengang en Skorsten, den stod i Forbindelse med et Kon-

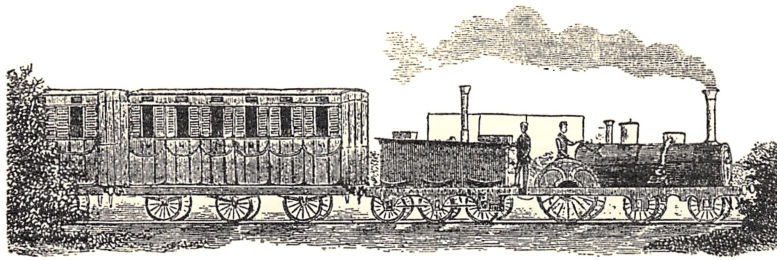

NORDBANETOGET 1864

densationsapparat, idet Spildevandet fra Lokomotivet lededes ind i Tendervandet for at opvarme dette.[2]

Nordbanen var i sine første Aar Privatbane og blev drevet sammen med det sjællandske Jernbaneselskabs øvrige Baner, indtil den ved Køb af de sjællandske Jernbaner (Lov af $^{2}/_{7}$ 1880) overtoges af Staten. Afstanden fra Københavns Hovedbanegaard til Hillerød er 34 km.

Der gik i Banens ældste Tid tre Tog i hver Retning, to Persontog, Kl. 8 Form. og 7^{30} Efterm., samt et Blandettog, Kl. 11^{30} Form., fra København, to Persontog, Kl. 7 Form. og Kl. 8 Efterm., samt et Blandettog, Kl. 3^{30} Efterm., fra Helsingør. Togene standsede ved alle Stationer, Persontogene var $1^{1}/_{2}$ Time om Turen fra København til Hillerød. „Passagerfragten", som Amtstidende udtrykker sig, var 72 Sk. paa III. Kl., altsaa 1 Kr. 50 Øre.[3]

Efterhaanden øgedes Togenes Antal stærkt, indtil det under de kulfattige Tider i og efter Krigsaarene atter dalede. En Oversigt over Antallet af Persontog fra og til København samt Prisen paa en Enkeltbillet paa III. Klasse anføres her.

Ifølge Køreplan af:	Antal Persontog mellem København-Hillerød og omvendt	Takst Hill.-Køb. III. Kl.
1864	3	1,50 Kr.
11. April 1881	5	1,50 -
1. Maj 1900	9	0,80 -
1. Maj 1914	11	0,95 -
1. Maj 1919	8	1,40 -
15. Maj 1920	7	1,40 -
1. Juni 1921	8	1,90 -
15. Maj 1925	13	1.70 -

Et Indtryk af Banens Virksomhed i de sidste ti Aar faar man gennem nedenstaaende Tal:

	Solgte Billetter paa Hillerød Station	Ankommet Gods Tons	Afsendt Gods Tons
1913-14	246769	87206	73695
1923-24	323641	92958	73293

I alle Tilfælde er medregnet transit fra eller til Hillerød-Frederiksværk-Hundestedbanen og fra eller til Gribskov- og Helsingebanen. Mens Personbefordringen fra Hillerød er gaaet frem med omkring en Trediedel, er Mængden af ankommet Gods kun gaaet lidt frem, og det afsendte Gods er endda blevet lidt mindre. Aarsagen er den stigende Lastbiltrafik. Personalet bestaar 1925 af 1 Stationsforstander, 1 Kontrolør, 1 Godsekspeditør, 7 Assistenter, 2 Elever, 1 Baneformand, 1 Pakhusformand, 8 Overportører, 1 Stationsbud, 18 Portører og 4 Stationsarbejdere, ialt 45 Personer. I 1865 var der kun 9, nemlig 1 Inspektør, 1 Assistent, 3 Dragere og 4 Stationsarbejdere. — Stationsforstander er *A. P. Bang* (f. i Sorø 1870, Hillerød 1925).

Gribskovbanen gik oprindelig kun fra Hillerød og til Græsted. Ved Eneretsbevilling af $^{17}/_{1}$ 1879 (Lov af $^{23}/_{5}$ 1873) anlagde „*A/S Gribskovbanens Driftsselskab*" Banen Hillerød-Græsted, 19,6 km. Banen aabnedes den $^{20}/_{1}$ 1880, den var bygget meget let, og det rullende Materiel bestod af en Kombination af Personvogn og Lokomotiv. Det viste sig imidlertid nødvendigt at gaa over til almindelig Lokomotivdrift og ombygge „Dampvognene" til Per-

sonvogne, samtidig med at selve Banens Anlæg ombyggedes og forstærkedes.

Ved Eneretsbevilling af $^{27}/_{9}$ 1894 (Lov af $^{8}/_{5}$ s. A.) forlængedes Banen med Strækningen Græsted-Gilleleje, der aabnedes $^{14}/_{5}$ 1896. Mens Staten til førstnævnte Strækning tilskød Fjerdedelen, ydede den til sidstnævnte Halvdelen.

Fra Kagerup udgaar en Sidebane til Helsinge. *Kagerup-Helsingebanen* er anlagt i Henhold til Eneretsbevilling af $^{7}/_{2}$ 1896 (Lov af $^{8}/_{5}$ 1894). Den aabnedes den $^{16}/_{6}$ 1897 og er overtaget af „Gribskovbanens Driftsselskab". Helsinge-Tisvildebanen er anlagt i Henhold til Eneretsbevilling af $^{30}/_{8}$ 1918 (Lov af $^{27}/_{5}$ 1908) og aabnedes den $^{18}/_{7}$ 1924. Denne Bane er ligeledes overtaget af „Gribskovbanens Driftsselskab". Formand for Bestyrelsen for Gribskovbanen (Hillerød-Gilleleje) er Generalmajor *H. Ulrich*, Hellerup, og for Kagerup-Helsingebanen Dommer *Jacobæus*, Helsinge. For Helsinge-Tisvildebanen er der endnu ikke valgt Bestyrelse. Anlægskapitalerne har været: Hillerød-Græsted 827 912 Kr., Græsted-Gilleleje 185 000 Kr. og Kagerup-Helsinge 206 300 Kr., de tre Baners Længde er: Hillerød-Gilleleje 25,94 km, Kagerup-Helsinge 6 km og Helsinge-Tisvildeleje 10,13 km. Banen har 1924-25 befordret ialt 214 406 Personer og 74 670 Tons Gods. Gribskovbanen indførte 1924 efter Statsbanernes Eksempel billige Søndagstog (Dobbeltbillet for Enkeltbillets Pris), hvilket har øget de rejsendes Antal betydeligt.

Driftsbestyrer for Gribskovbanen er siden 1918 *G. Thage* (f. 1885 i Bogense, cand. polyt. 1912, Hill. 1918).

Hillerød-Frederiksværkbanen er anlagt 1895-97 i Henhold til Eneretsbevilling af $^{3}/_{12}$ 1894 (Lov af $^{8}/_{5}$ 1894) og aabnedes den $^{31}/_{5}$ 1897. Banens Anlæg kostede 828 000 Kr., hvoraf Staten ydede Halvdelen og Amt, Byraad, Sogneraad m. fl. Resten. Banen drives af *Hillerød-Frederiksværk Jernbaneselskab A/S.* I Aarene 1914-16 forlængedes Banen fra Frederiksværk til *Hundested* i Henhold til Eneretsbevilling af $^{10}/_{7}$ 1914 (Lov af $^{27}/_{5}$ 1908). Den nye Bane drives af Hillerød-Frederiksværk Jernbaneselskab. Anlægskapitalen var 712 000 Kr. Banelængden Hillerød-Frederiksværk er 23

km og Frederiksværk-Hundested 13,3 km. Paa Grund af den stærke Konkurrence med Rutebilerne indførte Banen 1923 som en af de første i Landet delvis Motorkørsel. Da Driften af Motortogene var billigere, kunde Antallet af Tog derved forøges. I 1924 indførtes billige Søndagstog. Hillerød-Frederiksværk-Hundested Jernbane har i 1924-25 befordret 258 919 rejsende og 74 748 Tons Gods. Hillerød-Frederiksværk Banen ledes af en Direktion paa 3 Medlemmer. Formand er Politimester *E. B. Larsen*, Frederiksværk. Direktionen staar under Kontrol af et Repræsentantskab, hvis Formand er Stiftamtmand Kammerherre *R. Howard Grøn*, Frederiksborg Slot. Formand for *Frederiksværk-Hundested Jernbaneselskabs* Bestyrelse er Førstelærer *Rud. Jensen*, Hundested. Driftsbestyrer for Frederiksværkbanen er siden 1915 *C. Johs. Kuhlman* (f. 1884 i Aalborg, cand. polyt. 1908, Hill. 1915). Stationsforstander paa Lokalstationen i Hillerød er siden 1916 *R. Eskildsen* (f. 1884 i Gosmer, Jyll., Hill. 1907).

Af samlede Kilder til Hillerød Bys Historie findes der kun faa. For at man kan faa et Indtryk af den store Udvikling, Byen har gennemgaaet i det sidste Par Menneskealdre, skal her anføres nogle Uddrag af de ældre Skildringer af Byen. I J. P. Trap *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark* (1. Udgave Bind II A, 1858) hedder det om Hillerød, at „Byen har et Torv, 7 Gader og 184 matrikulerede og brandforsikkrede Bygninger, hvoraf 160 er beliggende i den egentlige By og 24 paa dens Grund, Byens Areal ud gjør 496 000 Kv. Al., og dens Jorder 722 Tdr. Land, staaende for Hartkorn 57 Tdr., ere, med Undtagelse af de saakaldte Holme, alle udskiftede." Se iøvrigt Kortet Side 139.

„Af offentlige Bygninger mærkes: Raadhuset, smukt beliggende ved Torvet paa en terrasseformig Plads, som tidligere var Byens Kirkegaard; Frederiksborg Districts Sygehuus; Frederiksborg Amts Daareanstalt, Hillerød Hospital, stiftet af Kong Frederik IV. De sidstnævnte 3 Stiftelser ere dog blot tilfældigviis beliggende i Byen, uden i deres Virksomhed at yde denne noget videre Gode, da Byens Indvaanere ere stricte udelukkede fra disse, alene paa Landdistrictets Tarv beregnede Indretninger. Hillerød Hospital

har 26 Lemmer, der have fri Bolig og Brændsel samt 4 Mk. ugentlig. Det eier en Capital af 26 860 Rd.

I Byen er en lærd Skole (med 1 Rector, 2 Overlærere og 6 Adjuncter), stiftet 1631 af Christian den 4de, dens Bygninger ere nyopbyggede efter Branden 1834. Fremdeles har Byen en Borgerskole, en Betalingsskole for Drenge, en do. for Piger og en Friskole, hvorved er ansat 5 Lærere og 1 Lærerinde."

Foruden Hospitalet, der er nævnt ovenfor, har Byen 2 Fattighuse. Indvaanernes Antal var 1855 2 292.

„Af industrielle Anlæg mærkes: 2 Damp- og 3 almindelige Brændeviinsbrænderier, hvis Production i 1854 udgjorde 410 850 Potter Brændeviin; 2 Ølbryggerier; 3 Garverier, hvis Production i 1854 beløb sig til en Værdi af 12 620 Rd.; 1 Klædefabrik, Hørspinderi og Uldspinderi, der beskjæftiger 12 Arbeidere og i 1854 har produceret 1440 Al. Bockskin og Klæde, 19 200 Pund Hør og 11 304 Pund Uldgarn; 1 Bomuldsvæveri med aarl. Prod. af 2 700 Al. Bomuldstøi og 650 Stk. Tørklæder; 1 Tobaksfabrik med aarl. Prod. af 2 400 Pund Tobak; 3 Farverier; 1 Felberederi; 1 Teglbrænderi, der i 1854 har prod. 160 000 Stk. Muursteen; 1 Pottemageri; 1 Skedevands- og Farvefabrik, og 1 Bogtrykkeri. Desuden i Byen og paa dens Grund 2 Vind- og 1 Vandmølle, samt en Dampmølle. I Byen findes 4 Gjæstgiverier. Landhandel, Haandværksdrift og Jordbrug ere de almindelige Erhvervskilder. Hofholdning paa Frederiksborg Slot har ogsaa i de senere Aar bragt Byen betydelig Næring."

Kommunens samlede Udgifter har i 1854 været 7 995 Rdl. „Byen har et ifølge Regl. 15. Aug. 1848 organiseret Brand- og Politicorps. Ved Brandcorpset er ansat 1 Capitain og 6 Leutenanter og ved Politicorpset 1 Leutenant, og tæller disse Corps ialt 270 Mand." Om Hillerød Overdrev hedder det, at det nu næsten overalt er opdyrket.

I anden Udgave af Traps Danmark (1872) hedder det, at Byen har „7 Gader og 221 matrikulerede og brandforsikrede Bygninger, hvoraf 179 er beliggende i den egentlige By og 42 paa dens Grund. Bygningernes Brandassurancesum var den 31te Marts 1870:

1 472 330 Rdl." Af offentlige Bygninger nævnes foruden *Raadhuset Fattiggaarden, Asylet, Gasværket, Frederiksborg Distrikts Sygehus* og *Frederiksborg Amts Daareanstalt.* Om disse sidste to Anstalter hedder det, at de „væsentligst er indrettede for Beboere af Frederiksborg Amts Landcommuner." Altsaa er Byens Beboere ikke mere „stricte udelukkede" fra dem som tilforn. De Hillerød Hospital tilhørende brøstfældige Bygninger er bortsolgt 1867 og en ny Hospitalsbygning opført i Slotssognet. Indbyggerantallet er fra 1855 til 1870 steget fra 2 292 til 2 533, altsaa med 241, hvilket jo ikke er meget paa femten Aar. Af industrielle Anlæg anføres: „2 Dampbrænderier og 1 almindeligt Brændeviinsbrænderi, hvis Production i 1869 udgjorde ca. 202 500 Potter 8° Brændeviin; 2 Ølbryggerier; 5 Maltgjørerier; 2 Garverier, hvis Production i 1869 beløb sig til en Værdi af 15 000 Rdl.; 2 Klædefabrikker og Uldspinderier med Production af 4 324 Alen Klæde, Tæppetøi og Svanebai, 4 000 Alen Hvergarn, 3 000 Alen Bomuldstøi og Spinderi og Kartning af 15 079 Pd. Uldgarn; 1 Tobaksfabrik med aarlig Production af 11 000 Pd. Tobak; 2 Farverier; 1 Pottemageri og 2 Bogtrykkerier. Desuden i Byen og paa dens Grund: 1 Saugværk, 2 Veir- og 1 Vandmølle samt 2 Dampmøller. I Byen findes 3 Gjæstgiverier." Ved at sammenligne denne Oversigt med den i Traps første Udgave vil man bl. a. lægge Mærke til, at Brændevinsbrændingen fra 1854 til 1869 er gaaet ned med mere end Halvdelen.

I Traps 3. Udgave (1898) nævnes der af Fabrikker og industrielle Anlæg: 1 Jernstøberi og Maskinfabrik, 3 Maskinværksteder, 1 Dampbrænderi, 2 Maltgørerier, 2 Garverier, 1 Klædefabrik, 2 Tobaksfabrikker, 1 Farveri, 1 Pottemageri og 3 Bogtrykkerier. Desuden i Byen og paa dens Grund: 2 Savværker, 1 Vejr- og 1 Vandmølle samt 2 Dampmøller. I Byen findes 4 Hoteller og 13 Gæstgiverier.

Vi skal nu gennemgaa Byens betydeligere Institutioner og Virksomheder, og man vil deraf kunne se, hvorledes Byen har udviklet sig i den nyere Tid.

Gader og Veje. At opgive Tallet paa Byens samtlige Gader og Veje er hensigtsløst; der findes, navnlig ude paa Overdrevet

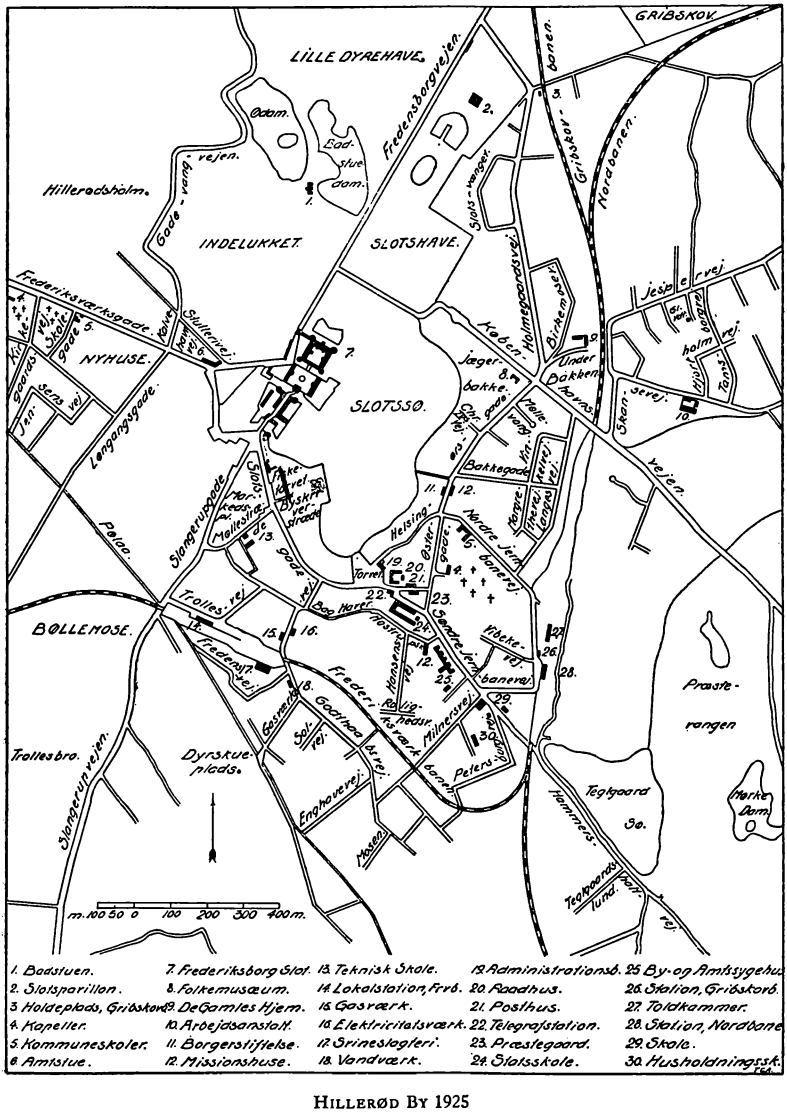

HILLERØD BY 1925

(Skansevej-Jespervej Kvarteret), en Del Veje, som endnu ikke har faaet Navn, og der opstaar stadig nye. Hvad der derimod kan opgives, er de Gader, der har deres officielle Benævnelse. For de nyeres Vedkommende anføres tillige Aaret for deres Anlæggelse. Af de opgivne 41 Gader og Veje er de 22 offentlige, mens de 19 maa vedligeholdes af private. Byens navngivne Gader og Veje er da følgende (private er betegnet med p).: *Bakkegade, Birkemosevej* (anlagt 1903, p.) *Byskriverstræde, Christian IV.s Vej* (1909, p.), *Enghavevej* (1899, p.) *Fredensvej* (1907, p.), *Gasværksvej, Godthaabsvej* (p.), *Hammersholtvej, Hansensvej* (1887, p.), *Helsingørsgade, Hjortholmvej* (1921), *Holmegaardsvej* (1883), *Hostrupsvej* (1887, p.), *Jespervej, Kannikegade, Københavnsvej, Langesvej* (1888), *Lindevej* (1900, p.), *Margrethevej* (1894, p.), *Milnersvej* (1898, p.), *Mosen* (1899, p.), *Møllestræde, Møllevang* (1924, p.), *Nordre Jernbanevej* (1864), *Petersborgvej* (1901, p.), *Rolighedsvej* (1906, p.), *Skansevej, Slangerupsgade, Slotsgade, Slotsvænget,* (1923-24, p.), *Solvej* (1912, p.), *Søndre Jernbanevej* (1864), *Tamsborgvej* (1921), *Teglgaardslund* (1904, p.), *Torvet, Trollesvej* (1896), *Under Bakken* (1919), *Vibekevej* (1912, p.), *Vinkelvej* (1918, p.) og *Østergade.*

Det kan tilføjes, at Byskriverstræde i daglig Tale benævnes *Posen,* og at Østergade tidligere hed *Mørkegade,* men efter Byraadets Vedtagelse fik den 1906 Navneforandring til Østergade, hvad der skulde øge Gadens Anseelse. Kannikegade har før heddet *Lille Kannikegade,* medens den Del af Sdr. Jernbanevej (eller *Sdr. Banevej,* som den hedder i daglig Tale), der gaar fra Torvet og til Østergade, hed *Store Kannikegade.* Af Torve har Byen to, *Torvet,* som er nævnt ovenfor, og *Fisketorvet,* der er en Udvidelse af Slotsgade.

Desværre er Byens Gader og Veje for en stor Del blevet anlagt paa bedste Beskub, hvorfor ogsaa Halvdelen er blinde. Forhaabentlig vil det lykkes Stadsingeniøren at udarbejde en Byplan, saa fremtidige Gader og Veje kan faa en mere praktisk Forbindelse.

Købstadgrunden udgjorde 1916 623 ha, heraf var Markjorderne 573 ha. I hele Kommunen var der 1924 726 faste Ejendomme med 884 Lejligheder alene til Beboelse og 180 Lejligheder med

Butik eller Værksted. Brandforsikringssummen var 1918 13 869 931 Kr. Ejendomsskylden 1916 13 006 000 Kr., heraf Jordværdi 2 930 000 Kr. 1924 var Ejendomsskylden 25 145 100 Kr. og Jordværdien heraf 6 823 800 Kr.

Indbyggerantallet 1924: 6 145, deraf 2801 Mænd og 3344 Kvin-

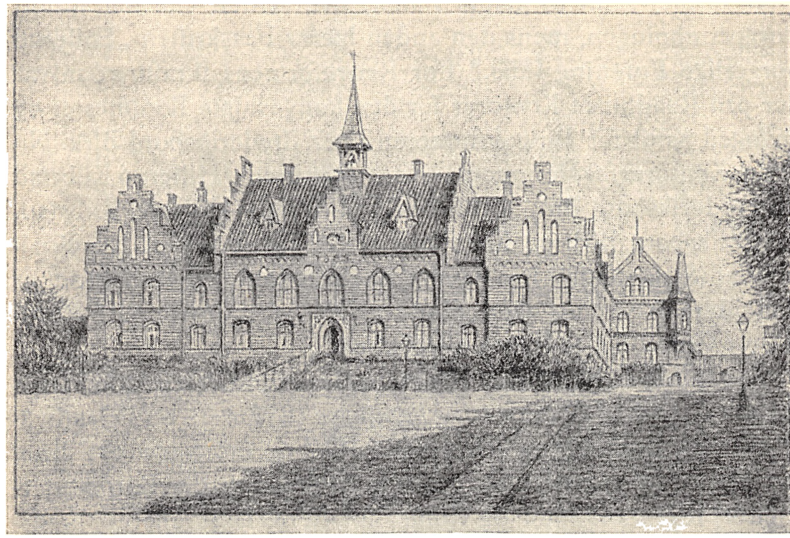

RAADHUSET

der. 1924-25 er Statsskatteydernes Antal 2 727 og Kommuneskatteydernes paa Hovedligningen 3 106, samlet Indkomst: 8 254 375 Kr. Landstingsvælgere (1920) 2 272, Folketingsvælgere: 3 224, kommunale Vælgere 2 851.

Da *Raadhuset* efterhaanden var blevet for lille, besluttede man at rive det ned og opføre et nyt paa det gamles Plads. I Aarene 1887-88 opførtes da det nuværende Raadhus (Arkitekt *V. Holck*), en anselig Bygning, som har en statelig Beliggenhed paa en terrasseformig Plads ved Torvet. *Hillerød Raadhus* ejes af Hillerød Kommune og Frederiksborg Amt i Forening, Hillerød med 1/4 og Amtet med 3/4, Opførelsen kostede ca. 107 000 Kr. I Raadhuset er der en *Forligssal* med Portrætter af 31 afgaaende „Be-

falingsmænd ved Hillerød Reservebrandcorps 1903" (se senere) og de 15 Medlemmer af det nye „Hillerød faste Brandkorps". Endvidere er der *Retssalen* og *Byraadssalen*, i hvilken der tillige holdes Amtsraadsmøder. I sidstnævnte Sal findes der bl. a. et Portræt af Amtmand, Baron V. F. Wedell-Wedellsborg (malet af Otto Bache) samt to gamle Faner, hvoraf den ene har tilhørt Borgervæbningen, mens den anden bærer Paaskriften „Hillerød borgerlige Forening 1868." Før Retsreformens Ikrafttræden var der paa Raadhuset Kontorer for den kongevalgte Borgmester og Byfoged samt for Birkedommeren over Frederiksborg Birk. Nu er der Kontorer for Dommeren over 8. Retskreds (Hillerød Købstad og Frederiksborg Birk) samt for 7. Politikreds (Hillerød Købstad, Frederiksborg Birk og Kronborg vestre Birk). Ogsaa Kriminalpolitiet (Statspolitiet) har Kontor paa Raadhuset. I Raadhuset er endvidere Arresthus med Plads til 24 Arrestanter, og i Raadhusets Gaard ligger Byens Sprøjtehus.

Ved Siden af Raadhuset findes, ligeledes paa den gamle Kirkegaards Grund, *Administrationsbygningen* (Byhuset), en Privatbygning, som Kommunen erhvervede 1917 og ombyggede til Brug for Byens Administration. I denne Bygning er der Borgmesterkontor, Kæmnerkontor og Kontor for Byraadssekretæren, Stadsingeniøren samt Ligningskommission med Folkeregister, endvidere er der Klokkerkontor.

Byens Øvrighed bestod indtil 1893 af en *Byfoged* og en *Byskriver*. Byfogden beklædte tillige Stillingen som Birkefoged i Frederiksborg Birk, Byskriveren var tillige Birkeskriver. Forretningerne var saaledes fordelt imellem dem, at Byfogden var Dommer, Politimester, Skifteforvalter, Foged og Auktionsdirektør, mens Byskriveren foruden Retsskriverforretningerne havde Tinglæsningsvæsenet og Notarialforretningerne under sig. Ved Lov af 29. Marts 1893 blev det bestemt, at Hillerød Købstad skulde udskilles fra Frederiksborg Birk og samtidig udgøre en selvstændig Jurisdiktion. Embedet som Byskriver skulde nedlægges og de med Embedet forbundne Forretninger henlægges under Byfogden, hvis Virksomhed begrænsedes til Købstaden alene, medens

der blev udnævnt en Birkedommer til at forestaa Retsvæsenet i Frederiksborg Birk. Denne Ordning bevaredes til 1919, da Hillerød saavel som Frederiksborg Birk ved Retsreformens Gennemførelse henlagdes under 8. Retskreds og 7. Politikreds. Saavel Dommeren som Politimesteren har Bopæl paa Stedet, Politimesteren har Embedsbolig i den i Slotssognet liggende gamle Slotsgartnerbolig paa Batzkes Bakke (se Side 161). Dommer er siden 1919 *Carl Zahlmann* (f. 1864 i København, cand. jur. 1887, Borgmester og Byfoged i Hill. 1908, folkevalgt Borgmester for Hillerød Købstad fra 1919). Politimester er *H. W. Hutzen* (f. 1872 i Vejle, cand. jur. 1896, Politimester i Hillerød Købstad m. v. fra 1921).

Byraadet. Ved Lov af 26. Maj 1868 ændredes den gamle Købstadlov af 24. Okt. 1837. Ved Loven af 1868 indførtes Benævnelsen Byraad i Stedet for det hidtil benyttede Borgerrepræsentation. Det gamle Raad bestod af 8 valgte Borgerrepræsentanter, det nye af 9 valgte Byraadsmedlemmer. Mens Borgerrepræsentationen tidligere selv valgte sin Formand, blev denne nu kongevalgt, idet Byfogden blev Formand (Borgmester). Byfogden havde tidligere staaet over for Borgerrepræsentationen som en Slags Magistrat, hvis Stemme gjaldt lige med Borgerrepræsentationens: i Tilfælde af Uenighed mellem de to Parter traf Amtmanden Afgørelsen. Efter Lov af 1868 stod Byfogden altsaa ikke som tidligere uden for Byraadet, og hans Stemme gjaldt ikke mere end ethvert andet Medlems. Dog kunde han, hvis han fandt en tagen Beslutning ulovlig eller skadelig for Kommunen, midlertidig sætte den ud af Kraft, hvorefter Indenrigsministeriet traf Afgørelsen. Med Hensyn til Valget deltes Antallet af Byraadsmedlemmer i to Dele, hvoraf den ene var 1 større end den anden. Den større Del valgtes af de til Folketinget valgbare — de skulde altsaa være 25 Aar — naar de i det forud for Valget værende Kalenderaar havde været bosatte i og svaret direkte Skat til Kommunen. Den mindre Del valgtes af den Femtedel af Kommunens ovenfor nævnte Vælgere, der i det foregaaende Kalenderaar havde udredet det største Skattebeløb til Kommunen. For saa vidt denne Femtedel ikke havde

svaret i det mindste $^2/_3$ af Kommunens samtlige Skatter, medtoges saa mange Vælgere, at dette Skattebeløb blev naaet. Valgperioden var 6 Aar; hvert tredie Aar foretoges skiftevis Valg af den større eller den mindre Del af Raadets Medlemmer. Valget var skriftligt og foregik paa den Maade, at hver Vælger fik en Stemmeseddel udleveret, hvorpaa han skrev Navnene paa saa mange Mænd, som der skulde vælges.

Vi skal nu betragte de Byraadsvalg, der har fundet Sted efter 1868. Den 6. Jan. 1870 skulde den almindelige Vælgerklasse vælge fem Medlemmer i Stedet for de afgaaende Brændevinsbrænder Marcussen, Købmand J. F. Bruhn, Buntmager Schäffer, Fabrikant O. Andersen og Prokurator Langkilde.

I Valget deltog 84, og Resultatet blev følgende: Postholder *Lunddahl* 72 Stemmer, Buntmager *C. L. Schäffer* 56, Prokurator *Raaschou* 55, Skomager *N. Andersen* 52 og Snedkermester *H. Andersen* 40.

Den 4. Januar 1873 skulde de højestbeskattede Vælgere vælge 4 Medlemmer af Byraadet i Stedet for Købmand *C. L. Møller*, Farver *Thygesen*, Overlærer *Reinhard* og Vejinspektør *Mørch*. De genvalgtes alle, Mørch med 49 Stemmer, Reinhard med 43, C. L. Møller med 36 og Thygesen med 27.

Den 8. August 1873 „afholdtes Valgmøde paa Raadstuen" til Valg af et Medlem til Byraadet i Stedet for Sagfører Raaschou, der var fraflyttet Kommunen. Valgt blev Prokurator *Langkilde* med 34 Stemmer.

Den 4. Januar 1876 var der atter Byraadsvalg, og Deltagelsen var stærkt stigende, idet der blev afgivet 190 Stemmer. Resultatet blev: Tømmermester *W. Abben* 179 Stemmer, Bogbinder *Wiwel* 165, Prokurator *Langkilde* 152, Postholder *Lunddahl* 117 og Forligelsescommissair *Schäffer* 106.

Den 29. December 1877 skulde der vælges et nyt Medlem af Byraadet i Stedet for Købmand C. L. Møller. Valgt blev Købmand *J. A. Møller*, der fik 29 Stemmer, men 4 faldt paa Folketingsmand C. Berg, der Aaret i Forvejen havde taget Bolig i Byen.[4] Dette var et Forvarsel for de kommende Kampe mellem Venstre og Højre.

Den 2. Januar 1879 skulde de højestbeskattede vælge fire Medlemmer til Byraadet, valgt blev Vejinspektør *Mørch* med 76 af de

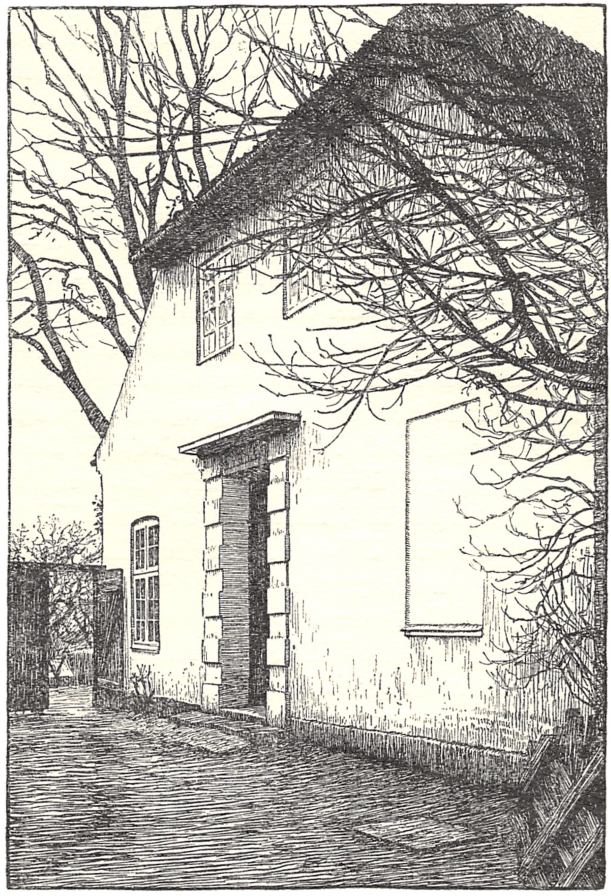

GAVL I MØLLESTRÆDE

81 afgivne Stemmer, Købmand *J. A. Møller* 70, Overlærer *Reinhard* 68 og Sagfører *Raaschou* 45. Derefter havde bl. a. Købmand Hollmann 35 og C. Berg 9 Stemmer.

Ved Suppleringsvalg til Byraadet valgtes den 22. December 1880 i Stedet for Vejinspektør Mørch, der havde ønsket at ud-

træde af Raadet, Folketingsmand *C. Berg* med 22 Stemmer. Købmand Alfred Petersen fik 10 Stemmer og Mølleejer Chr. Andersen 2. Det har sikkert vakt stor Postyr i Byen, hvor det store Flertal tilhørte Højre, at Venstreagitatoren C. Berg blev valgt ind i Byraadet, oven i Købet valgt af de højestbeskattede. Det var ogsaa Meningen, at det skulde komme bag paa Folk. Ved Suppleringsvalg mødte der som oftest kun faa Vælgere, og det samme syntes at blive Tilfældet denne Gang. 12 Vælgere havde afgivet deres Stemme, og om lidt skulde Afstemningen sluttes.[5] Da skete der pludselig noget ganske uventet: 22 Venstremænd — efter Sigende organiseret af Købmand Chr. Sundstrøm — troppede op og stemte paa C. Berg, og han var hermed valgt. Iøvrigt var han ikke den første Venstremand i Hillerød Byraad, idet den i 1870 valgte Snedkermester Harald Andersen tilhørte Venstre.

Den 3. Januar 1882 var der atter Valg, og det var samtlige valgberettigede, der havde Ordet. Der blev afgivet 350 Stemmer, og valgt blev Murmester *F. Kielberg* med 182 Stemmer, Proprietær *Sørensen*, Sandviggaard, 179, Fabrikant *Thygesen* 178, Snedkermester *Harald Andersen* 177 og fhv. Møller *Chr. Andersen* 177. Iøvrigt havde fem andre Borgere fra 156 til 170 Stemmer, saa baade Valgdeltagelsen og Valgspændingen har været større end sædvanlig. Af de valgte tilhørte Kielberg og H. Andersen Venstre.

Ved et Suppleringsvalg 12. Juni 1883 blev i Stedet for Købmand J. A. Møller, der var død, valgt Købmand *L. R. Frendrup*, der fik 76 af de afgivne 104 Stemmer.

Ved Byraadsvalget den 3. Januar 1885, hvor de højestbeskattede havde Afgørelsen, afgaves der 173 Stemmer, og valgt blev Købmand *L. R. Frendrup* med 99 Stemmer, Overlærer *Reinhard* 98, Byskriver *Holch* 98, og ved Lodtrækning mellem Overretssagfører *Raaschou* og Prokurator *Wodschow*, der begge havde 87 Stemmer, valgtes den sidste. C. Berg var rejst fra Byen 1884 og kunde derfor ikke genopstilles.

Den 3. Januar 1888 blev af den almindelige Vælgerklasse med 401 afgivne Stemmer valgt: Partikulier *Chr. Andersen* 250 Stemmer, Proprietær *P. Sørensen* 233, Murmester *Kielberg* 228, Fabri-

kant *P. Nielsen* (Navneforandring til *Nordsten*) 219 og Snedkermester *H. Andersen* 209.

Den 8. Januar 1890 valgtes i Stedet for Partikulier Chr. Andersen, der var fraflyttet Kommunen, Købmand *Alfred Petersen* med 153 Stemmer. Derefter havde Venstremanden Landinspektør *O. Sørensen* 96 Stemmer. Deltagelsen har altsaa, i Betragtning af, at det var et Suppleringsvalg, været overordentlig stor.

Den 6. Januar 1891 skal der i Stedet for Byskriver Holch, der er fraflyttet Byen, og de tre andre Medlemmer, der afgaar efter Tur, vælges fire. Valgt blev med 127 afgivne Stemmer: Rektor *Iversen* 104, Købmand *L. R. Frendrup* 102, Læge *Gottlieb* 98 og Gæstgiver *Leidersdorff* 80.

Den 5. Januar 1894 valgte den almindelige Vælgerklasse med 515 afgivne Stemmer Fabrikant *P. Nielsen* med 286 Stemmer, Købmand *H. P. Olsen* 285, Proprietær *P. Sørensen* 262, Murmester *F. Kielberg* 258 og Murmester *Chr. Svendsen* 257.

Den højestbeskattede Vælgerklasse valgte d. 5. Januar 1897 med 151 afgivne Stemmer Rektor *Iversen* med 124 Stemmer, Partikulier *Leidersdorff* 112, Købmand *Lewinsky* 93 og Læge *Gottlieb* med 88 Stemmer. Lewinsky tilhørte Venstre.

Ved et Suppleringsvalg den 17. Februar 1897 valgtes i Stedet for Købmand H. P. Olsen, der var blevet fritaget for sit Mandat, Landinspektør *O. Sørensen* med 281 af 526 afgivne Stemmer. O. Sørensen var som ovenfor nævnt Venstremand.

Den 4. Januar 1900 var der atter Byraadsvalg, og der blev af den almindelige Vælgerklasse afgivet 573 Stemmer. Det har vel nok været et af de mest spændende Byraadsvalg, Hillerød har oplevet. Højreforeningen mødte med sin Liste og „den samlede Opposition" (Venstre og Socialdemokraterne) med en Fællesliste. Resultatet blev det overraskende, at denne sejrede fuldt ud, idet Valgets Udfald blev følgende: Landinspektør *O. Sørensen* 364 Stemmer, Murmester *F. Kielberg* 356, Redaktør *Sigurd Berg* 350, Drejermester *J. P. Jensen* 294 og Skomager *C. Th. Andersen* 285 Stemmer. Derefter havde Fabrikant P. Nielsen 268 Stemmer, Proprietær P. Sørensen 242, Tømrermester Milner 216, Urmager

Abrahamsen 208 og Malermester Poulsen 186. Af de valgte var de to sidste Socialdemokrater. C. Th. Andersen har Sæde i Byraadet endnu og fejrede altsaa sit 25 Aars Jubilæum som Byraadsmedlem den 4. Januar 1925.

Den 6. Januar 1903 skulde den højestbeskattede Del af Vælgerne foretage Valg af 4 Medlemmer af Byraadet. Valgt blev fhv. Rektor *Iversen* med 165 Stemmer, Læge *Gottlieb* med 159, Fabrikant *P. Nielsen* 113 og Partikulier *Leidersdorff* med 101 Stemme. Der blev afgivet ialt 178 Stemmer.

Den 6. Juli 1905 valgtes i Stedet for Partikulier Leidersdorff, der var afgaaet ved Døden, Grosserer *Chr. Petersen* med 108 Stemmer.

Den 4. Januar 1906 skulde den almindelige Vælgerklasse vælge 5 Byraadsmedlemmer. Valgt blev med 633 afgivne Stemmer: Drejermester *J. P. Jensen* med 484 Stemmer, Skomager *C. Th. Andersen* 450, Købmand *Viggo C. Lewinsky* 327, Landinspektør *O. Sørensen* 303, og Urmager *N. Abrahamsen* 297 Stemmer.

Ifølge Lov om kommunale Valg af 20. April 1908 forandredes de kommunale Valg overordentlig meget. Kvinder og Tyende fik Valgret, og den priviligerede Valgret blev afskaffet. Hele Byraadet afgaar paa een Gang og vælges ved Listevalg efter Forholdstal. Valgperioden er fremtidig 4 Aar i Stedet for som hidtil 6.

Det første Byraadsvalg, der fandt Sted efter den nye Lov, afholdtes den 9. Marts 1909. Nu var Forholdet dette, at selv om Forholdstalsvalgmaaden benyttedes, fik en større Gruppe sine Stemmer bedre udnyttet end en mindre. Paa Grund deraf blev der ikke, som man efter de partipolitiske Forhold efter 1905 kunde have ventet, fire Lister, men kun tre. Af 1424 afgivne Stemmer faldt 403 paa Liste A (Socialdemokratiet), 850 paa Liste B (Den kommunale Vælgerforenings) og 150 paa Liste C (Det radikale Venstre). Valgt blev herefter paa Liste A: Skomagermester *C. Th. Andersen* og Drejermester *J. P. Jensen*, paa Liste B: Adjunkt *Julius Nielsen*, Købmand *Viggo C. Lewinsky*, Landinspektør *O. Sørensen*, Sagfører *N. P. Olsen*, Købmand Frk. *Elisabeth Bruhn*, Urmager *N. Abrahamsen* og paa Liste C: Kommunelærer *J. K. Krogh*. I Stedet

for Adjunkt Julius Nielsen, der 1910 rejste fra Byen, traadte Suppleanten Snedkermester *P. Nellemann Hempel* ind i Byraadet.

Den 11. Marts 1913 var der paany Byraadsvalg, og der var atter tre Lister, hvis Betegnelse blev den samme som ved det foregaaende Valg. Der blev ialt afgivet 1524 Stemmer, Liste A fik 476 Stemmer, Liste B 833 og Liste C 188. Valgt blev paa A: Skomagermester *C. Th. Andersen*, Journalist *Jens P. Larsen* og Adjunkt *Johan Repstock*, paa B: Landinspektør *O. Sørensen*, Urmager *N. Abrahamsen*, Købmand *Viggo C. Lewinsky*, Sagfører *N. P. Olsen* og Fru *M. Nordlunde* og paa C: Kommunelærer *Krogh*.

Det næste Byraadsvalg fandt Sted den 14. Marts 1917. Byraadet var nu udvidet til 11 Medlemmer. Der var tre Lister som ved forrige Valg. Det afgivne Stemmetal var 1609, Liste A fik 516 Stemmer, Liste B 874 og Liste C 182. Valgt blev paa A: Fru *Christine Jørgensen*, Kontorbestyrer *C. Th. Andersen*, Adjunkt *Johan Repstock* og Banehaandværker *P. Lundshøj*, der iøvrigt en Tid havde været Medlem af Byraadet i Stedet for Journalist Jens P. Larsen, som var rejst fra Byen. Paa B valgtes: Landinspektør *O. Sørensen*, Fru *Johanne Velschow*, Købmand *Viggo C. Lewinsky*, Sagfører *N. P. Olsen*, Fabrikant *C. Joh. Weitzmann* og Murmester *E. Kielberg* og paa Liste C: Kommunelærer *J. K. Krogh*.

Ifølge Lov af 1. Marts 1919 skulde Byraadene fremtidig selv vælge deres Formand. Denne Lov fik Indflydelse paa Byraadsvalget den 11. Marts 1921, idet den tidligere kongevalgte og fra 1919 folkevalgte Formand Borgmester Carl Zahlmann blev opstillet som Nr. 1 paa Den kommunale Vælgerforenings Liste. Byraadets Medlemstal var udvidet til 13, Grupperingen ved Valget var iøvrigt den samme som sidst. Der blev ialt afgivet 1953 Stemmer, og Resultatet blev, at Liste A fik 668 Stemmer, Liste B 1101 og Liste C 175. Valgt blev paa Liste A: Redaktør *Emil Petersen* (f. 1875 i Roskilde, Hill. 1918), Kontorbestyrer *C. Th. Andersen* (f. i Uvelse 1866, Hill. 1880, Skomagermester 1896, Kontorbestyrer 1915), Lektor *Johan Repstock* (f. i København 1874, cand. mag. 1900, Hill. 1907) og Fru *Christine Jørgensen* (f. i København 1869, Hill. 1902). Paa Liste B valgtes Borgmester, Dommer *Carl Zahlmann*,

Redaktør *Laurids Hansen* (f. i Radby, Fyn, 1876, Hill. 1901), Fru *Johanne Velschow* (f. 1871 i København, Hill. 1905), Murmester *E. Kielberg* (f. i Fredensborg 1872, Hill. 1874-97 og atter fra 1912), Overretssagfører *Carl F. Raaschou* (f. i Espe paa Fyn 1879, cand. jur. 1904, Hill. 1904), Gartner *J. Blomberg* (f. 1875 i København, Hill. 1908), Købmand *Herm. L. Melskens* (f. i Randers 1883, Hill. 1905, Købmand 1911) og Købmand *Valdemar Jensen* (f. i København 1875, Hill. 1899 som Købmand, senere Grosserer). Paa Liste C valgtes Kommunelærer *J. K. Krogh* (f. 1870 i Hjerk, Salling, Lærereks. 1895, Hill. 1897).

Inden dette Værk afsluttes, er der imidlertid afholdt endnu et Byraadsvalg, nemlig den 6. Marts 1925. Ifølge *Lov om kommunale Valg af 29. Marts 1924* kan der foruden Listestemmer afgives personlige Stemmer, ligesom der mellem to Lister kan anmeldes Listeforbund, hvorved de ved Udregningen af Mandattal beregnes som værende een Liste. Den første Ændring havde ingen Indflydelse paa Valgresultatet, den sidste medførte, at der blev fire Lister, hvoraf der var Listeforbund mellem Venstre og de Konservative. Af 2468 Vælgere stemte 2103. Resultatet blev, at Liste A (Socialdemokraterne) fik 701 Stemme, Liste B (Venstre) 640, Liste C (det radikale Venstre) 226 og Liste D (de Konservative) 530. Valgt blev paa Liste A: Kontorbestyrer *C. Th. Andersen,* Lektor *Johan Repstock,* Redaktør *Emil Petersen* og Fru *Jensigne Jensen* (f. 1875 i Kalundborg, Hill. 1887), paa Liste B: Redaktør *Laurids Hansen,* Gartner *Blomberg,* Overretssagfører *Raaschou* og Dameskrædderinde Frk. *Kamilla Petersen* (f. i Hill. 1878), paa Liste C valgtes Kommunelærer *J. K. Krogh* og paa Liste D: Dommer *Zahlmann,* Guldsmed *Eiler Rasmussen* (f. i Bogense 1881, Guldsmed i Hill. 1909), Teglværksejer *H. Clausen* (f. paa Teglgaarden i Gadevang 1873, Hill. 1913) og Grosserer *Valdemar Jensen.*

Dommer Zahlmann er stadig Borgmester og dermed Byraadets Formand, Redaktør Laurids Hansen har været Næstformand, siden han i 1921 blev valgt ind i Byraadet.

Medens Byraadet har den Opgave at administrere Kommunens

Indtægter og Formue, tilfalder det *Ligningskommissionen* at skafte det væsentligste Indtægtsbeløb til Veje, nemlig det, der lignes paa Formue og Lejlighed. Det sidste Ligningskommissionsvalg fandt Sted den 11. November 1921, og Resultatet blev følgende: Liste A (Socialdemokratiet) 606 Stemmer, Liste B (Den kommunale Vælgerforening) 668 Stemmer, Liste C (Det radikale Venstre) 149 og Liste D (Den konservative Vælgerforening) 316 Stemmer. Valgt blev paa Liste A: Maskinarbejder *Sophus Jørgensen* (f. 1876 i Fredericia, Hill. 1900), Snedker *Nikolaj Nielsen* (f. i Frederiksborg Slotssogn 1878, Hillerød 1879) og Arbejdsmand *Sofus Hansen* (f. 1878 i Hillerød), paa Liste B: Postkontrolør *S. P. Arnø* (f. i Assens 1875, Hill. 1904), Gaardejer *Valdemar Heegaard* (f. 1890 i Hill.), Malermester *A. M. Jørgensen* (f. 1881 i Raaby Sødring Sogn, Jyll., Hill. 1901) og Hotelejer *P. Jørgensen* (f. 1881 i Karlebo, Hill. 1908, Forpagter af Missionshotellet 1908, Ejer 1917). Mens Liste C ingen Mandater fik, valgtes paa Liste D: Købmand *L. R. Willerup* (f. i Hill. 1866, Leder af Vett & Wessels Udsalg 1890, Komp. 1899, Eneindehaver 1915) og Købmand *H. F. Thomsen* (f. 1882 i Roskilde, Købmand i Hill. 1907). Af Ligningskommissionens 9 Medlemmer var de 6 nyvalgte, mens Arnø og H. F. Thomsen havde haft Sæde i Ligningskommissionen siden 1917, og L. R. Willerup var valgt ved et Suppleringsvalg 1919. Postkontrollør Arnø har været Formand siden 1919 og Købmand Willerup Næstformand siden 1922.[6]

Kommunale Revisorer er siden 1921 Kommunelærer *O. Rye Christiansen* (f. i Tilst ved Aarhus 1876, Lærereks. 1896, Hill. 1902) og Sagfører *Georg Thye* (f. i Øster Ulslev paa Lolland 1886, exam. jur. 1907, Sagfører i Hill. 1911).

Med Hensyn til kommunale Skatter er Hillerød en af de billigste Byer i Landet. Det kan have Interesse at se, hvorledes Kommunens økonomiske Forhold har ændret sig fra Tiden før Krigen og til nu.

Skatte- og Ligningsprocenterne i de forløbne 12 Aar er følgende:

	Skatteprocent	Ligningsprocent
1913-14	3,93	5,0
1914-15	3,63	4,7
1915-16	4,14	5,2
1916-17	4,29	5,2
1917-18	4,35	4,8
1918-19	5,46	5,7
1919-20	4,76	4,7
1920-21	6,12	5,9
1921-22	5,9	5,6
1922-23	6,075	6,0
1923-24	6,45	6,6
1924-25	5,89	6,0

Angaaende Udtrykkene Skatteprocent og Ligningsprocent kan bemærkes, at den første udregnes paa Grundlag af den samlede Ansættelse af Indkomst, mens Ligningsprocenten udregnes, efter at de i Loven tilladte Fradrag og Forhøjelser har fundet Sted. Fradrag og Forhøjelser foregaar i Hillerød efter en bestemt fastliggende Skala. Skatteprocenten har kun praktisk Betydning ved mellemkommunal Beskatning (det Forhold, hvor en Person har Erhverv i en Kommune, men Bopæl i anden).

Efter at vi har betragtet Ligningsprocenterne, gaar vi over til at se paa Byens Regnskaber i samme Tidsrum. For Overskuelighedens Skyld nøjes vi med at tage tre Poster: det Beløb, hvormed Regnskabet balancerer, den *indgaaede* Skat paa Formue og Lejlighed (altsaa Indtægtsskatten) samt de Tilskud, Kommunen har modtaget fra de kommunale Værker, hovedsagelig Gas- og Elektricitetsværkerne.

	Balance Kr.	Indgaaet Skat paa Formue og Lejlighed Kr.	Tilskud fra Værkerne Kr.
1913-14	295869	108388	27934
1914-15	324977	110357	26389
1915-16	402357	129805	36307
1916-17	472820	155136	14975

	Balance Kr.	Indgaaet Skat paa Formue og Lejlighed Kr	Tilskud fra Værkerne Kr.
1917-18	588 460	206 049	0
1918-19	398 625	309 271	0
1919-20	569 274	480 797	0
1920-21	699 448	521 204	6 380
1921-22	727 881	556 820	785
1922-23	737 096	497 037	50 000
1923-24	735 218	484 251	50 000
1924-25	756 236	465 923	74 274

Det bemærkes, at mens Regnskabet tidligere var et Kasseregnskab, blev det fra og med 1918-19 omlagt og affattet som et virkeligt Driftsregnskab. Af denne Grund kan Balancerne før og efter Omlægningen ikke uden videre sammenlignes. Balancen fra 1918-19 og videre er derfor opført med betydelig mindre Beløb, end den vilde have været, hvis den tidligere Opstillingsmaade var benyttet.

Byens Regnskab for 1924-25 viser et Driftsoverskud paa 73 048 Kr. Indtægterne har været (Ørerne udeladt):

Renter af Kapitaler 136 853 Kr., Købstadens Jorder 6 317, Kommunens Ejendomme 3 019, Vandværket 0, Gasværket 24 274, Elektricitetsværket 50 000, Kødkontrol og Vejerbod 125, Afgift af faste Ejendomme 1 795, Afgifter og Kendelser 34 377, Tilskud fra Staten 1 361, Koncessionsafgifter 100, Andre Indtægter 1 625, Paalignede Skatter: Grundskat 3 903, Husskat 15 654, Ejendomsskyld 16 984, Skat af Aktieselskaber 9 358, Skat til Kommunen som Erhvervskommune 3 235, Formue- og Lejlighedsskat 465 923, ialt 515 059 Kr.

Udgifterne har været: Byens Bestyrelse 77 607 Kr., Fattigvæsen 62 211, Hjælpekasse, Arbejdsløshedsunderstøttelse m. v. 10 436, Arbejdsløshedskasser 11 215, Arbejdsanvisningskontor 1 824, Invalideforsikring 2 726. Aldersrente 62 457, Børn af Enker 2 138, Skolevæsen 87 057, Rets- og Politivæsen 46 733, Medicinalvæsen 50 366, Gader og Veje 85 695, Byens Belysning 18 282, Begravel-

sesvæsen 5016, Offentlig Renlighed 8649, Brandvæsenet 5544, Offentlige Lystanlæg 173, Renter af Gæld 76549, Afskrivninger 27984 (desuden paa Værkernes Ejendomme m. v. afskrevet ialt 71567 Kr.), Bidrag til forskellige Institutioner 11918, Andre Udgifter 28598 Kr.

Af Kommunens faste Ejendomme kan nævnes: af Jorder: Holmene, Dele af Overdrevet, Dyrskuepladsen, Markedspladsen m. m., af Bygninger: Administrationsbygningen, Arbejdsanstalten (delvis), Raadhuset (delvis), Kommuneskolen, Kirkegaard og Kapel, Alderdomshjemmet, Frederiksborg Sygehus (delvis), Gasværk, Vandværk, Elektricitetsværk samt 8 Beboelseshuse.

Byens Formue var $^{31}/_{3}$ 1925 3850434 Kr. ($^{31}/_{3}$ 1914 var den 1218177 Kr.)

Kommunen har 28 faste Laan, hvis oprindelige Beløb var 2100041 Kr., men som nu er nedbragt til 1593140 Kr. ($^{31}/_{3}$ 1914 havde Kommunen 18 Laan til Beløb 624727 Kr.) Som et Kuriosum — interessant til Sammenligning mellem gammelt og nyt — skal anføres, at det i Referat af Hillerød Kommunalbestyrelses Forhandlinger den 28. Januar 1864 hedder, at „da Kæmneren havde anmeldt, at Kæmnerkassens Beholdning var saa ringe, at vore forestaaende Udgifter dermed ikke kunde bestrides, og da Skatterne ikke iaar kunde forventes at ville indkomme tidligere end ellers, vedtog man at optage et kort Laan paa 1000 Rdl. til Bestridelse af bemeldte Udgifter, hvilket Laan (Brændevinsbrænder) Marcussen paatog sig at arrangere paa hensigtsmæssigste og billigste Maade."[7] Men Laan var ikke saadan at faa i hine Tider. I Mødet den 11. Februar hedder det, at „Marcussen anmeldte at have optaget et Laan i Sparekassen — til Beløb 500 Rdl. — til Kommunen. Et større var ikke at erholde."[8]

Kommunale Værker. Af de kommunale Værker er *Gasværket*[9] det ældste, idet det aabnedes i Aaret 1868. Den 20. Marts 1868 vedtog Hillerød Byraad, hvis Borgmester dengang var Kammerjunker *Scholten*, med alle Stemmer mod 1 at opføre et Gasværk. Det af Byraadet nedsatte Udvalg — Gasværkscomiteen, som det kaldtes — bestod af Købmand *Carl L. Møller* (Formand), Vej-

inspektør *N. P. Mørch*, Farver *K. Thygesen*, Prokurator *Langkilde* og Fabrikant *Orlov Andersen*, hvoraf de to førstnævnte sad i Udvalget i en Aarrække. Arbejdet var projekteret af Civilingeniør *Thorning*, der paatog sig at udføre Arbejdet for en Sum af ikke over 22 600 Rigsdaler. Det var i Aaret 1857, at man i København omkring paa Gaderne fik Tranlamperne afløst af Gaslygter, hvad der aabenbart i betydelig Grad har fjernet det mørke og skumle Præg, som Gaderne tidligere havde ved Nattetid. Elleve Aar efter, Lørdag 3. Oktober 1868, tændtes Gaslygterne omkring paa Gaderne i Hillerød. Der var opstillet 62 Gadelygter og 105 Gasmaalere. Værket er siden udvidet gentagne Gange. I 1878 udvidedes dets Grund ved Køb af et Jordstykke paa 1 310 Kvadratalen og 1891 ved Køb af 4 005 Kvadratalen. Fra 1892 til 98 ombyggedes Værket delvist. Fra 1904 til 1921 fandt der paany Ombygninger og Udvidelser Sted til et Beløb af omtrent 220 000 Kr., hvilket Beløb hovedsagelig blev dækket af Aarenes Driftsoverskud.

Et Indtryk af Værkets Udvikling faar man af følgende Tal:

Gasproduktion m^3

1900	1905	1910	1915	1920	1925
400 000	500 000	650 000	740 000	545 000	702 000

Maalere i Brug

1900	1905	1910	1915	1920	1925
300	600	1 100	1 430	1 667	1 993

I den sidste halve Snes Aar har Kulpriserne været meget omskiftelige, det samme er derfor blevet Tilfældet med Koks- og Gaspriserne. En Oversigt over de tre Varers Pris for de sidste 13 Aar vil tydeligt vise Krigens Indflydelse paa dette Omraade.

	Gennemsnitspris pr. Ton Kul i Hus Kr.	Gennemsnitspris pr. hl. knuste Koks Kr.	Gennemsnits-Salgspris pr. m^3 Gas Øre
1914-15	22,30	1,10	11,3
1915-16	35,27	2,17	11,4
1916-17	60,00	3,19	15,9
1917-18	125,00	8,00	22,0

	Gennemsnitspris pr. Ton Kul i Hus Kr.	Gennemsnitspris pr. hl. knuste Koks Kr.	Gennemsnits-Salgspris pr. m³ Gas Øre
1918-19	129,30	7,53	22,8
1919-20	121,00	7,50	26,8
1920-21	205,50	5,00	51,2
1921-22	62,55	2,75	40,0
1922-23	40,70	2,70	25,6
1923-24	51,79	3,48	27,1
1924-25	46,92	3,09	25,06

I Gasværkets første Tid var det navnlig Belysningsgas, man anvendte. Dette Forhold varede iøvrigt i en Aarrække, men da den elektriske Belysning blev almindelig, forandredes nævnte Forhold. Nu anvender Beboerne overvejende Kogegas. Foruden Hillerød forsyner Gasværket ogsaa Nyhuse og Kvarteret ved Frederiksværksvejen. Af 1993 Maalere, der er i Brug i 1925, findes de 384 i Frederiksborg Slotssogn. Gasprisen er Oktober 1925 25 Øre pr. m³. Gasværket har for 1924-25 haft et Overskud paa 36 434 Kr., hvoraf 12 160 Kr. er henlagt til Reservefond, mens Resten, 24 274 Kr., er indbetalt i Kæmnerkassen. Gasværket er 1925 bogført med 332 759 Kr.

Af Gadelygter findes der i Hillerød 148 Gaslygter, deraf brænder 45 hele Natten, og 52 elektriske Lygter, hvoraf 31 Aftenlygter og 21 Natlygter. Gaslygterne er forsynede med Fjerntændere.

Bestyrer af Gasværket er siden 1904 *V. Kabell* (f. i København 1869, gennemgaaet Orlogsværftets Skole for Marineingeniører, Hill. 1904).

Af overordentlig Betydning for Sundhedstilstanden i en By er godt og rigeligt Vand. I den Retning er Hillerød godt forsynet. Det var i Aaret 1899, at Byen fik sit *Vandværk*, der ligger paa Gasværksvej. Der blev først foretaget en Boring paa Sandviggaards Mark, men Dybden til de vandførende Lag var for stor, og desuden var Vandmængden for ringe. Man henvendte da sin Opmærksomhed paa en Grund bag Gasværket, som Kommunen besluttede at købe. Der blev foretaget en Boring (150 mm), og i

en Dybde af 50 m naaede man et stærkt vandførende Kalklag, der gennem Borerøret satte Vandet ca. 1 Meter op over Jordlinjen. Vandet indeholdt en Del Jern, der nødvendiggjorde Anlægget af et Iltnings- og Filteranlæg (2 Sandfilter-Bassiner à 80 m^2). Der blev desuden opført Maskinhus med tilbygget Bolig for Bestyreren, og et Ledningsnet med 125 mm Hovedledning blev nedlagt i Gaderne. Højdebeholderen blev støbt af Beton, indgravet i en Bakke paa en Grund, man havde købt paa Jespervej, Beholderen rummede ca. 235 m^3. Maskinanlægget bestod af 2 Gasmotorer à 10 HK og 2 Sæt Filter- og Rentvandspumper med en Ydeevne af 33 m^3 hver pr. Time. Vandværkets regelmæssige Drift aabnedes 15. April 1899. Anlægssummen var 135000 Kr. Det første Aar oppumpedes gennemsnitlig 180 m^3 Vand pr. Døgn. Efter nogle Aars Forløb kom der en Række Udvidelser. I 1909 var Vandforbruget steget til ca. 500 m^3 pr. Døgn; der blev da udført en ny Boring, og Aaret efter udvidedes Maskinanlægget med en 25 HK Dieselmotor og Pumper med en Ydeevne af 60 m^3 pr. Time. 1915 forstærkedes Ledningsnettet med en ny 200 mm Hovedledning, og en ny Højdebeholder med Rumfang 590 m^3 blev opført paa Skansebakken, ca. 16 m højere beliggende end den gamle Beholder. Da man i Krigsaarene kom til at mangle Brændselsolie, installerede man en 38 HK Elektromotor, der sammen med et foreløbigt anbragt Lokomobil drev Pumperne. Den sidste Udvidelse fandt Sted 1921, og den bestod i en tredie Boring, 2 nye Sandfiltre à 100 m^2, en Olietank paa 10 Tons med Ledning fra Banens Holdeplads for Tankvogne, en 70 HK Dieselmotor samt en Pumpe med Ydeevne 100 m^3 pr. Time. Den sidste Udvidelse kostede ialt 156000 Kr. Vandværkets Beliggenhed maa siges at være heldig valgt, idet alle 3 Boringer ligger i umiddelbar Nærhed af Maskinhuset og har bevaret Ydeevnen omtrent usvækket. Den maksimale Ydeevne pr. Døgn er efter sidste Udvidelse 2400 m^3. I 1922-23 oppumpedes gennemsnitlig pr. Døgn 925 m^3, det største Vandforbrug fandt Sted 13. Juli med 1775 m^3. Dette er dog langt overstegt i den usædvanlig varme Sommer 1925, hvor Forbruget den 20. Juli androg 2200 m^3. Uden for Hillerød Kommune har Vand-

værket Ledninger ud ad Hammersholtvejen indtil Funkevang, til Slottet og ud ad Fredensborgvejen forbi Missionshøjskolen. Vandværket er 1925 bogført til 341 748 Kr.

Bestyrer af Hillerød Vandværk er siden dets Oprettelse *Carl Andersen* (f. i Hillerød 1865, Maskinisteksamen 1888, Kleinsmedemester i Hillerød 1890-99.)

Det yngste af de tre kommunale Værker er *Hillerød Elektricitetsværk*. Det blev opført paa Gasværksvej 1909 og aabnedes for Driften den 16. September. To Aar efter, 1911, udvidedes Ledningsnettet til ogsaa at omfatte det vestlige Opland, og Hillerød Elektricitetsværk giver nu Strøm til Nyhuse, Kvarteret ved Frederiksværksvejen og den østlige Del af Tjæreby Sogn. Værket har efterhaanden foretaget store Udvidelser. Det oprindelige Værk havde til Drivkraft 2 Dieselmotorer à 68 HK. 1916 udvidede man med en ny Dieselmotor paa 240 HK, 1922 installerede man et Ensretteranlæg paa 200 HK, saa den samlede Kapacitet var 576 HK. Til nævnte Ensretteranlæg køber Byen Strøm af *Nordsjællands Elektricitets- og Sporvejs-Aktieselskab*, der faar Strøm fra Sverrig. Strømmen modtages gennem et 10 000 Volts Kabel, hvorefter den gennem Anlægget omdannes til 2×220 Volts Jævnstrøm. 1924 installeredes endnu et Ensretteranlæg paa ca. 265 HK, saa Kapaciteten nu ialt er ca. 841 HK. Elektricitetspriserne har pr. Kilowatt-Time været følgende:

	Lys Øre	Kraft Øre
1914	40	20
1915	40	20
1916	40	20
1917	60 (Rationering)	40
1918	60 do.	40
1919	60-50 (Rationering ophørt 1/4)	40-30
1920	50-70	30-50
1921	60-50	40-30
1922	50-45	30-25
1923	45-40	25-20

Siden 1. Okt. 1923 har Priserne været 40 og 20 Øre, altsaa de samme som før Krigen.

Bestyrer af Elektricitetsværket har siden dets Oprettelse været *J. M. Nis-Hansen* (f. 1881 i Herning, Maskinisteksamen 1901.)

Elektricitetsværket har 1924-25 givet et Overskud af 60 707 Kr., hvoraf 10 707 Kr. er henlagt til Reservefonden, mens 50 000 er indbetalt i Kæmnerkassen. Elektricitetsværket er 1925 bogført med 336 886 Kr.

Hvis man sammenligner Gas- og Elektricitetspriserne under og efter Krigen med de tilsvarende Priser i andre Købstæder, vil det vise sig, at Priserne i Hillerød har været meget lave. At Kommunens økonomiske Forhold i de forløbne ti, tolv Aar efter Forholdene har formet sig endogsaa særdeles gunstigt, vil foranstaaende Liste over Ligningsprocenterne tydeligt vise. I det hele vil man af den anførte Oversigt over Byens økonomiske Forhold i Øjeblikket se, at Hillerød Kommunes Finanser hviler paa et sundt Grundlag.

Af Byens *Embedsmænd* bliver de fleste nævnt under Omtalen af den Virksomhed, de er Ledere af. Her skal nævnes de fire, der foruden Borgmesteren har Ledelsen af Byens Centraladministration, om jeg maa bruge det Udtryk. Det ældste af disse Embeder er Kæmnerstillingen. Leder af Byens Regnskabsvæsen er *Thorup Christensen* (f. i Varde 1886, dim. 1908 fra de Brockske Handelsskoler, Kæmner i Hill. fra 1919). Som Ligningskommissionens privat ansatte Sekretær fungerede fra 1889 til 1918 *Chr. Galberg Olsen* (f. i Hørsholm 1868, Hill. 1876, død 1925). I Aaret 1918 oprettedes Embedet som Skattesekretær, hvilken Stilling Galberg Olsen beklædte til sin Død. For Tiden er Byraadssekretæren konstitueret som Skattesekretær. I 1919 vedtog Byraadet at ansætte en Byraadssekretær, og hertil valgtes *Chr. Svendsen* (f. i Hill. 1879, exam. jur. 1903, Kæmner i Hill. 1908-19). Samme Aar (1919) vedtog Byraadet at ansætte en Stadsingeniør, saa man havde en fast teknisk Medhjælp. Til Stadsingeniør ansattes 1919 *T. C. Andersen* (f. i Aarhus 1884, cand. polyt. 1911).

Stadsingeniørens Opgave er at yde Byraadet og de kommunale

Udvalg og Kommissioner Bistand i alle Sager af teknisk Art. Et af Stadsingeniørens Hovedarbejder er, foruden Kontrol med al Bebyggelse, at planlægge Anlæg af Gader og Veje (saaledes de Ændringer i Veje og Banegaardsforhold, som Anlægget af den med Længsel ventede midtsjællandske Jernbane vil medføre).

Et af de større Arbejder, som Stadsingeniøren har haft at lede, og som har haft megen Betydning for Byens Hygiejne, er Renovationssagen (tvungen Indførelse af W. C. og Brug af Dagrenovationskasser). Før 1906 løb Spildevandet i Slotssøen, det var i sig selv mindre heldigt, men rent umuligt blev det at benytte dette Kloaksystem, naar man indførte Brugen af Vandklosetter. Der blev da i Aarene 1906-09 bygget to Rensningsanlæg (Septic Tanks), et paa Godthaabsvej og et ved Slangerupvejen. Alle Kloaker blev afskaaret fra Slotssøen og Vandet ført til Rensningsanlæggene. Nu kunde der sluttes til med Vandklosetter, og det begyndte 1908. Obligatorisk blev Brugen af W. C. 1920, og i 1925 er Arbejdet afsluttet. Der er nu installeret 984 Vandklosetter i 422 af Byens ca. 490 Ejendomme inden for Sundhedsvedtægtens Omraade, de resterende ca. 70 Ejendomme ligger ikke ved offentlig Kloak. Af Dagrenovationskasser er der 505 Stk. fordelt i 292 Ejendomme.

Brandvæsenet bestod indtil 1899 af det almindelige Værn paa ca. 300 indrullerede Indbyggere, delt i forskellige Afdelinger og anført af ialt 30 Befalingsmænd. Materiellet var fire kørende Sprøjter med 7 Læderslanger samt en fritstaaende Stige, der blev baaret til Brandstedet af en særlig Afdeling. Da Vandværkets Ledningsnet 1899 var færdigt, anskaffede man mere moderne Materiel, saaledes en mekanisk Stige paa Hjul, Slangevogne med gummerede Hørslanger m. m. I 1903 oprettedes et fastlønnet og uniformeret Brandkorps bestaaende af 2 Assistenter og 12 Menige under Brandinspektørens særlige Ledelse, mens det gamle Borgerkorps lige fra Viceinspektøren til Vandkørerne tjente som Reserve.

Brandinspektør var Tømmerhandler *Møller* fra 1881 til sin Død 1904, dernæst Snedkermester *Neergaard* til 1906, da han afløstes af den nuværende Brandinspektør *Fred. Denker* (f. 1877 i Hille-

rød). Samme Aar fungerede Reserven for sidste Gang ved en Brand paa Hillerød Savværk. Man var nu klar over, at et lille fast Korps med Vandværkets Ledningsnet som fast Basis var tilstrækkeligt og hele det store Apparat med Haandkraftsprøjter og Vandkørere forældet og overflødigt. Reserven blev da ogsaa opløst ganske stiltiende, og 1909 solgtes de gamle Sprøjter ved Auktion, efter at man havde anskaffet en moderne Suge- og Tryksprøjte, anbragt paa en nybygget Mandskabsvogn til Hestetræk. Mandskabet befordrede sig til Brandstedet til Fods.

I de sidste Aartier har Byen været forskaanet for større Ildebrande, gennemsnitlig har der i de sidste 20 Aar været 6 Udrykninger aarlig. Korpset er ikke udvidet siden dets Oprettelse; siden 1909 er Materiellet vel fornyet, men ikke særlig forøget. Efter at det nye Vandtaarn 1915 blev taget i Brug, har Vandet normalt 6 Atmosfærers Tryk, hvilket man har anset for tilstrækkeligt, saa man ikke før 1925 har fundet det nødvendigt at stille Krav om en moderne Motorsprøjte.

Politiet. Indtil midt i Halvfemserne havde Byen Vægtere, efter den Tid benævnedes de Patruljebetjente, men beholdt de gamle Uniformer til 1905. Af kommunalt Politi er der 1 Overbetjent og 5 Betjente, i Landdistriktet er der 5 Betjente. Statspolitiet, senere benævnet Kriminalpolitiet, kom hertil 1911; i Hillerød er stationeret 1 Vagtmester og 3 Betjente.

1915 oprettedes i Helsingørsgade *et kommunalt Arbejdsanvisningskontor.* Leder heraf har siden Oprettelsen Kontorbestyrer *C. Th. Andersen* været. I Aaret 1919 opførtes et Alderdomshjem under Navnet *De gamles Hjem* (Arkitekt *C. Lundquist*). Der var Plads til 22 Personer. Betingelserne for at blive optaget paa Hjemmet er de samme som for at opnaa Aldersrente. 1925 udvidedes Hjemmet, saa det fremtidig vil kunne rumme ca. 40 Personer. Før Udvidelsen stod Bygningen i 147711 Kr.

Frederiksborg Sygehus (se Side 184-86) laa indtil 1885 i den saakaldte Jægergaard Møllestræde 5 og Daareanstalten i Nabovillaen, Møllestræde 7. 1883-84 opførtes Sygehuset paa Sdr. Banevej (Arkitekt *L. P. Fenger*). Paa det nybyggede Sygehus, der toges i Brug

1885, var der 38 medicinsk-kirurgiske Senge, 25 Epidemisenge og 5 Celler for sindssyge. Ved 2 Tilbygninger, som afsluttedes i Aaret 1923, udvidedes Sengeantallet for medicinsk-kirurgiske Sygdomme til 52. Indtil Begyndelsen af 1923 tilhørte Sygehuset Frederiksborg Amt, men fra dette Tidspunkt indtraadte Hillerød By som Medejer, idet Byen ejer $^1/_5$ og Amtet $^4/_5$. Man besluttede nu at foretage en yderligere Udvidelse med ialt 38 medicinsk-kirurgiske Senge. Det nye Byggearbejde paabegyndtes i Slutningen af 1923 og ventes fuldført i 1926.

Som Sygehuslæger har fungeret *Levin* indtil $^1/_{11}$ 1879, *Rasmus Nielsen* fra $^1/_{11}$ 79 til $^{31}/_3$ 1901, *William Gottlieb* fra $^{31}/_3$ 1901 til $^{31}/_{12}$ 1922, fra hvilket Tidspunkt *M. Seedorff* (f. 1885 i Odense, cand. med. 1909) er Sygehusets Overlæge. Sygehuset fik 1923 installeret Røntgenapparater.

Sygehuset staar under Tilsyn af en Bestyrelse paa 4 Medlemmer, 2 Medlemmer af Byraadet og 2 Medlemmer af Amtsraadet. Sygehusbestyrelsen er Teglværksejer *H. Clausen* (Formand), Kontorbestyrer *C. Th. Andersen*, Husmandskommissær *Karl Hansen*, Lynge, og Gaardejer *N. H. Nielsen*, Skævinge.

Arbejdsanstalten ligger paa Skansevej, dens officielle Navn er *Frederiksborg Fattigforsørgelses- og Arbejdsanstalt*, den er opført 1868, taget i Brug 1869 og ejes af Hillerød Købstad, Frederiksborg Slotssogn og Nørre Herlev Kommune i Forening. I de første 18 Aar blev Anstalten drevet udelukkende som Forsørgelsesanstalt, men fra 1. April 1887 indrettedes i en Del af Bygningen Tvangsarbejdsanstalt for Frederiksborg Amt. De to Afdelinger har Plads til henholdsvis 86 og 20 Personer. Anstalten ledes af en Bestyrelse, der er valgt af de tre Kommuner, og sorterer iøvrigt under Forsørgelsesmyndighedernes og Fængselsmyndighedernes Tilsyn. Den nuværende Bestyrelse er Kommunelærer *J. K. Krogh*, Hillerød (Formand), Sognefoged *Laur. Larsen*, Nyhuse, og Gaardejer *Rikard Hansen*, Frerslev.

I Løbet af de sidste 11 Aar har omstaaende Antal Personer i kortere eller længere Tid været paa Anstaltens Afdelinger.

	Forsørgelses-afdelingen	Tvangs-afdelingen
1913-14	178	107
1914-15	205	100
1915-16	182	81
1916-17	172	81
1917-18	147	48
1918-19	110	15
1919-20	80	26
1920-21	95	26
1921-22	95	45
1922-23	95	34
1923-24	101	37

De dalende Tal har en tydelig Sammenhæng med den dyrere Spiritus.

Af Arbejder, der udføres paa Anstalten, kan nævnes Fremstilling af Rørvæv, Mistbænkemaatter, Børstenbinderarbejder samt Tovpilning og desuden Dyrkning af Have og Mark. Anstaltens Inspektør er siden 1919 *J. Jensen* (f. i Voldby ved Grenaa 1887).

I Efteraaret 1920 lejede Hillerød Kommune en Del af Anstaltens Hovedbygning til Oprettelse af en midlertidig Husvildeafdeling, der Oktober 1925 er flyttet fra Anstalten til en Ejendom paa Milnersvej.

Formand for *Hillerød Menighedsraad* er Pastor *Rald*, der ligeledes er Formand for *Skolekommissionen*. Formand for *Hjælpekassen* er Byraadssekretær *Chr. Svendsen* og for *Værgeraadet* Fru *Johanne Velschow*. Hillerød er Valgsted for *Frederiksborg Amts 3. Valgkreds*. Hillerød er Bopæl for Amtslægen, hvilken Stilling til $^1/_{10}$ 25 er beklædt af *V. Hansen* (f. i Kirke-Hyllinge, Roskilde Amt, 1854, cand. med. 1882, bosat i Hillerød som Distriktslæge og konstitueret Fysicus 1911, Amtslæge 1915, Afsked 1. Oktober 1925). Hillerød hører under *Frederiksborg Amtstuedistrikt* (se senere), *Hillerød Skattekreds* og *Hillerød Skyldkreds*, endvidere hører Byen til *1. Udskrivningskreds's* 103. Lægd og er Sessionssted for Lægderne 103-5, 108-14, 114-29 og 150.

Postvæsenet. Hillerød Posthus og dermed Poststemplet har haft forskellig Betegnelse. Indtil 1772 var Benævnelsen *Hillerød,* derefter indtil 1908 *Frederiksborg* og saa atter Hillerød. Den 22. Oktober 1722 blev der i Hillerød oprettet et Bipostkontor, som 17. Juli 1744 udvidedes til Hovedpostkontor.[10] Posthuset fik 1910 egen Bygning i Kannikegade.

Postvæsenet har oplevet sine største Reformer i forrige Aarhundrede. Den betydningsfuldeste postale Reform var *Portoreformen* ved Lov af 11. Marts 1851 med det samtidig gennemførte *Frimærkesystem.* Denne Lov fastsatte en ensartet Porto af 4 Skilling for et Brev inden for Landets Grænser. Med Frimærkesystemet fulgte Brugen af *Postbrevkasser.* 1865 indførtes Brugen af *Lokalbreve.* For at lette Landbefolkningen Brugen af Postvæsenet indrettedes der *Brevsamlingssteder,* en Art Filialposthuse, og i Aaret 1860 ansattes de første offentlige *Landpostbude,* der dog til at begynde med kun passerede Landsbyerne, hvor Beboerne ved egen Foranstaltning maatte indrette Udvekslingssteder, hvor Budene kunde indlevere de til Egnens Beboere bestemte Forsendelser og ligeledes modtage, hvad der var at afsende fra Egnen. Senere gik man over til den nugældende Postordning med direkte Omdeling til alle Beboere. Det er disse store Reformer, der er Grundlaget for Nutidens Postvæsen, hvis Virksomhed især har taget en forbløffende Fart i de sidste 60 Aar.

Mens man før Nordbanens Aabning 1864 fik Post med Diligencen fra København, besørgedes Postbefordringen nu af Jernbanen. Posten kom til Hillerød med Toget 9[10] om Formiddagen, og kort efter afgik kørende Post til Frederiksværk, Frederikssund og Slangerup. Det ser ud til, at det har været en hel højtidelig Historie at komme til at age med disse Vogne. Postmester *Rieper* bekendtgør nemlig, at „Reisende, der ville afgaae med Posterne til Frederiksværk, Frederikssund eller Slangerup ..... maae lade sig indskrive i Postexpeditionslokalet paa Banegaarden, inden Toget gaar videre".[11] Iøvrigt var der ikke udelt Tilfredshed med den nye Postordning. Amtstidende klager over, at det tager for lang Tid at faa Posten bragt ud. Før kom Diligencen Kl. 12,

og skønt hele Omdelingen besørgedes af een Mand, havde man dog Breve og Aviser omtrent en Time efter. Nu kommer Posten hertil Kl. 9, men man har den undertiden først i Hænde henad eet. Postmesteren meddeler i ægte Kancellistil, at „Breve og Aviser ombringes da af de af mig antagne tvende Postbudde, af hvilke det ene distribuerer til den nordlige og vestlige Deel af Byen samt Nyhusene, det andet til den sydlige og østlige, hvilket Bud derhos er paalagt hver anden Dag at begynde Distributionen over Torvet ad Helsingørsgaden og hver anden Dag over Torvet ad Mørkegaden . . .“ [12]

Det beskedne Personale giver et godt Billede af Postens Omfang i hine Tider. Ved Firsernes Slutning bestod Personalet paa Hillerød Postkontor af Postmesteren, 1 Fuldmægtig, 1 Elev og 2 eller 3 Postbude, alle privat antagne. 1913-14 var Personalet 1 Postmester, 4 Postekspedienter, 2 Postmedhjælpere, 1 Overpostbud, 9 Postbude og 1 Reservepostbud. Personalet er 1925 1 Postmester, 1 Postkontrolør, 5 Postassistenter, 2 Overpakmestre, 2 Overpostbude og 6 Postbude. Til Trods for, at Antallet af Postsager er steget overordentlig i dette Tidsrum, er Personalet altsaa blevet mindre, og Antallet af Landpostbude er endda gaaet ned fra 22 (i 1918-19) og til 17 nu. Aarsagen hertil er dels Søndagspostens Bortfald og dels større Arbejde for Personalet.

Postvæsenets Udvikling i de forløbne Aar vil iøvrigt bedst ses af nedenstaaende Statistik fra Hillerød Postkontor.

	Ankomne Breve fra andre Posthuse	Lokalbreve	Ankomne Pakker	Afsendte Breve	Frimærkesalg Kr.	Antal Landpostbude
1889-1890	248 261	13 125	8 995			8
1899-1900	376 129	18 268	15 910			11
1908-1909	550 992	82 108	30 098	567 112	58 266	17
1913-1914	612 014	273 650	40 588	709 436	71 962	18
1914-1915	612 716	125 658	39 725	629 148	74 208	18
1918-1919	785 538	203 398	54 340	936 832	120 523	22
1920-1921	769 392	146 120	44 634	929 812	219 747	20
1922-1923	779 096	177 398	42 748	871 224	220 812	18
1923-1924	785 850	181 168	43 944	823 212	232 943	17
1924-1925	806 260	192 010	44 475	936 676	229 002	17

Det samlede Antal Aviser, der aarlig passerer Hillerød Posthus, vilde andrage mange Millioner. Paa de aarlige Antal Breve, Pakker og Aviser kan ses forskelligt; saaledes giver Højkonjunkturerne omkring 1918-19 sig tydelige Udslag, ligesom Befolkningens økonomiske Tilbagegang 1920-21 spores stærkt. For Breve og Pakkers Vedkommende spiller de forhøjede Takster tillige en betydelig Rolle, ligesom Nedgangen i Pakkeantal ogsaa har en stærk Forbindelse med den i de senere Aar stærkt øgede Brug af Rutebiler. Med Hensyn til Postvæsenets Indtægter bliver de paa Grund af den store Portoforhøjelse stigende paa et Tidspunkt, hvor Postforsendelsernes Antal er dalende. Med Hensyn til Pakkeomdelingen i Hillerød er der i den sidste Menneskealder sket store Forandringer. Sidst i Firserne var Pakkerne ikke flere, end de kunde køres rundt i Byen i en gul Trillevogn. Saa kom det store Fremskridt, at man fik Hestebefordring, og i Slutningen af 1924 maatte saa denne vige for Bilen. — Postmester er siden 1923 *V. V. Branner* (f. i Slagelse 1868, kgl. edsvoren Translatør og Tolk 1901, Hill. 1923.) Indtil 1920 fandtes *Telegrafstationen* paa Posthuset i Kannikegade og betjentes af Postfunktionærerne. 1920 flyttedes Telegrafstationen til egne Lokaler paa Hjørnet af Torvet og Sdr. Jernbanevej. Telegrafstationen er Filialstation af Helsingør.

Den 9. Juni 1864 oprettedes et Toldsted i Hillerød, idet daværende Toldforvalter i Frederiksstad i Sønderjylland *G. E. T. Klingemann* forflyttedes til Hillerød med Udnævnelse som Toldoppebørselkontrolør ved Jernbanetoldekspeditionen. Toldindtægterne ved *Hillerød Toldkammer* har i en Aarrække været følgende:

	Ialt Intrader Kr.	Heraf Toldindtægter Kr.
1913-14	38 133	36 278
1914-15	33 289	32 120
1915-16	36 507	35 467
1916-17	42 613	41 328
1917-18	184 536	45 531
1918-19	59 818	19 797
1919-20	76 868	45 374

	Ialt Intrader Kr.	Heraf Toldindtægter Kr.
1920-21	112 829	40 735
1921-22	110 186	49 988
1922-23	227 834	53 617
1923-24	341 872	59 627
1924-25	297 470	73 198

Intraderne omfatter foruden de egentlige Toldindtægter Cigar- og Cigaretskat, Omsætningsafgift paa Motorkøretøjer, Restaurationsafgift med mere. Hillerød Toldkammer, der har Lokaler i samme Bygning som Statsbanernes Godsekspedition, betjenes foruden af Toldforvalteren af 2 Toldassistenter og 1 Elev. Toldforvalteren var til 1925 *van Wyllich-Muxoll* (f. i Rørvig 1867, Hill. 1906, forflyttet til Slagelse 1925), fra 1926 *P. Raaberg Møller* (f. i Skagen 1868, Hill. 1925.)

Statens Forsøgsmejeri, som er beliggende paa Hovedgaarden Faurholms Jorder i Frederiksborg Slotssogn, er opført i Aarene 1922-23 for en Anlægssum af omkring 800 000 Kr. Bevillingen til Opførelsen er givet i Henhold til Lov af 1. April 1921 om Fordeling af et ved Eksport af Huder og Skind indkommet Afgiftsbeløb. Herudover har de danske Mejeriforeningers Fællesorganisation ydet Tilskud til Mejeriets Opførelse.

Statens Forsøgsmejeri paabegyndte sin Virksomhed den 27. Juli 1923, den officielle Indvielse fandt Sted den 9. Oktober s. A. Mejeriets Opgave er gennem systematiske Undersøgelser og Forsøg paa alle Mejeribrugets Omraader at belyse de mange forskellige Forhold af saavel praktisk som teoretisk Art, der knytter sig til Smørproduktion, Osteproduktion, Mælkebehandling, Maskiner og Inventar m. m. og derved bidrage til at give Mejeribruget større Sikkerhed i det daglige Arbejde og Vejledning i de mange sammensatte Spørgsmaal, hvoraf Mejeridriften bestaar. Til Løsning af disse Opgaver ydes der Tilskud paa de aarlige Finanslove, ligesom Driften af Mejeriet i det hele foregaar for Statens Regning og administreres paa Landbrugsministeriets Vegne af

Statens Mejeriudvalg, som bestaar af otte Medlemmer valgt inden for det praktiske og teoretiske Mejeribrug.

Forsøgsmejeriets almindelige Drift og Virksomhed er iøvrigt søgt tilrettelagt saaledes, at Vilkaarene i mange Henseender er i Overensstemmelse med dem, hvorunder de almindelige Mejerier arbejder; der modtages saaledes Mælk fra ca. 160 Leverandører med hovedsagelig mindre Besætninger. Desuden behandles Mælken fra Statens Gaarde Faurholm og Trollesminde. Mejeriet er opført saaledes, at det kan behandle betydelige Mælkemængder, ligesom det med et Jordareal paa ca. $4^1/_2$ Td. Land har Mulighed for Udvidelser, om saadanne i Tidens Løb maatte blive ønskelige.

Forstanderen for Forsøgsmejeriet er Landbrugskandidat fhv. Statskonsulent i Mejeribrug *A. P. Hansen* (f. 1870 i Flemløse Sogn paa Fyn, Landbrugskandidat 1903). Som Forsøgsleder for den bakteriologiske og kemiske Afdeling er ansat Landbrugskandidat *N. Tholstrup-Petersen* (f. i Brande 1883, Landbrugskandidat 1906), desuden er der til Virksomheden knyttet specialuddannede Funktionærer, der tillige med det faguddannede Personale og anden Medhjælp udgør 20 Personer.

Hillerød Kommuneskole har ligget paa sin nuværende Plads siden 1876. Tidligere laa Borgerskolen i *Østergade* (Mørkegade) Nr. 12. Som Følge af Skoleloven af 1814 købte Hillerød Kommune denne Ejendom, som 1815 blev indrettet til Borgerskole, og som brændte i 1834, men derefter blev genopført. Der blev ansat en ordineret Kateket som Førstelærer ved Skolen. Kateketen prædikede et Par Gange om Maaneden i Slotskirken. Pladsen i den gamle Skole blev imidlertid for lille, og Skolevæsenet blev da omordnet. Kateketembedet blev ophævet, i Stedet for blev der udnævnt en Kapellan. Den nye Kommuneskole paa Jernbanevej havde 5 Klasseværelser og en lille Gymnastiksal. Overlærer og Inspektør blev cand. theol. *Aarestrup*, som tog sin Afsked 1891. I Begyndelsen af 92 udnævntes *P. Petersen* (f. 1859 i Ødemark, Sorø Amt, Lærereks. 1881) til hans Efterfølger. I en Aarrække voksede Børnetallet stærkt, hvad der medførte store Udvidelser. 1896 blev der opført en Tilbygning med 4 Klasseværelser, 1905

blev der under Arkitekt Holcks Ledelse foretaget en stor Udvidelse, saa Skolen nu har 13 almindelige Klasseværelser, 1 Lokale til Sang- og Naturhistorieundervisning, 2 Lokaler til Undervisning i Haandgerning, samt Skolekøkken, Badeanstalt og en stor Gymnastiksal. Skolekøkkenundervisning indførtes 1918. Fra 1925 vil der blive undervist i Engelsk. 1892 havde Skolen 308 Børn, som blev undervist af 7 Lærere og Lærerinder, 1916 var Børnetallet 668, 1918 672, 1919 653 og 1924 511. Antallet af Lærere og Lærerinder var da 17. Naar Børneantallet er gaaet noget ned, skyldes det den billige Undervisning paa Statsskolen i Forening med større Pengerigelighed blandt Befolkningen, hvorved Tilgangen til Statsskole og Privatskole er blevet større.

Frederiksborg Statsskole[13] er under Benævnelsen Latinskolen omtalt flere Steder i denne Bogs første Afhandling. Dens officielle Navn var i den nyere Tid *Frederiksborg lærde Skole.* Denne Benævnelse er dog næppe blevet benyttet videre i daglig Tale, man kaldte den Latinskolen, indtil Udtrykket Statsskolen nu er blevet det almindeligste. Dette Udtryk stammer fra 1903, da Skolens officielle Navn ved den nye Almenskolelovs Gennemførelse blev *Frederiksborg Statsskole.*

Som tidligere nævnt brændte den af Christian den Fjerde opførte Hovedbygning Natten til den 11. Maj 1834. Den ny Bygning, der blev opført efter Tegning af Etatsraad *Koch,* blev indviet d. 19. April 1836. Denne Bygning, der udgør den østlige Del af den nuværende Hovedbygning, blev i Aarene 1882-83 udvidet med en Tilbygning mod Vest, og hermed har Statsskolen faaet sin nuværende Form set fra Gaden. Samme Aar opførtes et nyt Gymnastikhus ud mod Haven. 1886 udvidede man atter, idet der efter Tegning af Kammerherre *Meldahl* opførtes en ny Bagbygning i Forlængelse af Gymnastikhuset. Denne nye Bygning kom til at bestaa af et Hovedparti paa to Etager og et mindre Parti paa en Etage, hvorved den sattes i Forbindelse med Gymnastikhuset. Bygningen var foruden Pedelbolig bestemt til Smaaskole og afgav Lokaler til Sløjdundervisning, som Frederiksborg Skole var den første til at indføre (fra Maj 1886).

Skolens Elevtal var fra Aarhundredets Begyndelse til 1870 mellem 50 og 70. Tallet gik ned som Følge af Skoleloven af 1871, hvorved Skolen mistede to Klasser. For at skaffe større Tilgang og bedre Forberedelse til Optagelse i Skolen oprettede man i 1873 en Elementarskole paa 3 Klasser. Dertil føjedes 1877 en Smaaskole, ligeledes paa 3 Klasser, som optog Børn i Seksaarsalderen. Herved steg Elevtallet, saa det i 1886 udgjorde 130 i Statsskolen, 66 i Elementarskolen og 49 i Smaaskolen. 1889 forenedes iøvrigt Smaaskolen og Elementarskolen til en seksklasset Elementarskole. Børnene gik altsaa i denne Skole i 6 Aar, fra de var 6, til de var 12 Aar. Dernæst gik de over i de studerende Klasser eller Realklassen for efter 4 Aars Forløb at tage fjerde Klasses Hovedeksamen eller Realeksamen. Efter endvidere at have gennemgaaet 5. og 6. studerende Klasse tog de Studentereksamen efter 12 Aars Skolegang.

Ved Skoleloven af 1871 var der indført en Tvedeling i de lærde Skolers Undervisning, idet der foruden den sproglig-historiske Retning, der var en Fortsættelse af den gamle Latinskoles Undervisning med Hovedvægten paa de klassiske Sprog Latin og Græsk, oprettedes en matematisk-naturvidenskabelig Retning. Tilladelse til at oprette denne nye Retning fik Skolen 1888, og de første matematisk-naturvidenskabelige Studenter dimitterede Skolen 1892. Elevantallet, som var steget stærkt i Begyndelsen af Firserne, faldt igen indtil 1901, da det var 62. Der var paa dette Tidspunkt i ledende Kredse alvorlig Tale om at nedlægge Skolen.

Almenskoleloven af 1903 medførte store Forandringer i Skolens Liv. Mellemskolen blev oprettet og Fællesundervisning indført. I Elementarskolen havde der været Fællesskole, og i de studerende Klasser havde der været enkelte Piger fra 1901. I nævnte Lov var den højere Undervisning — i *Gymnasiet*, som de tre ældste Klasser nu kaldtes — blevet tredelt, saa der foruden den klassiske og den matematiske var indført en nysproglig Retning. Denne Retning fandt stor Tilslutning Landet over, den klassiske derimod mindre, og Frederiksborg Statsskole fik da ogsaa kun de to Linjer, den matematiske og den nysproglige. 1914 lykkedes det dog Sko-

len paany at faa indført ogsaa den klassiske Linje. Hertil har ganske naturligt Skolens stadig stigende Elevtal medvirket stærkt. Mellemskolen i Forbindelse med Fællesskolen bidrog meget til at sætte Elevtallet op. 1904 var der i Skolen 106 Elever, 1909 204, 1921 313 og 1925 331, hvoraf 127 Piger. Paa Grund af den nye Skolelov udskiltes Elementarskolen efterhaanden og ophørte helt 1908. Som Følge af det stærkt stigende Elevtal blev en Udvidelse nødvendig. 1920 blev da en ny Bygning opført (Arkitekt *Magdahl-Nielsen)*, der forbinder den gamle Skolebygning med Gymnastikhuset.

Et Indtryk af Skolens Virksomhed faar man iøvrigt ved at se, hvor mange der har taget de forskellige Eksaminer. Disse Tal var i 1925: Studentereksamen, klassisk Linje 5, nysproglig 6, matematisk 6, ialt 17, Realeksamen 32 og Mellemskoleeksamen 58.

Den Mand, der ledede Skolen i dens store Opgangsperiode, var Dr. phil. *Karl Hude*, der var Skolens Rektor fra 1902 til 1921, da han blev Rektor for Metropolitanskolen. Hans Efterfølger er *L. J. Ring* (f. 1873 i S. Vissing, Jyll., cand. mag. 1901.) Ved Skolen virker endvidere 7 Lektorer, 7 Adjunkter, 2 Gymnastiklærere, 1 Gymnastiklærerinde og 2 Timelærere.

Til Skolen hører en halv Snes Stipendier og Legater, hvoriblandt der er to Regenspladser. Skolen er forsynet med et Bibliotek paa ca. 23 000 Bind, væsentlig af videnskabelig Art. Biblioteket er offentlig tilgængeligt (Bibliotekar er Lektor *H. Boisen* f. i Hjerting, Sønderjyll., 1878, cand. mag. 1903, Hill. 1910.)

En Skole, der ligesom Statsskolen har vokset sig stor, er *Frøken Mørks Skole og Hjem.*[14] Der har iøvrigt til de skiftende Tider i Hillerød været flere mindre Privatskoler, men de, der har eksisteret i de sidste tredive Aar, er enten gaaet ind eller gaaet op i Frk. Mørks Skole. Frøken *Marie Mørk* er født 1861 i København, men levede sin Barndom i Hillerød. Her købte hun i Aaret 1895 Hillerød private Pigeskole af Fru Wesenberg-Lund. Denne Skole, der havde ca. 60 Elever, havde Aaret før faaet Dimissionsret til Præliminæreksamen. Frk. Mørk begyndte den 2. September 1895 sin Skole i en ny Bygning, der var opført af Tømrermester Milner efter Tegning af V. Holck. Milner ejede Bygningen indtil 1901,

da Frk. Mørk købte den af ham. Frk. Mørk begyndte med 70 Elever, deraf 3 Pensionærer. Skolen voksede imidlertid hurtigt, og det blev derfor nødvendigt at skaffe mere Plads. 1897 blev der købt en Nabovilla, som blev taget i Brug til Skoleklasser, 1902 blev der opført en stor Tilbygning. Fra 1904 afvikledes den paa Statsskolen værende Elementarskole, idet man det Aar undlod at optage nye Elever i 1. Klasse. Hillerød Byraad opfordrede da Frk. Mørk til at optage Drenge i Forberedelsesskolen — før havde Skolen udelukkende undervist Pigebørn —, og fra nu af blev Forberedelsesskolen Fællesskole. Den øgede Tilgang af Børn medførte ny Pladsmangel, hvad der blev afhjulpet ved Opførelsen af den „nye Skole" (tegnet af Bygmester *Ejvind Mørch*). Denne nye Skole, som ligger Nord for Petersborgvej over for den gamle Skole, benyttedes fra nu af til Forberedelsesskole. 1905 var der iøvrigt ogsaa sket store Forandringer, idet der var indrettet Skolekøkken, og en ny Gymnastiksal var opført. Naar saa omfattende Byggeforetagender kunde gennemføres, skyldes det ikke alene Skolens store Vækst, men ogsaa den Omstændighed, at Byraadet kautionerede for Byggelaan.

Skolen bestaar nu af 5 Forberedelsesklasser for Piger og Drenge, Pigeskole med 4 Mellemskoleklasser og Realklasse, en Hvileklasse for Pigebørn i Overgangsklassen og en eksamensfri Fortsættelsesklasse for unge Piger. Eleverne i denne Klasse maa være mindst 16 Aar gamle — ofte er de 20-21 — og de undervises i Husgerning og i almendannende Fag for en Del gennem Foredrag. Skolen modtager Understøttelse af Staten, Kommunen (dels til Driften og dels til Nedsættelse af Skolepengene) og af Amtet (i Form af Tilskud til Fripladser). Skolen havde 1923 385 Elever — deraf ca. 70 Pensionærer, ca. 50 paa selve Skolen og ca. 20 i Skolehjem i Byen. Paa Skolen har der været Pensionærer fra fjerne Egne af Kloden — saaledes fra Siam, Kina, Indien, Siberien osv., idet mange Danske i Udlandet sender deres Døtre til Skolen. Skolen har i 1924-25 haft ca. 400 Elever, der er blevet undervist af 20 Lærerinder. Mellemskoleeksamen er 1925 bestaaet af 11 og Realeksamen af 12 unge Piger. — I Aaret 1920 havde Frøken M. Mørks

Skole og Hjem 25 Aars Jubilæum, og Skolebestyrerinde Frk. Marie Mørk modtog i den Anledning Fortjenestmedaljen i Guld.

I Nærheden af Frk. Mørks Skole, paa Lindevej, ligger *Frederiksborg Husholdningsskole*, der aabnedes den 3. November 1899 og altsaa i 1924 kunde fejre sit 25 Aars Jubilæum. Skolen er oprettet af Frøkenerne *Kristine Bonde* (f. 1869 i Ellinge Skole paa Fyn) og *Alvilde Jakobsen* (f. 1869 i Meilby Skole i Jylland), der i Forening stadig ejer og leder Skolen. Frederiksborg Husholdningsskole har to Kursus om Aaret, det ene begynder til November, det andet til Maj, og begge varer fem Maaneder. Skolen er indrettet som et Hjem, og dens Formaal er at lære de unge at danne Hjem. Skolen var bestemt for 24 Elever, men har gennemsnitlig haft ca. 30, idet den ialt har været besøgt af ca. 1650 unge Piger. Deraf har mange været Udlændinge, f. Eks. fra Java, Grækenland, Spanien, Syd- og Nordamerika, England og Sverrig. Flest har Skolen haft fra Norge, hvorfra Tilgangen til sine Tider har været saa stor, at Nordmændene helt kunde have fyldt Skolen. Bestyrerinderne satte da den Grænse, at ikke mere end en Trediedel af Eleverne maatte være Nordmænd. Iøvrigt er Antallet af Nordmænd nu gaaet stærkt ned, hvad der skyldes en stigende Nationalfølelse i Norge, hvor man hævder, at de unge Kvinder, som skal danne Hjem, ikke skal gøre dette efter dansk Mønster, men efter norsk. — Foruden Bestyrerinderne underviser to Lærerinder paa Skolen. — Skolen modtager intet Tilskud af nogen Art.

To fremtrædende Erhverv i Hillerød By er Haandværk og Handel. Det er derfor ogsaa forstaaeligt, at der maatte opstaa Trang til Skoler, hvor unge Haandværkere og unge Handelsmænd kunde faa en faglig Uddannelse, der fra den teoretiske Side kunde mødes med den praktiske Kundskab, de modtog paa deres Lærested. I 1855 stiftedes en Forening til Oprettelse af en *Søndags-Friskole for Handels- og Haandværkerlærlinge.*[15] Denne Skole, der aabnedes 29. April 1855, gav hver Søndag Eftermiddag fra Kl. 3-6 Undervisning i en Række Fag, dog ikke Tegning, og et Fag som Regning fik kun 2 Timer om Maaneden. Der blev imidlertid snart rejst Krav om Undervisning i Tegning, og der blev da

oprettet en Tegneafdeling, hvor der blev givet Undervisning i et Lokale paa Raadhuset hver Torsdag Aften fra 7-9. De fleste af Skolens Lærere var ulønnede. Den samlede Lærerløn ved begge Skolens Afdelinger udgjorde 1860 39 Rdl. 4 Mk. Det har naturligvis knebet at faa de unge til at møde til denne Undervisning. Arbejdstiden var lang i hine Tider. Naar man véd, at Butikkerne var aabne hver Søgnedag til ti og om Søndagen til ni Formiddag og igen fra fire Eftermiddag, kan man godt forstaa, at en Handelslærling egentlig ikke begærede mere, og selv om Haandværkerlærlingerne vel havde Søndagen fri, var deres Arbejdstid dog saa langt længere end nu om Stunder. 1861 opgav man da ogsaa baade Søndags- og Sommerundervisningen, og der blev nu holdt Skole i de seks Vintermaaneder med 8 Timers Aftenundervisning ugentlig, 4 i Tegning og 4 i andre Fag. Alligevel kneb det at holde Skolen oppe, i 1871 klager Bestyrelsen over ringe Besøg og manglende Interesse hos Eleverne, hvorfor den paa Foreningens Generalforsamling stillede Forslag om Skolens Ophævelse. Dette blev dog ikke vedtaget. Skolen arbejdede videre, og med ca. 40 Elever nærmede man sig 25 Aars Jubilæet i 1880. Ved Jubilæet udtalte Bestyrelsen Ønsket om, at Skolen gik over til *Hillerød Industriforening*, der var stiftet 1872. Denne Forening havde iøvrigt allerede i 1879 overvejet Oprettelsen af en teknisk Skole. Der gik en Aarrække med forskellige Forhandlinger mellem de to Bestyrelser, men nogen Løsning fremkom ikke før i Aaret 1887, da Fabrikant *P. Nordsten* tilbød Industriforeningen 2000 Kr. som Tilskud til Opførelsen af en teknisk Skole. Nu kom der Gang i Arbejdet, en ekstraordinær Generalforsamling besluttede 10. Sept. 1887 at købe en Grund i Møllestræde, og Hillerød tekniske Skole blev opført her efter Tegning af V. Holck. Foreningen til Oprettelsen af en Søndags-Friskole opløstes 1888, og dens mangeaarige Formand Murmester *Dahl* og Overlærer *Reinhard*, der i en Menneskealder havde undervist ved Skolen, overdrog nu Virksomheden til Industriforeningen. Førstelærer *Jensen*, Nyhuse, blev ansat som Inspektør ved Skolen og bevarede denne Stilling til 1901. I dette Tidsrum foregik der en stor Udvikling med Sko-

len, dels i Retning af øget Elevtal og bedre Klassedeling og dels paa andre Omraader. Undervisningen, der foregik om Aftenen, blev varetaget af Byens Haandværksmestre og Skolemænd. Længst af alle virkede Malermester *P. Aabye,* der underviste ved Skolen i 29 Aar og forestod den i 1890 oprettede Malerdagskole. Til Understøttelse af Elever i Teknisk Skole stiftede Fabrikant P. Nordsten et Legat paa 2000 Kr. — Ved Industriforeningens Generalforsamling 1902 rettede Skoleinspektør *P. Petersen* en Henstilling til Skolens Bestyrelse om at overveje en Udvidelse af Skolen, saa der foruden Aftenskolen oprettedes en Dagskole, der for unge Haandværkere skulde være, hvad Høj- og Landbrugsskoler er for Landboungdommen. Tanken vakte Interesse, og i 1904 fremførte Arkitekt *V. Holck,* der var Formand for Industriforeningen fra 1896 til 1918, paa Fastelavnsskolemødet i Hillerød en nøjere udformet Plan om en saadan Skole. Den 3. November 1904 aabnedes da *Hillerød Haandværkerdagskole* med 15 Elever. Der blev i de fem Vintermaaneder givet Undervisning i de forskellige Arter af Tegning, desuden i Dansk og Regning, og der blev holdt et Foredrag daglig. Af de 15 Elever havde de 12 Ophold i deres Hjem, men efterhaanden som Elevantallet voksede, maatte man skaffe Hjem til de udenbys Elever, der ikke ved Hjælp af Baner eller Cykle kunde bo hjemme. I 1907 blev Bygmester *M. P. Madsen* (f. i Vilslev ved Ribe 1876) ansat som Inspektør ved saavel Dag- som Aftenskolen. Ved denne afløste han Lektor *A. Bøggild,* der havde været Inspektør fra 1901 til 07. I et Par Aar boede de udenbys Elever hos Madsens i en lejet Lejlighed, men da Antallet var stigende, var det vanskeligt at skaffe Plads. I 1909 opførte da Industriforeningen efter Tegning af V. Holck et Skolehjem, hvor der foruden Lejlighed til Skolens Forstander var Plads til ca. 40 Elever. Her flyttede saa M. P. Madsen ind og dannede sammen med sin Hustru et Hjem for de unge Haandværkere.

Skolens Undervisningsplan er efterhaanden udviklet saaledes, at den giver en treaarig Undervisning af faglig Art. Skolen er statsunderstøttet, ligesom ogsaa uformuende Elever faar Statsunderstøttelse.

I 1922 havde Skolen ialt haft 720 Elever, deraf 127 fra Byerne og 593 fra Landet. Aftenskolen har fra 1889 til 1922 været besøgt af 3694 Elever.

Teknisk Skoles Elevtal har i Aarene 1913 til 1925 været følgende:

	Aftenskolen	Dagskolen	Ialt
1913-14	100	47	147
1914-15	104	50	154
1915-16	100	45	145
1916-17	118	43	161
1917-18	117	51	168
1918-19	118	40	158
1919-20	138	42	180
1920-21	126	49	175
1921-22	140	48	188
1922-23	139	46	185
1923-24	149	29	178
1924-25	136	37	173

Hillerød Handelsskole, der har Lokale paa Kommuneskolen, er oprettet af *Hillerød Handelsstandsforening* 1906. Skolen havde i en Aarrække o. 25 Elever, der var fordelt i 3 Klasser, men i den sidste halve Snes Aar er Skolen vokset meget stærkt. Skolen er Fællesskole, og Elevtallet har fra 1914 været følgende: 1913-14: 40, 1914-15: 33, 1915-16: 38, 1916-17: 49, 1917-18: 59, 1918-19: 87, 1919-20: 92, 1920-21: 94, 1921-22: 86, 1922-23: 85, 1923-24: 83, 1924-25: 68. I en Aarrække var der 5 Klasser, men 1924-25 er man af Hensyn til det dalende Elevtal gaaet tilbage til det tidligere Klasseantal, nemlig 3. Undervisningen, der besørges af 8 Lærere, er treaarig og afsluttes med Handelsmedhjælpereksamen. Skolens første Forstander var Adjunkt *Julius Nielsen,* indtil han 1910 blev Rektor i Ribe. Fra 1911 til 21 lededes Skolen af Forfatter, Højskolelærer *Anders Uhrskov,* fra 1921 har Kommunelærer *Henrik Nielsen* (f. 1872 i Langstrup, Asminderød Sogn, Lærereks. 1891, Lærer i Hillerød fra 1909) været Skolens For-

stander. Hillerød Handelsskole drives af *Hillerød Handelsstandsforening* med Støtte fra Stat, Kommune og forskellige Institutioner.

Foruden disse seks Skoler, der er omtalt i det foregaaende, og som alle ligger i Hillerød, bør endnu tre Skoler nævnes: Nyhuse Kommuneskole, Frederiksborg Højskole og Luthersk Missionsforenings Højskole.

Nyhuse Skole har som Følge af det stærkt stigende Indbyggertal i Frederiksborg Slotssogn været i stor Udvikling de sidste tyve Aar. Skolen søges af de fleste Børn i Slotssognet, idet en Del dog gaar i *Faurholm Skole* (oprettet og opført 1911). Nyhuse Skole virkede gennem mange Aar som en almindelig Landsbyskole. Børnene gjorde saaledes Gymnastik i det fri indtil 1910, da der opførtes en Gymnastiksal. Saavel Lærertal som Børnetal steg. 1901 var der 5 Klasser med 2 Lærere og 1 Lærerinde. 1923 var der 13 Klasser med 6 Lærere og 4 Lærerinder. Børnetallet var da 320. Det er klart, at en saa stærk Udvikling har medført store Udvidelser af Bygningerne. Ogsaa paa anden Maade har Skolen udviklet sig. 1. April 1920 fik den Købstadordning, og Førstelæreren udnævntes til Overlærer. Førstelærer, senere Overlærer, var *C. A. Duus* (f. 1853 i Gamtofte Skole paa Fyn, død 1925) fra 1901 til 1923. Den nuværende Overlærer er *O. C. Andersen* (f. 1869 i Harndrup paa Fyn, Lærereks. 1890, Lærer ved Hillerød Kommuneskole fra 1902, Overlærer 1924).

Frederiksborg Højskole,[16] (Arkitekter: 1895 Bygmester *Andreas Bentsen*, ved Udvidelsen 1913 hans Søn Professor *Ivar Bentsen*), der ligger ved Frederiksværksvejen, i Tjæreby Sogn, 2 km Vest for Hillerød, er oprettet 1895 af *Holger Begtrup* (f. 1859 i Birkerød Præstegaard, cand. theol. 1880). Skolen er en grundtvigsk Folkehøjskole, og Holger Begtrups Hensigt med dens Oprettelse var at fortsætte det folkelige og kristelige Arbejde, som Digteren og Præsten C. Hostrup havde paabegyndt under sin Præstegerning i Hillerød fra 1862 til 1881. Frederiksborg Højskole har Karleskole fra November til April og Pigeskole fra Maj til August. Dens Elevtal har i de sidste tolv Aar været:

	Vinter		Sommer
1913-14	123	1914	198
1914-15	88	1915	170
1915-16	110	1916	199
1916-17	126	1917	201
1917-18	158	1918	202
1918-19	147	1919	200
1919-20	185	1920	200
1920-21	142	1921	199
1921-22	133	1922	195
1922-23	113	1923	201
1923-24	123	1924	199
1924-25	98	1925	199

Skolen har 7 Lærere og 5 Lærerinder. Fra November 1925 er *Frederik L. Begtrup* (f. 1896 paa Frederiksborg Højskole, cand. polyt. 1919) Medforstander for Skolen. Frederiksborg Højskole er understøttet af Staten, og ubemidlede Elever kan faa Understøttelse gennem Amtet.

Luthersk Missionsforenings Højskole, der ligger ved Fredensborgvejen oven for Rendelæggerbakken, er opført 1922 (Arkitekt *C. Lundquist*). Den er den eneste af sit Slags her i Landet, idet der er nogen Forskel paa Luthersk Mission og Indre Mission (se herom senere), hvilken sidste har flere Højskoler omkring i Landet. Luthersk Missionsforenings Højskole har kostet 250 000 Kr., hvoraf 180 000 Kr. er skænket af Venner omkring i Landet, væsentlig fra Jylland, Nordsjælland og Bornholm. Skolen kan rumme 68 Elever, den har 29 Værelser, hvis Udstyr er skænket af Luthersk Missionsforenings Ungdomskredse. Hvert enkelt Værelse har Navn efter den Kreds, der har monteret det. Skolens Formaal er: 1) at give de unge almindelig Højskoleundervisning med særlig Anvendelse af Naturfag og bibelske Fag, 2) at paavirke de unge til et personligt Kristenliv og 3) at give enkelte Hjælp til Arbejdet som Søndagsskolearbejdere og Ungdomsarbejdere.

Skolens Forstander er *Fr. Larsen* (f. 1895 i Allinge, cand. mag. 1921). Skolen indviedes 6. Maj 1923, og dens Elevtal har været:

	Karle		Piger
		1923	66
1923-24	56	1924	54
1924-25	36	1925	65

Ved Skolen virker ialt 6 Lærere og Lærerinder.

Skolen er statsanerkendt fra 1. April 1925 og modtager Statsunderstøttelse paa samme Maade som Frederiksborg Højskole, ligesom dens Vinter- og Sommerskole strækker sig over samme Tidsrum.

Det vil af ovenstaaende ses, at det er med god Grund, man har kaldt Hillerød en Skoleby. Kun faa Byer af tilsvarende Størrelse vil kunne opvise en saadan Række af Skoler, som Hillerød og dens nærmeste Omegn besidder.

I Forbindelse med Skolerne falder det naturligt at omtale Bibliotekerne. *Frederiksborg Statsskoles Bibliotek*, der har Udlaan en Gang om Ugen, er allerede nævnt. Det mest benyttede Bibliotek er *Hillerød Folkebibliotek*, som oprettedes 1896 af Hillerød Byraad, idet Frøken *Julie Overskou*, Datter af Professor Th. Overskou, skænkede Byen 800 Bind. Der var iøvrigt inden for Byraadet Ønske fremme om at afslaa at modtage Gaven, idet der mellem Bøgerne fandtes nogle, som var skrevet af *Sophus Schandorph*. Resultatet blev dog, at man bekvemmede sig til at sige ja Tak. Denne Bogsamling sammen med Kommuneskolens Børnebogsamling, der var paa 182 Bind, blev anbragt i et af Skolens Klasseværelser, og Udlaanet begyndte. I Læseaaret 1896-97 var Udlaanet 3304 Bind, Byens Tilskud var 285 Kr., Statens 50, og Laanekontingentet androg 78 Kr. I Aarenes Løb er Folkebiblioteket vokset stærkt. Det har faaet sit særlige Lokale i Kommuneskolens Bygning, og Bogbestanden er i Læseaaret 1924-25 naaet op til 7390 Bind med et Udlaan paa 23748 Bind, Byens Tilskud har været 1800 Kr. + Lokale, Lys og Varme, Staten har ydet 1695 Kr., og Laanekontingentet, der er 20 Øre maanedlig, har været 967 Kr. Folkebiblioteket er aabent to Timer fire Gange om Ugen. Bibliotekar har Skoleinspektør *P. Petersen* været fra Folkebibliotekets Oprettelse til 1919. Fra 1919 til 1920

var Kommunelærer *Marius Larsen*, nu Helsinge, og fra 1920-24 Kommunelærer *O. C. Andersen* Bibliotekar. Siden Andersens Udnævnelse til Overlærer ved Nyhuse Skole har P. Petersen atter været Folkebibliotekets Leder. Paa Budgettet for 1925-26 har Hillerød Byraad opført en Bevilling paa 2000 Kr. til Indretning og Drift af en offentlig Læsestue i Forbindelse med Folkebiblioteket. Denne Læsestue aabnedes 1. Oktober 1925 og er aaben hver Søgnedags Aften, undtagen Lørdag, fra 7 til 9 samt i de 4 Gange 2 Timer, der er Udlaan i Folkebiblioteket.

Dagblade. Fra Hillerød udgaar tre Dagblade, og et fjerde har Kontor med Lokalredaktion i Byen. Det ældste Blad er *Frederiksborg Amtstidende*, der tidligere er omtalt Side 132.

Bladets Format var, da det begyndte at udkomme 1839, lille (ca. 20×27 cm), det kom kun een Gang om Ugen og kostede 1 Rdl. halvaarlig. Som Eksempler paa, hvad Bladet betød i Retning af at „befordre Almenvellet", kan nævnes, at det var her, der fremkom Planer til Oprettelsen af *Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse* (se S. 240-41) og af *Frederiksborg Amts Landboforening* (se S. 250-51). Efter Boghandler *I. Vosbein* redigerede Boghandler *Krog* Bladet, men han døde 1848, kun 37 Aar gammel. Der gik nu et halvandet Aars Tid med skiftende Redaktører, hvoraf skal nævnes Overlærer ved den lærde Skole *I. A. Ostermann*, der var stærkt politisk interesseret. Han tilhørte Højre Centrum, blev valgt ind i den grundlovgivende Rigsdag ved Valget den 5. Oktober 1848 og valgt som Medlem af Folketinget ved de tre paafølgende Folketingsvalg. I 1849 skete der noget afgørende i Bladets Historie. For det første blev Formatet større, og Bladet begyndte at udkomme to Gange om Ugen. Det var hidtil stadig blevet trykt i København, „paa Hurtigpresse hos I. G. Salomon." Men 1849 fik *Chr. Hanson*, der var født 1823 som Søn af Udgiveren af Roskilde Avis I. D. C. Hanson, Bevilling — det skulde til dengang — til at drive Bogtrykkeri i Hillerød, han overtager nu Trykningen af Bladet, og paa Frederiksborg Amtstidende for den 3. November 1849 læser man første Gang: „Frederiksborg. Trykt i Chr. Hansons Officin." Boghandler Krogs

Enke var efter sin Mands Død Udgiver af Bladet, Abonnement kostede 4 Mark 8 Skilling Kvartalet, men man fik ikke paa Landet Bladet bragt ind ad Døren som nu, nej, man maatte selv afhente Bladet. Det hedder da ogsaa i Bladet, at det kan „bestilles og afhentes ... i Esrom, Fredensborg, Frederikssund, Frederiksværk, Helsingør og Slangerup hos vedkommende sædvanlige Commisionairer." Først 1860 fik man Landpostbude, og der skulde gaa en rum Tid, før der blev saa mange af dem, at de kom rundt i alle Hjem.

Fra og med 2. Juli 1850 forandredes Bladets Titel til *Frederiksborg Amts Tidende og Adresseavis*, og samme Dag har det den Paaskrift, det skulde bære gennem mange Aar: „Dette Blad redigeres, trykkes og udgives ifølge kongelig allernaadigst Privilegium af *Chr. Hanson* i Frederiksborg".

Et Bladtrykkeri og et Redaktionskontor var dengang meget usammensatte Virksomheder. Bladets Redaktør maatte foruden at passe Trykkeriet ogsaa i det væsentlige besørge hele Redaktionen selv. Trykningen foregik paa Haandpresse, og det var et omstændeligt Arbejde. „Formen — det vil sige den færdige Sats — blev anbragt paa et Fundament og derefter med en Haandvalse trillet ind under en Jernplade; denne blev ved et Sving trykket ned over Formen, denne igen trillet ud og det trykte Papir taget af. Hele Oplaget maatte to Gange igennem Pressen. Saa skulde Bladene falses og var saa endelig færdig til Udsendelse."[17] Det kneb iøvrigt gennem en Aarrække at faa Bladet til at svare sig. Hele Familien maatte hjælpe til. Redaktørens Hustru Fru Vilhelmine Hanson stod i mange Aar Aften efter Aften og talte Aviser og pakkede dem ind, mens Børnene hjalp til, med hvad de kunde. Efter at Chr. Hanson havde haft Trykkeri forskellige Steder i Byen, købte han Rotwitts gamle Gaard paa Hjørnet af Torvet og Søndre Jernbanevej. *C. E. Rotwitt*, der var en fremragende Politiker, var født i Hillerød 1812, blev cand. jur. 1833, Prokurator i Thisted 1836, Højesteretsadvokat 1842 og Amtmand over Frederiksborg Amt 1855. Han købte Gaarden paa Torvet af Generalløjtnant Bardenfleth. Der blev Amtskontor i Bagbygningen, hvor

Amtstidende senere fik — og den Dag i Dag har — Trykkeri, mens Forhuset blev Amtmandens Privatbolig. Rotwitt nærede politiske Interesser og tilhørte Oppositionens venstre Fløj. 1849 var han valgt til Folketingsmand for Frederikssundskredsen, og han blev genvalgt til sin Død. 1853-59 var han Folketingets Formand og beklædte denne Stilling, saa han ogsaa vandt Modstandernes Anerkendelse. 1859 dannede han i Forstaaelse med Bondevennerne et Ministerium, men to Maaneder efter døde han 1860.

Fra 1863 havde Amtstidende til Huse i Rotwitts Gaard indtil 1921, da Redaktionen flyttedes over i Ejendommen i Kannikegade.

Fra 1850'erne udgik Amtstidende tre Gange ugentlig, og i 1860-erne blev det Dagblad. 1866 fik det Hurtigpresse, hvad der lettede Trykningen overordentlig. Chr. Hanson udgav og redigerede Bladet til 1893, da hans Søn Overretssagfører *I. Hanson* overtog det. Han ledede Bladet til 1915, da det gik over til et Aktieselskab med *Asger Karstensen* som Redaktør. Samme Aar fik Bladet flersidet Format. Efteraaret 1920 fratraadte Asger Karstensen, og i Foraaret 1921 overtog Bladets nuværende Redaktør *Henrik Anthonsen* (f. 1888 i Grejsdalen ved Vejle, Hill. 1921) Redaktionen. Henrik Anthonsen driver Bladet for egen Regning, idet han har forpagtet det for et vist Aaremaal. Bladet er Morgenblad med en Aftenudgave for Købstæder og forskellige Stationsbyer. Formand for Aktieselskabet er Folketingsmand, Købmand *Aksel B. Lange*, Frederikssund (f. 1875 i Frederikssund.)

Frederiksborg Amtstidende tilhørte i sin Tid Højre, nu Det konservative Folkeparti. Amtstidende fik imidlertid for over halvtreds Aar siden en Konkurrent, idet Venstrepolitikeren *C. Berg* (1829-91) stiftede *Frederiksborg Amts Avis*, der begyndte at udkomme 1. Oktober 1874 under Titelen „Frederiksborg Amts Avis Folkeblad for Nordsjælland". I Aaret 1876[18] bosatte C. Berg sig i Hillerød i den Ejendom, hvor Amtsavisen har Redaktion den Dag i Dag. Det vakte adskilligt Røre i den konservativt prægede By, at den kendte Venstrefører, om hvis Navn der stod Gny over hele Landet, slog sig ned her. C. Berg blev Medlem af Byraadet og satte i det hele, dels gennem sit nye Blad og dels gennem sin

personlige Fremtræden, sit Præg paa Byens og Amtets Liv. Der opstod her som andensteds bitre Kampe mellem Venstre og Højre, men Omtalen af dem ligger uden for nærværende Afhandlings Ramme. Da C. Berg 1884 forlod Hillerød for at tage Bopæl i København, skrev Hostrup til Afskedsfesten for Berg en Sang om Andemad, som begynder saaledes „Venner! hvor er vort Fædreland dog kønt", og hvis Slutning var følgende:

„Oprør vi priser ej — nej stop!
men Skaal for dem, som rører op!"

Den sidste Linje blev senere ændret til „men ære dem, som rører op,"[19] og dels i denne, dels i ovennævnte Form har Sangen gennem mange Aar været en yndet Sang i folkelige Kredse.

Naturligvis satte C. Berg sit Præg paa Frederiksborg Amts Avis, men det daglige redaktionelle Arbejde befattede han sig dog ikke med. Ansvarlig Redaktør var *H. V. Rasmussen* lige fra Bladets Begyndelse og til 1895, da han blev Redaktør af *Aarhus Amts Folkeblad*. Ledelsen af Bladet gik da over til Stifterens Søn *Sigurd Berg*, der var født 1868, og som havde været Medarbejder ved Bladet siden 1892. Sigurd Berg redigerede Amtsavisen, indtil han i 1905 blev Indenrigsminister. Fra 1892 til 1905 boede Sigurd Berg i Amtsavisens Ejendom i Hillerød. 1908 gik han af som Minister, og fra 1911 var han Bladets politiske Redaktør, indtil han i 1920 traadte ind i Ministeriet Neergaard — atter som Indenrigsminister. Denne Stilling beklædte han til sin Død 1921. Frederiksborg Amts Avis gik i Juli 1914 over fra Dagredaktion til Natredaktion og har fra den Tid været Morgenblad. 1922 fik Bladet flersidigt — moderne — Format. Bladet har to Redaktører, idet *Kr. Olsen* (f. paa Bogø, Præstø Amt, 1868, bosat i Hillerød 1901-5, i København 1905-13 og derefter atter i Hillerød) er ansvarlig for Forretningsførelsen, og *Laurids Hansen* (f. 1876 i Radby paa Fyn) er ansvarlig for Redaktionen. Laurids Hansen kom til Byen 1901 som Medredaktør af Bladet, ansvarlig Redaktør blev han Januar 1905, da Sigurd Berg blev Minister. Frederiksborg Amts Avis ejedes af Interessentskabet *De Bergske Blade*.

Det næste Dagblad, der oprettedes i Hillerød, er *Nordsjællands Venstreblad*, der stiftedes 1. April 1905 i Tilslutning til Det radikale Venstre. Bladet ejes af et Aktieselskab, oprettet af Egnens Befolkning. Aktieselskabets Formand er Overlærer *Carl Christensen*, Frederiksværk (f. 1863 i Aahøjrup paa Fyn). Bladet gik ved Verdenskrigens Begyndelse i 1914 over fra at være Aftenblad til at være Morgenblad. Dets Redaktør har fra Bladets Begyndelse været *Holger Bernild* (f. 1878 i Maribo, eksam. jur. 1900, Hill. 1905.)

Nordsjællands Socialdemokrat har Kontor i Hillerød, men trykkes i København. I Aaret 1900 begyndte *Socialdemokraten* at anvende sin Bagside til Provinsstof for Nordsjælland og andre Dele af Øerne. Dette udviklede sig videre, saa der 1911 begyndte at udkomme en selvstændig Provinsudgave af *Socialdemokraten* under Navn af *Nordsjællands Socialdemokrat.* Fra 1906 havde man haft Kontor i Hillerød, og de forskellige Repræsentanter har været nuværende Folketingsmand, Redaktør *Jens P. Larsen* (1906-15), *Leerbeck-Petersen* (1915-18) og Redaktør *Emil Petersen* (f. 1875 i Roskilde), der tiltraadte Marts 1918. Bladet har flersidet Format og udgaar som Morgenblad.

Af tidligere Blade skal nævnes følgende: *Frederiksborg Ugeblad*, redigeret og udgivet af *Jac. Steemann*, udkom fra 1859-65, trykt dels i København og dels i Frederikssund. *Dagblad for Frederiksborg Amt*, redigeret og udgivet af *Th. Rosenberg*, udgik fra 1867 til 1869. Det tryktes i Udgiverens Bogtrykkeri i Hillerød og var et folkeligt og frisindet Blad. Med Bladet fulgte *Underholdende Læsning*, et Ugeblad, som for en stor Del blev skrevet af *N. P. Wiwel*,[20] der var født i Grønholt 1818. Wiwel, der havde gaaet i Hillerød Borgerskole, var i en Aarrække Skriver paa Amtskontoret, 1855 blev han, der nogle Aar i Forvejen havde taget Lærereksamen, Lærer i Store Lyngby. Han har anonymt udgivet flere Bøger med nordsjællandske Emner, saaledes „Nordsjællandske Sagn og Fortællinger" (1856) og „Røde Ran" (1862). I „Underholdende Læsning" skrev han en lang Række Artikler „Optegnelser om Hillerød By og dens nærmeste Omegn i ældre og nyere Tid", et Arbejde der (fortsat i „Tillæg til *Søndagsbladet*", et Blad, Rosenberg udgav et Aar 1869-70)

baade har haft Betydning for Samtiden og som Kilde til nærværende Bog. — Fra 1871-74 udkom „Nordsjællands Tidende. Politisk, Nyheds og Avertissementsblad", redigeret af *C. Flint*, Helsingør, trykt og udgivet af Th. Rosenberg, Hillerød. Da Rosenberg ikke kunde slaa igennem i Nordsjælland,[21] og da C. Berg i Sommeren 1874 havde indledet Forhandlinger med Hillerødegnens Venstremænd om Oprettelse af et nyt Venstreblad, flyttede Rosenberg til Jylland, hvor han blev Redaktør af „Grenaa Folketidende".

1892-96 udkom *Frederiksborg Amts Dagblad*, der var udgivet af *Poul Richard* (ansvarlig Redaktør) og *C. Nordlunde*. Bladet, der blev trykt i Hillerød (et enkelt Aar i Helsingør), var konservativt og oprettet som Konkurrent til Frederiksborg Amtstidende.

Af *Museer* findes der to, hvoraf dog kun Nordsjællandsk Folkemuseum ligger paa Byens Grund, medens *Frederiksborg Slot*[22] ligger i Frederiksborg Slotssogn. Frederiksborg Slot er Statsejendom, og Statens stedlige Repræsentant er Slotsforvalter, Oberst, Kammerjunker *V. G. J. Lewald* (f. i Kongens Lyngby 1864, Slotsforvalter 1923). Efter Branden 1859 blev Slottet genopført ved Tilskud fra forskellig Side. Brygger, Kaptajn, Dr. phil. *J. C. Jacobsen* skænkede til Slottets indre Udstyrelse over en halv Million Kroner, desuden bekostede han Genopførelsen af Neptunbrønden og et Klokkespil med 27 Malmklokker. Den 25. Juni 1877 havde han udvirket kongelig Tilladelse til, at der blev oprettet *et nationalhistorisk Museum* i Slottets Lokaler. I Aaret 1878 blev de første Lokaler i Kongefløjen gjort færdige, og der blev givet offentlig Adgang til dem og til Kirken. Efterhaanden skred Arbejdet med den indre Udsmykning fremad, og i 1885 var Prinsessefløjen færdig, saa der nu foruden Kirken blev Adgang til Prinsessefløjen og de øvrige Værelser i Kongefløjen. Siden er Museet stadig blevet udvidet, saa det nu fylder ca. 70 Værelser, Museets Samlinger af Malerier, Tegninger og Billedhuggerarbejder udgør ca. 2800 Numre, Møblerne ca. 2500 Numre. Det nationalhistoriske Museums Maal er „at danne et Hjemsted for vækkende og mere omfattende Fremstillinger af fædrelandshistoriske Minder fra Kristendommens Indførelse til den nyere Tid." Museets Sam-

linger forøges stadig, saavel hvad angaar den ældre som den allernyeste Tid. Midlerne til de store Indkøb skaffes foruden ved Entre gennem Carlsbergfondets store aarlige Tilskud. Det nationalhistoriske Museum danner den ene af Carlsbergfondets tre Afdelinger og ejes af dette Fond. Museumsbestyrelsen bestaar af Greve *F. Brockenhuus-Schack*, der er Formand, fhv. Rigsarkivar, Dr. phil. *Kr. Erslev* og Museumsdirektør Dr. phil. *M. Mackeprang*. Museets Ledelse besørges af Museumsinspektør, Arkitekt *V. Holck* (f. i København 1856, Afgang fra Kunstakademiet som Arkitekt 1881, Museumsinspektør 1885) og Museumsinspektør *Otto Andrup* (f. i Randers 1883, mag. art. 1909, Museumsinspektør 1916). — Det nationalhistoriske Museum besøges af et meget stort Antal Turister fra Ind- og Udland. 1924-25 har Antallet af besøgende været 82 446 Personer.

Nordsjællandsk Folkemuseum, der ligger paa Jægerbakken, bestaar af et trelænget Husmandssted, som 1924 blev flyttet hertil fra Laugø i Helsinge Sogn, hvor det har staaet siden Udskiftningstiden sidst i det 18. Aarhundrede. Bygningerne danner et typisk nordsjællandsk Husmands- og Landhaandværkerhjem[23] og er nu udstyrede som et Hjem i gamle Dage. Bygningen er skænket af Sognefoged Christoffer Larsen, Tofte, og alt Inventar paa ganske enkelte Undtagelser nær af forskellige Nordsjællændere. Nordsjællandsk Folkemuseum, der indviedes den 2. April 1925, er stiftet af *Nordsjællandsk Museumsforening*, der oprettedes 1922. Foreningen har spredt over Amtet omtrent 2000 Medlemmer, og den har som Gaver modtaget ca. 3000 Numre, hvoraf Størstedelen foreløbig er magasinerede. Museet har i det første Halvaar, det har været aabent, været besøgt af over 7000 Mennesker. Museumsforeningens Formand er Forfatter, Højskolelærer *Anders Uhrskov* (f. 1881 i Tørring ved Horsens, Lærereksamen 1902), Næstformand Sparekassedirektør, Gaardejer *J. P. Bjellekjær* og Kasserer Arkitekt, Forstander *M. P. Madsen*.

Af *Mindesmærker* har Byen forskellige. Vi kan gaa en Tur gennem Byen og se paa dem, efter som vi træffer dem. Paa Præstegaarden i Kannikegade har *Frederiksborg Amts historiske Samfund*

i Muren over Døren 1922 ladet indsætte en Mindetavle for Biskop *Hersleb*. Tavlen bærer følgende Indskrift:

HER BOEDE
PRÆSTEN PEDER HERSLEB
FRA 1718 TIL 1724
HAN VAR FATTIGES VELGØRER
SYGES HJÆLPER
SKOLEBØRNS TALSMAND

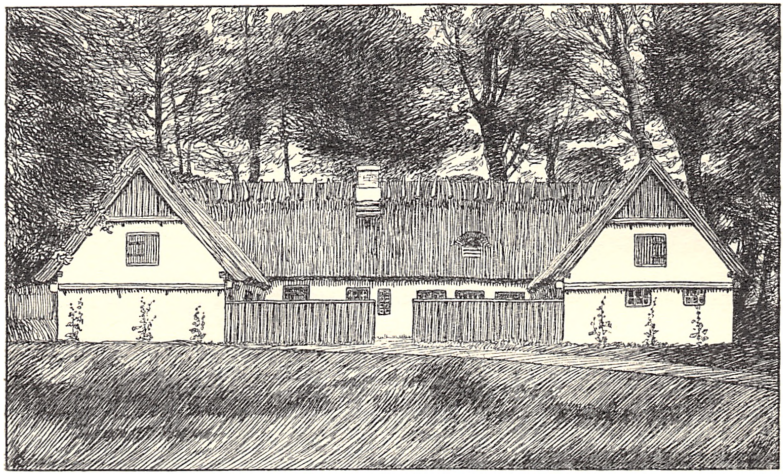

NORDSJÆLLANDSK FOLKEMUSEUM
(Det gamle Husmandssted)

Vi gaar videre ned over Torvet, neden for hvilket der ved Slotssøen staar et Monument for *Frederik VII*, afsløret $^{6}/_{10}$ 1880. Monumentet er tegnet af V. Dahlerup, og Statuen, der hviler paa en høj Stensokkel, er af V. Bissen. Sokkelens Forside bærer følgende Indskrift:

HER VAR HANS HJEM, DA DEN NYE DAG
I DANMARK FØDTES MED TORDENBRAG
DA FOLKET VAAGNEDE MED SIN DROT
OG VAAGNEDE DERFOR SUNDT OG GODT
HER STAAR HAN OG MINDER OM GODE AAR
GUD GIVE SOMMER SOM HAN GAV VAAR!

Paa venstre Side:

FOLKETS KJÆRLIGHED MIN STYRKE,
21 JANUAR 1848.
5 JUNI 1849.

Paa højre Side:

6 OCTOBER 1808
15 NOVEMBER 1863

DETTE MINDE REJSTES HAM
AF MÆND OG KVINDER
I FREDERIKSBORG AMT
1880

I Slotsgade 23 (Slagtermester Mogensens Ejendom) har *Hillerød Turistforening* 1910 indsat en Tavle af sort Marmor med følgende Indskrift:

HER BOEDE
SPROGFORSKEREN
JOHAN NICOLAJ MADVIG
I SIN SKOLETID
1817—20

„FORDI VI ERE FÆRRE,
ERE VI IKKE RINGERE."[24]

I den nederste Del af Slotsgade paa en Grønning ud mod Søen staar der ved Indkørselen til Slottet en Mindesten for *C. Hostrup*. Stenen, der er af Granit og hugget af Niels Skovgaard, bærer følgende Indskrift:

Til Minde om Digteren
C. Hostrup
Præst i Hillerød 1862-1881.

Grønnes kun — se det er Sagen,
leve med og være vaagen,
leve kort Tid eller længe,
blot vi lyser op i Taagen!

Vi gaar en Tur gennem Indelukket og træffer i Christian IV.s Alle paa en Sten, hvori der er udhugget et Sæde, og om hvilket Sagnet beretter, at Christian IV. sad paa den og udbetalte Dag-

HOSTRUPS MONUMENT

løn til sine Arbejdere, da han opførte Frederiksborg Slot. Stenen, hvis Forside bærer Christian IV.s Navnetræk samt Aarstallet 1628, har imidlertid en mere dyster Historie, idet den er lagt til „evig Gedechtniis" om det endelige Brud mellem Kongen og hans Hustru Kirsten Munk.

Christian IV. siger selv herom: „der det nu blev Dag, da forføiede jeg mig strax ud i Dyrehaven og ledte en Kampesteen ud, som jeg lod lægge samme Formiddag ved Veien, naar man gaaer fra Stalden henad Ladegaarden, udi hvilken jeg siden lod hugge et Sæde med Dag og Dato, naar den kom der at ligge."[25]

I den højere beliggende Del af Indelukket, oppe bag Troldhatten, finder vi paa *Fredspladsen* en Natursten med følgende Indskrift:

REJST AF KVINDER
5 JUNI 1915

MAND OG KVINDE — BEGGE LIGE
GIVER LOV I DANMARKS RIGE.

I Slotshaven staar et Monument til Minde om en af Bondefrigørelsens Hovedmænd Grev *Chr. D. F. Reventlow*. Mindesmærket blev afsløret $^{15}/_{8}$ 1888 paa 100-Aarsdagen for den Dag, da Grev Reventlow paa Slottet overrakte 15 Bønder fra Frederiksborg og Kronborg Amter Arvefæsteskøde paa deres Gaarde. Mindestøtten bestaar af en Obelisk, paa hvis Forside er anbragt en Portrætmedaljon med Indskriften: *Christian D. F. Reventlow 1788-1888.*

Ved Støttens Fod ser man i Bronce Frihedens Genius med en Fakkel i Haanden og med et sønderbrudt Aag liggende for hans Fødder. Paa Stenens Bagside staar følgende Indskrift:

STATSMINISTER
CHRISTIAN DITLEV FREDERIK
GREVE AF REVENTLOW
GJENNEMFØRTE
STØTTET AF HØISINDEDE FÆLLER
BONDESTANDENS FRIGJØRELSE
FOR STAVNSBAANDET
1788

Paa Foden:

EN TAKNEMMELIG EFTERSLÆGT
REJSTE HAM DETTE MINDE
VED HUNDREDAARSFESTEN 1888

Paa venstre Side:

VI VIL SKRIVE I SAND
HVAD DE GAMLE LED
MEN I STEN HANS NAVN
SOM FOR FRIHED STRED.

Paa højre Side:

FRIHEDSTRÆETS UNGE STAMME
GAV HAN KRAFTIG ROD
SAND OPLYSNINGS DYBE KILDE
GROV HAN VED DETS FOD.

Det yngste Mindesmærke findes paa Jægerbakken i Hjørnet mellem Københavnsvej og Helsingørsgade. Dette Mindesmærke (afsløret $^{3}/_{7}$ 1925) bestaar af en Sten af bornholmsk Granit, rejst for Politikeren *Sigurd Berg*, hvis Portrætmedaljon (af Rasmus Andersen) er anbragt paa Stenen. Mindestenen bærer følgende Indskrift:

INDENRIGSMINISTER
SIGURD BERG
1868—1921

VENNER SATTE STENEN

I denne Forbindelse vil vi omtale *Hillerød Kirkegaard*,[26] hvor de fleste Mindesmærker findes. Kirkegaarden er 2,5 ha og blev taget i Brug 1830. *Ligkapellet* er opført 1874, udvidet 1894, men ved større Begravelser for lille. Paa Kirkegaarden findes der et Granitmonument over de tre Haandværkere, der satte Livet til ved Slottets Brand 1859. I en Fællesgrav hviler otte Mennesker, der blev dræbt ved Hørfabrikkens Eksplosion 1873. Af kendte Mænd hviler paa Hillerød Kirkegaard bl. a. Landskabsmalerne *Gotfred Rump* (f. i Hill. 1816, d. sammesteds 1880) og *Thorvald Niss* (1842-1905) samt Politikeren *Lars Dinesen* (f. 1838, Folketingsmand i Hillerødkredsen 1873-1913, d. 1914), over hvem der

1916 er rejst et Monument med Portrætmedaljon (Billedhugger Bentsen-Petersen).

Banker og Sparekasser. Det ældste Pengeinstitut i Hillerød er *Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse,*[27] der har over firs Aars Virksomhed bag sig, idet den er oprettet 18. Januar 1842. Mens de to Banker Hillerød og Omegns Bank og Hillerød Landbobank tilhører den nyere Tid, saa tilhører altsaa Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse Historien, og det vil kaste adskilligt Lys over Datidens økonomiske Forhold at give dens Stiftelse og Udvikling en nøjere Omtale. Initiativet til Sparekassens Stiftelse skyldes en Række Borgere, nemlig Amtmand Grev *Knuth,* Amtsforvalter Kammerraad *Poulsen,* Kammerraad *Madsen,* Brænderiejer *Borregaard,* Amtstuefuldmægtig *Krog* og Boghandler *Vosbein.* Disse Mænd indbød 1841 en Del Mænd fra Amtets forskellige Egne til et Møde om Sagen, og man vedtog da at oprette en Spare- og Laanekasse for Frederiksborg Amt.

Et Nutidsmenneske vil faa et levende Indtryk af, hvor enkelt og usammensat Pengevæsenet var her i Nordsjælland for godt et Par Menneskealdre siden, ved at læse Hovedpunkterne i Lovene for Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasses Virksomhed. Disse Hovedpunkter var følgende:

1. Indskud modtages fra 32 Sk.

2. Interessenterne erholde som Bevis for deres Fordring paa Kassen Kontrabøger, lydende paa deres Navn.

3. Om Interessenterne eller deres Indskud maa ingen Uvedkommende meddeles Underretning.

4. Indskud modtages og Tilbagebetaling sker en Gang maanedlig.

5. Renten beregnes indtil videre med $3^1/_8$ pCt., og begynder, naar et Indskud er 4 Rdl. Den beregnes fra den 11te i den paafølgende Maaned efter at Indskuddet er sket.

6. Renten udbetales i de sædvanlige Terminer. Naar den ikke hæves, lægges den til Kapitalen, og bærer altsaa Rentes Rente.

7. Et Reservefond dannes af Kassens Overskud.

8. Summer indtil 20 Rdl. udbetales uden Opsigelse, fra 20-500

Rdl. efter 1 Maaneds Opsigelse og Summer over 500 Rdl. efter 1/4 Aars Opsigelse.

9. En lønnet Bogholder ansættes. Han aflægger aarlig Regnskab, der efter at være revideret og decideret bringes til almindelig Kundskab ved Trykken.

10. Generalforsamlinger kunne sammenkaldes.

11. Kassens Bestyrelse betros en Direktion af 7 Medlemmer, der overtage Forretningerne uden nogensomhelst Godtgjørelse.

12. Naar Afgang i Direktionen finder Sted ere de øvrige Direktører berettigede til i den Afgaaedes Sted at vælge en ny Direktør.

Til Direktører valgtes Kammerraad *Madsen*, Kammerraad *Poulsen*, Proprietær *David* til Rungstedgaard, Stutmester *Hornemann*, Amtsforvalter *Fasting*, Brænderiejer *Borregaard* og Amtstuefuldmægtig *Krog*. Den sidste overtog Posten som Bogholder.

I omtrent tredive Aar var Forretningsgangen i det væsentlige uforandret. 1863 fik Sparekassen et Kontor i Frederikssund, der ligesom Hovedkontoret i Hillerød kun var aabent for Indskud og Uddrag een Gang om Maaneden. Dette kunde man dog, efterhaanden som Sparekassen voksede, ikke nøjes med. 1868 nedsattes et Udvalg, der skulde overveje mulige Reformer. Resultatet blev, at Direktionen i 1872 vedtog at opføre en Bygning — hidtil havde man nøjedes med lejede Lokaler — til Brug for Sparekassen og at afholde *2 Møder* ugentlig for Indskud og Uddrag. Arkitekt *Abrahams* tegnede den nye Bygning, der blev taget i Brug 1873. Denne Bygning eksisterer iøvrigt endnu, det er *Gutenberghus*, Slotsgade Nr. 48, som ejes af Bogtrykker *Pallesen*. I Aaret 1884 gjorde man det store Spring at holde aabent hver Dag, dog kun fra 11-12, undtagen Torve- og Markedsdage, da der var aabent fra 10-12. Sparekassen udvidede sig stadig, og foruden i Frederikssund blev der efterhaanden ogsaa holdt Kontordage andre Steder, saaledes i Græsted, Helsinge og Birkerød. Som Aarene gik, blev Lokaliteterne i Hillerød for smaa, og man besluttede da at bygge en ny Sparekassebygning. Denne blev paabegyndt 1898 og blev under Ledelse af Arkitekt *V. Holck* opført, saa den kunde

tages i Brug i Aaret 1900. Sparekassens Vækst er stadig blevet fortsat. Foruden i Frederikssund, Græsted, Helsinge og Birkerød er der blevet oprettet Filialer i Fredensborg, Gilleleje, Lillerød og Slangerup.

Det bedste Indtryk af Sparekassens Vækst faar man ved at betragte dens Indskudskapital, hvoraf en Oversigt gives her:

1842.....	49 208	Kr.
1846.....	187 126	-
1851.....	197 732	-
1856.....	627 268	-
1861.....	1 435 586	-
1866.....	1 769 804	-
1871.....	2 142 156	-
1876.....	4 234 861	.
1881.....	5 131 549	-
1886.....	7 060 683	-
1891.....	8 462 371	-
1896.....	9 671 868	-
1901.....	10 888 170	-
1906.....	15 859 507	-
1911.....	19 070 621	-
1916.....	23 897 900	-
1921.....	38 009 815	-

For Tiden ($^{31}/_{3}$ 1925) er Indskudskapitalen 44 450 145 Kr., og Reservefonden udgør 2 473 267 Kr.

Som ovenfor anført kunde man ikke hæve mere end 20 Rdl. uden Opsigelse. Da der var Sparere, som ikke følte sig tilfredsstillet ved denne Bestemmelse, besluttede Sparekassen 1872 at oprette en Afdeling (Afd. B), der med en lavere Rentefod gav større Raadighed over den indskudte Kapital. 1878 blev der aabnet en tredie Afdeling (Afd. C) for Beløb, der kun kunde hæves med $^{1}/_{2}$ Aars Varsel. Denne Afdeling gav til Gengæld en lidt højere Rente. Den almindelige Rente var oprindelig $3^{1}/_{8}$ pCt. 1856 blev den forhøjet til $3^{1}/_{2}$ pCt. og 1858 til 4 pCt. Af Indskud

i Afdeling B beregnedes fra først af 3⁴/₅ pCt. i Rente og i Afdeling C 4¹/₄ pCt. Ved den almindelige Dalen af Rentefoden i 1886 blev Renten i Afd. A nedsat fra 4 pCt. til 3³/₅ og 1889 yderligere til 3¹/₂ pCt. Samtidig nedsattes Renten i Afd. B til 2 pCt. Afd. C var allerede 1881 blevet lukket. I de senere Aar er Renten steget, for Tiden er Sparekassens almindelige Indlaansrente 4¹/₂ pCt., for Indskud paa 3 Maaneders Opsigelse ydes 5 pCt. Rente.

Den indskudte Kapital er i det væsentligste benyttet til Udlaan mod Prioritet i faste Ejendomme, mod Kommuners Garanti (i de senere Aartier ogsaa til Andelsselskaber), mod Selvskyldnerkaution eller mod haandfaaet Pant. Det har været Sparekassens Princip at tage ligeligt Hensyn til Sparer og Laantager. Hvorledes Sparekassen fordeler sine Midler paa de forskellige Arter af Laan, kan ses ved Undersøgelsen af et tilfældig valgt Aar. Vi vælger 1906. Den indskudte Kapital er det Aar knap 16 Millioner, heraf er anbragt mod Pant i Landejendomme 9 823 229 Kr. og mod Pant i Købstadejendomme 1 824 954 Kr. Renten af disse Prioritetslaan blev paa den nævnte Tid holdt paa 4¹/₄ pCt., d. v. s. ¹/₄ pCt. over Indlaansrenten, hvilken Fortjeneste netop dækkede Kassens Udgifter til Administration. I Kautionslaan var anbragt 508 029 Kr., mod Haandpant 169 872 Kr. og som Kommunelaan 501 526 Kr. Resten af Indlaansbeløbet var Kassebeholdning, eller det var anbragt i Obligationer m. v.

Endnu skal nævnes et Par andre Virksomheder, som Sparekassen i Tidens Løb har taget op. 1863 besluttede Generalforsamlingen at anvende en Del af Kassens Overskud til „Understøttelser for værdige og trængende Enker og ugifte Kvinder". Hertil anvendtes i en Aarrække ca. 2000 Kr. aarlig. I Aaret 1873 besluttede Generalforsamlingen at anvende indtil 2000 Kr. aarlig „til saadanne for Landet og Amtet nyttige Foranstaltningers Fremme som den finder Anledning til at støtte." Ogsaa paa dette Omraade har Sparekassen ydet betydelige Understøttelser. Paa Regnskabet 1921-22 er der opført Beløb paa henholdsvis 1300 og 3793 Kr. til de nævnte Formaal. Paa Regnskabet 1923-24 er der til „almennyttige og velgørende Formaal" ansat 10 000 Kr.

Det er saaledes en baade smuk og nyttig Virksomhed, Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse har udfoldet i de mere end firs Aar, den har eksisteret.

Sparekassen ledes nu af et Tilsynsraad og en Direktion. Tilsynsraadet bestaar af ni Medlemmer med Stiftamtmand, Kammerherre *R. Howard Grøn* som Formand. Direktionen bestaar af to, nemlig Sparekassedirektør *A. Steglich* (f. 1845 i København, bosat i Hillerød 1873, drev Isenkramforretning 1873-1916, Sparekassedirektør fra 1897) og Sparekassedirektør, Amtsraadsmedlem *J. P. Bjellekjær* (f. 1862 i Søsum, Gaardejer sammesteds 1896, Medlem af Sparekassens Bestyrelse 1908, Formand for samme 1916, administrerende Direktør 1921).

I Aaret 1856 stiftedes *Den sjællandske Bondestands Sparekasse*, der, som Navnet viser, skulde omfatte hele Sjælland. Ti Aar efter sin Stiftelse, i Aaret 1866, fik denne Sparekasse Kontorsted i Hillerød. Kontordagsbestyrer var Købmand *F. C. Willerup*, der drev Købmandshandel i sin Ejendom Torvet Nr. 9 og her samtidig varetog Sparekassens Forretninger. 1908 standsede Bondestandens Sparekasse paa Grund af Alberti-Kraket, men 1909 aabnedes den paany, den har nu Lokale Slotsgade Nr. 26, og Kontorbestyrer er fra 1909 Ølhandler *Chr. E. Larsen* (f. i Sigerslevøster 1863, bosat i Hillerød som Beværter 1888, Ølhandler siden 1894). Den stedlige Indskudskapital udgør ca. $3^1/_2$ Mill. Kroner.

Da Sparekasser ikke maa drive Bankvirksomhed, fik man, efterhaanden som det økonomiske Liv udviklede sig, Trang til en Bank, hvor Vekselomsætning og andre særlige Bankforretninger kunde finde Sted. I Aaret 1898 stiftedes da Aktieselskabet *Hillerød og Omegns Bank*, som begyndte sin Virksomhed den 12. August samme Aar. Aktiekapitalen var 57 600 Kr. Banken lededes af et Bankraad og en Direktion. Bankraadet bestod af tolv Mænd, seks fra Byen og seks fra Landet. Dette Antal er senere udvidet til otte plus otte. Den oprindelige Direktion bestod af Købmand *Chr. Aabye*, Etatsraad, Postmester *Dencker*, Mægler *A. Berg* og Murmester *Chr. Svendsen*. Formand for Bankraadet var Birkedommer *Neumann* indtil 1922, da han rejste fra Byen. Banken

begyndte sin Virksomhed i Slotsgade 33, men flyttede 1908 ind i den af Tømrermester *Milner* opførte store Bygning paa Torvet, *Bankbygningen*, som den kaldes. Bankens Virksomhed er efterhaanden vokset stærkt, Aktiekapitalen er udvidet flere Gange, saa den nu andrager en Million Kroner. Der er oprettet Filialer i Græsted, Fredensborg og sidst i Skævinge. Det bedste Indtryk af Virksomhedens Vækst faar man iøvrigt af nedenstaaende Oversigt. Det kan bemærkes, at Delcrederefonden er at betragte som en Art Forreserve, der skal imødegaa Tab forud for Reservefonden. Disse to Fonds udgør altsaa tilsammen Bankens samlede Reserver.

	Aktie-kapital	Indlaan, Folio og Konto-Kurant	Reserve-fond	Delcredere-fond	Overskud	Ud-bytte
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	%
1899	57 600	374 633	625	0	4 676	5½
1903	100 000	1 379 819	10 000	9 500	17 376	6
1908	250 000	2 977 709	46 000	32 500	33 327	6½
1913	250 000	3 902 192	75 000	33 500	32 037	6
1914	250 000	4 074 536	80 000	33 538	37 882	6
1915	250 000	4 828 437	90 000	33 538	50 429	7
1916	250 000	6 670 136	115 000	38 674	120 737	12
1917	250 000	8 280 631	140 000	38 674	103 480	10
1918	500 000	11 037 730	200 000	38 674	175 279	10
1919	1 000 000	12 399 007	300 000	38 674	157 329	10
1920	1 000 000	13 190 622	330 000	58 674	243 864	10
1921	1 000 000	12 648 907	350 000	154 236	241 885	10
1922	1 000 000	11 264 487	375 000	200 000	185 004	8
1923	1 000 000	10 775 819	410 000	235 000	187 530	8
1924	1 000 000	10 407 918	435 000	235 000	189 200	10

I Rente af Indskud paa Bankbog yder Banken for Tiden 4½ pCt. paa almindelige Vilkaar, 5 pCt. mod 3 Maaneders Opsigelse og 5½ pCt. mod 6 Maaneders Opsigelse. Bankraadets Formand er Teglværksejer *H. Clausen* (f. 1873 paa Teglværket i Gadevang, mangeaarig Næstformand for Hillerød og Omegns Bank, Formand fra 1923). Næstformand er Amtsfuldmægtig *C. Andersen* (f. i Vejle 1885, cand. jur. 1909, Fuldmægtig ved Frederiksborg

Amt 1911, Skolefondskasserer 1918). Bankens Direktion har i en længere Aarrække bestaaet af *N. Abrahamsen* (f. i Greve ved Roskilde 1854, Urmager og Guldsmed i Hillerød fra 1877 til 1914, Medlem af Byraadet i 11 Aar, Bankdirektør 1915, død 1925), *Viggo C. Lewinsky* (f. i Roskilde 1855, Kommis i Hillerød 1876, etablerede sig som Købmand 1880, drev fra 1893 tillige Trælasthandel, afstod Købmandshandelen til nuværende Grosserer *Valdemar Jensen* og 1920 Trælasthandelen til sin Søn *Th. Lewinsky*, Byraadsmedlem i 21 Aar, Bankdirektør 1915), samt den administrerende Direktør *J. Chr. Petersen* (f. 1868 i Frederiksværk, Bankbogholder i Hillerød og Omegns Bank 1898, Direktør 1918).

Det yngste Pengeinstitut i Hillerød er *Hillerød Landbobank*, som stiftedes den 22. Oktober 1917 og aabnedes 1. November s. A. i Slotsgade Nr. 35. Aktiekapitalen var 200 000 Kr., men er senere fordoblet. Banken ledes af et Repræsentantskab paa tolv Medlemmer, Formand er fhv. Proprietær *P. Nielsen*, Røtting, Lillerød (f. 1846 i Store Røttinge ved Præstø), Næstformand Købmand *Jens Pedersen*, Hillerød (f. 1872 i Hasselager ved Aarhus, bosat i Hillerød 1899, Købmand siden 1900). Administrerende Direktør er *Valdemar Stigaard* (f. 1887 i Varde, Direktør for Hillerød Landbobank fra dens Oprettelse 1917). Banken har oprettet Filialer i Lillerød og Slangerup; af Indskud giver den for Tiden 4½ pCt. paa almindelige Vilkaar, 5 pCt. paa 3 Maaneders Opsigelse og 5½ paa 6.

Udførligere Oplysning om Bankens Udvikling i de forløbne Aar vil man faa gennem nedenstaaende Oversigt.

	Aktie-kapital	Reservefond		Indlaan og Folio		Overskud		Udbytte i %
1918	200 000	2 578	80	975 032	18	17 195	32	6
1919	400 000	15 098	88	1 113 360	66	38 608	26	7
1920	400 000	25 512	15	1 449 919	90	53 717	80	8
1921	400 000	31 958	75	1 262 313	16	45 780	96	6
1922	400 000	40 000	00	1 226 740	23	40 463	14	6
1923	400 000	50 000	00	1 410 684	51	49 098	69	7
1924	400 000	60 000	00	1 511 382	03	48 424	87	7

Af industrielle Virksomheder skal nævnes de største og ældste.

Frederiksborg Slotsmølle hørte tidligere til Frederiksborg Slot. Der var en hollandsk Vindmølle samt en Vandmølle, der havde Forpligtelse til at tage Vandet fra Slotssøen og flere andre Søer. Møllen, der er Dampmølle, har i Aarenes Løb haft forskellige Ejere, men gik 1906 over til *Aktieselskabet Dampmøllerne Alliance*, der tillige ejer Køge Dampmølle. Frederiksborg Slotsmølle beskæftiger 12-20 Mand.

Christians Mølle er opført som Vejr- og Hestemølle af Møller Erlandsen paa Holmegaardens Mark og kaldtes Erlandsens Mølle. Ved Christian VIII.s Kroning i Slotskirken var dens Vinger illuminerede, hvorefter den fik Tilladelse til at bære Navnet Christians Mølle. Et Par Aar efter brændte den. 1859 blev den opført paa dens nuværende Plads, senere indrettet som Dampmølle, Bageri oprettet. 1923 blev Vindmøllen nedbrudt, men Dampmøllen og Bageri fortsættes. Den nuværende Ejer er G. Piper, Lyngby.

Hillerød Savværk er grundlagt 1867 af Kaptajn *Petersen*, og dets Formaal var at forarbejde Gavntræproduktionen i de nordsjællandske Skove og drive Forretning med Brænde. I Aarenes Løb er Forretningen med Gavntræ blevet langt den overvejende og da navnlig Salg af Bygningstømmer og Træmaterialer til Jord- og Vandbygningsarbejder. I 1917 overgik Virksomheden i Hillerød sammen med en tilsvarende Fabrik i København til et Aktieselskab. Hillerød Savværk beskæftiger ca. 60 Mand, Direktør er *A. Kornerup* (f. i Hill. 1868, Forstkandidat 1891, sammen med Adolph Gegner Indehaver af Savværket 1892, sammen med Johan Simonsen adm. Direktør for Aktieselskabet 1917).

1868 grundlagde Kancelliraad *Chr. L. Weitzmann* en Fabrik for naturvidenskabelige Læremidler under Firma *C. Weitzmanns Etablissement*. Firmaet har navnlig beskæftiget sig med Fremstillingen af fysiske Modeller til Brug ved Skoleundervisning, men det forhandler ogsaa zoologiske Præparater. Firmaet har haft Leverancer til Sverrig, Norge, Finland, Rusland, ja, saa langt bort som til Kina. Efter Grundlæggerens Død 1909 overgik Firmaet Aaret efter til hans Søn *Carl Johan Weitzmann* (f. 1875 i Hill.)

Hillerød Barnevogns- og Trævarefabrik oprettedes 1876, den beskæftiger ca. 30 Mennesker og har foruden Salg til Indlandet drevet Eksport til Norge, Sverrig og Island. Indehaver er siden 1919 *Aage Eickhoff* (f. i København 1884, Hill. 1919).

Hillerød Jernstøberi grundlagdes den 31. Oktober 1877 af *P. Nielsen* (Navneforandring til *Nordsten*), der som Søn af en Smedemester i Rørbæk i sit Fædrenehjem begyndte en lille Forretning med Tærskemaskiner og Hakkelsemaskiner. Forretningen voksede, og 1877 flyttede P. Nordsten sin Virksomhed til Hillerød, hvor han begyndte med 12 Mand. P. Nordsten konstruerede forskellige nye Maskiner, hvorpaa han tog Patent, saaledes bl. a. en Bredsaamaskine og et selvrensende Tærskeværk. Fabrikaterne vandt megen Udbredelse saavel i Ud- som Indland. Som et Eksempel kan nævnes, at Fabrikken 1911 fra Italien modtog en Bestilling paa ca. 50 Tærskeværker. Ved Udstillinger blev der i Aarenes Løb tildelt P. Nordsten over hundrede Guld- og Sølvmedaljer samt Hædersdiplomer i Ind- og Udland, saaledes kan nævnes Guldmedalje ved Verdensudstillingen i Paris 1900 og højeste Anerkendelse, Grand Prix, ved Verdensudstillingen i Bryssel 1910. Virksomheden har beskæftiget indtil 200 Mennesker. P. Nordsten, der var født 1840, døde 1918, hvorefter Hillerød Jernstøberi fortsættes af hans Søn Ingeniør *Milton Nordsten* (f. 1883 i Hill., cand. polyt. 1908).

O. Hansens Maskinfabrik oprettedes 1884. Fabrikken fremstiller alle Landbrugsmaskiner, i Særdeleshed Tærskeværker og Halmpressere, og beskæftiger ca. 50 Mand. Ejeren *O. Hansen* afhændede 1924 Fabrikken til Generalkonsul *J. C. Poulsen* (f. i Københ. 1870, Kompagnon i Firmaet 1918, Eneindehaver 1924, Hill. 1924).

I 1895 oprettede *Hans Hviid* (f. i Lundforlund ved Slagelse 1869, Hill. 1895) en *Maskin- og Motorfabrik* i Hillerød, og Mandskabet var til at begynde med Hans Hviid og en Lærling. Virksomheden voksede imidlertid godt, 5 Aar efter kunde han bygge sig en Fabriksbygning. Virksomhedens Speciale var Lokomotivreparationer, senere Fabrikation af Smedejernskakkelovne og forskellige Motorer m. m. Fabrikken modtog i Aarenes Løb ved Ud-

stillinger en Række Anerkendelser, saaledes Guldmedalje ved Jubilæumsudstillingen i Landskrona 1913. Fabrikken beskæftiger nu 25-30 Mand.

En anden større Virksomhed er *Hillerød Andelssvineslagteri*, oprettet som Privatslagteri 1896, Andelsslagteri 1913. Andelsselskabets første Formand var Proprietær *P. Nielsen*, dets nuværende Gaardejer *H. P. Jørgensen*, Frerslev (f. i Kollerød 1870, Formand for Slagteriet 1919). Slagteriet begyndte med 700-800 Andelshavere og har nu op mod 2 000. Det slagter aarlig ca. 25 000 Svin, hvoraf en Del sælges i dets tre Udsalg, to i Hillerød og et i Fredensborg. Direktør til 1. Jan. 1924 var *Thorsen Nørgaard* (f. i Thingstrup ved Thisted 1876, Hill. 1913) og derefter *H. O. Hansen* (f. i Glostrup 1895). Andelsslagteriet beskæftiger ca. 35 Mennesker.

Af andre industrielle Virksomheder findes her to Margarinefabrikker, en Mineralvandsfabrik, flere Maskinværksteder, Maskinsnedkerier, 6 Bogtrykkerier m. v.

Handel, Haandværk og Industri er Byens Hovederhverv, Industrien er omtalt, i det følgende skal nævnes de Forretninger[28] inden for Handel og Haandværk, der er grundlagt før 1870. *P. C. Hansen*, Rebslageri og Købmandsforretning, er grundlagt 1729, idet en vis Lars Rebslager i det Aar begyndte en Rebslagerforretning, der har været i Slægtens Eje siden, *P. C. Hansen* overdrog 1890 Forretningen til sin Søn *Vilhelm Hansen*, der 1900 udvidede Virksomheden med Isenkramforretning. 1792 oprettedes *Hillerød Apotek*, hvis nuværende Indehaver *L. V. Lintrup* overtog Apoteket 1894. *I. C. Budde*, Bageri, er grundl. 1822 af *A. I. Budde* og er siden gaaet i Arv fra Fader til Søn. *Soland N. F. Skogstad*, Blikkenslager- Gas- og Vandmesterforretning, er grundl. 1826 af Nordmanden *Soland Olsen Skogstad*, 1900 overtaget af hans Sønnesøn *Soland N. F. Skogstad. Valdemar Erslev*, blandet Korn- og Foderstofforretning, grundl. af *J. S. Aabye* 1834, ejes siden 1918 af Valdemar Erslev. *Joh. H. Bruhn*, blandet Købmandsforretning, grundl. 1838 af Johan Hendrik Bruhn, Indehaver siden 1904 er ovennævntes Sønnedatter *Elisabeth Bruhn. F. Hertz Boghandel* er grundl. 1839 af *Fischer Hertz*, 1917 overtog *Hans Tofte* Forretningen.

Knud Poulsen, Bog- og Papirhandel, grundl. 1839 af *J. J. Vosbein*, overtaget af Knud Poulsen 1903. *Julius Larsen & Søn* og *P. Julius Larsen* er grundlagt o. 1840 som Træsko- og Tøffelmageri, siden udvidet til at omfatte Køkkenudstyr, Kul m. m. 1909 udskiltes Kulafdelingen under Firma *Julius Larsen & Søn* med Alfred Larsen som Indehaver. Ejer af *P. Julius Larsen* er P. Julius Larsens Enke. *Alex. Jensen*, Købmandsforretning, grundl. 1844 af Landstingsmand *Carl L. Møller*, overtaget af Alex. Jensen 1907. *Carl Helt*, Bogbinderi, grundl. 1853 af *H. C. Wiwel*. 1900 overtog Carl Helt Forretningen. *P. Mogensen*, Udsalg af Kød og Flæsk, grundl. 1854 af *M. P. Mogensen*, 1924 overtaget af hans Sønnesøn *Anker Mogensen*. *N. S. Svendsen*, Snedkerforretning, grundl. 1854 af *Chr. Neergaard*, overtaget af N. S. Svendsen 1910. *Viggo Andersen*, blandet Købmandsforretning, grundl. 1856 af *Nørup Østergaard*, overtaget af Viggo Andersen 1914. *Carl Lange*, Tømrerforretning, grundl. 1857 af *Jens Julius Lange*, 1889 overtaget af Sønnen Carl Lange. *P. Nellemann Hempel*, Bygnings- og Maskinsnedkeri, grundl. 1862 af *Harald M. Andersen*, overtaget af P. Nellemann Hempel 1905. *Sigurd Nielsen*, Kolonial-Vin- og Materialforretning, grundl. 1862 af *Wilhelm Hollmann*. Indehaver siden 1924 Sigurd Nielsen. *Johs. Fobian*, Garveri, grundl. 1864 af *C. Fobian*, 1902 overtaget af Sønnen Johs. Fobian. *Albert Andersen*, Blikkenslagerforretning, grundl. 1866 af *Jens Andersen*, 1912 overtaget af hans Søn Albert Andersen.

Der er Torvedag hver Mandag og Torsdag og hver Lørdag fra 1. Maj til 31. Okt. Torvedag med Havesager, første og tredie Tirsdag i hver Maaned Marked med Kreaturer, 2. Maj og 2. Nov. Marked med Heste og Kreaturer.

I Byen findes 20 Gæstgiverier og 6 Hoteller. Byen har 2 Biografteatre, og et tredie (Arkitekt Ivar Bentsen) er aabnet i Nyhuse Dec. 1925.

En stor Begivenhed for Byen er det aarlige *Dyrskue*, der holdes paa Dyrskuepladsen. Dyrskuet varer to Dage, og da gæstes Byen af Tusinder af Landboere. Dyrskuet afholdes af *Frederiksborg Amts Landboforening*, der er stiftet 1843. Allerede 1845 blev der

holdt et Slags Dyrskue, men det var paalagt Ledelsen at drage Omsorg for, at de fremstillede Dyr kunde bortauktioneres samme Dag. Landboforeningen saa vel som Dyrskuerne førte i en Aarrække en omskiftelig Tilværelse. I 1866 skal der have været 443 Medlemmer, og dermed var Vanskelighederne vist ovre. Medlemstallet er nu 1793. Formand er Landvæsenskommissær fhv. Proprietær *F. Smith* (f. 1866 paa Frederiksberg, Ejer af Nyrupgaard 1896-1923), Næstformand for Landboforeningen 1913, Formand 1918).[29] Næstformand siden 1918 er Forstander *Oluf Jensen*, Slangerup Landbrugsskole (f. i Ølstykke 1885, Landbrugskandidat 1908, oprettede Slangerup Landbrugsskole 1913). En Forening, der ogsaa har samlet mange Mennesker, er *Frederiksborg Travselskab*, der stiftedes 1924 med det Formaal at fremme Hurtigheden og Udholdenheden hos Frederiksborghesten. Formand for Travselskabet er fhv. Godsejer *Poulsen*, Slotssognet (f. 1866 i Thisted, Ejer af Hillerødsholm 1907-16). Foreningen har i 1924 og 25 holdt tre Løbedage paa Dyrskuepladsen i Hillerød.

Af Foreninger af faglig Art har Byen adskillige, her skal nævnes de mest kendte. Den 15. Februar 1872 vedtog en Række Borgere, der var samlet hos Gæstgiver Hansen paa Torvet — der, hvor nu Hotel Kronprinsen er — at oprette en Industriforening for Hillerød By. Hermed kom da *Hillerød Industriforening*[30] til Verden, Foreningens Formaal er „at fremme Industrien i Hillerød paa enhver hensigtsmæssig og lovlig Maade, saasom ved Udstillinger, Bortlodninger, Foredrag osv." Den første Formand var Snedkermester *Harald M. Andersen*. I 1877 oprettede Foreningen et Understøttelsesfond for trængende, dette Legat er senere udvidet til et Beløb af 10 000 Kr. I de bevægede politiske Kampaar i Firserne opstod der Stridigheder, som førte til Dannelsen af *Hillerød Haandværkerforening*. Om Foreningens Oprettelse og Drift af Teknisk Skole er der tidligere gjort udførlig Rede. Efter længere Tids Forhandlinger skete der 1919 en Sammenslutning af Hillerød Industriforening og Hillerød Haandværkerforening under Navnet *Hillerød Industri- og Haandværkerforening*. Medlemstallet er 218, Formand er siden 1919 Murmester *E. Kielberg*.

1883 stiftedes *Hillerød Handelsstandsforening*, der har ca. 50 Medlemmer. Foreningens Formaal er Varetagelse af Handelsstandens Interesser, Sammenhold og Samvirken til Opnaaelse af et sundt og kraftigt Forretningsliv samt Opretholdelse af en Handelsskole (se S. 224). Foreningens Formand er siden 1917 Købmand *Alex. Jensen* (f. i Aaderup ved Næstved 1859, Købmand i Hill. 1907).

I denne Forbindelse kan nævnes *Arbejdsgiverforeningen*, hvis lokale Afdeling oprettedes 1899. Foreningens Formaal er at tilvejebringe og styrke et godt kollegialt Forhold mellem Dansk Arbejdsgiverforenings Medlemmer og varetage deres Interesser udadtil. Formand er siden 1921 Snedkermester *P. Nellemann Hempel* (f. 1873 i Odense, Hill. 1905).

Dansk Arbejde har ogsaa en Afdeling i Byen, den stiftedes 1913 med Fabrikant P. Nordsten som Formand. Formand for Foreningen, der har ca. 50 Medlemmer, er siden 1920 Tømrermester *Fritz Milner* (f. 1859 i Hill.).

Hillerød og Omegns Turistforening stiftedes 1909. Formand er siden 1925 Driftsbestyrer *C. Johs. Kuhlman*.

I August 1891 dannedes i Hillerød *De samvirkende Fag- og Arbejderforeninger*, men 1915 blev Sammenslutningen reorganiseret saaledes, at politiske Foreninger kunde optages, og Navnet blev da *Fællesorganisationen for Hillerød og Omegn*. Ved denne Ændring forøgedes Foreningernes Antal fra 14 til 28 med et samlet Medlemstal af 1748. Fællesorganisationen har som Opgave at bistaa Foreningerne og deres Medlemmer i alle Spørgsmaal af faglig og kommunalpolitisk Art samt at drive kooperativ Virksomhed. Paa Initiativ af De samvirkende Fag- og Arbejderforeninger oprettedes 1910 Hillerød Brugsforening. Fællesorganisationen ledes af et Repræsentantskab, valgt i Forhold til de indmeldte Foreningers Medlemstal, og et Forretningsudvalg paa 7 Medlemmer. Formand er siden 1912 Maskinarbejder *C. W. Carlsen* (f. 1883 i København, Hill. 1902), Næstformand Viceforretningsfører *H. P. Jensen* (f. 1875 i Grønholt, Hill. 1893), Kasserer er siden 1902 Karetmager *Alfred Nordin* (f. 1870 i Nøbbeled, Wexiø Amt, Sverrig, Hill. 1896).

Naar i det følgende de forskellige Fagforeninger, der sorterer under Fællesorganisationen, anføres sammen med deres Medlemstal, maa man erindre, at Foreningerne foruden Hillerød ogsaa har Medlemmer fra de omliggende Sogne. Alligevel kan Medlemstallene dog godt give et Billede af, hvilke Haandværks- og Industrigrene der er særlig betydningsfulde i Hillerød. Fællesorganisationens faglige Afdelinger er følgende: Arbejdsmændenes Fagforbund 215 Medlemmer, Savværks- og Maskinsnedkernes Fagf. 20, Snedkernes Fagf. 50, Slagteriarbejdernes Fagf. 22, Smede- og Maskinarbejdernes Fagf. 150, Typografernes Fagf. 32, Jernbanefunktionærernes Fagf. 117, Karetmagernes Fagf. 26, Kelnernes Fagf. 40, Malernes Fagf. 50, Mølleriarbejdernes Fagf. 22, Skræddernes Fagf. 21, Bagernes Fagf. 10, Skomagernes Fagf. 8, Formernes Fagf. 12, Murernes Fagf. 45, Barberernes Fagf. 6, Hustømrernes Fagf. 44, Cigarmagernes Fagf. 4, Kvindelige Arbejderes Fagf. 50, Kedel- og Maskinpassernes Fagf. 10, Sadelmagernes Fagf. 4, Landarbejdernes Fagf. 60. Hertil kommer forskellige politiske Foreninger samt De unges Idræt med 110 Medlemmer.

I gejstlig Henseende danner Hillerød et Pastorat sammen med Frederiksborg Slotssogn og Nr. Herlev Sogn. Hillerød har ingen Sognekirke, men Byens og Slotssognets Menigheder søger til Frederiksborg Slotskirke. Med Hensyn til Byens kirkelige Liv skal dette ikke nærmere karakteriseres, medens derimod forskellige af dets ydre Former skal anføres. Foruden de regelmæssige to Gudstjenester, der hver Søn- og Helligdag holdes i Slotskirken, er der Gudstjeneste en Gang om Maaneden i en lille Kirkesal i Borgerstiftelsen, her prædiker Sognepræsten, mens Kapellanen, ligeledes en Gang om Maaneden, prædiker i Hillerød Hospitals Kirkesal i Nyhuse.

Sognepræst for Hillerød og Nr. Herlev samt Slotspræst ved Frederiksborg Slotskirke er siden 1920 *Carl Rald* (f. 1870 paa Helgenæs i Randers Amt, cand. theol. 1895, 1918 residerende Kapellan for Hillerød, Nr. Herlev og Slotssognets Menigheder). Residerende Kapellan for de tre Sognes Menigheder er Pastor

J. Maarbjerg (f. 1879 i Sahl Sogn, Jyll., cand. theol. 1907, res. Kap. for Hill. m. v. Menigheder 1922).

Frederiksborg Menighedspleje (Formand siden 1920 Pastor Rald) er stiftet 1902 og har ca. 240 Medlemmer, der yder frivillige Bidrag. I Menighedsplejens Tjeneste virker en Diakonisse.

Der findes i Byen to *Missionshuse*, hvoraf det ene ejes af Luthersk Mission og det andet af Indre Mission. Det vil være hensigtsmæssigt ganske kort at karakterisere, hvori Luthersk Mission adskiller sig fra Indre Mission. Luthersk Mission er opstaaet paa Bornholm med Tilslutning fra Kredse i København. Den begyndte som Lægmandsbevægelse og var ildeset af Præsterne, hvilket Forhold har medført, at Luthersk Missionsforening, der forskellige Steder i Nordsjælland har fundet betydelig Udbredelse, ikke har videre Samarbejde med Folkekirkens Præster; som Ordførere benytter den Lægmænd. Indre Mission benytter derimod i sit Vækkelsesarbejde saavel Præster som Lægmænd. Nogle Steder mødes de to Retninger i Samarbejde, andre Steder staar de skarpere over for hinanden.

Missionshuset *Bethania*, der ligger i Helsingørsgade, opførtes i Aaret 1889 (Arkitekt *A. Bendtsen*) af Luthersk Missionsforenings Hillerødkreds med Støtte fra Venner i Nordsjælland og København. Missionshuset ejes af den samlede lutherske Missionsforening for hele Landet. Formand for Missionshuset Bethania er siden 1913 Købmand *Jens Christensen*, Østergade (f. i Græsted 1862, Hill. 1886). Der afholdes i Bethania offentlige Møder hver Søndag med Prædiken af forskellige Missionærer, desuden er der, især om Vinteren, ogsaa Møder andre Ugedage. En Aften om Ugen har Bibelklassen Møde og en Aften Ungdomsforeningen. Hver Søndag Formiddag afholdes der Søndagsskole.

Missionshuset *Bethlehem*, der ligger paa Hostrupsvej, er opført 1890 og ejes af Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark. Missionshuset ledes af en Bestyrelse, hvis Formand fra 1908 til 1924 var Missionær Johs. Hansen (f. 1867 i København, Hill. 1908, død 1924). Den nuværende Formand er Indremissionær *A. J. Nielsen* (f. i Køge 1875, Hill. 1924).

Offentligt Missionsmøde afholdes som Regel en Gang ugentlig, men iøvrigt er Missionshuset, der har en større og en mindre Sal, Hjemsted for forskellige andre Møder, f. Eks. Menighedssamfundet, K. F. U. K., Børnegudstjenester, Kristelig Afholdsforening „Det blaa Kors", Bibellæsninger m. m., saa det i Vinterhalvaaret benyttes omtrent hver Aften i Ugen undtagen Lørdag.

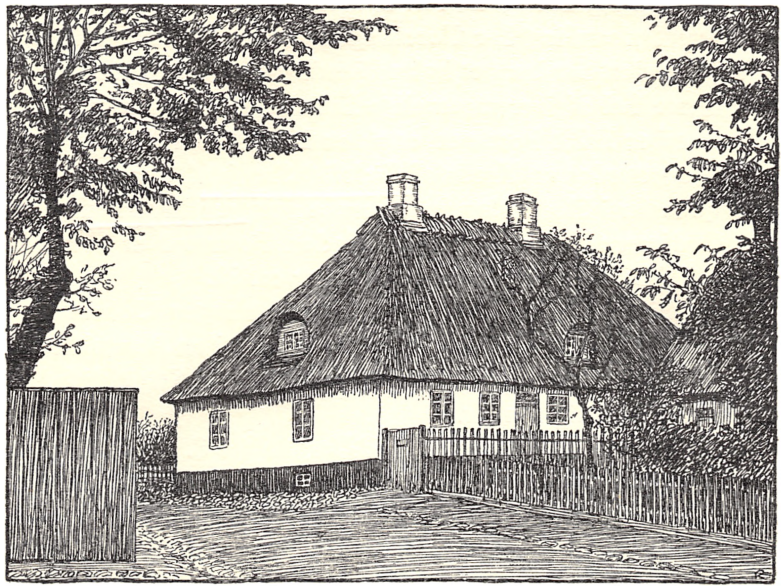

FRA NYHUSE

I Tilslutning hertil bør nævnes de to Foreninger K. F. U. K. og K. F. U. M. *Kristelig Forening for unge Kvinder* stiftedes i Hillerød 1891, Medlemstallet er: i Hovedafdelingen 48, i Ungdomsafdelingen 18, passive Medlemmer 26, ialt 92. Der arbejdes særlig med Bibeltimer samt Foredrag om Hedningemissionen og andre Emner. Missionær Johs. Hansen var Formand fra 1913 til sin Død 1924, derefter blev Frk. *Boline Hansen*, Frederiksborg Slot, (f. i Karlebo 1878) valgt til midlertidig Formand.

Kristelig Forening for unge Mænd oprettede en Kreds i Hillerød 1899. Hovedafdelingen har ca. 50 Medlemmer og Ungdoms-

afdelingen ca. 100. K. F. U. M. er aaben hver Aften for enhver ung Mand. Blade og Bøger er tilgængelige, et lille Udlaansbibliotek findes ogsaa, ligesom der holdes Møder, særlig Bibeltimer, men ogsaa, navnlig for de yngre, Møder til Oplysning og Karakterdannelse i kristelig Aand. Foreningen driver ogsaa Gymnastik og Sport. K. F. U. M. har hidtil haft Lokaler i Missionshotellets Mellembygning, Slotsgade Nr. 5, men ved Hjælp af Basarer og en større Indsamling har Foreningen skaffet saa mange Midler til Veje, at den har kunnet købe Ejendommen Slotsgade Nr. 45, hvor første Sal afgiver rummelige Lokaler, der blev indviet den 8. November 1925. Formand er siden 1923 Pastor *J. Maarbjerg.*

1923 oprettedes en Kreds af *Kirkeligt Samfund,* der virker ved Gudstjenester i Slotskirken med forskellige grundtvigske Præster som Ordførere og ved kirkelige Møder. Formand er Frk. *Eva Mørch* (f. 1867 i Hill.), Medlemstallet er ca. 50.

Forskellige religiøse Grupper har vundet nogen Udbredelse i Byen. Det gælder saaledes *Frelsens Hær,* der i en Aarrække har haft sin Afdeling her, men ogsaa *Adventister* og *Spiritistisk Mission* holder jævnlig Møder.

Af *Stiftelser* maa nævnes *Hillerød Hospital* (se S. 184 og 186) der er oprettet af Frederik IV. ved Fundats af 1/1 1726 for 10 „spektakuløse Mennesker, fornemmelig fra Rytterdistrikterne." Til Oplysning om Hospitalets ældre Historie tjener iøvrigt tre Mindetavler af Sandsten, som ved forskellige vigtige Begivenheder i Hospitalets Historie er indsat i Muren. De tre Mindetavler opbevares i et Kælderrum under det nuværende Hospital i Grønnegade Nr. 4.

Den første Tavle bærer foroven en Krone og Frederik den Fjerdes Navnetræk. Nedenunder findes følgende Vers:

Her kand I arme Folck jer Sorg og Nød forgleme,
Og eders Uselhed for Verdens Øyne giemme,
Lad det og blive Her i evig Brug og Skik,
At tacke Eders Gud og fierde Friderich.

Anno MDCCXXVI

Om Ildebranden 1733 melder den næste Sten:

AAR 1733 DEND 29DE APRIL
DA DREF EN VAADE ILD, DEND ARME FRA SIT LEYE
DEND FATTIG FRA SIT BORD, SAA HVER GIK SINE VEYE

AAR 1734
LOED SIETTE CHRISTIAN OS DENNE BIUGNING SETTE
OG ALTING MEGED VEL, PAA NYE IGIEN INDRETTE

Den tredie Mindetavle melder:

WED KONG C7 GAVMILDHED
OG
DIRICTEURERNES FORSORG
ER
HOSPITALET SAT I GOD STAND
OG
DETTE HUUS AF NYE OPBYGT
OM WORES CHRISTIAN
SKAL HER ET MINDE WÆRE
SOM EFTER SLÆGTEN KAN
HANS ØMME OMHU LÆRE
DE MÆND EY TIES BØR
SOM SAAE PAA STEDETZ GAVN
HER ÆRES LEVETZOVZ
OG PRIISES BASTHOLMS NAVN
ANNO 1780

Hospitalet laa i Slotsgade Nr. 23 og 25, hvor Bankdirektør Lewinsky og Slagtermester Mogensen bor,[31] indtil det blev nedrevet 1866. En ny Bygning blev opført i Grønnegade i Nyhuse, og Hospitalet fik en ny Fundats af $^{10}/_{1}$ 1870. Stiftelsen er indrettet til 22 Lemmer, men har højst været belagt med 15. For Tiden er der 10 Lemmer, der erholder fri Bolig, Brændsel, Læge og Medicin samt 2 Kr. 50 Øre ugentlig i Penge. Ved Dødsfald bekoster Hospitalet Begravelsen. Kapitalformuen var $^{31}/_{3}$ 1918 104 510 Kr. Direktionen bestaar af Amtmanden og den kgl. Konfessionarius, Inspektionen af Byfogden, Sognepræsten i Hillerød og Amtsforvalteren. Forstander er siden 1898 *W. Bencke* (f. i Roskilde 1861, ansat paa Frederiksborg Amtstue 1878, 1. Fuldmægtig 1885, Afsked 1924).

Spiren til *Hillerød Borgerstiftelse*[32] blev lagt i Efteraaret 1866. Da kom nemlig Murmester, senere Bygningsinspektør *Dahl* ind til Skræddermester *Milner* for at købe noget Tøj. Dahl havde

været paa Rejse, og han fortalte bl. a., at han et Sted havde hørt, at der fandtes en Forening eller et Selskab, som skaffede ældre, trængende Medborgere Husly, dels gratis, dels til en moderat Leje, i en Stiftelse, der ejedes af Foreningen. I Samtalens Løb kom de mere og mere ind herpaa, og der opstod hos dem et Ønske om ogsaa her i Byen at faa oprettet et Hjem for værdige og trængende Medborgere, og de blev enige om at arbejde videre paa den Tanke. Januar 1867 blev der udstedt en Indbydelse til Byens og Nyhuses Beboere om at tilvejebringe et Fond til Oprettelse af en Stiftelse. Tanken vandt Tilslutning. I Løbet af kort Tid blev der tegnet et Grundfond paa 184 Rdl. og i ugentlige Bidrag 203½ Portion à 4 Sk. Februar 1867 valgtes den første Bestyrelse, hvis Formand var Murmester Dahl. Indsamlingen fortsattes, og ved en Basar, som 1868 afholdtes i „Salonen" i Kongens Have (Slotshaven), fik man et Overskud paa 1 024 Rdl. 1869 ejede man en Kapital paa 2 235 Rdl. 4 Mk. 3 Sk. Samme Aar købte Stiftelsen ved Auktion en Ejendom med tilhørende ubebygget Grund i Helsingørsgade. Paa Slutningen af Aaret modtog Stiftelsen den første af de mange større Pengegaver, den siden skulde modtage, idet Kancelliraadinde *Sølling* til Minde om sin Mand skænkede Stiftelsen 500 Rdl. I den købte Ejendom var der i Bagbygningen blevet indrettet 5 Lejligheder, som alle var blevet bortgivet til en moderat Leje. Trangen til Friboliger steg med Aarene, og 1882-83 opførte man paa Stiftelsens ubebyggede Grund en to Etages Bygning ud til Helsingørsgade. I den nye Ejendom blev der indrettet 9 Lejligheder. 1904 blev en ledig Stuelejlighed i den gamle Bygning indrettet til Kirkesal. Hillerød Borgerstiftelse er gældfri, dens Indtægter bestaar af Medlemsbidrag, testamentariske Gaver (ofte med Forpligtelse til at holde vedkommendes Gravsted i Orden i et vist Aaremaal) samt andre Gaver. Stiftelsen har 15 Lejligheder, der alle er i Brug. Beboerne har Fribolig og modtager tillige forskellige Legater og Brændselspenge. Formand er Assurancebestyrer *J. Brasen* (f. i Hill. 1853).

I Byen findes en Række Hjælpeforeninger, hvoraf den største er:

Hillerød Arbejderforenings Sygekasse,[38] der stiftedes den 22. Februar 1892 paa Initiativ af Skomager *C. Th. Andersen.* Foreningens Navn var *De fagorganiserede Arbejderes Sygekasse,* den første Formand var Arbejdsmand *Lars Hansen.* C. Th. Andersen var Kasserer. Kontingentet var 50 Øre om Maaneden, og Foreningen ydede 6 Kr. ugentlig under Sygdom. Det kneb imidlertid for Foreningen at klare sig, og 1897 forandrede den sit Navn til *De organiserede Arbejderes Sygekasse,* hvorved dens Rammer udvidedes. Foreningen gik lidt fremad, men naaede dog ikke 100 Medlemmer, og da Sygelighedsprocenten var høj, kneb det til Trods for Ekstrakontingent at udbetale de anviste Dagpenge. I Aaret 1900 foreslog da C. Th. Andersen, at man søgte at faa Sygekassen statsanerkendt. Den 6. Oktober blev saa Hillerød Arbejderforenings Sygekasse, som den nu hed, statsanerkendt. Til Sygekassens Læge valgtes *Hjalmar Heegaard.* Foreningen voksede godt, men der var dog stadig forskellige Vanskeligheder. Saaledes vakte Hospitalsspørgsmaalet meget Røre. Frederiksborg Sygehus ejedes af Amtet, men da der ikke var noget Hospital for Hillerød By, var Sygekassen fritaget for at yde Medlemmer fra Hillerød frit Hospitalsophold, hvorimod Medlemmer fra Slotssognet, der hørte ind under det for Landsognene bestemte Sygehus, kunde indlægges gratis i 6 Uger og derefter til en Betaling af 40 Øre pr. Dag. Disse Forhold skabte Utilfredshed blandt Medlemmer i Byen; man forsøgte da at skaffe disse frit Hospitalsophold ved at oprette et Hjælpefond. Det forslog dog ikke i Længden, og C. Th. Andersen rejste da i Byraadet Spørgsmaalet om Opførelse af et Sygehus for Hillerød By. Ved de foretagne Undersøgelser viste det sig dog, at et saadant Sygehus vilde blive for dyrt i Forhold til den Belægning, det kunde vente. Byraadet vedtog da, at Hillerød Kommune refunderede Sygekassen $^2/_3$ af Kassens Hospitalsudgifter for de Medlemmer, der var forsørgelsesberettigede i Hillerød. Det var et stort Fremskridt, men der var dem, der vel boede i Hillerød, men ikke var forsørgelsesberettigede her, og de var misfornøjede med Ordningen. Man gik saa atter til Byraadet, og det stillede sig paany velvilligt over for Sygekassen og strøg Bestemmelsen om, at man

skulde være forsørgelsesberettiget i Hillerød, for at Refundering kunde finde Sted. Sygekassepatienter fra Hillerød blev i Reglen indlagt paa St. Josephs Hospital i København, hvor Betalingen var 1 Kr. 50 Øre (senere stigende til 3 Kr.) pr. Dag, mens man paa Frederiksborg Sygehus for Beboere i Hillerød tog 3 Kr. (senere 6 Kr.) pr. Dag. Siden 1923 er Hillerød Kommune Medejer af Frederiksborg Sygehus, og alle Sygekassens Medlemmer er nu ligestillede i Brugen heraf.

Sygekassens Medlemstal var ved Slutningen af 1905 700. Fra Januar 1906 indførtes frit Lægevalg for Medlemmerne. Som Følge af disse forskellige Fremskridt blev Hillerød Arbejderforenings Sygekasse en for kraftig Konkurrent for Byens andre Sygekasser, hvoraf der var 5. De gik efterhaanden alle op i Arbejderforeningens Sygekasse, først Maskinfabrikkens Sygekasse, saa de Medlemmer af Nøddebo Sogns Sygekasse, der boede inden for Arbejderforeningens Omraade, dernæst 150-Mands Foreningen og endelig i 1909 de to sidste Frederiksborg Svendeforening og Frederiksborg Sygekasse. Foreningen havde nu 1400 Medlemmer, 1908 havde man oprettet et Kontor, 1910 indviede Foreningen sin nye Fane.

Sygekassen har i Efteraaret 1925 holdt 25 Aars Jubilæum som statsanerkendt Sygekasse. Den har gjort gode Fremskridt i de 25 Aar. Til at begynde med havde den 110 Medlemmer, nu har den i Hillerød og Frederiksborg Slotssogn 110 bidragydende Medlemmer og 3 547 nydende Medlemmer, den er den fjerdestørste Sygekasse paa Sjælland (uden for København) og er i det hele Amtets største Forening. I 1900 var Kontingentet 90 Øre om Maaneden for Mænd og 65 for Kvinder. For dette Kontingent ydede man fri Læge og Medicin, delvis Hospitalsophold og Dagpenge 1 Kr. om Dagen for Mænd og 50 Øre for Kvinder. 1925 er Kontingentet 2 Kr. om Maaneden for baade Mænd og Kvinder, Sygekassen yder nu fri Læge, $^3/_4$ Medicin, Hospitalsophold, Dagpenge, Hjemmesygepleje, Barselhjælp, Sanatorieophold m. m.

Det første Regnskab, Sygekassen indsendte til Inspektoratet, balancerede med 381 Kr., det sidst indsendte med 216 427 Kr. Formand siden 1900 er Kontorbestyrer *C. Th. Andersen* og Kas-

serer, ligeledes siden 1900, Maskinpasser *N. Nielsen* (f. i Holstebro 1861, Hill. 1896).

Efter forudgaaende Aftale samledes Søndag den 5. Oktober 1873 24 Svende hos Lars Jensen ved Apoteket (Bager Frederik

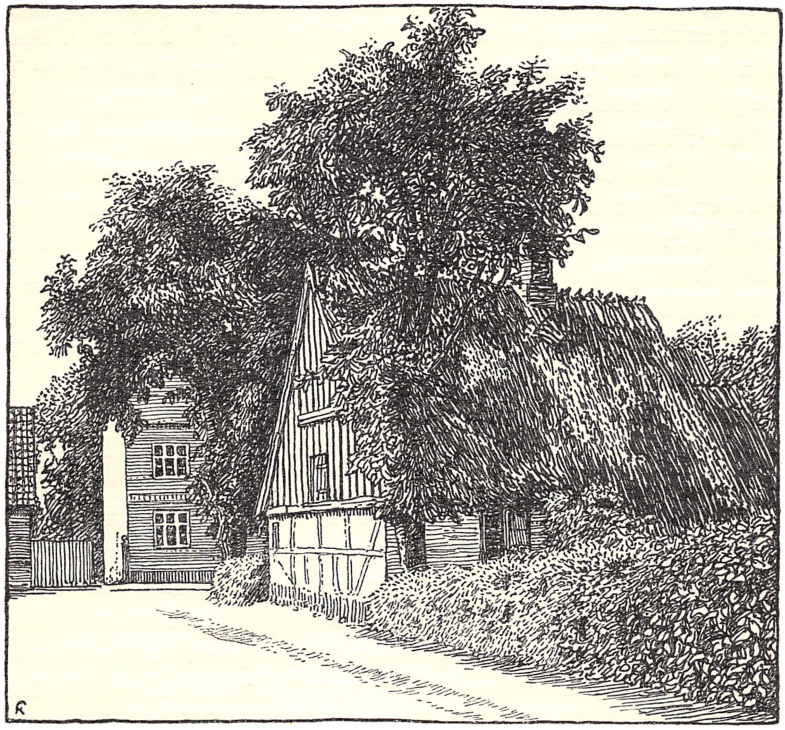

Fra Nyhuse

Hansens Ejendom) og stiftede *Frederiksborg Svendeforening*. Foreningens Formaal er at understøtte dens Medlemmer i Sygdomstilfælde og ved Dødsfald, at knytte dens Medlemmer sammen ved at holde et Lokale til fri Afbenyttelse en Gang ugentlig, at oprette en Laanekasse for Medlemmerne, hvor de kan faa Penge til Laans paa billige Betingelser, samt saa vidt muligt at anvise Foreningens Medlemmer Arbejde og at anbefale hinanden, hvilket maa anses som en Pligt for Medlemmerne. Kontingentet blev sat

til 2 Mk. maanedlig. Til Formand valgtes Instrumentmager *Undén.* 1892 oprettedes en Begravelseskasse. I 1895 købte man en Byggegrund paa Margrethevej (ca. 3 640 Kv.-Al. for 2 000 Kr.), og herpaa opførtes en 2 Etages Bygning med 10 Lejligheder for 21 000 Kr. 1916 opførtes endnu en Bygning med 6 Lejligheder. Alle Lejligheder er mod en moderat Leje udlejet til ældre Medlemmer. Foreningen havde efterhaanden vedtaget at yde sine Medlemmer fri Læge og Medicin, dette blev ophævet 1909, da Medlemmerne gik over i den statsanerkendte Sygekasse. Foreningen yder dog stadig Dagpenge til syge. Den ejer ca. 30 000 Kr. og har 420 Medlemmer. Foreningen uddeler hvert Aar til Jul 6-700 Kr. i Portioner paa 50 Kr. til gamle Medlemmer eller deres Enker. Formand er siden 1923 Postpakmester *K. Kristoffersen* (f. i Ørby, Vejby Sogn, 1880, Hill. 1899).

Hillerød Købstads Asyl, stiftet 1839, modtager Børn fra 2-7 Aar, de faar varm Mælk daglig. Asylet, der ligger i Bakkegade, er besøgt af ca. 50 Børn. Midlerne fremskaffes ved Medlemsbidrag (182 Medlemmer) samt Bidrag fra Stat og Kommune. Formand er siden 1920 Pastor *Rald.*

Hillerød Hjælpeforening, stiftet 1871, virker som Understøttelsesforening. Medlemstallet er ca. 80 med frivillige Bidrag, desuden har Foreningen et Par Legater. Formand siden 1922 er Pastor *Rald.*

Sygekassen for Tjenestetyende i Hillerød er oprettet af Byens Borgere 1875. Formaalet er at sikre Foreningens Medlemmer fri Kur for deres Tyende paa det herværende Sygehus. Foreningens Formue var 1923 4 177 Kr. Formand siden 1917 er Købmand *Alex. Jensen.*

Haandværkssvendenes Syge- og Rejseforening, stiftet 1882, yder sine Medlemmer Dagpenge i Hjemmet under Sygdom, frit Hospitalsophold samt Understøttelse, naar de er paa Rejse. Antallet af understøttede andrager ca. 200 aarlig. Formand er siden 1908 Kontorbestyrer *C. Th. Andersen.*

Frederiksborg Sygeplejeforening oprettedes 1886 med et Medlemstal af 319 Familier, Tallet er nu 330. Virkemaaden er et eller flere Besøg daglig, i fornødent Tilfælde Nattevagter. Formand siden

1892 er Læge *W. Gottlieb* (f. 1849 i Roskilde, cand. med. 1876, Hill. 1884, Sygehuslæge 1901-22, Medlem af Byraadet i 18 Aar).

Nordsjællands Propforening, Hillerød, oprettedes den 20. Februar 1917. Foreningens Formaal er Opklædning af trængende Konfirmander i Hillerød og Frederiksborg Nyhuse. Udgifterne fremskaffes paa forskellig Maade, dels ved et aarligt Kontingent, dels ved Afholdelse af Fester, Tombola og Bortlodning af Gaver. Endvidere ved Mulkter blandt Medlemmerne. Disse faar ved Indmeldelsen udleveret en med Foreningens Navn og Formaal stemplet Prop. Der bødes bl. a. 10 Øre, 1) naar man træffes uden at bære Proppen for vedkommende Regnskabsaar, dog kan man ikke mulkteres mere end een Gang i Døgnet regnet fra Kl. 12 Nat, 2) naar man ikke bærer Proppen løs i Lommen, men f. Eks. i Portemonnæen, eller man findes i Besiddelse af mere end een Prop, 3) naar man paa Opfordring af et Medlem, der foreviser Proppen, undlader at fremvise sin Prop. Mulkterne nedlægges i autoriserede Bøsser, der bl. a. findes i Restaurationer og Barberstuer. Det er klart, at Medlemmerne, hvoraf Foreningen har 640 ialt, ikke undlader at stille hinanden behagelige Forespørgsler om Proppens Tilstedeværelse. Foreningen har skænket 14 komplette Konfirmationsudstyr (dog ikke Overtøj) ved hver af de tre sidste Konfirmationer, ialt har den bekostet 204 Konfirmationsudstyr; dens Formue androg 1924 ca. 8 000 Kr. Formand er siden Foreningens Stiftelse Restauratør *O. S. Rasmussen* (f. i Hill. 1874).

En Virksomhed, der har bragt mange Mennesker Gavn og Glæde, er *Kolonihavebevægelsen.*

I Slutningen af 1918 oprettede en Kreds af interesserede Haveforeningen *Solvang.* Selskabet lejede af Slotskroens Tilliggende ca. 2½ Td. Land, som man derpaa lejede ud til Medlemmerne i Parceller paa 800-2 000 Kv.-Al. à 3 Øre pr. Kv.-Al. Foreningen har 34 Medlemmer, som har drevet de moseagtige Haver, der særlig er egnede til Køkkenurter, op, saa man har faaet flere Førstepræmier for veldyrket Havebrug. Formand er siden 1919 Politibetjent *N. Hansen* (f. 1877 i Kregome, Hill. 1900).

Kolonihaveselskabet Frederiksborg stiftedes i Foraaret 1919 efter

et forberedende Arbejde af Kusk *M. Hansen.* Foreningen lejede af Statsejendommen Trollesmindes Jorder Vest for Tirsdagsskoven 5 ha mod en Ydelse af 400 Kr. aarlig. Foreningen udlejede til sine Medlemmer Haver paa 1 000 Kv.-Al. à 1½ Øre pr. Kv.-Al. Der blev anlagt Veje, langs hvilke der blev plantet Æbletræer; der blev gravet Brønde og opsat Hegn. Der var meget at gøre for Bestyrelsen og ikke mindre for Medlemmerne, idet Jorden var meget uren og rig paa Sten. Medlemmerne har ved Flid og Ihærdighed faaet Haverne i en saadan Stand, at de har naaet at faa baade Nytte og Glæde af dem. Foreningen, der begyndte med 115 Medlemmer, har nu 122. Formand var i de første Aar Kusk *M. Hansen,* den nuværende Formand er Postpakmester *K. Kristoffersen.*

Afholdsforeninger. I den sidste Menneskealder er der i Hillerød gjort et stort Arbejde for Ædruelighedens Fremme. Under Omtalen af dette Arbejde maa især nævnes *I. O. G. T.* (Independent Order of Good Templar, Uafhængig Good-Templar Orden) og *N. I. O. G. T.* (Nordisk Independent Order of Good Templar). Begge disse Afholdsorganisationer hviler paa et frimurerisk Grundlag med et hemmeligt Logesystem. I. O. G. T., der stiftedes i Nordamerika 1851 og kom her til Landet 1880, har Afdelinger, Loger, Verden over, mens N. I. O. G. T. kun findes i Norden og her igen kun i Danmark og Norge, hvor der i Oslo er en Loge af N. I. O. G. T., hvilken Loge iøvrigt er stiftet af en Hillerødaner.

I. O. G. T.s Formaal er: Broderskab blandt Menneskene og Fred blandt Nationerne med Forbud mod Fabrikation og Nydelse af berusende Drikke som et af Midlerne til at naa dette Maal.

N. I. O. G. T. er en Loge, der i Aaret 1892 skilte sig ud fra I. O. G. T., og Stridsspørgsmaalet var Øllet. Medlemmer af I. O. G. T. maatte overhovedet ikke nyde Øl (senere har de dog for Danmarks Vedkommende faaet Lov til at nyde Dobbeltøl). Denne Bestemmelse fandt en Del Medlemmer for streng, og de skilte sig da ud og dannede N. I. O. G. T., som tillod sine Medlemmer at nyde alle overgærede Ølsorter, d. v. s. de skattefrie Ølsorter eller, da disse senere ogsaa blev beskattede, de Ølsorter, der hører til Skatteklasse 2. Samme Aar som dette Skisma inden

for Good-Templarordenen fandt Sted, oprettedes den første Loge af N. I. O. G. T. i Hillerød. Det var den 21. Oktober 1892, at Skræddermester *F. Th. Petersen*, Murer *Laurits Christensen*, Forvalter *Andersen*, Hillerødsholms Tørvemose, og Inspektør *Andersen*, Arbejdsanstalten, sammen med nogle flere oprettede Logen *Frederiksborg*. Førstnævnte blev Formand eller Deputeret, og Møderne holdtes til at begynde med i Missionshuset Bethania, senere havde man Lokale forskellige Steder i Byen, indtil Afholdshjemmet blev opført. Logen voksede stærkt, men samtidig opstod forskellige Uenigheder. 1893 stiftede 14 af Logens Medlemmer en ny Loge *Frederik den Syvende*, andre gik ind i den Loge af I. O. G. T., der under Navnet *Tempelridderen* blev stiftet 1896, og Enden paa det hele blev, at Logen *Frederiksborg* gik ind. *Frederik den Syvende* er i Virksomhed den Dag i Dag, den har 56 Medlemmer, og dens Formand er Snedker *Albert Jensen* (f. i Hillerød 1863, Deputeret fra 1918). Ogsaa *Tempelridderen* er stadig i Virksomhed, den har 55 Medlemmer, og dens Formand, Øverste Templar, er Maler *Carl E. Petersen* (f. i Hillerød 1872, Øverste Templar i de sidste 20 Aar). Under N. I. O. G. T. er i Aarenes Løb oprettet flere Loger, saaledes *Hillerød* 1896. Den har 84 Medlemmer, og Deputeret er Vognmand *C. Andersen* (f. i Odense 1885, Hillerød 1907, Deputeret fra 1916). 1899 oprettedes Logen *Kulsvieren*, der har 34 Medlemmer, og hvor Reservebetjent *J. Mortensen* (f. i Nøddebo 1874, Hill. 1900) har været Deputeret siden 1912. Ligeledes under N. I. O. G. T. er den 1894 oprettede Børneloge *Samfundets Lykke*, hvis Formaal er at oplære Børnene til at forstaa Skadeligheden ved Brugen af berusende Drikke, samt advare dem mod Tobakkens skadelige Indflydelse. I Børnelogen optages Børn fra 6 til 14 Aar. Medlemsantallet er 75. Forstander var fra 1922 til 1924 Regnskabsfører *Walter N. Berg* (f. i København 1859) og siden 1924 Forvalter *Poul Jensen*, Nyhuse, (f. i Hill. 1896). Endelig er 1924 oprettet en Ungdomsloge, *Frederiksborg*, for unge fra 14 til 25 Aar. Denne Loge, der ogsaa er under N. I. O. G. T., har godt 40 Medlemmer, og dens Formand er Arbejdsmand *Otto Nielsen* (f. 1891 i Hillerød).

Alle disse Loger holder deres ugentlige Møder paa *Afholdshjemmet* i Slangerupsgade. Denne Bygning er altsaa Afholdsbevægelsens Borg i Hillerød, ligesom Afholdsmændene ogsaa har været rede til ved given Lejlighed at laane den ud til andet oplysende Arbejde. Afholdshjemmet er opført 1898, men da de nødvendige Pengemidler skulde samles ind gennem mindre Bidrag, gik det ikke helt let at naa saa vidt. Grunden blev købt 1897 og skulde betales i Marts 98, men hvor var Pengene? En Basar, som ovennævnte, senere afdøde *F. Th. Petersen* var Hovedmanden for, blev afholdt 1897 og gav 500 Kr. i Overskud. F. Th. Petersen, Kusk *Niels Peter Larsen*, Maler *Faust* m. fl. arbejdede videre for Sagen. En Kreds af interesserede stillede sig i Spidsen for en Indsamling med Bidrag paa ialt 5 og 10 Kr. fra hver, men den gav kun 70 Kr. ialt, og det strakte ikke vidt. Saa sluttede elleve Mænd sig sammen, dannede et Aktieselskab og indskød 50 Kr. hver. Nu blev Grunden betalt, og Huset blev opført. En Kreds af Byens Damer arrangerede en Basar, som gav 1250 Kr. i Overskud, og hermed var man over det værste. Afholdshjemmet ejes nu af Byggeselskabet *Ædruelighedens Fremme*, hvis Formand siden 1907 er Kusk *Niels Peter Larsen* (f. 1856 i Helsinge, Hill. 1880).

I Aarenes Løb har ogsaa andre Afholdsorganisationer, saaledes *Afholdssamfundet* og *Danmarks Afholdsforening*, haft Afdelinger i Hillerød, men de er efterhaanden sygnet hen. Af mere varig Art har en anden Afholdsforenings Arbejde været. Det er *Kristelig Afholdsforening „Det blaa Kors"*, som den 5. Marts 1909 fik stiftet en Hillerød-Kreds blandt Indre Missions Venner. Foreningen har 60 Medlemmer, som samles til Møde hveranden Mandag i en Sal i Missionshuset, hvor der bliver holdt oplysende Foredrag om Alkoholens Skadelighed, og hvor der tillige bliver peget paa den Hjælp, Gud gennem sit Ord giver Menneskene. Formand er siden 1919 Portør *Vilh. Jacobsen* (f. 1891 i Græsted, Hill. 1917).

Frederiksborg Idrætsforening er stiftet 1902, men førte i sin første Levetid en ret beskeden Tilværelse. Først da Læge *Th. Jensen* 1906 blev Foreningens Formand, begyndte den at gøre sig

mere gældende, og nu staar den i sportslig Henseende blandt de bedste paa Sjælland. Fodboldsafdelingen har saaledes i 8 Aar vundet Sjællands Boldspil-Unions Turnering og har derved som Ejendom vundet de af denne Union udsatte to Vandreskjolde, der for

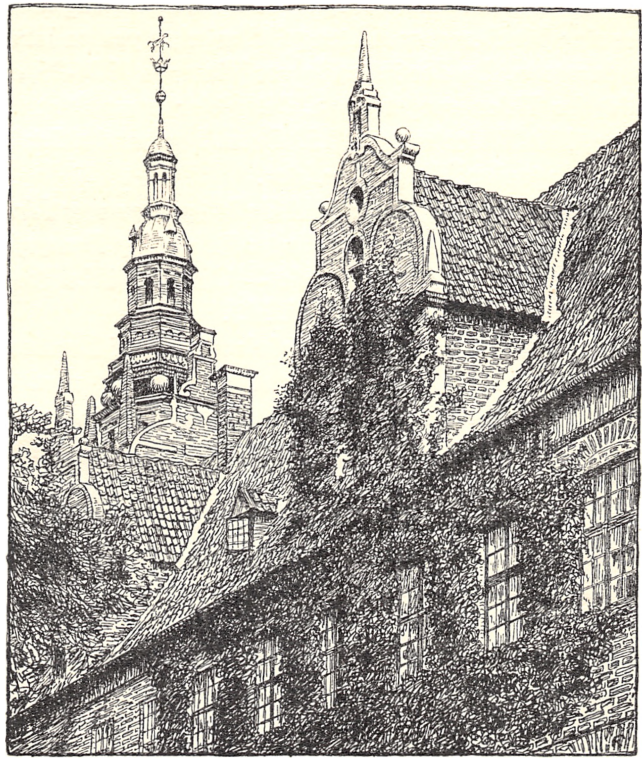

FRA FREDERIKSBORG SLOT. AMTMANDSBOLIGEN

at blive Ejendom skal vindes 3 Aar i Træk eller 4 Aar ialt. Foreningen har saaledes flere Gange repræsenteret Sjællands Boldspil-Union i Landsturneringen. Foruden Fodbold driver Foreningen ogsaa fri Idræt og Tennis. Ved Støtte fra Kommunen og Byens Borgere har Foreningen købt et Jordstykke paa ca. 24 000 m² og indrettet det til Idrætsplads med Fodboldbaner, Tennisbaner, Løbe- og Springbane m. v. Paa Idrætspladsen er der opført en

Bygning til Omklædning og Styrtebad. Foreningens Medlemstal, aktive og passive, er ca. 300. Formand er siden 1911 Dyrlæge *Th. Sørensen* (f. i Ørting, Jyll., 1863, Hill. 1896).

I denne Forbindelse bør ogsaa nævnes *Frederiksborg Skøjteløberforening*, der stiftedes 1871, og som i tilstrækkelig kolde Vintre giver sine Medlemmer Adgang til Skøjteløb paa en Isbane paa Badstuedammen. Da der ingen Is var Vinteren 1924-25, er Medlemstallet for Tiden meget ringe, det plejer normalt at være ca. 50 voksne, 100 Skoleelever og 150 Børn. Formand siden 1915 er Fabrikejer, Ingeniør *Milton Nordsten*.

Som tidligere nævnt, er der en Afdeling af *De unges Idræt*. Der findes ligeledes i Byen en Afdeling af *Frivillig Drengeforbund*, af *Spejderne* er der en Afdeling gule — Christian IV.s Trop — og en Afdeling grønne (under K. F. U. M.).

Frederiksborg Sangforening er utvivlsomt en af Landets allerældste Sangforeninger, idet den er stiftet 1845, og med enkelte Hvileperioder har den fortsat til Dato. Som Foreningens Stiftere nævnes Lægen Kammerraad *Ewertsen*, der i adskillige Aar var dens Formand, samt Billedhugger *Jahn*. Foreningen fik en god Start, og ikke mindst i Krigsaarene udfoldede Sangerne en stor Virksomhed med at afholde Koncerter til Fordel for saarede Soldater og faldnes efterladte. Da 2. Jægerkorps paa Tilbagemarchen til Helsingør passerede Byen, blev Soldaterne modtaget med stor Begejstring, Raadhuset saa vel som mange Privatbygninger var udsmykkede, paa Gaderne var der strøet Blomster og Grønt, og paa Torvet blev Soldaterne trakteret, mens Sangforeningen oppe fra Raadhuset sang for dem. Frederik den Syvende var til Stede, og han blev saa glad for Sangen, at han indbød Sangerne til et Officerstaffel paa Hotel København. Glæden var stor, og Formanden, Kammerraad Ewertsen, foreslog at tage fire Flasker Champagne af den af Kongen sendte Beholdning og med dem og de fornødne Glas begive sig ud til Lille Dyrehavegaard og her bringe Kongen en Hilsen, naar han efter at have fulgt Tropperne paa Vej vendte tilbage til Slottet. Forslaget blev gennemført, og den folkekære Konge tog venligt mod Hyldesten. I Aarenes Løb

kom der nok Nedgangsperioder, her som i andre Sangforeninger kneb det med Tenorerne, men saa bragte en energisk Formand eller en dygtig Dirigent atter Opgang. Af Foreningens Dirigenter kan nævnes Pianisten *Chr. Christiansen*, Toldforvalter *Kierumgaard* og dens nuværende Dirigent Organist *Laumann*. I den sidste halve Snes Aar har Foreningen virket baade som Musikforening og som Sangforening. Frederiksborg Sangforening har paa Grund af Hovedstadens nære Beliggenhed kunnet skaffet de allerbedste Kræfter fra Opera og Kapel m. v., og den har i lange Tider maattet lukke for Tilgang af nye Medlemmer paa Grund af Pladsmangel. Foreningen giver fire Koncerter om Aaret. Formand har Overlærer *O. C. Andersen* været siden 1913.

Hillerød Sangforening er stiftet 1901, den har ca. 100 Medlemmer, hvoraf 16 Sangere, og holder i Almindelighed to Koncerter om Aaret. Formand er siden 1921 Skomagermester *Blangsted-Jensen* (f. 1885 i Hill.).

Hillerød Amatørorkesterforening stiftedes 1921 efter Tilskyndelse af Grosserer O. Ernst Andresen. Der blev straks samlet et Orkester paa ca. 25 lokale Amatører og Musikere. Den første Dirigent var *Vitus Rathsach*. Foreningen har i de forløbne Aar givet en Række Koncerter med op til 40 Musici, ligesom den har medvirket ved de sidste tre Julekoncerter i Slotskirken. Foreningens Formand er siden dens Stiftelse *O. Ernst Andresen* (f. 1884 i Hill.).

Teaterforeningen for Hillerød og Omegn stiftedes den 20. Januar 1921 paa Initiativ af Brandinspektør *Fred. Denker*, der har været Foreningens Formand siden. I de 5 Sæsoner, Foreningen har virket, har den i Teatersalen paa Hotel Leidersdorff arrangeret 23 Forestillinger, altid med gode Kræfter og i 14 Tilfælde med de samme Kunstnere i Rollerne som ved det kgl. Teater.

Ogsaa en Foredragsforening har Byen haft gennem en Aarrække. I Aaret 1893 stiftedes under mere private Former *Hillerød Foredragsforening*. Møderne blev afholdt i et privat Hjem, men fra 1898 fik Foreningen et mere offentligt Præg med Lektor *V. A. Johansen* som Formand. 1904 ophævedes den, men om Efteraaret samme Aar oprettedes med Kommunelærer *O. C. Andersen*

som Formand den lidt mere folkelige *Hillerød og Omegns Foredragsforening*. Denne Forening havde i en Aarrække meget stor Tilslutning, men i de senere Aar er den gaaet tilbage. 1923-24 var Medlemstallet dog ca. 400, men Aaret efter svigtede Interessen, og man blev nødt til foreløbig at ophæve Foreningen. Formand var fra 1920 Plantør *Georg Nordkild*, Slotssognet (f. i Græsted 1879).

1906 oprettedes en Kreds af *Dansk Kvindesamfund*. Formand var i en Aarrække Skolebestyrerinde Frk. *Marie Mørk*. Foreningen har i Aarenes Løb afholdt en Del Foredrag, Kursus samt Klub for unge Piger med det Formaal at dygtiggøre Kvinderne til den fuldmyndige Borgers Ansvar og Arbejde. Formand er siden 1922 Fru *Astrid Hostrup*, Frederiksværksvej (f. i Gjedved ved Horsens 1870). Foreningen har godt 100 Medlemmer.

Hillerød Læseforening blev stiftet 1917 efter et forberedende Arbejde af Urmager *Kern-Hansen* (f. i Nyborg 1880, Hill. 1906, Urmager og Guldsmed 1910), der var Foreningens Formand til 1924, da han afløstes af Boghandler *Knud Poulsen* (f. i Korsør 1877, Boghandler i Hillerød 1903). Foreningen har Lokaler med fremlagte Blade og Tidsskrifter, Medlemstallet er ca. 150.

Det bør anføres, at der i Byen findes en Del *Frimurere*, der er Medlemmer af Loger i Helsingør og København. Ogsaa *Odd Fellowlogen* har et betydeligt Antal Medlemmer. Udgaaet fra Logen *Eureka* i København oprettedes 1923 Logen *Pax*, der fik Lokaler i *Oddfellowpalæet* paa Milnersvej, som Logen erhvervede samme Aar. Pax har ca. 40 Medlemmer. Formand, Overmester, er Guldsmed *Eiler Rasmussen*.

Af Foreninger, hvis Formaal udelukkende er af selskabelig Art, bør nævnes to, nemlig *Den bestandig borgerlige Forening* og *Frederiksborg og Omegns Fugleskydnings-Selskab*. Den første er stiftet 1877 og har til Formaal „at bevare og styrke et godt Forhold mellem Borgere i Hillerød og nærmeste Omegn, særlig ved at give Lejlighed til selskabelige Sammenkomster og behagelige Adspredelser." Formand var til 1924 Købmand *Carl Franck* (f. i Helsingør 1879, Hill. 1914). Den nuværende Formand er Maler-

mester *P. M. Petersen* (f. 1881 i Hill., Malermester 1909). Frederiksborg og Omegns Fugleskydningsselskab[34] stiftedes 1899 med det Formaal „ved Fugleskydning og paa anden Maade at give sine Medlemmer Adgang til selskabelige Sammenkomster og Adspredelser." Formand er siden 1917 Direktør *Thorsen-Nørgaard.*

Frederiksborg Slotssogn omslutter Hillerød Kommune paa alle Sider undtagen mod Nordøst (Hillerød Overdrev).

Slotssognets Indbyggertal er i meget stærk Vækst, navnlig er der i de senere Aar blevet bygget meget i Kvarteret langs Frederiksværksvejen. Indbyggertallet var 1914 2400 og i 1925 3680 (deraf i det med Hillerød sammenbyggede Nyhuse 1600). At Kommunens Indtægter og Udgifter dels som Følge af Krigsaarenes Paavirkning og dels paa Grund af Indbyggertallets store Stigen er gaaet stærkt i Vejret i den sidste halve Snes Aar, vil ikke undre. I 1913-14 balancerede Regnskabet med 49033 Kr. Ligningsprocenten var 2,8 og Skatteprocenten 3,4. Gælden var $^{31}/_{3}$ 1914 67942 Kr. og Formuen 130392 Kr. 1924-25 balancerede Regnskabet med 315287 Kr. Ligningsprocenten var 4 og Skatteprocenten 4,5. Gælden var $^{31}/_{3}$ 1924 107894 Kr. og Formuen 406016 Kr. Slotssognets Sogneraad bestaar af 9 Medlemmer. Ved Sogneraadsvalget den 10. Marts 1925 fik Socialdemokraterne 319 Stemmer og 4 Mandater: Kommunelærer *J. Jonassen,* Møllemester *H. C. Jensen,* Vognmand *J. P. Frederiksen* og Banehaandværker *Chr. Petersen,* Venstre 217 Stemmer og 2 Mandater: Sognefoged *L. Larsen* og Gaardejer *Vilh. Nielsen,* Det radikale Venstre 148 Stemmer og 1 Mandat: Afbygger *N. P. Jensen* og Det konservative Folkeparti 152 Stem-

KLOKKETRÆK I AMTSFORVALTERBOLIGEN

mer og 2 Mandater: Hospitalsforstander *W. Bencke* og Gdr. *Sylvest Hansen*. Formand for Sogneraadet er siden 1921 *W. Bencke*. Et Kommunekontor er oprettet med Lokale i Nyhuse Skole, og 1917 ansattes *A. Rathsach* (f. 1882 i Hill.) som Kommunesekretær. 1925 er der paa Hovedligningen 1721 Kommuneskatteydere, og der er 1235 Statsskatteydere.

I Slotssognet ligger Hillerødsholm, „den gamle Ladegaard" samt Gaardene Faurholm og Trollesminde, der siden 1918 drives af Staten.

I Slotssognet ligger *Frederiksborg Amts Kontor* og *Frederiksborg Amtstue*. Amtskontoret findes paa Frederiksborg Slot, idet den vestre Bygning paa den mellemste Slotsø (tidl. „Slotsherrens Hus") tjener til Bolig for Amtmanden og Kontorer for Frederiksborg Amt. Amtmand er siden 1921 Kammerherre *R. Howard Grøn* (f. 1861 i København, cand. jur. 1886, Stiftamtmand i Viborg 1911). Under Amtmandsembedet hører 44 Landkommuner og 4 Købstadkommuner. Under Amtsraadet hører Landkommunerne samt Amtssygehuse, Landeveje med mere. Amtets Udgifter androg 1913-14 ca. 600000 Kr. og 1924-25 ca. 3½ Mill. De væsentligste Udgiftsposter er til Vejvæsen og Sygehuse, 1913-14 kostede Vejvæsenet ca. 168000 Kr., 1924-25 ca. 1700000 Kr. 1913-14 var Driftsunderskudet ved Amtssygehusene ca. 132000 Kr., 1924-25 var det ca. ½ Mill. Dertil kommer Udvidelser i de sidste tre Aar af Usserød, Frederiksborg og Frederikssund Sygehuse til et Beløb af ca. 1½ Mill. Af det store Beløb til Landevejene refunderes ca. Halvdelen af Motorskatten, iøvrigt vil Udgifterne til Vejvæsenet, naar der er gaaet 4-5 Aar, og de store Arbejder med Chaussebrolægning, Tjærebetonbelægning og Overtjæring er gennemført, gaa meget stærkt ned.

Frederiksborg Amtstue ligger i Frederiksværksgade. Amtstuen ledes af en Amtsforvalter, hvis Stilling iøvrigt nedstammer fra de gamle Ridefogder, hvorfor Amtsforvalteren ogsaa bærer Sporer, naar han er i Uniform. Amtstuen opkræver alle Statsskatter af fast Ejendom og gennem Kommunerne alle Indkomst- og Formueskatter til Staten, desuden Arvefæsteafgifter, alle Ydelser til

Hypoteklaan (væsentlig Renter af Husmandslaan), Renter af Statslaan og Brandkontingenter til Landbygningernes Brandforsikring, den opkræver alle Amtsfondens Indtægter og udbetaler alle dens Udgifter. Fra 1. Januar 1926 nedlægges Skovkassen i Esrom, og Frederiksborg Amtstue vil da være Kasserer for alle Skove i Nordsjælland undtagen Tisvilde Hegn, der har sin egen Skovkasse i Frederiksværk, og 2. Frederiksborg Skovdistrikt, der har sin Kasse i Frederikssund. Amtstuen er Godsforvalter for Statens Ejendomme (Arresø, Esromsø, det gamle Hørsholm Slot, de allerfleste Stejlepladser, saa godt som al Gadejord i Landsbyerne, 7 Kirker: Torup, Melby, Kregome, Slagslunde, Farum, Hørsholm og Hornbæk), den udbetaler alle Gager til kgl. Embedsmænd, Pensioner og Understøttelser. I en nær Fremtid vil der ske en Ændring heri, idet meget vil blive direkte udbetalt ved Check. Fra 1. Januar 1926 udskilles fra Amtstuen en særlig Amtstue i Frederikssund, der under sig faar et Distrikt, der begrænses af Lille Lyngby, Skævinge, Gørløse, Slangerup, Hjørlunde, Slagslunde og Gandløse, hvilke Sogne alle gaar til Frederikssund, hvortil ogsaa lægges Frederiksværk Distrikt (Thorup, Melby og Kregome Sogne samt Arresø) og Horns Herred, der hidtil har hørt til Roskilde Amtstue. Konstitueret Amtsforvalter var fra Jan. 1924 *Bianco Boeck* (f. 1878 i København, cand. jur. 1904). Fra Januar 1926 er han forflyttet til Præstø Amtstue i Næstved. Som Amtsforvalter ved Frederiksborg Amtstue er da ansat *Aage Ravn* (f. i København 1869, cand. polit. 1892).

Et Sted, der ejer saa megen Naturskønhed i sin Nærhed som Hillerød, maa ikke mindst virke tiltrækkende paa kunstneriske Naturer. En Række Kunstmalere har da ogsaa for kortere eller længere Tid boet i Hillerød eller nærmeste Omegn, og adskillige bor her endnu. Paa den gamle Villa *Carlsberg* ved Københavnsvej boede saaledes i en Aarrække Malerne *Chr. Zacho, Viggo Pedersen* og *Niels Skovgaard*. Viggo Pedersen boede der fra 1898 til 1911, og da Chr. Zacho flyttede til Hellerup, fik Niels Skovgaard hans Lejlighed og boede i den fra 1900 til 1916, hvorefter han i et Par Aar boede i „Ilskøb", før han flyttede til Lyngby.

Kammersanger *Vilhelm Herold* har ligeledes boet i Byen, idet han havde Bopæl paa Langesvej i to Aar 1905-06. Forfatteren *Henrik Pontoppidan* boede her fra 1903 til 1909, først i den hvide Villa Møllestræde 11, hvor han afsluttede „Lykke-Per", siden i Helsingørsgade 52. Forfatteren *Jakob Knudsen* boede i Nyhuse (Grønnegade Nr. 23) fra Foraaret 1904 og til 1909,[35] da han flyttede til Birkerød. Under sit Ophold i Nyhuse skrev han en Række Bøger „Jomfru Maria", „Fremskridt" m. fl.

Har Hillerød været søgt af Kunstnere for dens Omegns Skyld, saa har den i endnu langt højere Grad været søgt af Turister for dens egen Skyld. Hundredtusinder af Danske og Udlændinge har i Aarenes Løb gæstet Byen, og blandt de Virksomheder og Seværdigheder, de har besøgt, maa i første Række nævnes Frederiksborg Slot „Nordens skønneste Kongebolig."[36]

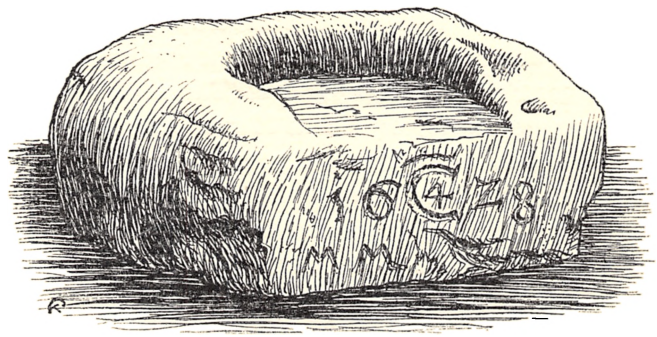

GAMLE FOLK FORTÆLLER

AF

P. PETERSEN.

I EN AARRÆKKE har Meddeleren af efterfølgende samlet paa gamle Medborgeres og Medborgerinders Fortællinger om vor By ved Midten af det forløbne Aarhundrede.

Blandt disse skal nævnes: Fru Skomagermester *Andersen*, født 1829, Fru Slagtermester *Mogensen*, f. 1829, Fru Hjulmager *Jørgensen*, f. 1835, Snedkermester *Bendtsen*, f. 1842, Afbg. *Jens Hansen*, f. 1844, Murermester *Svendsen*, f. 1846, Barber, kgl. Vejer og Maaler *Riemann*, f. 1849, Postmester *Harmsen*, f. 1849, Bagermester *Budde*, f. 1852, Tømrer *Vilh. Lange*, f. 1863 og Rebslagermester *V. Hansen*, f. 1865.

Disse Beretninger giver paa visse Omraader et udfyldende Tillæg til et kortere Tidsrum af Byens Historie.

Byens ydre Præg var meget beskedent. Husene var smaa og lave; selv Slotsgade havde kun enkelte Huse med 2 Etager; et af disse tilhørte Urmager og Borgerrepræsentant Goldschmidt (nuværende Nr. 15). Stuens Gulv laa et godt Stykke under Gadelinien, en velvoksen Mand kunde omtrent række til Vinduerne paa 1ste Sal. En Del af Husets Vægge var klinede op af raat Ler, andre var murede op af Tørv og Ler. Da Huset blev nedbrudt, fik Arbejderne en Mængde tørre, gode Tørv af de gamle Vægge.

Gaderne var ujævne; man havde ikke Brolægning af hugne Sten. Fortovene var endnu værre; Husejerne skulde selv holde

dem i Stand. Rendestenene var snavsede og stinkende. Ved hver Indkørsel laa et Rendestensbræt; kom der et stærkt Regnskyl, rensede det nok Rendestenen, men Rendestensbrætterne sejlede lystigt med Strømmen.

Bakkegade skildres af Fru Jørgensen som et rent Morads, naar det havde regnet. Man gik i en hel Lerælte, hvori Træskoene hang fast; undertiden traf det sig, at man trak Træskoene i Stykker, saa Bunden blev siddende i Leret. Da man senere bestemte sig til at lægge lidt Stenbro i denne Gade, mente man dog ikke at have Raad til at brolægge hele Gaden. Resten blev belagt med Skærver, som Gadens Drenge morede sig med at kaste op paa Tagene, saa de slog baade Tagsten og Tagvinduer itu.

Hof og By. Ved Frederik VII.s Tronbestigelse fik Byen et længe næret Ønske opfyldt, idet Hoffet atter tog Ophold paa Slottet Det var til stor Fordel for Byen paa mange Maader; det følte[s] af Borgerskabet som en stor Ære, og man glædedes over det gode Forhold mellem Hof og By. Barber Riemann fortæller herom: „Kongen var i høj Grad populær; han færdedes gerne mellem Borgerne og tog Del i deres Fester. Borgerne gjorde saaledes en Fest for Kongen paa „Stadt Copenhagen" (det nuværende Hotel København); min Faer var med, og han fortalte, da han kom hjem, at Kongen ved Festen havde holdt en saa gribende Tale, at intet Øje var tørt, da han sluttede.

Foruden Byens Embedsmænd kom Borgere (f. Eks. Borgerrepræsentanterne) og deres Hustruer til Taffel paa Slottet. Det var Grevinde Danner, der ønskede, at Borgernes Hustruer skulde indbydes; men hun opgav det efter kort Tids Forløb, det skete nemlig, at en af Borgerkonerne tog lidt for rigeligt til sig af Drikketraktementet og blev mere livlig, end Grevinden syntes om. Efter den Tid indbødes Borgerkonerne ikke. Maaske Tildragelsen ikke har generet Kongen, men han kunde forøvrigt godt holde paa Værdigheden. Der var en Provisor paa Apoteket, som var lidt Digter. Han lavede et Hyldestdigt til Grevinde Danner, og til Digterens store Glæde kom kort efter en Tilsigelse til Taffel. Der

blev drukket tæt, og Provisoren, der var en livlig Gut, tog godt for sig af Varerne; det gav ham Kurage, han løftede sit Glas mod Kongen og siger: „Maa jeg hilse paa Deres Majestæt!" Kongen kalder paa en Lakaj og siger: „Lad Provisorens Vogn spænde for, han vil hjem." Provisoren forsvandt ganske stille.

Havde Kongen været borte fra Byen i længere Tid, var der altid ved hans Tilbagekomst stor Modtagelse. I Slutningen af 50erne var jeg som Dreng med ved stor Udrykning af Øvrighed, Borgerrepræsentation, Brand-, Borger- og Politi-Korps samt en Mængde Tilskuere i Anledning af, at Frederik VII fra Sønderjylland over Roskilde skulde komme hjem. Der var rejst Æreport ved Indkørselen til Slottet, og man troppede op dernede ved den Tid, da Kongen kunde ventes. Kongen kom ikke. Man ventede og ventede. En Del af Borgerne gik i Abels Gæstgiveri (nu Hotel Leidersdorff) og forkortede Ventetiden ved et Glas. Vi Drenge fik Geværerne at passe paa. For at Kongen ikke skulde overraske Forsamlingen, sendtes en Mand op i Hatten paa Møllen, der laa mellem Møllestræde og „Slukefter", for at holde Udkig og melde, naar Kongen kom paa Slangerupvejen. Vagten passede ikke sin Tjeneste videre godt. Man hørte ikke noget fra ham. Pludselig blev der stor Forvirring. Kongevognen kommer i flyvende Fart eskorteret af Hestgarden — Det var et stolt Syn at se Hestgarden! — Almindelig Forvirring! Kongen standser. Borgerrepræsentationens Formand kommer frem. Kongen var utaalmodig. Formanden bliver benauet, han begynder: Deres Majestæt ... Hm! Hm! Deres Majestæt ... Deres Majestæt ... han kunde ikke komme paa Fortsættelsen. Kongen vinkede med Haanden. „Tak Børn! Kør!" og Toget forsvandt ind paa Slottet."

Frederik VII og Grevinden kom ofte hos Rektor Flemmers. Fru Andersen, der boede tæt ved Latinskolen, fortæller:

„Rektorens Stuepige fortalte mig, at Kongen engang kom ind til Flemmers; saa siger han til Fruen: „Aa, jeg er saa sulten." Fruen vidste jo ikke, hvad hun skulde byde Kongen, saa siger han: „Lad mig se Spisekammeret." Han derind! Der saa han nogen Risengrød staa paa en Tallerken. „Aa," siger han, „der kunde

blive nogle dejlige Klatkager," og Kokkepigen maatte i en Fart hen og bage Klatkager. Grevinden og Fru Flemmer kom meget sammen, det var vist det eneste Sted, hvor Grevinden kom her i Byen. Grevinden var meget god af sig, hun hjalp mange, og saa havde hun jo, sagde man, saadan Magt over Kongen, meget mere end de to Prinsesser, han havde været gift med før. Der var jo mange, der ikke kunde lide hende; men jeg tror nok, det var Misundelse. Flemmers Datter var gift med Adjunkt Børre, og Grevinden var Gudmoder til Børres ældste Datter. Sidste Gang, jeg saa Kongen og Grevinden, var 1863, da de var oppe hos Flemmers for at sige Farvel, inden de rejste til Sønderjylland, hvor Kongen døde".

Byens vigtigste Næringsveje var Handel og Haandværk, det blev derfor disse Hvervs Udøvere, der især satte Præg paa Byens daglige Liv.

Handelsforholdene havde andre Former end nu. Masser af Sæd førtes til Byen; Møllere, Brændevinsbrændere og Købmænd købte op og fyldte Magasiner og Lofter til senere Brug eller Salg. Mange Landboere havde Steder, hvortil de regelmæssigt leverede Smør, Æg og Fjerkræ; andre stillede det til Salg paa Torvet eller gik fra Dør til Dør og falbød Varerne.

Torve- og Markedshandelen spillede dengang en ganske anderledes Rolle end nu.

Landboerne hjemførte fra Byen det lidet, der brugtes af Kolonial-, Manufaktur- og Isenkramvarer. Brændevin fra Byens mange Brænderier var jo nok en af de største Salgsvarer. Brændevin var billig i de Tider, og der blev baade i By og paa Land brugt en Mængde. Man købte ikke i Flaskevis, nej, i større eller mindre „Træer" (Træflaske, Bimpel, Anker, Halvtønde).

Om de større og i den Tid moderne Købmandsforretninger har Overleveringen ikke meget at meddele. Det er en særpræget, gammeldags Købmand ved Navn *Thorsen*, hvorom de gamle Fortællinger samler sig. Barber Riemann fortæller: „Jeg husker tydeligt Købmand og Borgerrepræsentant Thorsen; han boede i Slotsgade (nuværende Nr. 26). Paa Ejendommens Fortov stod 4 store Linde-

træer, det var Thorsens Stolthed, og han vaagede over dem med ængstelig Omhu. Der fortælles, at da en Bjørnetrækker engang lod sit Dyr vise sine Kunster ved Thorsens Dør, kom Bjørnen hen til et af Træerne, og i et ubevogtet Øjeblik begyndte den at kravle op ad Stammen. Thorsen blev herover ganske ude af sig selv. Da Naboens Ejendom brændte, stod Thorsen ude paa Gaden og raabte til Brandfolkene: „Lad det Skidt brænde, sprøjt hellere paa mine Træer."

I godt Vejr sad Ida Kagekone udenfor Butiksdøren og drev sin Handel; i daarligt Vejr flyttede hun Forretningen ind i Butikken. Jeg husker Købmand Thorsen som en ældre Mand. I Butikken gik han i Træsko med Halmvisk, uden Frakke, i Nattrøjeærmer, Gaardskarleforklæde, tarvelige Bukser og Sommer og Vinter med en gammel Straahat. Her var i høj Grad blandet Forretning: Urtekram, Hørkram, Brændevin, lidt Manufaktur og Isenkram. Manufakturerne indskrænkede sig til forskellige Smaaartikler samt lidt Alenvarer og Tørklæder i brogede Farver og ofte med Billeder paa. Her var Hals-, Hoved- og Lommetørklæder og saa de solide Knyttetørklæder, der erstattede Nutidens Haandkufferter.

Udstilling af Varer i Butik og Vinduer lagde Thorsen ikke an paa. Aar ud og Aar ind stod som Skilt nogle Kopper og Glas i Vinduerne, og paa Markedsdage eller store Torvedage trak han et Seglgarnsbaand under Loftet, og her ophængtes de stærkt farvede Silkebaand, som Kvinderne brugte til Hage- og Nakkebaand til Guld- og Sølvnakkehuerne. Naar Dagen var forbi, pakkedes Silkebaandene ind igen.

Renligheden i Butikken var det smaat med, Gulvet var fælt. Kakkelovn fandtes ikke. Belysning fik Thorsen om Aftenen ved et Tællelys paa Disken. Han holdt aabent til Kl. 10; om Søndagen var der kun lukket fra Kl. 9-4."

Afbg. Jens Hansen, som i sine unge Dage tjente hos Thorsen, siger om ham: „Han var en dygtig Mand, og han var en klog Mand, men han var vanskelig, hvor kunde han dog blive vred, ja han kunde ligefrem skabe sig, naar der var noget i Vejen, især da med Hestene. De Heste, de var hans Øjestene. Vi havde Jord

til Stedet og holdt 2 Heste og 4 Køer. Købmændene og Haandværkerne drev jo Landbrug dengang. Thorsen tog sig ikke noget af Landvæsenet, det maatte jeg passe. Ja, lige en travl Høstdag kunde Thorsen tage med i Marken, og saa lukkede han Butikken den Dag."

Om *Torvedagene*, særlig som de formede sig hos Thorsens, fortæller ligeledes Afbg. Jens Hansen:

„Torvedagene havde Thorsen og Broderen, som hjalp ham, travlt — ja, der var Torv dengang: Torvet pakfuldt af Vogne og saa endda sommetider 2 Rækker Vogne gennem hele Slotsgaden omtrent ud til Vandmøllen.

Naar en Bonde, som handlede hos os, kom til Byen med Torvelæs, standsede han udenfor Butikken, han havde gerne Smør, Æg eller saadan noget, som skulde sælges til Thorsen, det blev baaret ind, og saa kom Manden ind i Butikken, han fik ved Disken en god, stor Snaps (det var ikke saadanne Fingerbøl som nu!); vilde han hellere have en sød Snaps eller en Kognak, kunde han faa det, og saa tog han gerne af en Underkop, der stod paa Disken, et lille Stykke Sukker, fik Ild paa en Cigar, og saa kørte han til Torvs. Var Konen med, gik hun ind i Stuen ved Siden af Butikken til Madam Wivel, Thorsens Husholderske, eller hun gik i Byen. Naar Manden var færdig paa Torvet, kom han tilbage og fik spændt fra, og han og Konen kom saa ind i Stuen, hvor der var dækket et dejligt Frokostbord, med alt hvad der hørte til, her fik de sammen med de andre, som havde „torvet", en god Frokost med Kaffe og Kager. Al denne Opvartning baade i Butikken og i Stuen betalte de ingenting for. Naa, det var jo kun Bønderne og de, der købte mere, der blev bedt ind i Stuen; de, som købte mindre, maatte nøjes med en Dram eller saa, ja, fik de Lyst til det, kunde de købe en Kage hos Ida, og saa kunde de gaa hen til Smørbøtten paa Disken og smøre paa, som de vilde — det kostede jo ikke noget. Mens der blev spist Frokost inde i Stuen, pakkede og ordnede Thorsen de Varer, som de havde bestilt, og saa vidste han jo nok, at der skulde en lille Foræring til, for Kunderne saa meget paa, at der var et Kræmmerhus Brystsukker

med hjem til Børnene. En Del af Mændene vilde gerne have en lille Lommeflaske fyldt for at ha' lidt at styrke sig paa undervejs. Det var kun paa Torvedage, at der var dækket Frokostbord, de andre Dage vankede der kun en Snaps og lidt med hjem, som Indkøbet havde været til. Kom en ind for at købe en Rulle Skraa eller et Fjerdingspund Tobak eller saa, saa vankede der ingenting; nej, det blev altsammen passet af, som Folk var til."

Om *Markederne* fortæller Barber Riemann:

„Jeg husker fra mine Drengeaar de store Markeder; vi havde dengang flere end nu. Ved Sommermarkedet kom der især en Mængde Landboere til Byen; det var deres Sommerudflugt. Der var rejst Telte og Boder over hele Torvet. Her solgtes de mest forskelligartede Varer: Manufaktur, Skotøj, Buntmagerarbejde, ja, kort sagt alle Haandværksfrembringelser.

Der var et Utal af Kagetelte og 8-Skillingsbutikker. Nede ved Hotel „København" var som nu Gynger og Karruseller.

Der var ikke nær saa meget Gøgl paa Markederne som nu om Stunder. Tyrolerferdinand fra Dyrehavsbakken med Datter spillede Guitar og sang, han forsøgte sig ogsaa med smaa Taler til Publikum mellem Sangene, han var meget populær. Nogle „Kunstnere" optraadte paa aaben Estrade, og efter hvert Nummer „gik Tallerkenen". Visesangere og Visesælgere i samme Person gjorde gode Forretninger. Man sang om „det grufulde Mord", „den rædselsfulde Ulykke", „ulykkelig Kærlighed" o.s.v. En lærvillig Tilhørerflok hørte efter, nynnede lidt med, købte Visen og tog den med hjem. Vilde man have flere Viser, kunde man forøvrigt altid købe saadanne i en Kælder i Helsingørsgade; det var de rigtige Viser, Strandbergs Forlag, med Billede foran og Beretning paa 4de Side.

Byens 5 Danseboder var stopfulde. Der var Dansebod i Hans Hansens Ejendom paa Fisketorvet („Kæden"); paa „Sjælland" („Føniks"); hos Jørgen Frandsen og Jens Garder i Mørkegaden og endelig hos Jens Jacobsen paa Hjørnet af Helsingørsgade og Bakkegade. Det var store lavloftede Rum med en lille Forhøjning til et Par Spillemænd. I Vinduer, og hvor man ellers kunde

faa Plads, var der anbragt Tællelys, det gav jo ikke meget Lys; blev Lysene for døsige, blev de pudsede med en Lysesaks, men oftest med Fingrene. Vinduerne stod jo gerne aabne, og det kunde der vistnok ogsaa trænges til. Udenfor Vinduerne var der tæt med Tilskuere hele Tiden. Et broget Selskab fra Land og By samledes i disse Danseboder. Gardere og Husarer fra Slottet spillede gerne en stor Rolle. Uniformerne pyntede paa Selskabet. De civile trak gerne Trøjen af og „ga' den" i Skjorteærmer og Pibe i Munden. Deltagerne betalte enten for hele Natten, det var vist 1 Mark pro persona, eller, hvad der var det almindeligste, 2 Skilling for hver almindelig Dans og 4 Sk. for Turestykkerne. De dansende maatte saa for hver Dans hen til Musikerne og betale Kontingent, forsøgte nogen at snyde, tog Opsynet Affære med en Mindelse. Opsynsmanden var gerne en haandfast Mand, der, om det var nødvendigt, kunde smide Urostiftere ud. Ved Danselokalet var gerne en Beværtning, hvor der kunde nydes en Genstand.

Byens Gæstgivere gjorde store Forretninger paa en saadan Markedsdag. Gæstgiveriet, hvor „Kronprinsen" nu ligger, brugte en Markedsdag 20 Lam.

Smaafolk i Byen tjente ligeledes en god Skilling ved at optræde som Beværtere paa Fortovene i Slotsgade. Man stillede Borde og Bænke op. Til Bordplader tog man Døre fra Stue eller Udhus og lagde dem paa Bukke eller Kasser. Der dækkedes saa med Brød, Grisesylte eller Flæskesteg, Smør, Ost, Brændevin og Øl. Øllet blev tappet i Krus af Ølfjerdingen, der laa under Bordet. Andre havde som Speciale stegt eller kogt Aal eller andre solide Retter. Meget almindeligt var Borde med store Stabler af kolde Pandekager, der tilberedtes med Smør og Puddersukker. Et stort Tal af Markedsgæsterne indtog her en bedre Frokost for en billig Penge. Der var ogsaa Drikkeborde, hvor smaa Selskaber slog sig ned til Snaps og Øl. Det blev gerne til, at man gav „Omgange". Først gav A en „Omgang" ɔ: 1 Snaps pr. Hoved. Der kunde jo drikkes ud, men oftest nippedes der kun til Snapsen; saa fandt B sig opfordret til at kræve en Omgang ind o. s. v., til hver havde ydet sin Skyldighed. Det blev sommetider et anseligt Antal

Snapse, man naaede op paa, men det fortærede Kvantum var ikke saa stort. Nippene var smaa, dels af „Pænhed", men ogsaa af Forsigtighed. Værten yndede meget saadant Maadehold, idet Regnskabet blev gjort op efter det Antal Gange, Resterne var spædt op."

Haandværk. Alt Arbejde var endnu Haandarbejde. Maskiner var ikke taget i Brug. Mellem Mestre, Svende og Drenge herskede det gamle patriarkalske Forhold; de arbejdede sammen paa Værkstedet, Drengene og oftest ogsaa Svendene boede og spiste i Mesters Hus og ved hans Bord. Arbejdstiden var som Regel fra Kl. 6 Morgen til Kl. 8 Aften; nøje fastsat var den dog ikke, den rettede sig efter, hvad der var at bestille. Der holdtes gerne Frokostpavse ved Ottetiden, Kl. 12 spistes der Middag og Kl. 4½ Vesperkost.

Hvordan Livet formede sig paa et mindre Værksted, faar man et godt Indtryk af gennem Fru Andersens Fortælling: „Fatter var jo Skomager, han havde gjort baade Svendestykke og Mesterstykke her i Hillerød, han „viste Mesterstykke op" paa Raadhuset i 1852, det var et Par Støvler til ham og et Par Brunelsstøvler til mig. Det var vore Brudestøvler. Vi blev samme Aar gift i København — for der tjente jeg — og saa begyndte vi herude.

Fatter havde altid 1 Svend og 2 Drenge, og de var paa Kost hos os. De havde deres Kammer oppe ved Siden af Værkstedet. Svendene arbejdede gerne paa Akkord — ja, vi havde een, der fik Ugeløn, han fik 9 ℛ om Ugen og Kost og Logi.

Jeg havde jo meget at gøre i Huset, og mere blev der, da der kom Børn til. Jeg var altid med ved Skomagerarbejdet, jeg har skaaret Hundreder, ja, Tusinder Par Brunelsstøvler til. Dengang kunde man jo bestille noget. Slog Dagen ikke til, blev Natten taget til Hjælp, det blev aldrig taget saa nøje med Arbejdstiden. Var der travlt, saa sad baade Fatter og Svenden til sent ud paa Aftenen, men Drengene gik jo i Seng. Man hjalpes ad dengang. Havde de saa siddet sent, saa fik de Kaffe om Aftenen.

Fatter havde Arbejdet for mange, mange Familier i Byen, og

han havde ogsaa alt Arbejdet for Hoffet — ja ikke for Frederik VII og Grevinden, men for Mundskænk Olsen, Slotsforvalter Gyllich, Berider Hoff — ja, for dem allesammen. Og det skulde være fint og godt Arbejde, og det lavede Fatter ogsaa. Det var nu ikke saa meget, vi tjente ved det, Fatter kunde aldrig med at tage saa høje Priser; han tog 15 ℔ for et Par Damestøvler med høje Hæle og Silkestikninger og 18 ℔ for et Par Herrestøvler.

Vi var om Sommeren tidlig oppe om Morgenen, jeg stod op Kl. 5 og fik Kaffekedlen paa og hentede Kryddere henne hos Mutter Frandsen. Vi fik hver en Krydder — uden Smør jo. Fatter og jeg drak Kaffe nede, og Folkene fik deres op paa Værkstedet. Saa arbejdede de til Kl. 7¾, saa fik vi Frokost, som ogsaa blev sat op paa Værkstedet: ½ Kogesild til hver til en Rundtenom Fedtemad, og Smørrebrød med Paalæg, saa meget de vilde have. Jeg lagde 20 Ol Sild ned hvert Efteraar. Fedt fik vi fra Landet i store Krukker, det kostede 1 ℔ eller en Rigsort Pundet. Jeg lavede selv Spegepølser og Rullepølser, jeg kan huske, at jeg et Aar havde 12 store Rullepølser. Svenden fik — hvis han vilde have det — 1 Snaps til Maden, men Drengene ikke, Øl kunde de selv tappe af Ølfjerdingen.

Naar Klokken saa var 12, kom de ned i Stuen til Middag. Det var Kaal, Ærter, Grød, Vælling, eller hvad det nu traf sig, saa sad Fatter i Sofaen og saa Svenden og saa Drengene; jeg sad foran Bordet, for det var saa nær ved Køkkendøren. Jeg havde altid godt med Flæsk i Sulekarret, vi opfødte selv Svinene. Slagtede Faar og Lam fik vi fra Landet. Vi levede godt.

Efter Middag gik Folkene og „lottede" sig lidt, til Klokken blev 1½, saa fik de Kaffe op med Kandis til; jeg delte altid Sukkeret ud og lagde det i Underkoppen til hver. Kl. 4½ var det Midaften med smurt Mad, der kom op paa Værkstedet, og saa blev man ved med Arbejdet, som man havde at bestille til."

Fortællingen giver Indtryk af det gode Forhold, der har hersket paa dette Værksted. I større Virksomheder, hvor mange Svende beskæftigedes, var Forholdene ofte uheldige; Svendene har tidt været brutale overfor Drengene, og selv overfor Mester har deres

Optræden ofte været hensynsløs. Om Forholdene paa et saadant Værksted fortæller Snedkermester Bendtsen:

„Da jeg var konfirmeret i 1856, kom jeg i Snedkerlære. Den 1ste Maj, hen paa Formiddagen, gik jeg med mit Skrin hen paa Værkstedet og indtog Pladsen som yngste Lærling, og det betød, at jeg skulde gøre Tjeneste for alle og se at staa mig vel med alle. Mit Herskab var Mester og Madammen, 2-6 Svende, eftersom der var Arbejde, og 3 Drenge.

I den første Tid havde jeg ikke videre med Haandværket at gøre, jeg passede Grisene med Foder og Renlighed, jeg gik ud ved Gærder og paa Pladser og plukkede Nælder og præparerede det til Grisefoder, fejede Gaard og Gade og løb Husets Byærinder, hvoraf de fleste gik ud paa hente Øl og Brændevin til Svendene. Der blev jo drukket meget i de Tider. Hver Svend lod gerne hente 1 Pægl Brændevin til Frokost. Nogle nøjedes med ½ Pægl, enten det nu kom af Maadehold eller af Pengemangel, og det sidste led mange Svende under, idet de, naar de fik Ugelønnen Lørdag Aften, soldede det meste op, og saa maatte der suges paa Labben i Dagene derefter. Brændevin maatte de jo have, og det kneb tidt for Drengene at skaffe det, for Høkeren vilde jo ikke gerne „brændes a'"; saa maatte Drengen paa en Maade kautionere, for kom han ikke med Draaberne, saa blev Svendene onde og hadske paa Drengen.

Ved Frokosten gik den købte Brændevin ikke helt med; hvad der blev levnet, nødes med smaa Mellemrum; man tog gerne en Tisnaps (Kl. 10), man fik Følelsen af at have „en tør Plet paa Tungen", eller det lød fra en Arbejdskammerat: „Kunde det ikke være godt med en Sopian eller en Stivert, en Sub eller Søp, et Stænk, et Par Kjæverfulde, en Gibbernak, en Krummeskyller, en til den hule Tand, en Ængstelsesfordriver, en Hjertestyrkning, en Hugorm, en Reje o. s. v." Ja, kært Barn har mange Navne.

Det var kun det daglige Drikkeri til Frokost og Vesperkost; men af og til fandt Svendene, f. Eks. ved en Fødselsdag, Anledning til „at gi' noget ud", og det betød Øl og Brændevin. Jeg har engang til Vesperkost hentet 14 Pægle Brændevin med tilhørende

Hvidtøl til 5 Svende, og det slog lige til. Saa hvilede Arbejdet den sidste Del af Eftermiddagen, og Tiden gik med Drikken, Banden og uhøvisk Tale. Naar Mester saa, det var saadan fat, holdt han sig borte fra Værkstedet. Det var jo daarligt Selskab for et Barn at være i, men saadan var Tonen, særlig naar der var Københavnersvende.

Tørmaden, som indtoges paa Værkstedet, suppleredes ofte med flækket Surbrød med Smør, som Drengene hentede hos Mutter Frandsen, der drev stor Handel med denne Vare i „Holdan". Moer Mads, Kagekonen, der gik om i Byen og forhandlede Kager fra Bager Budde, standsede gerne paa Ruten udenfor Værkstedet, og Drengene hentede saa, hvad Svendene ønskede af „Snegle", „Pillarer", „Filigøjer". Paa Værkstedet maatte hun ikke komme. Drengene vilde jo ogsaa gerne gøre sig tilgode med lidt Ekstraforplejning, men det var smaat med Mønten. Lærlingen fik i Løn kun Kost og Logi i Læreaarene. En Firskilling kunde af og til faas fra Hjemmet, dog ikke ret tidt. Andre Drengeindkomster var tilfældige Drikkeskillinger, naar Arbejde bragtes i Byen, men Hovedindtægten havde man af Spaanerne. Man spurgte Mester, om man maatte faa en Sæk Spaaner, og det blev aldrig nægtet, og der gik en, og der gik to, og der gik flere, det blev der ikke set saa nøje paa. Prisen for en Sæk Spaaner var 8 ß, og der var mange, der købte af Drengene, som saa delte Indtægten. For en „god" Sæk (ɔ: med Træstumper i) blev gerne givet en Drikkeskilling. At medtage Træstumper var nu egentlig ikke tilladt, da Værkstedet brugte alt Affald og Spaaner til Brændsel i Kakkelovnen og den aabne Skorsten, hvor Træet blev varmet til Limning og Finering; man havde nemlig ikke Limovn dengang, man hjalp sig med Limpotte og Ildsted i Skorstenen. Det var Drengens Bestilling at tænde op, „gøre Ild paa", naar der skulde bruges Lim. Værkstedet havde sit Fyrtøj med Flintesten, og saa slog han, til Gnisterne kunde fænge i de halvbrændte Smaaspaaner, saa gjaldt det om at blæse med Omsigt, saa det kunde gaa i Lue. Man havde jo nok Svovlstikker, men vilde Drengen benytte Svovlstikker, maatte han selv købe dem, Mester vilde ikke skaffe Svovlstikker

til Værkstedet, „for saa brugte Svendene dem bare til at tænde Pibe ved." Der blev røget meget af Svendene paa Værkstedet, men der blev holdt strengt paa, at Lærlinge ikke røg Tobak, hverken der eller andre Steder. Røg de, og det blev opdaget, vankede der Lussinger, „en Dreng skulde ikke ryge en Svend i Næsen."

Prygl hørte forøvrigt til Dagens Orden, de store Drenge pryglede de mindre, Svendene pryglede Drengene, og Mester kunde godt finde paa at lange til Svendene; men der var den Forskel, at en Dreng ikke maatte „tage fra sig", det gjorde Svendene overfor Mester — dog kun, naar de mente, at de kunde „staa sig." Mester kom engang i min Tid galt afsted med en durkdreven Svend, der ikke vilde tage mod Prygl, han „drak" Mester en saa slem Skalle, at han tumlede om. Da den slagne fik sig samlet igen, gav han Ordre til mig, at jeg skulde løbe op paa Raadstuen og melde Svenden til Justitsraad Arboe (Byfogden). Arboe hørte paa mig og sagde: „Naa, ja, nu skal der komme en Betjent derhen." Da Betjenten langt om længe kom derhen, var Svenden gaaet fra Værkstedet; Betjenten hørte saa paa Mesters Klagemaal, men der blev aldrig gjort mere af den Sag. Politiet tog det ikke saa nøje dengang.

Der blev i den mørke Tid arbejdet meget ved Lys. Vi brugte i Begyndelsen af min Læretid Tællelys, der anbragtes i en fritstaaende Trælyseholder. Disse Tællepraase lyste jo ikke meget og skulde jævnlig „snydes". Det lød med korte Mellemrum: „Snyd Lyset, Dreng." Drengen spyttede paa Tommel- og Pegefingers Ender og nappede med de vaade Fingre Tanden af Lyset.

Vi Drenge havde Kost og Logi hos Mester. Vort Kammer var oppe under Taget; der var hedt om Sommeren og koldt om Vinteren, hvorfor vi kun opholdt os der, mens vi sov. I Mesters Lejlighed var vi kun, mens vi spiste Middagsmaden. Madammen holdt vi meget af, hun var en flink og god Kone, der sørgede godt for vor Forplejning. Mester havde saamænd ogsaa sine gode Sider; han var ofte opfarende og voldsom og brugte saa Mund og Haand uden Maade, men naar han fik „vendt sig", som man siger, saa var det glemt. Jeg tror ikke, nogen bar Nag til ham, man syntes dengang, at det hørte sig saadan til.

Da jeg havde været 1 Aar i Lære, og der kom en yngre Dreng, fik jeg mere med det egentlige Haandværksarbejde at gøre. I 3die og 4de Læreaar fik jeg Undervisning i den Tegneskole, som Overlærer Reinhard, Adjunkt Børre og Murermester Dahl havde oprettet med Lokale paa Raadhuset. I 1860 gjorde jeg Svendestykke her i Byen paa samme Maade, som det gøres nu med Opvisning for Svendekommission og Skuemestre. I tidligere Tid havde Snedkerne, da Hillerød intet Snedkerlav havde, aflagt Svendeprøve for Lavet i Roskilde."

Enkelte Hillerødhaandværkere lod sig gøre til Svend i København under de gamle højtidelige Former. Murermester Chr. Svendsen fortæller herom:

„Min Farfader og Fader havde gjort Svendestykke ved Murerlavet i København, deres Medailler var paa Murerlavets Velkomst; jeg vilde ogsaa gerne være „zünftig" Svend og meldte mig til Prøve der sammen med 18 andre unge Murere. Vi tegnede i Læderstræde og murede paa Ettes Plads. Arbejderne synedes og godkendtes. Da jeg var Mestersøn, blev jeg „Fortaler" eller Ordfører for os unge Svende. Vi mødte efter Tilsigelse i Læderstræde og gik i Optog med Skødeskind (lejede for 1 Mark pr. Stk.) og en Flok Gadedrenge efter os til Murerkroen i Møntergade. Der stillede vi op, og jeg blev som Fortaler kaldt frem for Oldgesellen og en Række gamle Svende, der skulde være Vidner. Ceremonien foregik nu efter en Formular, som jeg havde skaffet mig fra Oldgesellen. Jeg havde nøjagtig lært udenad, hvad jeg havde at sige som Ungsvend. Saa begyndte det:

Ungsvenden: Med Deres velvillige Tilladelse betræder vi som Ungsvende denne Amtsal.

Oldgesellen: I samtlige Lavsbrødres Navn byder jeg Dem velkommen.

U: Paa samtlige Ungsvendes Vegne har jeg derfor den Ære at takke.

O: De ærede Ungsvende ville behage at træde nærmere! Paa Lavets Vegne præsenterer jeg denne ærbare Velkomst for den ærede Ungsvend og beder mig Laaget aftaget.

U: Med Deres velvillige Tilladelse tager jeg Laaget af den ærbare Velkomst.

O: Idet jeg paa samtlige Lavsbrødres Vegne hilser dig som Medbroder, sætter jeg denne ærbare Velkomst for min Mund og drikker Din og samtlige Lavsbrødres Skaal. Leve alle brave Murersvende!

Idet jeg beder mig Laaget paasat, overrækker jeg den ærbare Velkomst til den ærede Ungsvend.

U: Idet jeg takker for Lavets broderlige Hilsen, sætter jeg den ærbare Velkomst til min Mund og drikker hele Murerlavets Skaal. Murersvendelavet længe leve! Idet jeg beder mig Laaget paasat, overrækker jeg den ærbare Velkomst til den ærede Formand.

Bisidderne rejste sig og gik hen mod de unge. Var der nogen Klage, saa kom den, f. Eks.: „Du har røget mig i Næsen" eller anden Forseelse, som var begaaet, inden vi blev Svende. For saadanne Forseelser idømtes vi Mulkter, der anvendtes til Drikkevarer for de gamle Bisiddere. Derefter overrakte man hver af de unge Svende en Kridtpibe; naar vi fik Fyr paa, tog vi hverandre i Hænderne og dansede rundt. Tabte en sin Pibe, og det skete let, blev han idømt Mulkter, som ligeledes gik til Vederkvægelse for Bisidderne.

Forøvrigt maatte vi unge Svende gøre et Gilde for de ældre."

Af andre Virksomheder skal omtales *Buddes Bageri.* Bagermester Budde fortæller:

„Der er foregaaet store Forandringer i vor Forretning i den Tid, jeg kan huske. Mens min Moer stod for det, var hun oppe ved Ellevetiden — ja, det var om Aftenen — og kaldte paa Svendene, og saa gik de i Gang med at lave Brød til næste Dag, baade fint og grovt.

Til Rugbrød havde vi et stort Dejgtrug, hvor Mel, Vand og Surdejg blev rørt ud; Dejgen blev stukket igennem med Jernspaden, saa blev den vendt, for at den kunde blive ensartet, og saa skulde den rigtig gennemæltes med Hænderne. Det var et strengt Arbejde — i Almindelighed tog man jo Fødderne til Hjælp. Det hørte sig til, at man skulde træde paa en Sæk, der var lagt ovenpaa Dejgen . . . . men det blev jo gerne til, at man

vaskede Fødderne, og saa gik de i Dejgen, ligesom naar man traadte Tørv.

Der blev fyret paa gammeldags Maner, til „Aalen" eller „Hærden" (Bunden i Ovnen) var „klar", det vil sige rødlig-glødende, saa sattes Brødene ind. Naar Brødene var taget ud, sattes Stegene ind. En Steg gav 8 Skilling, og det gik i Svendens Lomme. Ved Juletid kunde vi paa een Gang ha' 30-40 Stege i Ovnen.

I ældre Tid var der mange, der lavede Rugbrødsdejgen hjemme, og saa blev den bragt herhen for at bages. Det var ikke ret meget, der tjentes ved den Forretning, derfor vilde Bagerne gerne, naar de kunde komme afsted med det, nappe en Stump af Dejgen, som blev smidt hen i Affaldskassen til Griseæde. Konerne, der kom med Dejgen, passede jo paa, men min Farfar — fortælles der — havde nu saadan et Tag paa at sludre med Madammerne, saa de glemte at se rigtig efter, og saa gik Stumpen i Kassen, „for", som han sagde, „mine Grise skal ogsaa leve," og det sa'e han til Svendene, at de maatte tage sig af, naar han ikke var der.

Naar Folk vilde have finere Kager som Søsterkager eller sligt, kunde Konerne selv lave Dejgen til i Hjemmene og faa bagt hos os, det gav en Fortjeneste for Førstesvenden af 1 Mark; bragte de Mel, Mælk, Smør, Æg, og hvad der skulde til, og Svenden lagde Dejgen, fik han 2 Mark for en Kage.

Konditori som nu med alle de fine Kager kendte man ikke. Det fine Bageri var: Franskbrød, Boller, Tvebakker, Snegle og Filigøjer. Filigøjerne var saadan tarveligere Kager. Dejgen blev smurt paa Pladen, og saa blev den skaaret i Firkanter, der solgtes for 1/2 Skilling Stykket. Ja, og saa havde vi „Honninghjerterne", af dem lavede vi i gamle Dage en voldsom Mængde. De andre Bagere prøvede ogsaa at lave Hjerter, men den gik ikke. Vi lavede i Tiden før Jul en 20000 Hjerter. De blev sendt vidt omkring. Jøderne i København fik til Tider en Masse, og der gik en Mængde ved Markederne.

I de Tider kørte vi ikke ud med Brød. Folk hentede selv, hvad de skulde have af Rugbrød og Sigtebrød; men der blev baaret en

Del Hvedebrød ud. Vi havde en 2-3 Kagekoner her i Byen; enten gik de fra Hus til Hus, eller de havde fast Plads. Der var nu Ida nede ved Thorsens, Karen Per Lars, som sad ved Salpeterstien, og Jørgen Bager og hans Kone, de handlede oppe ved Jægerbakken. Jørgen havde kun Lov til at sælge Kager, men der gik i Smug mange Snapse med. Til Landet havde vi Kagekoner og „Kagestoddere". Konerne havde gerne Aag og to store Kurve, Stodderne brugte mest Kube paa Ryggen. De fik 5 Kager og betalte 4. Kosten fik de omkring hos Folk, de forstod at lave det saadan, at de kom til Spisetiderne paa de rigtige Steder. De fik Mad, og de fik megen Kaffe, og saa kunde de jo, da de kom saa vidt om, fortælle Nyt til Gengæld.

Vi havde 5 Ruter: I Fredensborg, II Gadehusene og Bendstrup, III Frerslev, IV Herlev og V Hillerød og Karlebo Overdrev."

Hillerød havde ved den Tid, hvorom her er Tale, 9 *Rebslagerforretninger;* om den eneste, som er tilbage af disse, fortæller den nuværende Indehaver, Rebslager Hansen:

„Rebslagerforretningen her er gammel, den blev grundlagt 1729, og har været paa samme Sted og i samme Familie hele Tiden, altsaa nu snart i 200 Aar. Det gamle Hus, der blev nedrevet for faa Aar siden, var lille og lavt, Vinduerne smaa, Butikken tjente som Spisestue og Dagligstue, og i det ene Hjørne stod en Omhængsseng, saa her var ogsaa Sovekammer. Min Oldemoder benyttede denne Seng. De sidste Aar, hun levede, var hun stadig sengeliggende. Det var saadan en Oplevelse for hende, at hun kunde ligge og høre, hvem der kom i Butikken, og hvad der blev talt om; og der kom mange, og Kunderne gav sig gerne god Tid, der skulde jo snakkes, og der skulde nydes en Snaps og en Drik Øl — det blev der nu altid opvartet med. Oldemoer laa der til sin Dødsdag. Den Dag kneb det for hende med at følge, hvad der skete i Butikken. Da en Kunde var gaaet ud af Butikken, linnede hun Forhænget og spurgte: „Var det Dreves, der gik?" — Det var en Mand fra Hjørlunde — „Ja, det var." Da man ½ Time senere kom ind for at se til Oldemoer, var hun død.

Paa Markedsdage var her Spisning hele Dagen; her var et far-

ligt Rykind af Kunder og andre, som fulgte med dem. Sovekammeret bag Butikken var rømmet og lavet om til Spisestue for Markedsgæsterne. Der var dækket et langt Bord med solide Madvarer og tilhørende Øl og Snaps, og der gik man fra og til Dagen igennem. Der blev altid regnet, at der gik 5 Skinker med den Dag. Kunderne betragtedes som hørende til Familien, de gjorde Besøg, naar de kom til Byen, og mine Bedsteforældre og Forældre gjorde Gengæld ved at gøre Besøg paa Landet og komme til de store Gilder, som dengang holdtes. I endnu ældre Tider har det vist ikke altid været saa godt mellem By- og Landboere. Jeg har hørt fortælle, at min Tipoldefaer og hans Svend arbejdede en varm Dag paa Reberbanen; de blev tørstige, og Mester og Svend gaar ind i Butikken for at hvile sig lidt og samtidig faa en Snaps og en Taar Øl. Netop som de har sat sig, kommer en Bonde ind ad Døren og vil købe noget Reb. Enten har det været en Mand, som ellers ikke kom i Forretningen og derfor efter den gamles Mening ikke havde noget der at gøre, eller Mester er blevet ærgerlig over at blive forstyrret. Nok er det, den gamle farer op, napper en Skagle ned fra Væggen, lægger den dobbelt, høvler løs paa Manden og siger: „Vil du herut dit Bæst, tror du, jeg kan være Rebslager for jer allesammen.““

Byens Arbejdsfolk havde det i mange Henseender trangt, og Konen maatte som Regel arbejde stærkt for at yde et Bidrag til Udkommet. Fru Jørgensen, som var opvokset i et Arbejderhjem med een Stue og følgende Indbo: en Himmelseng med blaastribet Omhæng, en Dragkiste, et Bord og to Stole, fortæller, at Moderen vaskede for ugifte Personer, især for Tømrere og Murere paa Slottet; det var dengang Tyskere, „der gik med høj Hat, Krave og Flip.“ Naar Vasken var fra Haanden, spandt hun om Aftenen fra Kl. 9-12. Var det Uld, der skulde spindes, maatte Barnet sørge for at faa kartet saa meget, at hun kunde holde hende vedlige.

Ved Kreaturmarkederne gik Moderen ud paa Markedspladsen med en Flaske Brændevin, et Snapseglas og noget Hvedebrød i

en Kurv. Saa holdt hun sig i Nærheden, naar hun opdagede, at man var i Færd med at slaa en Handel, for saa skulde der drikkes Lidkøb. Der kunde blive mange Snapse af de 3 Pægle, „for det var jo sjældent, at Herrerne drak rent ud."

Tidlig om Morgenen kørte Moderen med sin Trillebør ud i Gribskov, og derfra hjembragte hun det væsentligste af, hvad der brugtes af Ildebrændsel.

I Efterhøst samledes der Aks paa Trollesmindes Marker. Fru Jørgensen, som ogsaa her maatte hjælpe til, fortæller: „Der var en Forpagter, som hed Kammerraad Madsen, det var saadan en rar gammel Mand. Naar de var i Færd med at køre Sæden hen til Stakkene, laa en stor Flok og ventede, til det sidste Læs var kørt af Marken. Saa kom Kammerraaden og sagde: „Saa Folk! nu kan I høste." Saa bredte Flokken sig over hele Marken, Side om Side. Naar vi havde gaaet Stykket over 2 Gange, saa blev Faar og Svin drevet derud. Det sankede Korn var en god Trøst for fattige Folk om Vinteren. Min Moer lod Byg og Rug male, men Hveden blev byttet bort for Flormel. Rugmelet ældede hun Dejg af, og saa maatte jeg bære den paa min Ryg til Bager Heller i Slotsgaden for at faa den bagt til Brød. Det malede Byg sigtede Moer Grynmelet og de fine Gryn fra, og saa havde hun et Drevtetrug til at faa Skallerne fra med."

Om Indkøbene til Huset fortæller Fru Jørgensen: „Moer købte et Lammekallun, det var Vom, 4 Ben og Fedttarmen, saa kogte hun Kallunsuppe med Grønærter, ny Gulerødder og Kartofler, som de havde i Haven. Det var en dejlig Ret, men det kostede en Del Arbejde, for det skulde skoldes og skrabes godt.

En Forfjerding af en Spædkalv kostede 12 ß og en Bagfjerding 1 ℔. En Kalv kostede kun 1 Rdl., og det fik man for Skindet, og saa var Kødet ren Fortjeneste. Om Efteraaret købte mine Forældre en halv Krop Kviekød og 2 Gæs til at salte til Vinterbrug, og 2 Lispund Sommersmør blev sat hen, og der blev saltet et Stykke Mellemflæsk til Stegeflæsk."

Forlystelser. Som ovenfor omtalt var „Stadt Copenhagen" By-

ens fineste Hotel. Her fandt Borgerskabets Fester Sted, her samledes man til mindre selskabelige Sammenkomster, hvor Amtmandens Frue og Byens fornemste Damer dirigerede ved Kaffe- og Themaskine, og de unge Herrer bød Kager om, og her gik Herrerne i Klub.

Den jævnere Befolkning synes især at have fundet Glæde i Dans og Musik. Byens 5 Danseboder havde stor Søgning Aaret rundt. I Sommertiden vandrede man ud i Præstevangen, hvor Børnene saa legede, de unge dansede, og de ældre nød den medbragte Aftensmad i det grønne; en Forfriskning kunde man faa fra det nærliggende Traktørsted „Skovlyst". Samtidig nød man Musikken. Fru Jørgensen siger: „Den Søndagstur havde jeg godt af hele Ugen, jeg gik og trallede tidlig og silde, for jeg var altid saa glad for Musik."

Her var let Adgang til at høre Musik, idet Byen havde en Stadsmusikant *Johan Chr. Lange*, der var født i Frederiksværk omtr. 1785. En Sønnesøn af ham, Tømrer Vilh. Lange, fortæller: „Min Bedstefader havde oprindelig lært Klejnsmedeprofessionen, af sin Fader lærte han at spille, og Musikken blev hans Levevej. Som Stadsmusikant i Hillerød stod han for al Musik i Amtet; han bestemte, hvormange Spillemænd der skulde med ved hvert af de mangfoldige Gilder paa Landet, og for hvert Gilde oppebar han en Kendelse efter Spillemændenes Antal.

Al offentlig Musik blev leveret af Stadsmusikanten og blev betalt af Staten gennem Amtstuen. Her var i sin Tid — det var før 1848 — Session 8 Dage i Rad. De unge kom her til Byen pr. Vogn. For at de sessionssøgende ikke skulde gaa for meget i Byen, var der hver Dag Musik af 5-6 Mand paa Hotel „København" for Sessionskarlene — Pigerne kom fra Byen og Omegnen. Naar et Lægds Mandskab skulde frem til Bedømmelse paa Raadhuset, gik Lægdsmanden hen i Dansesalen og raabte ud. Kl. 9 om Aftenen holdt Musikken op, og Vognene kørte frem for at føre Ungdommen hjem.

Hver Lørdag Aften fra Kl. 7-10 om Sommeren spillede et Musikkorps paa 6 Mand ude paa Dansebakken ved Christian den

4des Alle for Staldsoldaterne fra Stutteriet. Det var Slesvigere og Holstenere, som aftjente deres Værnepligt ved at gøre Tjeneste som Staldkarle; de blev regnet for noget halvtyske. Garderne og Husarerne oppe ved Slottet førte det store Ord paa Byens Danseboder, og kom der saa Staldsoldater, blev der gerne Klammeri. For at blive fri for den Uro blev der spillet paa Dansebakken Lørdag Aften for Staldsoldaterne, for saa mente man, at de ikke om Søndagen gik paa Danseboderne i Byen — men det gjorde de jo nok alligevel.

I den Tid, der blev gjort Hoveri paa Faurholm, Trollesminde og Hillerødsholm, fik hver Gaard et Orkester paa 2-4 Mand; det var med Folkene paa Marken i Høstens Tid. Ved Spise- og Hviletiderne og om Aftenen spilledes der op, og saa gik Dansen paa den bare Jord. Paa Regnvejrsdage i Høstens Tid søgte man at faa Tag over Hovedet enten paa Gaardene eller i Hovmarkens Nabohuse, og saa dansede man hele Dagen til Musik, som man nu kunde faa den. Høsten sluttede med et stort Hoverigilde. Hoverimusikken blev betalt gennem Amtstuen."

Borgervæbning. Brandkorps. Borgerligt Politikorps. Vægtere. Barber Riemann fortæller: „Byen havde i sin Tid *Borgervæbning.* Deltagerne brugte deres egne Klæder, naar de var i Funktion, men fik udleveret Krydsbandolér med Patrontaske og Sabel samt et gammelt Gevær med Flintelaas. Nogle Gange om Sommeren samledes Borgervæbningen paa Torvet i feltmæssig Udrustning med Madpose og „Lærke". Saa drog man ud til Øvelse i Holmene, hvor man sled mere eller mindre i det — i Almindelighed vistnok mindre. Ved Aftenstid kom Væbningen igen hjem paa Torvet og traadte af. Nogle forføjede sig derefter hjem, men mange søgte, som god Tone bød, til „Stadt Copenhagen" eller i andre Gæstgiverier, hvor man drøftede Slagets Gang og nød en Pibe Tobak og en „Genstand". Kl. 10 brød man op. Det var „borgerlig Sengetid."

Hillerød havde i 50erne et borgerligt *Brandkorps.* Malermester Volsted var Chef og førte Titel af Brandkaptajn, han havde Uni-

form med blanke Knapper, Epauletter, trekantet Hat med gul Fjerbusk og Slæbesabel med gult Silkegehæng. Han, som alle i Brandkorpset, fik ingen Løn, det var et borgerligt Ombud, og det var en Ære at staa ved Brand- og Politikorpset. Men Stilling og Ære kostede Penge, da de selv maatte betale Uniformen. Jeg husker, at min Fader ikke vilde modtage Udnævnelse til Adjudant og Rulleskriver ved Brandkorpset, men der hjalp ingen „kære Mor."

Byen havde 4 Sprøjter med 1 Løjtnant, uniformeret omtrent som Kaptajnen, ved hver Sprøjte, hertil kom Underofficerer og det fornødne Antal Pumpere. Vandforsyningen sorterede under en Løjtnant og 2 Underofficerer. Hesteejerne skulde ved Ildebrand stille med Sluffe og Tønde, der fyldtes ved Gaardbrøndene, ved Gadens eller Torvets Vandposte eller ved Vandingsstederne ved Hotel „København" og ved Slottet, hvor der begge Steder var bygget Bro ud i Slotssøen. Naar Tønderne var fyldte, gik det i flyvende Fart ad Brandstedet til, og her stod en Række Mænd med Husejernes mer eller mindre tætte Læderspande, og saa langedes de fyldte Vandspande fra Haand til Haand hen til Sprøjten, og det gik villigt. Saa var der et Nedbryderkorps, mest Haandværkere, der mødte med langskaftede Økser, og et Redningskorps. Ved Tordenvejr skulde Mandskabet ved 3die Tordenskrald begive sig til Raadhuset.

Ved Ildløs var der voldsomt Røre i Byen. Trommen gik. Raadhusklokken klemtede, Vægterne lod Fløjten lyde. Vandslufferne kørtes med rasende Fart gennem Gaden — 1ste Sluffe paa Brandstedet fik Præmie.

Ordensoverholdelsen paa Brandstedet besørgedes af Byens borgerlige *Politikorps*, der var dannet ved borgerligt Ombud, og uniformeret omtrent som Brandkorpset. I min Drengetid var „Hansen paa Trappen" Chef (han havde Gæstgiveri, hvor nu „Kronprinsen" ligger). Tilnavnet „paa Trappen" havde han arvet efter sin Moder, der havde Forretningen før ham, hun fik vist Navnet „Mutter paa Trappen", fordi hun Aftenen lang sad paa en lille Køkkentrappe i Gæstestuens Kakkelovnskrog; andre mente, at

hun havde faaet Navnet, fordi hun ved den store Ildebrand i 1834 tog Plads paa Raadhusets Trappe med sine Penge og Værdisager.

Foruden Chefen var der en Løjtnant og to Underofficerer og en Del menige, oftest udtaget blandt de yngre Købmænd. Korpset holdt Øvelse paa Markedspladsen, de mødte her med gamle Stenlaasgeværer med Bajonet, og saa gik det løs med Eksercits og Marchøvelser.

Politikorpset stod jo under Byfogden og skulde foruden at gøre Tjeneste ved Ildebrande assistere under Opløb eller under større Rolighedsforstyrrelser. De mindre Forstyrrelser ordnede man mere underhaanden end nu om Dage; for Eks. i følgende Tilfælde fra 1856: Politifuldmægtig Marcussen kommer fra Raadhuset i stærk Fart ned ad Slotsgaden mod Fisketorvet, hvor der var opstaaet et drabeligt Slagsmaal; det var begyndt inde i Danseboden i Hans Hansens Gaard — de sloges vist om Pigerne — Urostifterne blev smidt ud, og saa gik det løs ude paa Gaden. „Aa," siger Marcussen til min Faer „tag Deres Hue paa (det var den guldtressede Brandkorpshue), tag en god Stok med og hjælp mig et lille Tag." Min Faer tog Hue og en solid Egespirstok, og saa gik det ad Fisketorvet til — vi Drenge rendte naturligvis bagefter. Marcussen, Faer og andre tilfældige Hjælpere huggede saa ind, og der faldt nogle ordentlige Slag. Min Faers Stok gik i Stykker, og der blev sendt Bud hjem efter en ny. Sværmen blev jaget fra hinanden, og saa var der ikke Undersøgelse, Rapport eller mere Snak om den Ting."

Afdøde Overlærer Reinhard fortalte om en lignende Batalje, der fandt Sted i Fyrrerne: „Naar her var Session i Byen, blev der ofte Slagsmaal. Nede paa Pladsen foran Andreas Petersens Gæstgiveri (nu Slotskroen) plejede Karlene fra to af Omegnens Byer at slaas. Ved en af disse Kampe fik en Karl et Øre revet af, han ledte efter det paa Jorden, fandt det og løb op hos Doktor Ewertsen for at faa det syet paa igen. Doktoren begyndte at behandle Saaret og siger saa: „Kom saa med Øret." Karlen rækker det frem; men Doktoren forargedes og sagde: „Dit Svin, du har jo traadt paa det, det kan jeg ikke sy paa, herut med dig!"

Byen havde 3 *Vægtere*. De vandrede Natten igennem rundt i Gaderne i saadant Udstyr: Store tunge Støvler (om Vinteren Træsko), Kappe, hvorpaa var fæstet Kongens Navnetræk med Krone over, Livbælte med stort Messingspænde, en vældig Kabuds og Morgenstjerne som Stav.

Hver Time sang de det til Klokkeslettet svarende Vægtervers. Vægter Mogensen nød megen Anseelse for sin Sang, han havde en kraftig og god Stemme; men en anden af Vægterne, Per Hingst (Hingst var et Øgenavn, der hentydede til, at han var født i Hingsterhus) var en meget maadelig Sanger.

En gammel Meddeler siger om Vægterne: „Man har set ned paa Vægterne, men de var meget gode, for man havde dem paa Gaden hele Natten, hver i sin Bydel. De var ikke bange for at slaa til, naar det var nødvendigt. Gavtyvene holdt ikke af Morgenstjernen."

Et offentligt Kontor. Paa de offentlige Kontorer var der ikke altid overfor Befolkningen den behagelige og hensynsfulde Tone som nu om Dage. Postkontoret f. Eks. var et Sted, hvor man ikke gerne kom; det vil let forstaas gennem følgende Meddelelse af Postmester Harmsen:

„Postkontoret var i Israelsens Gaard (nu Nr. 11 i Slotsgade). Folk skulde gennem Gaarden for at komme til Ekspeditionslokalet. Her residerede Postmesteren, hans gamle Medhjælper — lad os kalde ham R. — og jeg, som antoges, kort før vi fik Banen, thi med Jernbaneforbindelsen ventedes der forøget Arbejde, og det kom i en Grad, som man slet ikke tænkte dengang.

Men det var altsaa før Banens Tid: Postsendingerne var meget smaa, og der var kun lidt at bestille paa Kontoret. Postmesteren havde omtrent intet at gøre, og der var lidt nok til R. og mig. Tiden gik saa med Læsning, og hvad der ellers kunde falde for. En Fuldmægtig fra et af Kontorerne paa Raadhuset færdedes meget i Byen, han tittede ind her og der, han kom tidt ind til R. paa Postkontoret, han gennemsaa, hvad der laa af Aviser, og funderede over, hvem der var Brev til, og saa tog han og R. sig et Parti

Skak. Hvis en Ekspedition under Spillet gjorde R.s Hjælp fornøden, var han gnaven, og saa gik det ud over Forstyrreren, f. Eks.: En Bonde kommer ind og spørger, om han kan faa nogle Penge sendt til sin Søn, der er Soldat. Saa hed det meget lidt venligt: „Deres Søn! Deres Søn! Jeg kender skutte Deres Søn." „Næh, saamænd, det kan jeg jo nok vide . . ." „Han har for Fa'en vel et Navn!" Saa kom Navnet. „Ja, det er skutte nok . . ." Under denne Form fortsattes, indtil R. havde faaet Adressen; saa taltes Pengene, det kostede 4 Skilling i Tællepenge, en Konvolut kostede 3 Skilling. Saa kom Forseglingen, som ogsaa kostede 3 Skilling. Derefter hed det til Bonden: „Kom med Signetet!" „Jeg har ikke noget Signet." „De skal ha' Signet. Postvæsenets Signet er ikke nok . . . . saa maa De se at laane Købmandens Signet." Manden gik i Byen, laante Signet og kom tilbage. Forseglingen blev saa foretaget, Frankeringsbeløbet betalt samt 2 Skilling for en Postkvittering. Manden følte sig lettet og forsvandt.

Man var just ikke glad ved at komme paa Postkontoret: En Dag arbejdede R. og jeg i Gaarden med at flække og save Postmesterens Knudebrænde — det var frivilligt Arbejde, som vi for Afvekslings Skyld gerne udførte. En Kone viser sig i Gaarden for at faa besørget en Postsag. R. blev meget ilde tilpas ved den Forstyrrelse, men han maatte jo med ind paa Kontoret. — Der har vist ikke været saa hyggeligt derinde, for da Konen kommer ud derfra og gaar over Gaarden, siger hun: „Vorherre bevares for at komme der mere." I et andet lignende Tilfælde mente R., at han kunde slippe for at afbryde Brændearbejdet; han vidste, at Postmesteren var paa Kontoret, og siger til en Mand, der ønskede at blive betjent: „Postmesteren er derinde." Manden gaar ind, men kommer lidt efter stille ud og siger: „Ja, han er der nok, men han er faldet i Søvn."

Naar Postsækken var afleveret paa Kontoret, sorterede man Sagerne. Saa kom Byens eneste Postbud og afhentede Byposten. Fra Faurholm, Stutteriet og enkelte andre Steder afhentedes ogsaa Post hver Dag. Fra Landet kom Postmænd eller Postkoner 2 Gange om Ugen for at hente, hvad der var til deres By eller Sogn. Veder-

lag for denne Postbudtjeneste maatte Modtagerne selv betale enten med et aarligt Vederlag eller ved at betale for hvert Brev. Hvad der ikke kunde skaffes ud paa denne Maade, det medtog Postmændene og lagde ind hos den Købmand, hvor Folk fra Adressatens Hjemsted plejede at komme, og ved Købmandens og hans Kunders Velvillie naaede omsider et Brev sit Bestemmelsessted, men der kunde gaa en Uges Tid eller mere, før det kom frem.

Forbindelse med Omverdenen. Naar man fra Landet søgte ind til Byen, maatte man passere en af Accise boderne. Mødte man tomhændet, hed det: Passér! Havde man Varer med, skulde der betales Indførselstold. Accisemanden havde forpagtet Toldindtægterne, det gjaldt for ham om at faa, hvad han havde Ret til; men det faldt vanskeligt; man smuglede i brede Baner. Smugleriet blev drevet som en yndet Sport — og en anset Sport. En Mængde Historier lever endnu om Bedrifter i denne Retning. Et Eksempel: To Gaardmænd væddede. Den ene paastod, at han skulde være Mand for at føre et levende Lam gennem Porten uden at betale Accise. Den anden tvivlede. Top! Manden spænder for, lægger nogle Varer bag i Vognen, men saa skjult som muligt under Agestolen lægger han Gaardhunden, indelukket i en gammel Sæk. Manden kommer til Acciseboden, opgiver sine Varer og betaler Accisen. Betjenten bruger sit Opdagerblik. Aha! en Sæk under Agestolen! Han aner Svig og siger: „De har en Sæk derinde! Hvad er det? Frem med den!" „Aa, det er ikke andet end en Hund, som jeg skal ha' ind til min Svoger, og en Hund koster jo da ikke noget." „Ja, Tak! Den kender vi nok!" Sækken maa frem, der løses op, og ud farer Hunden, hen ad Vejen, ad Hjemmet til. Nu havde Bonden Overtaget, og der vankede en ordentlig Skylle til Tolderen bl. a. om, hvor uforsvarligt det var, at han ved sin Mistro nu tvang en Mand til at køre den lange Vej tilbage for at hente Hunden. Tolderen var lidt lang i Ansigtet, da Manden virkelig vender om og begiver sig paa Tilbagevejen.

Ja, Manden kører hjem, putter Lammet i Sækken, kører tilbage til Acciseboden, og denne Gang slap han jo glat igennem.

Der gik iøvrigt en bred Strøm fra Landet ind til Byen. Det er ovenfor omtalt, hvorledes navnlig paa Torve- og Markedsdage Landbefolkningen kom til Byen for at afsætte Varer og gøre Indkøb; men der kom mange hver Dag for at købe og sælge. Fru Mogensen fortæller om saadanne Ture til Byen: „Naar vi ude fra vor Egn (Strødam) kom til Byen, saa holdt vi hos Andreas Petersen (nuværende Slotskro), hvor der var Brænderi og Gæstgiveri; der kunde tidt staa fuldt med Vogne i hele Gaarden og paa Pladsen foran Ejendommen. Hestene blev ikke spændt fra, de stod og aad ved Vognene. Nogle af Mændene gik ved Vognene og spiste det Ostebrød, de havde med hjemme fra, men de fleste af dem gik ind i Kælderstuen, hvor der stod et langt Bord; der sad de og spiste deres egen Mad og købte ½ Pægl Brændevin til i en Tinstob. Var Kvinderne med, var de gerne ude i Byen, de sad ikke og spiste med. Kom en Kvinde ind i Kælderstuen, fik hun en Kage (en Tvebak eller „Snegl) eller et Surbrød med Smør og somme Tider en sød Snaps."

Arbejdsmænd søgte i stort Tal til Byen og gjorde Daglejertjeneste. Unge Karle og Piger fra Landet kom ind for at søge Pladser, Fru Mogensen fortæller herom: „Da jeg var om ved 18 Aar, tænkte jeg paa at komme her til Byen og tjene. Min Faer sagde til mig, at jeg kunde gaa ind og skaffe mig en Plads, jeg kunde blot, naar jeg kom til Byen, gaa hen til Kagekonen, Karen Per Lars, der sad ved Salpeterstien, saa fik jeg Besked. Karen Per Lars fortalte mig, hvem der skulde ha Piger, og jeg gik saa fra Dør til Dør. Da jeg kommer ind hos Kammerraad Borregaard — det var der, hvor der senere blev Malterigaard i Slangerupsgade, — saa ser han noget paa mig og siger saa: „Hvem er du min lille Pige?" Det sagde jeg saa, og han kendte baade min Faer og min Farbroder Jørgen, og saa siger han til Madammen: „Hende kan du godt fæste", Og saa kom jeg derind, det var i 1847.

Borregaard, Madammen og Jomfruen var rare og flinke Folk. Tjenestefolk havde det godt der. Vi havde Jord i Holmene og

holdt 2 Heste og 3 Køer. Jeg maatte tidlig op om Morgenen, saa Tøflerne paa og Mælkekanden paa Hovedet — den stod paa en Krans, der var pyntet med forskelligt farvede Baand — og saa gik vi Piger ad Marken til. Det saa saa kønt ud med de hvidskurede Kander, Baandene var saa blanke som Sølv. Vi Piger var misundelige paa Maahrs Pige, hun havde en Kande med Messingbaand."

Mange kom til Byen, fordi de havde Ærinde paa de forskellige Kontorer. Adskillige kom forøvrigt nødtvungent: Klagere, anholdte og Vidner i Anledning af de mange Lovbrud, som Byen og Egnen unægtelig var rig paa. Det oplyses saaledes, at der i 1844 i hele Sjælland var behandlet 62 kriminelle Sager, og deraf var de 26 fra Frederiksborg Amt.

I „Københavnsposten" skrives i 1840 i Anledning af Vakance i Byfoged- og Birkedommerembedet i Hillerød: „Dette Embede maa anses som et af de vigtigste juridiske Embeder paa Sjælland, da Frederiksborg Amts forskellige Distrikter fordrer et særdeles strengt Politiopsyn."

Med de omliggende Byer var der regelmæssig Dagvognsforbindelse. Om Forbindelsen med Hovedstaden fortæller Barber Riemann:

„Varer til og fra København besørgedes af Fragtmænd — enkelte Købmænd kørte selv, Fragtmændene kørte 2 Gange om Ugen med taarnhøje Læs. Oppe paa Læsset anbragtes 1 eller 2 Agestole eller et Sædebræt for mulige Passagerer. Turen ind med Fragtvogn kostede 2 Mark og varede 8 Timer. Vilde man mere standsmæssigt eller hurtigere af Sted, kunde man tage med Diligencen, der hver Middag Kl. 12 afgik fra „Stadt Copenhagen", efter at Kusken forud havde givet sine Signaler paa Posthornet. Tur med Diligencen kostede 8 Mark og varede 4 Timer. Man bedede ½ Times Tid i Rudersdal Kro, hvor der skiftedes Heste. I Kroen stod ved denne Tid altid et flot Frokostbord dækket, hvor man kunde spise for en billig Penge. Jeg har hørt fortælle, at en Hillerødborger med udprægede Evner til at gøre Besked ved et godt Bord, satte stor Pris paa denne Hvilestund i Rudersdals Kro, han gjorde saadanne Indhug, særlig paa de lækreste og bedste Sa-

ger, at Værten tilsidst maatte gøre noget. Han gav Kusken en Drikkeskilling, for at han til det sædvanlige Signal, inden han kom til Kroen, skulde føje et lille Faresignal, naar nævnte Borger var med. Naar Værten hørte dette Signal, foer han ind i Stuen og fjernede en Del af de bedste Sager.

Tre Gange om Ugen gik der aaben Vogn til København.

Der kunde ved Højtider og ved andre Lejligheder være Ekstravogn. Selvejerkøretøjer baade fra Hillerød og København spillede jo ogsaa nogen Rolle. Endelig var der Forbindelsen pr. Apostlenes Heste; det agtedes ikke for noget særligt at gøre en Spadseretur til København."

Ogsaa med Helsingør, Frederiksværk og Frederikssund var der Dagvognsforbindelse saavel for Post som for Passagerer. Alle disse Ruter gik ind, efterhaanden som Jernbanen skabte nemmere og hurtigere Forbindelse.

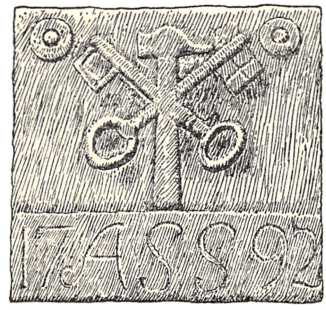

TILLÆG

FORTEGNELSE OVER ØVRIGHEDSPERSONER OG EMBEDSMÆND

LENSMÆND

1560-1561 *Mogens Gyldenstierne*, f. o. 1485; Lensmand over Frederiksborg og Københavns Len; d. 8. 10. 1569.

1561-1562 *Herluf Trolle*, f. 14. 1. 1516; Lensmand over Frederiksborg og Københavns Len; d. 25. 6. 1565.

1562-1577 *Jørgen Munk*, Lensmand over Frederiksborg og fra 1567-76 tillige Krogens Len; d. 1577.

1577-1584 *Johan Taube*, Lensmand over Frederiksborg og Kronborg Len; d. 1609.

1584-1589 *Joakim Leist.*

1589-1592 *Morten Venstermand*, d. 1610.

1592-1597 *Jakob Trolle*, fra 1596 tillige over Abrahamstrup Len, der indtil 1650 var forenet med Frederiksborg Len; d. 16. 1. 1601.

1597-1604 *Peder Mund;* d. o. 1608.

1604-1612 *Joakim Bülow;* d. o. 1615.

1612-1614 *Klavs v. Ahnen;* d. o. 1628.

1614-1623 *Kristoffer Basse*, fra 1619 tillige Lensmand over Kronborg og Abrahamstrup Len.

1623-1627 *Jørgen Urne*, f. 17. 10. 1598; Lensmand over Frederiksborg, Kronborg og Abrahamstrup Len; d. 19. 2. 1642.

1627-1641 *Frederik Urne*, f. o. 1600; Lensmand over Frederiksborg, Kronborg og Abrahamstrup Len; d. 12. 4. 1658.

1641-1645 *Hans Ulrik Gyldenløve*, f. 10. 3. 1615; Lensm. over Frederiksborg, Kronborg og Abrahamstrup Len; d. 31. 1. 1645.

1645-1648 *Arent v. d. Kuhla,* f. 2.2.1599; Lensmand over Frederiksborg, Kronborg og Abrahamstrup Len til 1648, derefter fra 1648 til 1658 Lensmand over Kronborg Len; d. 14. 2.1658.

1648-1665 *Otto Pogwisch,* Lensmand over Frederiksborg Len, derefter fra 1660 Amtmand over F. A.

RIDEFOGEDER

1596 *Peder Mortensen.*

1599 *Rasmus Holdst.*

1610 *Heine Friis.*

-1624 *Simon Christensen,* Ridefoged til 1. 5. 1624.

1624 *Peder Sørensen,* Ridefoged 1. 5. til 1. 10. 1624.

1624-1630 *Hendrik Nielsen,* Ridefoged 1. 10. 1624 til 1. 5. 1630.

1631-1637 *Jens Jensen,* Ridefoged 1. 5. 1631 til 1. 5. 1637.

1637-1640 *Gregers Pedersen,* Ridefoged 1. 5. 1637 til 1. 1. 1640.

1640-1641 *Knud Jensen.*

1641- *Jørgen Pedersen,* Ridefoged paa Kronborg 1. 5. 1643 til 1. 5. 1645, Birkefoged i Frederiksborg Birk 1651-1681.

1649-1651 *Niels Sørensen.*

1660-1662 *Hans Madsen.*

1670- *Hans Huswig.*

1697 *Niels Thøgersen.*

1705 *Jakob Jørgensen.*

STIFTAMTMÆND

1660-1661 *Ove Skade,* f. 23. 8. 1609; d. 19. 10. 1664.

1662-1682 *Johan Christoffer Körbitz,* f. 13. 8. 1612; Stiftsbefalingsmand 16. 10. 1662; d. 20. 8. 1682.

1682-1717 *Otto Krabbe,* f. 1. 1. 1641; Stiftsbefalingsmand 1. 10. 1682, afskediget 5. 7. 1717; d. 13. 7. 1719.

1717-1721 *Frederik Christian Adeler,* f. 13. 10. 1668; udn. 5. 7. 1717, afsk. 1. 8. 1721; d. 19. 4. 1726.

1721-1729 *Rudolf Gersdorff,* f. 1660; kst. 1. 8, udnævnt 30. 8. 1721; d. 11. 9. 1729.

1729-1730 *Christian Frederik Holstein*, f. 8. 5. 1678, udn. 18. 10. 1729, afsk. 27. 10. 1730; d. 29. 12. 1747.

1730-1735 *Johan Ludvig Holstein*, f. 7. 9. 1694, udn. 28. 10. 1730, afsk. 1. 6. 1735; d. 29. 1. 1763.

1735-1748 *Niels Gersdorff*, f. 7. 1. 1688, udn. 6. 7. 1735; d. 17. 12. 1748.

1749-1750 *Konrad Ditlev Reventlow*, udn. 29. 1. 1749; d. 24. 7. 1750.

1750 *Adolf Andreas v. d. Lühe*, f. 18. 3. 1695, udnævnt 5. 10. 1750; d. 18. 10. 1750.

1750-1764 *Holger Skeel*, f. 2. 4. 1699, udn. 27. 10. 1750; d. 9. 3. 1764.

1764-1776 *Eggert Christoffer Knuth*, f. 20. 10. 1722, udn. 27. 3. 1764; d. 26. 2. 1776.

1776-1787 *Henrik Adam Brockenhuus*, f. 30. 5. 1720, udn. 11. 3. 1776, afsk. fra 1. 4. 1787; d. 11. 6. 1803.

1787-1790 *Gregers Kristian Haxthausen*, f. 1. 2. 1732(33), udn. fra 1. 4. 1787, afsk. 26. 5. 1790; d. 10. 7. 1802.

1790-1802 *Johan Heinrich Knuth*, udn. 26. 5. 1790; d. 6. 7. 1802.

1802-(1810) *Frederik Hauch*, f. 25. 8. 1754, udnævnt 23. 7. 1802; d. 27. 10. 1839.

(Maj 1805 overtog Amtmanden Overtilsynet med Byen, jvfr. Resol. 4. 9. 1793 og 20. 3. 1805.)

AMTMÆND

1648-1665 *Otto Pogwisch*, Lensmand fra 1. 5. 1648 (Johan Christoffer Körbitz var Administrator af Amtet fra 1. 5. til 4. 7. 1662), fik 18. 5. 1665 Ordre om at aftræde Amtets Forvaltning; d. 9. 2. 1684.

1665-1667 *Hans Hjort*, fra 10. 6. 1665 Amtsskriver over F. A., anføres af og til som Amtmand i Tiden fra 1. 5. 1665 til 1. 5. 1667.

1667-1678 *Helmuth Otto v. Winterfeldt*, f. 1667; Amtmand over F. A. 10. 6. 1667, fra 8. 5. 1672 tillige over Kronborg Amt, afskediget 1678 og fra Januar 1679 Stiftsbefalingsmand over Fyn; d. 17. 2. 1694.

1679-1689 *Joachim Christoffer v. Bülow*, f. 1637; 1. 1. 1679 Amtmand over F. A. og Kronborg Amt; d. 25. 8. 1689.

1690-1697 *Eggert Christoffer Knuth*, f. 15. 1. 1643; 2. 1. 1690 Amtmand over F. A. og Kronborg Amt; d. 25. 2. 1697.

1697-1717 *Johan Otto Raben*, f. 22. 2. 1646; 1. 5. 1697 Amtm. over F. A. og Kronborg Amt, demitteret 30. 4. 1717; d. 11. 11. 1719.

1717-1718 *Valentin v. Eickstedt*, f. 13. 12. 1669; 3. 5. 1717 Amtmand over F. A. og Kronborg Amt; d. 17. 9. 1718.

1718-1741 *Fridrich v. Gram*, f. 6. 4. 1664; 10. 10. 1718 Amtm. over F. A. og Kronborg Amt, afskediget 16. 3. 1741; d. 25. 3. 1741.

1741-1771 *Friderich Carl v. Gram*, f. 4. 2. 1702; 16. 3. 1741 Amtmand over F. A. og Kronborg Amt, afskediget 10. 9. 1771; d. 9. 5. 1782.

1771-1805 *Heinrich v. Levetzow*, f. 4. 10. 1734; 10. 10. 1771 Amtmand over F. A., Kronborg og Hørsholm Amter, afskediget ra 1. 5. 1805; d. 24. 3. 1820.

1805-1826 *Hans Nicolai Arctander*, f. Februar 1757; 2. 11. 1792-30. 11. 1796 Regimentsskriver i Frdb. Distrikt, 1. 5. 1805 Amtmand over F. A., afskediget fra 1. 11. 1826; d. 22. 10. 1837.

1826-1836 *Hermann Gerhardt de Treschow*, f. 18. 7. 1780; 1. 11. 1826 Amtmand over F. A.; d. 12. 2. 1836.

1836-1855 *Hans Schack Knuth*, f. 31. 3. 1787; 30. 4. 1836 Amtmand over F. A., afsk. 1. 11. 1855; d. 5. 11. 1861.

1855-1860 *Carl Edvard Rottwitt*, f. 2. 3. 1812; 7. 12. 1855 Amtmand over F. A.; d. 8. 2. 1860.

1860-1880 *Johan Siegismund Schulin*, f. 8. 9. 1808; 21. 2. 1860 Amtmand over F. A., afsk. 1880; d. 14. 11. 1880.

1880-1906 *Wilhelm Ferdinand Wedell-Wedellsborg*, f. 6. 12. 1827; d. 3. 8. 1914.

1906-1921 *Wilhelm Peter Schulin*, f. 17. 9. 1849; 1. 7. 1906 Amtmand over F. A., afsk. 1. 10. 1921; d. 21. 9. 1922.

1921- *Harry Rowland Howard Grøn*, f. 26. 2. 1861; 1. 4. 1911 Stiftamtm. over Viborg Stift, 1. 10. 1921 Amtm. over F. A.

AMTSFORVALTERE

1665 *Jørgen Sørensen*, 31. 1. 1662 Konfirmationsbestalling som Amtsskriver over F. A.

1665-1679 *Hans Hjort*, 10. 6. 1665 Amtsskriver over F. A., fra 1. 5. 1672 til 1. 5. 1679 tillige over Kronborg Amt.

1679-1680 *Henrik Meinche* (Fiskemester over Kbhvn. og F. A.), 27. 3. 1679, fra 1. 5. tillige Amtsforvalter over F. A. og Kronborg Amt; d. 1680.

1681-1689 *Christen Nielsen*, 9. 2. 1681 Amtsforv. og Ridef. over F. A.

1689-1704 *Caj v. Ahlefeldt*, 14. 12. 1689 Amtsforvalter og Ridefoged over F. A.; d. Februar 1704.

1694-1734 *Søren Lauersen*, 15. 5. 1694 Skatte- og Landgildeskriver over F. A. og Kronborg Amt, kaldes ofte Amtsskriver og Amtsforvalter, suspenderet 28. 11. 1733, afskediget 11. 1. 1734.

1705-1718 *Jakob Jørgensen*, 17. 1. 1705 Ridefoged, kaldes ofte Amtsforvalter, afskediget 1. 5. 1718.

1734-1742 *Hans Lynge*, 4. 1. 1734 Bestalling som Amtsforvalter over F. A. og Kronborg Amt; d. Maj 1742.

1742-1749 *Christen Christensen*, Amtsforvalter over F. A. og Kronborg Amt. Bestalling 25. 6. 1742, forflyttet 30. 12. 1749.

1750-1766 *Jacob Lowson*, 9. 12. 1745 til 27. 1. 1750 Regimentsskriver i Frdb. Distrikt, 27. 1. 1750 Amtsforvalter over F. A. og Kronborg Amt. Afskediget 27. 5. 1766; d. 21. 5. 1777, 69 Aar gl.

1766-1796 *Frederik Chr. Brammer*, 27. 5. 1766 Amtsforvalter over F. A. og Kronborg Amt; begravet 8. 5. 1796, 64 Aar gl.

1796-1803 *Guldbrand Arentz*, 30. 11. 1796 Amtsforvalter og Regimentsskriver for F. A., 2. 9. 1803 Amtmand i Thisted fra 1. 1. 1804; d. 19. 10. 1824, 67 Aar gl.; Etatsraad, Kommitteret.

1804-1839 *Otto Christian Kynde*, udnævnt til Amtsforvalter for F. A. 9. 11. 1803 fra 1. 1. 1804; d. 28. 10. 1839, 73 Aar g .

Erich Rasmussen, konstitueret Amtsforvalter fra 28. 3. 1809 til 1. 1. 1825.

1840-1842 *Carl Ludvig Paulsen*, Kammerraad, 3. 3. 1840 Amtsforvalter for Frederiksborg Distrikt (Bestalling 20. 5.); d. 25. 10. 1842, 51 Aar gl.

1843-1854 *Christopher Adrian Engelbrecht Bentzon*, Justitsraad, 15. 1. 1843 (Bestalling 20. 2.) Amtsforvalter for Frederiksborg Dist.; d. 28. 6. 1867, 77 Aar gl.

1855-1884 *Henrik Georg Flemming Lerche*, Etatsraad. Amtsforvalter for Frederiksborg Distrikt og det forrige Hirschholmske Distrikt; d. 2.10.1890.

1885-1903 *Michael Johannes Vilhelm Funch*, f. 30.11.1834; Amtsforvalter for Frederiksborg Distrikt; d. 27.3.1903, 68 Aar gl.

1903-1909 *Janus Lauritz Andreas Rothe*, Amtsforvalter for Frederiksborg Distrikt.

1909-1924 *Carl Nicolaj Christian Gottlieb* f. 1854; 23.4.1909 Amtsforvalter i Hillerød.

1924-1925 *Peter Christian Bianco Boeck*, f. 1878. Konstitueret.

1926- *Aage Ravn*, f. 1869.

BYFOGEDER

1679-1711 *Anders Nielsen Vildsund*, udnævnt 27.3.1679 til Byfoged fra 1.5.1679 (ny Udnævnelse 13.12.1682), fra 1.5.1679 Birkefoged i Frederiksborg Birk (Ventebrev 20.11.1669); begravet 18.5.1711.

1711 *Hans Madsen*, Byfoged, aflægger Regnskab for Tiden 1.1. til 2.7.1711.

1711-1749 *Jens Mikkelsen*, tiltræder 3.7.1711, begravet 14.8.1750.

1749-1788 *Jens Lottrup*, Byfoged og Birkedommer ved Frederiksborg Rytteridistrikts Birketing; f. 1718(19); d. 23.5.1800.

Jens Christian Lottrup, adjungeret Byfoged; d. 18.1. 1811, 64 Aar gl.

1788-1804 *Peter Johan Tönnesen*, Byfoged og Birkedommer; d. 23.5.1804.

1804-1805 *Hans Frederik Hansen*, konstitueret Byfoged; begravet 19.6.1806, 43 Aar gl.

1805-1831 *Iver Christian Aarøe*, Byfoged og Birkedommer; d. 28.1.1843, 78 Aar gl.

1831-1840 *Knud v. Hadeln*, Byfoged og Birkedommer; d. 24.4.1858.

1840-1866 *Niels Peter Arboe*, Byfoged og Birkedommer; d. 8.6. 1867, 76 Aar gl.

1866-1889 *Hans Rudolph v. Scholten*, f. 7.6.1816; Byfoged og Birkedommer, fra 1869 tillige Borgmester; d. 18.12.1895.

1889-1894 *Frederik Annius Marius Øllgaard*, f. 6. 4. 1832; 14. 6. 1889 Byfoged og Birkedommer, 24. 6. 1889 tillige Borgmester. 1. 4. 1894 Birkedommer og Birkeskriver i Frederiksborg Birk; d. 27. 1. 1908.

1894-1908 *Oscar Neumann*; f. 20. 12. 1847. 1. 4. 1894 Byfoged og Byskriver, 3. 4. 1894 tillige Borgmester. 25. 2. 1908 Birkedommer i Frederiksborg Birk.

1908-1919 *Frederik Carl Christian Zahlmann*, f. 21. 7. 1864. 30. 4. 1908 Byfoged og Byskriver, 11. 5. 1908 tillige Borgmester. 23. 6. 1919 Dommer i 8. Retskreds: Hillerød Købstad med Frederiksborg Birk (undtagen Ølsted Sogn).

BYSKRIVERE

1680- *Hans Christensen*, Birkeskriver til Frederiksborg Birketing, beskikkes af Kongen efter Amtmandens Erklæring 9. 11. 1680 til tillige at være By- og Skifteskriver i Hillerød By; d. 1692.

-1710 *Oluf Madsen*, By- og Birkeskriver. I Følge Mandtallet 1710 havde han liden Indkomst, mange Børn, og brugte liden Næring med Bondehandel; begravet 27. 6. 1710.

1711-1749 *Jørgen Christensen*, Restanceskriver hos Amtsskriveren (Mandtal 1710); begravet 20. 2. 1750.

1749-1790 *Andreas Peter Thiim*, 5. 5. 1749 By- og Skifteskriver i Hillerød, Birkeskriver i Frederiksborg Birk, Skifteskriver i Frdb. Amt; begravet 13. 12. 1789, 75 Aar gl.

1791-1814 *Ove Steenberg*, Byskriver, Birkeskriver, Branddirektør; d. 25. 3. 1822, 76 Aar gl.

1814-1830 *Peter Horrebow Ratenburg*, Byskriver, Birkeskriver, Branddirektør; d. 2. 2. 1830, 63 Aar gl.

1830-1852 *Otto Peter Kinch*, Byskriver og Birkeskriver; d. 4. 11. 1852, 67 Aar gl.

1853-1858 *Johan Christopher Henrik Rummelhoff*, By- og Birkeskriver; d. 18. 9. 1858, 70 Aar gl.

1858-1876 *Carl Emil Møhl*, By- og Birkeskriver; d. 7. 4. 1888.

1881-1890 *Hans Christian Holch*, f. 12. 8. 1837; By- og Birkeskriver; d. 15. 8. 1906.
1890-1891 *Seith*, konstitueret.
1891-1894 *Skouenborg*, konstitueret.

(Ved Lov af 28. 3. 1893 henlagdes Byskriverforretningerne under Byfogeden).

DOMMERE

1919- *Frederik Carl Christian Zahlmann.*

POLITIMESTRE

1920-1921 *Hack Kampmann*, Politimester i Hillerød, Frederiksborg Birk og Kronborg vestre Birk undtagen Ølsted Sogn.
1921- *Harry William Hutzen*, f. 1872. Politimester i Politikreds Nr. 7: Hillerød Købstad, Frederiksborg Birk og Kronborg vestre Birk undtagen Ølsted Sogn, den 24. 3. 1921.

BORGMESTRE

I Følge Lov af 26. Maj 1868 om Købstadkommunernes Styrelse beskikkede Kongen en Borgmester som Byraadets Formand. Jvf. Lov nr. 79 af 20. April 1908 og Lov af 1. Marts 1919.

1869-1889 *Hans Rudolph v. Scholten.*
1889-1894 *Frederik Annius Marius Øllgaard.*
1894-1908 *Oscar Neumann.*
1908- *Frederik Carl Christian Zahlmann.*

PRÆSTER

1567-1573 *Søren Olsen*, f. September 1532. Kaldsbrev som Sognepræst til Slotskirken 8. 8. 1567. Kannik ved Roskilde Domkirke; d. i Roskilde 11. 8. 1601.
1573-1574 *Frants Nielsen*, Rektor ved Frederik II.s Latinskole 1568. Magister i September 1571. Kaldsbrev som Sognepræst til Slotskirken 4. 9. 1573, opgav Embedet 21. 3. 1574; d. i Roskilde som Læsemester 6. 10. 1603.
1574-1579 *Søren Grønbæk*, Kaldsbrev 8. 1. 1574 som Sognepræst ved Slotskirken, skulde tiltræde Embedet ved Paaske 1574.

1. 2. 1578 forlenet med et Vikarie i Lund, afskediget som Kapellan paa Frederiksborg omkring 26. 4. 1579; d. mellem 11. 2. og 20. 4. 1580.

1580-1583 *Hans Mikkelsen*, Bestalling som Kongens danske Hofprædikant 29. 1. 1580, skulde tiltræde ved Paaske 1580. Tugtemester for Christian IV fra Fastelavn 1583; d. 13. 12. 1601.

1583 *Jørgen Mortensen Kolding*, Bestalling som dansk Hofprædikant, Medhjælper hos Kongens tyske Prædikant 23. 1. 1583; d. 8. 11. 1583.

1584-1586 *Albret Hansen*, Magister 1581, dansk Hofprædikant 1584, Biskop i Aarhus 7. 3. 1591; d. 20. 2. 1593.

1586-1587 *Jacob Jensen*, Skolemester 28. 7. 1584. Magister. Prædikant paa Frederiksborg 8. 8. 1586. Sognepræst i Randers 22. 7. 1587; d. 1614.

1588-1602 *Christen Sørensen Stub*, Bestalling som Prædikant paa Frederiksborg 13. 3. 1589. Magister 8. 5. 1595. Sognepræst i Aarhus 1602; d. 1621.

1602-1605 *Peder Mogensen Trane*, Prædikant og Sjælesørger til Frederiksborg 17. 12. 1602; d. 1605.

1605-1607 *Kort Qvist*, Magister i December 1604, kgl. Bestalling som Slotspræst 27. 9. 1605; d. 1607.

1607-1608 *Peder Jensen Skjelderup*, f. 7. 9. 1571. Slotspræst paa Frederiksborg 1607. Sognepræst til Vor Frue i København 15. 2. 1608. Biskop i Trondhjem 1622; d. 27. 9. 1646.

1608-1612 *Christian Poulsen Noviomagnus*, Sognepræst paa Frederiksborg 1608; d. 1612.

1613-1616 *Anders Christensen Arrebo*, f. 2. 1. 1587; Kapellan 1608, Sognepræst paa Frederiksborg 1613. Sognepræst ved Nikolaj Kirke i København 1616; d. som Sognepræst i Vordingborg 12. 3. 1637.

1617-1622 *Frederik Andersen Klyne*, Magister 11. 5. 1615. Bestalling som Prædikant paa Frederiksborg 8. 8. 1617. Sognepræst til Vindinge-Kvislemark 1622; d. 1657.

1622-1624 *Morten Madsen*, f. 1594(96). Bestalling som Slotspræst paa Frederiksborg med Forpligt til at gøre Tjeneste i Kirken

i Hillerød 1.5.1622, kgl. Hofprædikant i København 12.2. 1624, gør Tjeneste paa Frederiksborg til 1.3.1624; d. 16.10. 1643.

1624-1645 *Tilemand Villadsen*, Magister 10.5.1619, Bestalling som Slotspræst paa Frederiksborg 12.2.1624, tiltræder 1.3. 1624; d. 25.11.1645.

1645-1670 *Hans Madsen Husvig*, f. 1619. Magister 20.5.1645. Slotspræst paa Frederiksborg 1645. Suspenderet 26.9. til 8. 10.1660; d. 1670.

1670-1698 *Oluf Eriksen Torm*, f. 13.7.1641. Magister 1667. Professor. 17.6.1680 kaldet til Slotspræst. Sognepræst til Hillerød og Herløv. Provst i Lynge Hrd.; d. 1698.

1690- *Laurits Christensen Aagaard*, kaldet 1.7.1690 til Viceslotspræst og Vicesognepræst til Hillerød og Herløv at alternere med M. Oluf Torm, til denne dør.

1696-1711 *Peder Willumsen Lange*, Magister 1684, kaldet 22.2. 1696 til Viceslotspræst og Vicesognepræst, og Slotspræst og Sognepræst efter Magister O. Torm; d. 1718.

1711-1718 *Anders Willumsen Hoff*, f. 25.1.1667, kaldet 13.4.1711, men var Armèprovst 8.11.1709-1718, hvorfor Embedet her betjentes af en Vikar. 14.11.1718 forflyttet til Kristiania; d. 1732.

1718-1725 *Peder Christophersen Hersleb*, f. 25.3.1689, cand. theol. 1707, udnævnt 28.11.1718, forflyttet 30.4.1725; d. 4.4.1757.

1725-1734 *Isak Grundtvig*, udnævnt 2.7.1725, afskediget 1734.

1734-1735 *Erik Ludvigsen Pontoppidan*, f. 24.8.1698, cand. theol. 1718, udnævnt 19.11.1734, 25.11.1735 Hofprædikant; d. 20.12.1764.

1735-1738 *Nicolai Brodersen Brorson*, f. 23.7. 1690, cand. theol. 1714, udnævnt 25.11.1735. 1738 Sognepræst ved Nikolaj Kirke i København; d. 30.3.1757.

1738-1762 *Peder Nissen Wedel*, udnævnt 5.4.1738; d. 9.10.1761.

1762-1764 *Andreas Benjamin Poulsen*, f. 7.5.1826, cand. theol. 1752, udnævnt 7.3.1762; d. 4.11.1764.

1765-1778 *Morten Lauritsen Smith*, f. 12.2.1722, cand. theol. 1744,

Magister 1750, udnævnt 15.2.1765. Forflyttet til Kristianssand 1778; d. 30.3.1800.

1778-1785 *Andreas Jensen Reiersen*, f. 5.11.1716, udnævnt 4.11. 1778; d. 9.4.1785.

1785-1786 *Michael Nielsen Kiær*, f. 26.12.1737, udnævnt 3.6.1785; d. 19.4.1786.

1786-1790 *Johan Andreas Johansen Rehling*, f. 22.8.1748; cand. 1768, udnævnt 16.6.1786; d. 30.11.1790.

1791-1818 *Johannes Jensen*, f. 27.8.1751; udnævnt 28.1.1791, forflyttet 1818; d. 1823.

1818-1839 *Peter Sølling*, f. 7.9.1766; d. 26.3.1839.

1839-1850 *Johan Thomas Neergaard*, f. 1794; d. 19.10.1877.

1850-1862 *Johannes Galskjøt*, f. 8.5.1804; forflyttet 25.8.1862; d. 21.12.1880.

1862-1881 *Jens Christian Hostrup*, f. 20.5.1818, cand. theol. 1843; forflyttet fra Silkeborg hertil 10.11.1862, afskediget 23.11. 1881; d. 21.11.1892.

1882-1920 *Bernhard Lucian Paludan-Müller*, f. 6.10.1845, cand. theol. 1869, forflyttet fra Vadum hertil 24.1.1882, afskediget 31.1.1920.

1920- *Rasmus Carl Rald*, f. 30.3.1870, cand. theol. 1895. 1918 resid. Kapellan og Præst ved Hospitalet i Hillerød. 1920 Slotspræst og Sognepræst til Hillerød og N. Herløv.

KAPELLANER

(Indtil 1808 residerende Kapellaner, 1878-1907 Kaldskapellaner, fra 1907 igen residerende Kapellaner; siden 1726 har Kapellanen tillige været Hospitalspræst; jvfr. Reskr. 29.7.1803, Resol. 10.12.1877 og 12.3.1907).

1608 *Anders Christensen Arrebo.*

1611-13 *Saxe Jensen*, f. 11.7.1584. 1615 Sgp. t. Ramløse og Annisse; d. 1651.

1639 *Svend Hansen Hallandsfar.*

1649 *Anders Knudsen Rivarus.* (?)

1655-1660 *Hans Barchmann.*

1660-1663(64) *Hans Jensen Poscolan.*

1663(64) *Peder Danielsen Köler.*
1671(76) *Bernt Danielsen Köler.*
1690 *Søren Olsen Ørsted.*
1698-1704 *Oluf Sørensen Bagge.*
1704-1715 *Lambert Hansen Windekilde;* d. 1760.
1716-1728 *Niels Pedersen Schiwe.*
1728-1738 *Søren Petersen Tuxen.*
1738-1743 *Christen Jensen,* f. 1710; cand. 1737; d. 27. 7. 1769.
1743-1745 *Peter Ephraim Monrad*; d. 1793.
1745-1759 *Thomas Reinhold Christensen Luja.*
1759-1762 *Schack August Steenberg.*
1762-1770 *Elieser Jensen Castrup,* f. 1730. Student 1752; d. 1793.
1770-1773 *Nicolai Lumholtz,* f. 1729; cand. 1749; d. 1819.
1773-1808 *Michael Platow,* f. 1746; d. 4. 7. 1808.

1834- *Samuel Anton Sølling,* f. 1804; personel Kapellan hos Faderen, Slotspræst Peter S.
1856-1862 *Rasmus Chr. Peter Müller,* f. 10. 8. 1827; personel Kap.

1878-1881 *Jens Vilhelm Malling,* f. 5. 4. 1846.
1881-1887 *Henrik Nicolaj Kemp,* f. 29. 5. 1851; d. 1904.
1887-1895 *Conrad Knudsen,* f. 30. 8. 1857.
1895-1907 *Frits Charles Bruun-Rasmussen,* f. 6. 5. 1870.

1907-1918 *Johannes Theodor Engel,* f. 31. 8. 1875.
1918-1920 *Rasmus Carl Rald.*
1920-1922 *Johannes Frederik Christiansen,* f. 1874.
1922- *Jens Maarbjerg,* f. 21. 11. 1879.

KATEKETER OG FØRSTELÆRERE

1818-1837 *August Julius Tietke,* f. 1782; d. 1846.
1837-1844 *Christian Gottfred Schaper,* f. 1808; d. 1870.
1844-1858 *Stephan Ditlev Edvard Schrader,* f. 1814; d. 19. 12. 1894.
1858-1873 *Fritz Carl Emil Andersen.*
1874-1877 *Anders Jensen*; d. 4. 5. 1912.

REKTORER

VED FREDERIK II.s TRIVIALSKOLE

1568-73 *Frants Nielsen,* Mag. Bestalling (24. 4.) 1568, udnævnt til Slotspræst paa Frederiksborg 4. 9. 1573.

1573-78 *Peder Hansen Riber,* Mag. Bestalling 24. 3. 1573; d. 1591.

1578-84 *Anders Vejle,* Bestalling 18. 5. 1578.

1584-86 *Jacob Jensen Aalborg,* Mag. Bestalling 28. 7. 1584. Slotspræst 8. 8. 1586.

VED CHRISTIAN IV.s SKOLE

1633-1645 *Thomas Michelsen Hein,* f. 10. 10. 1598. Student fra Roskilde 1620. Rektor 1633. Lektor theologiæ i Roskilde 1644-68; d. Oktober 1680.

1645-1660 *Albert Caspersen Bartholin,* f. 1620. Rektor 1645. Magister 1645, tog sin Afsked 1660; d. 1663.

1660-1688 *Søren Jensen,* Magister. Konrektor 1656.

1688-1703 *Jens Christophersen Lidøe,* Magister. Hører ved Skolen 1676, Konrektor 1687, Rektor 1688; d. 22. 1. 1703.

1703-1729 *Torkil Rasmussen Grænovius,* Magister. Rektor 1703; d. 1730.

1729-1730 *Georg Wöldike,* f. 25. 11. 1699; Magister. Rektor 1729; d. 1730.

1730-1766 *Johannes Schröder,* f. 14. 2. 1696. Magister. Rektor 15. 5. 1730, 1756 titulær Professor, tog sin Afsked 1766; d. 1774.

1766-1789 *Poul Bendtsen,* f. 1723. Magister. Rektor 1766; d. 1789.

1789-1830 *Bendt Bendtsen,* f. 3. 2. 1763. Magister 1789. 4. 12. 1789 Rektor, tit. Professor 1811; d. 16. 12. 1830.

1831-1834 *Erik Gjørup Tauber,* f. 24. 10. 1782. cand. theol. 1804. Direktør ved Sorø Akademi 1822-30, konstitueret Rektor ved Frederiksborg Latinskole 19. 3. 1831-1834; d. 6. 10. 1854.

1835-1836 *Frederik Peter Jacob Dahl,* f. 5. 8. 1788. cand. theol. 1812. Overlærer ved Skolen 1818 til 18. 4. 1840, vicarius rectoris 1835, tit. Professor 1854; d. 16. 1. 1864.

1836-1864 *Hans Morten Flemmer,* f. 26. 11. 1797, cand. theol. 1819, cand. philol. 1823, dr. phil. 1836, Rektor 27. 12. 1836, tit. Professor 1845, tog sin Afsked 18. 1. 1864; d. 22. 4. 1864.

1864-1889 *Carl Berg*, f. 20. 6. 1812, cand. philol. 1842, 26. 4. 1864 Rektor, tog sin Afsked 1889; d. 13. 1. 1895.

1889-1902 *Conrad Iversen*, f. 19. 9. 1833. cand. philol. 1857. 1881 Rektor ved Horsens lærde Skole. 19. 8. 1889 Rektor ved Frederiksborg lærde Skole. Afsked 19. 8. 1902; d. 26. 12. 1918.

1902-1921 *Kristian Karl Tulinius Hude*, f. 22. 8. 1860. cand. philol. 1883. dr. phil. 1888. 19. 8. 1902 Rektor ved Frederiksborg lærde Skole. 1. 9. 1921 Rektor ved Metropolitanskolen.

1921- *Lauritz Jørgen Lauritzen Ring*, f. 22. 12. 1873. cand. mag. 1901. 1. 10. 1921 Rektor ved Frederiksborg Statsskole.

OVERLÆRERE OG INSPEKTØRER

1877-1891 *C. Aarestrup*, f. 30. 9. 1825; d. 3. 1. 1898.

1892- *P. Petersen*, f. 1859.

POSTMESTRE

Bipostkontor oprettet 22. Oktober 1722.
Hovedpostkontor den 17. Juli 1744.

1722-1729 *Lars Larsen*, Postmester 22. 10. 1722; begr. 30. 9. 1729.

1729-1754 *Hans Madsen Bang*, Postmester 31. 10. 1729, tillige Hospitalsforstander; begravet 4. 1. 1754.

1754-1777 *Albrecht Rehfeldt*, 11. 9. 1750 adjungeret Formanden; d. 21. 11. 1777.

1777-1801 *Mathias Wisch*, Postmester 10. 12. 1777, tillige Hospitalsforstander; begravet 1. 9. 1801, 72 Aar gl.

1801-1817 *Terkel Mørch*, Krigskancellisekretær, Postmester 20. 11. 1801, Afsked 1. 7. 1817; d. 8. 4. 1841, 75 Aar gl.

1817-1826 *Søren Røder*, Fuldmægtig ved Frederiksborg Amtstue, Postm. 1. 7. 1817, Afsk. 31. 12. 1826; d. Maj 1836, 76 Aar gl.

1827-1835 *Hans Dahlerup*, Hospitalsforstander, Postmester 1. 7. 1827, Afsked 28. 2. 1835; d. 30. 1. 1838, 79 Aar gl.

1835-1855 *Christian Madsen Børre*, Prokurator, konstitueret Postmester 17. 2. 1835, afskediget 30. 9. 1855; d. 16. 5. 1857, 76 Aar gammel.

1856-1865 *Frederik Rieper*, exam. jur., Fuldmægtig paa Byskriverkontoret, udnævnt 10. 12. 1856; d. 11. 10. 1865, 61 Aar gl.
1866-1867 *Daniel Clausen*, fhv. Postmester i Kappel, udnævnt 28. 5. 1866; d. 22. 1. 1867, 50 Aar gl.
1867-1895 *Jens Andreas Østergaard*, f. 14. 12. 1813, kst. Postmester i Hjørring, 16. 5. 1867 udnævnt til Postmester fra 1. 6. 1867, afskediget 30. 9. 1895; d. 5. 8. 1896.
1895-1909 *Christian Frederik Dencker*, Postmester 1. 12. 1895, Afsked 31. 10. 1909; d. Sept. 1920.
1910-1919 *Hans Peter August Harmsen*, f. 23. 11. 1849; Postmester 1. 1. 1910, Afsked 30. 11. 1919.
1920-1922 *Kay Gustaf Afzelius*, f. 1876; cand. polit., Postmester 1. 7. 1920, Afsked 30. 11. 1922.
1923- *Vilhelm Valdemar Branner*, f. 1868; Postm. 1. 2. 1923.

STATIONSFORSTANDERE

1864-1873 *Johan Frederik Schottmann*, f. 18. 5. 1826.
1874-1899 *Peder Koefoed Mortensen*, d. 28. 6. 1899, 70 Aar gl.
1899-1908 *Christen Madsen Spendrup*, f. 23. 6. 1848.
1909-1918 *Johan Peter Raffenberg*, f. 20. 3. 1847.
1918-1924 *William Alfonse Gregers Nicolaus Schack*, f. 1861; d. 1925.
1925- *Andreas Peter Bang*, f. 27. 12. 1870.

TOLDFORVALTERE

1864-1866 *Georg Ernst Theophilius Klingemann*, tidligere Toldkontrollør i Frederiksstad.
1866-1883 *Christian Peter Christopher Boolsen*, f. 10. 1. 1826; d. 7. 3. 1883.
1883-1898 *Ernst Emil Hansen*, d. 30. 9. 1909.
1898-1905 *Viggo Emil Colberg*, d. 17. 2. 1907, 61 Aar gl.
1905-1916 *Carl Christian Kierumgaard*, f. 1854; cand. polit.
1916-1925 *Henri Chr. Villiam van Wyllich-Muxoll*, f. 1867.
1925- *P. Raaberg Møller*, f. 1868.

FOLKETINGSMÆND FOR FREDERIKSBORG AMTS 3DIE VALGKREDS
(HILLERØDKREDSEN)

Grundlovgivende Rigsforsamling: *J. A. Ostermann,* Overlærer, nærmest Højre.
1849-53 *J. A. Ostermann,* Overl., Nationalliberal, senere Højre.
1853-54 *H. C. Ørsleff,* Vejinspektør, nærmest Venstre.
1854 *Philipsen,* Proprietær, Højagergaard, Konservativ.
1855 *O. F. Müller,* Overretsassessor, Konservativ.
1858-61 *N. F. Jespersen,* Justitsraad, Konservativ.
1861-64 *I. H. L. Gammeltoft,* Kammerraad, Herløvgaard, Konservativ.
1864-66 *Aug. Jørgensen,* Politimester, Konservativ.
1866-73 *P. Pedersen,* Gaardejer, Sigerslevvester, Mellempartiet.
1873-1913 *Lars Dinesen,* Gaardbestyrer, Højre.
1913-15 *Vald. Jensen,* Inkassator, Socialdemokrat.
1915-18 *J. C. Th. Willmann,* Forretningsfører, Socialdemokrat.

LEGATER

Det er tidligere omtalt, at der er knyttet forskellige Legater til Borgerstiftelsen. Da disse Legater kun har Interesse for en snævrere Kreds, er de ikke omtalt enkeltvis. Dette bør derimod være Tilfældet med de Legater, som *Hillerød Byraad* administerer, og de er følgende: *Vinard Thyms Legat.* Testament af 1771. Renten uddeles til ti fattige Koner i Hillerød. Kapitalformue 518 Kr. — *Byfoged Jens Lottrups Legat.* Testament 1799. Renten uddeles til to fattige Enker i Hillerød. Kapitalformue 414 Kr. — *Frk. Adelheid Nansens Legat.* Fundats af 1876. Renten uddeles til Fru Christiane Ingerslevs Descendenter eller en ugift Lærerinde. Kapitalformue 3009 Kr. — *Bygmester P. Hansen og Hustru Julie Augusta Emilie f. Friis' Legat.* Gavebrev og Fundats af 1880. Naar P. Hansen og Hustru er døde, uddeles Renten i Præmier eller Rejseunderstøttelser til uformuende Lærlinge eller unge Haandværkere, fødte eller oplærte i Hillerød. Kapitalformue 2030 Kr. — *Urmager L.*

Jørgensens Mindelegat. Conf. 1886. Renten udbetales i 4 lige store Dele til 4 værdige og trængende i Hillerød, som har haft Næringsbevis, eller Enker efter saadanne. Kapitalformue 6000 Kr. — *Hs. Maj. Kong Christian IX.s Jubilæumslegat.* Fundats 1889. Renten udbetales hvert Aar til værdige og trængende i Hillerød. Kapitalformue 1000 Kr. — *Frk. Pouline Flindts Legat.* Conf. 1890. Til Fordel for værdig aldrende uformuende Pige i Hillerød eller Frederiksborg Nyhuse. Kapitalformue 1670 Kr. — *Peter Chr. Lassen og* Hustru *Juliane Martine f. Ambjørnsens Legat.* Fundats 1896. Renten udbetales hvert Aar til 2 værdige og trængende Enker i Hillerød til Konfirmationshjælp. Kapitalformue 600 Kr. — *Frk. Anna Chr. Lassens Legat.* Fundats 1896. Renten udbetales hvert Aar den 13. September til 2 svage, konfirmerede Piger i Hillerød. Kapitalformue 800 Kr. — *Kniplingshandler Knud Thomsen Boysens Legat.* Fundats 1897. Renten tildeles en værdig og trængende i Hillerød. Kapitalformue 700 Kr. — *G. W. Budtz og Hustru Caroline Vilhelmine Budtz' Legat.* Fundats 1898. Renten af 4000 Kr. anvendes til Legat for en Discipel i Frederiksborg Statsskole, Renten af 10000 Kr. til Hornbæk Havns Vedligeholdelse, Resten af Legatet uddeles i 8 Portioner til værdige og trængende og et Gravsteds Vedligeholdelse. Kapitalformue 55349 Kr. — *Urtekræmmer Chr. V. Hansens Legat.* Fundats 1909. Renten udbetales til en værdig trængende i Hillerød. Et Gravsted paa Gørløse Kirkegaard vedligeholdes til 1928, et do. paa Hillerød Kirkegaard til 2006. Kapitalformue 1009 Kr. — *Fru Charlotte Amalie Clausens Legat.* Fundats 1914. Efter 2 Rentenyderes Død uddeles Legatet til 2 Enker efter Borgere i Hillerød eller Nyhuse med uforsørgede Børn. Kapitalformue 26679 Kr. — *Væver P. Nielsen, hans Hustru Maren Sørensen og Datter Karen Nielsens Mindelegat.* Conf. 1915. Til svagelige Børn i Hillerød Købstad. Kapitalformue 4400 Kr. — *Kæmner L. W. Trolles Legat.* Fundats 1918. Af Renten af 15000 Kr. udbetales 200 Kr. til Borgerstiftelsen, der skal vedligeholde Gravsted i 53 Aar. Resten af Renterne af disse 15000 Kr. tilfalder Hillerød Asyl og Hillerød Hjælpeforening til lige Deling. Renten af 5000 Kr. udbetales til Etatsraad Trolles Datter Enke-

fru Ida Thomsen, saa længe hun lever, og derefter til hendes Datter Anna M. Thomsen. Efter dennes Død tilfalder Renterne af de 5000 Kr. Hillerød Hjælpeforening. Kapitalformue 20 000 Kr. — *Købmand af Hillerød P. T. Th. Brodersens og Hustrus Legat* for trængende Enker eller Døtre af Købmænd i Hillerød. Fundats 1924. Renten tilfalder Fundators Enke for hendes Livstid, herefter uddeles Legatrenten i Portioner efter Bestyrelsens Skøn i to halvaarlige Rater. Kapitalformue 5000 Kr. — *Frk. Charlotte Schandorffs* Rejselegat for Lærerinder i Hillerød Købstad og Frederiksborg Slotssogn. Fundats 1925. Renten uddeles efter Fradrag af Bestyrelsesudgifter i Begyndelsen af hvert Aars Juli Maaned til en fungerende Lærerinde, skiftevis i Frederiksborg Slotssogn og Hillerød Købstad. Kapitalformue 1975 Kr.

Til *Frederiksborg Statsskole* er (foruden Budtz' ovennævnte Legat) følgende Legater og Understøttelser knyttede: *Moltkes Legat for Embedsmænds Sønner:* 2 Portioner à 40 Kr. pr. Halvaar. — *Povl Egede Rovsings Legat:* 1 Portion, Renten af 2300 Kr. — *Professor F. P. J. Dahls og Hustrus Boglegat:* 1 Portion, Rente af 1000 Kr. — *Stipendium Bendtsenianum:* 2 Portioner à 40 Kr. — *Overlærer J. Reinhards Mindelegat:* Af en Kapital paa 30 000 Kr. anvendes 15 000 Kr. til et Værelse paa den ny Regens, og Renterne af de andre 15 000 Kr. tildeles en Elev fra Frederiksborg Statsskole til fortsat Uddannelse. — *Stipendiefondens Midler:* ca. 200 Kr. til Flidspræmier, ca. 300 Kr. til en Student, der ikke har faaet Regensen, ca. 700 Kr. i Portioner til Elever. — *Frederiksborgensersamfundets Rejsestipendier:* 1 Student 75 Kr., 1 Realist 50 Kr. — *Boglegater.* — *2 Regenspladser.*

Endnu bør nævnes *Skolelærer Andreas Nielsen Møllers Legat* for Nyhuse Skoles Børn. Testamente af 1848. Renten uddeles aarlig af Sogneraadet i Forbindelse med Overlæreren til 2 Drenge og 2 Piger i Nyhuse Skole. Kapitalformue 5200 Kr.

HENVISNINGER OG NOTER

FORKORTELSER

Beckett I = Frederiksborg Opmaalinger. Beckett II = Frederiksborg Tekstbind. Da. Kanc. = Danske Kancelli. F A = Frederiksborg Amt. Frdb. Lr. = Frederiksborg Lensregnskab. H. T. = Historisk Tidsskrift. Jessen Fredb. Amt 1753 = Kall fol. 48. K B = Kancelliets Brevbøger. Kh S = Kirkehistoriske Samlinger. L A = Landsarkivet for Sjælland. N M = Nationalmuseet. R A = Rigsarkivet. R K = Rentekammeret.

HILLERØD BYS HISTORIE INDTIL 1864

INDLEDNING. SIDE 7-15

[1] Lyschander: Den Grønlandske Chronica, 1608, Bl. lij^{v}. Jvf. H. F. Rørdam: Klaus Christoffersen Lyschanders Levned, 1868, S. 35 f.; Beckett II, S. 23 f.; Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: Ill. da. Litt.hist. I. S. 444. — [2] V. Milthers: Nordøstsjællands Geologi, 1922, S. 21, 37, 52, 62 f., 105 ff. og Kortene. — Statsgeolog Milthers har gennemset nærværende Afsnit om Hillerøds geologiske Forhold, hvorfor jeg takker. — [3] Knud Jessen: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland, 1920, S. 240. — [4] H. C. Broholm: Nye Fund fra den ældste Stenalder, Aarb. f. nord. Oldkynd. 1924. — [5] Alle de her nævnte Oldsager findes i Nationalmuseet. For Vejledning ved Omtalen af dem takker jeg Underinspektør H. C. Broholm. — Elsdyrøksen: Mus. Nr. A 8526, 19 cm lang (Aarb. f. nord. Oldk. 1919, S. 177). — [6] Benharpunen: A 8525 (Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager I, 186. Citeres: S. M.), 19 cm l.; Modhagerne og Odden er noget beskadiget, men Stykket er ellers fuldstændigt. Benoddene: A 8523, 25 cm l.; A 8524, 13 cm l., men der mangler ca. 2 cm ved Skaftenden af dette ringere Stykke (S. M. I, 185). — [7] Kærneøksen: A 25867 (S. M. I, 18). — [8] Retøkserne: af Flint: A 22407, 31 cm l.; A 3327, 10 cm l.; A 8522, 15 cm l.; — af Bjærgart: A 8233, 25 cm l.; A 29832, 14 cm l.; A 29833, 18 cm l. Øksen med Skafthul: A 22772, 15 cm l., blev fundet paa Matr.-Nr. 1 a af Holmene, 2 m

under Overfladen, paa Bunden af Tørvelaget. I Hullet sad Rester af et rundt Skaft, men de faldt ud ved Stykkets Optagelse og bortkom. — *Rokkestenen* blev undersøgt i 1863 i Frederik VII.s Nærværelse, se Beretning i N M II, jfr. Ill. Tid. 1863, 27. Sept. Beskrivelse af Stenen i N M I. Herredsbeskrivelse 1890. — [9] Bronzecelten: B 8282 (S. M. II, 340-41), 8 cm l., fundet paa Lodden Matr.-Nr. 91 af Hillerød Landsogn. To smaa Bronzeknapper: B 5504-05 (S. M. II, 208) opgives at være fundet ved Frederiksborg, men nærmere Angivelse af Stedet mangler. — [10] H. V. Clausen: Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse, Aarb. f. nord. Oldk. 1916, S. 12 f. E. Arup: Danmarks ældste Landbrug, Ts. f. Landøkon. 1916. H. Olrik: Den historiske Udviklings Gang i Frederiksborg Amt, i D. Bruun: Danmark V, S. 210-44.— [11] V. la Cour: Oldtidsveje og Stednavne, „Fortid og Nutid" IV, S. 40. — [12] Adam von Bremen: Hamburgische Kirchengeschichte herausg. von B. Schmeidler, 1917, S. 233, S. LXVI. Jvf. H. T. 6. R. V, S. 336. — [13] Joh. Steenstrup: Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie, H. T. 6. R. V, S. 331 ff., 342 f. S. Nygård: Danske personnavne og stednavne, H. T. 7. R. I, S. 96. — Den rigtige Fortolkning af Navnene paa -rød findes i D Kanc. Efterretninger om Amter og Købstæder 1743-46. I. Asminderød Sogn. — [14] M. F. Lundgren: Personnamn från medeltiden, 1892, S. 101. E. H. Lind: Norsk-islandska dopnamn och fingerade namn från medeltiden, 1905-15. O. Rygh: Gamle Personnavne i norske Stedsnavne, 1901. O. Nielsen: Olddanske Personnavne, 1886, S. 46. A. Falkmann: Ortnamnen i Skåne, 1877, S. 141. Becket II, S. 1. — Stednavneudvalgets Sekretær, cand. mag. G. Knudsen og Underarkivar Sv. Aakjær skylder jeg Tak for Vejledning og Henvisninger. — [15] Rasbech: Frederiksborg Slots Beskrivelse, 1832, S. 13 f. Om Seglet se nærværende Bog S. 114. — [16] Thiset: Eline Gøyes Jordebog, 1892, S. 318 f. — [17] Beckett II, S. 1 ff. — Henrik Gerner siger i sin rimede Beskrivelse fra ca. 1690 (Thott. 4to, 1390), at: „sydost fra Hillerød laae Hilderholm tilbage, hvor endnu Grøfter ses for nogle Aar og Dage", men der er næppe Grund til at tillægge denne Udtalelse nogen Værdi med Hensyn til Spørgsmaalet om Hillerødsholms Beliggenhed. De omtalte Grøfter, hvorved sikkert skal forstaas Spor af Bygninger, staar snarere i Forbindelse med de af Frederik VII opgravede Munkesten i Skifte, som blev fundet paa en naturlig Bakke Syd for Hillerød og c. 800 Alen Øst for Trollesmindes Østbygning. Se NM. I. Herredsbeskriv. 1890, Frederiksborg Slotssogn. I 1899 fandtes paa „Amtmandsjorden" et Stykke Murværk dannende et indvendigt Hjørne (se Berl. Tid. 1899, 21. Okt. og Brev af 24. Okt. 1899 i N M II, Hillerød). — Hillerød 1532: Eline Gøyes Jordebog S. 302. — [18] Beckett II, S. 3. Beckett I, Bl. 2-3.

FREDERIK II.s TID. SIDE 16-26

[1] Thomas B. Bang: Kronens Mageskifter under Frederik II, H. T. 9. R. I, S. 1-42, om Mageskiftet mellem Frederik II og Herluf Trolle S. 5-8. — [2] L. Laursen: Kronens Skøder I, S. 66. KB 1560, 1. Juli. Herluf Trolles Genbrev af 1. Juli 1560,

Pergament med 8 Segl, findes i RA., men der er ingen Besigtelse bevaret. — [3] Steenstrup: Indled. Stud. over de ældste da. Stednavnes Bygning, Vidensk. Selsk. Skrifter 7. R. Hist.-filos. Afd. I. 3, 1909, S. 358. Første Led er Navnet paa Køberen, her Øle eller Ølver. Disse Stednavne forekommer næsten udelukkende paa Sjælland (i Nordsjælland) og i Skaane, og hører sammen med Navnene paa -rød. — [4] Eline Gøyes Jordebog, S. 302: Jens Bentsøn, Oluf Jensen, Anders Kimmer, Henning Pedersøn, Knud, Niels Jensøn, hver svarende 6 Skill. Grot og 2 Td. Gæsterihavre. — [5] Herluf Trolles Genbrev (se ovenf. Note 2) nævner følgende Navne og Afgifter: Mads Torbensøn 1½ Pd. Rug, 1½ Pd. Byg, 3 Td. Gæsterihavre, 1 Fodernød at holde; Mads Jude, Jens Grym, Rasmus Pedersen, Jens Andersen, Oluf Lauritzøn, hver 6 Skill. Grot, 1 Mk. Gæsteri og holder Fodernød; Gaardsæden Store Niels svarer 2 Skill. Gr. — Th. B. Bang: Gaardsæder, „Fortid og Nutid", IV, S. 69-72. — [6] Fortegnelse over det Gods, som nu herefter efter kgl. Befaling ligger til Frederiksborg 1561. RA. Frdb. Lens Jordebøger 1561-1628. Jvf. Kr. Erslev: Danm. Len og Lensmænd, S. 17. — [7] K B 1560, 15. Dec.; 1561, 4. Marts; 1563, 7., 15. Apr., 17. Juli, 3. Dec.; 1564, 20. Apr.; 1566, 5. Nov.; 1567, 29. Sept.; 1570, 8. Juli, 6. Sept.; 1572, 9. Okt.; 1577, 23., 25. Apr.; 1581, 7. Febr. — [8] Eline Gøyes Jordebog, S. 55 f. A. P. Andersen: Tryherred, F A Aarb. 1909. — [9] K B 1562, 18., 27. Febr., 4. Juni. Frederiksborg Birk omfattede af *Lynge Herred:* Grønholt, Herlev, Græse, Bloustrød, Karlebo, Lillerød, Lynge, Asminderød, Uvelse, Uggeløse, Gørløse, Sigerslevvester; af *Strø Herred:* Nøddebo, Ølsted, Lille Lyngby, Tjæreby, Alsønderup, Strø, Skævinge; af *Hjørlunde Herred:* Hjørlunde, Oppesundby, Udesundby; af *Holbo Herred:* Annisse, Helsinge. — [10] K B 1562, 26. Juli. — [11] K B 1572, 28. Sept. — [12] K B 1566, 1. Juli. — [13] Wiwel: Underh. Læsn. 1868 Nr. 3. Dahl: Hist. Efterretn. om den kgl. lærde Skole ved Frdb. I, 1836. S. 12. Jessen: Frdb. Amt, 1753, § 17. — Kh S. I. R. IV, S. 505. Hugo Matthiessen: De Kagstrøgne, 1919, S. 45. — [14] K B 1566, 21. Febr.; 1570, 11. Marts; 1568, 23. Marts. — [15] K B 1569, 17. Juli. — [16] K B 1573, 21. Dec. — [17] Om Frederik II.s Skole se: Dahl: Hist. Efterretn. om den kgl. lærde Skole ved Frdb. I, 1836, S. 9-21; P. Bendtsen: Hist. Efterretn. om den kgl. lærde Skole ved Frdb., 1822, S. 5-12; B. Kornerup: Frdb. Latinskoles Hist., F A Aarb. 1916, S. 3-5; Beckett II, S. 9 f.; F A Aarb. 1909, S. 17; Rørdam: Kh S. 3. R. II, S. 326-34; Gjellerup: H. T. 4. R. VI, S. 474-83; Sorø, Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne, 1923, I, 2, S. 323; K B 1568, 24. Apr.; K B 1589, 11. Marts: Skolekokken fik Livsbrev paa et afgiftsfrit Gadehus i Ølskøb. — [18] Beckett II, S. 4-16. [19] K B 1572, 13. Apr.; 1578, 28. Apr.; 1583, 12. Juli; 1584, 9. Sept.; 1585, 29. Juni; 1588, 23. Aug.; 1591, 1. Sept. Om Kroens Indretning se F A Aarb. 1909, S. 23 f. — [20] K B 1577, 19. Maj. — [21] K B 1574, 15. Nov.; 1575, 20. Marts; 1592, 16. Juni; 1593, 31. Aug.; 1594, 19. Jan. — [22] K B 1585, 21. Juni. K. Rockstroh: Om Ferskvandsfiskeriet i Nordsjælland omkring Aar 1700, F A Aarb. 1913. Om Slusen se Jessen: Frdb. Amt, 1753, § 17, jfr. Resens Kort (S. 69). — [23] Beckett II, S. 5. — [24] K B 1585, 6. Maj. — [25] K B 1578, 28. Apr. — [26] K B 1581, 23. Aug., 1587, 16. Juni.

[1] Ved Lenets Omtaksering (KB 1593, 31. Aug.) blev Pligtsfogeden afskediget, fordi der ikke byggedes eller var andet synderligt at tage vare paa. — [2] KB 1594, 28. Jan. — [3] KB 1594, 16. Juli. I Brevet af 1587, 16. Juni (Sjæll. Reg. 12, 606 a) siges det, at Valentin Kammand maa endnu fremdeles besidde den Gaard i Hillerød, som han nu iboer, indtil Kongen tilsiger ham anderledes. Han skal være Lensmanden lydig, naar denne paa Kongens Vegne tilsiger ham, og han maa ikke forhugge den til Gaarden liggende Skov til Upligt. (Referatet af dette Brev i KB burde have været som ved KB 1594, 16. Juli). 1590, 11. Aug. (KB) faar Valentin „Kamen" Tilladelse til at indføre 4 Læster Rostockerøl sisefrit, hvad der jo kunde tyde paa, at han har holdt Kro, men det siges ganske vist ikke her, at han bor i Hillerød, og endelig nævnes han i 1594, 16. Juli (KB) som afdøde „Valentin Kammendt", der havde „Krug udi Hillerød." At det er samme Mand alle tre Steder, turde være sikkert, men hvad hans Navn betyder, maa staa hen. Det er næppe et Haandværkernavn, som antaget i Registeret til KB, thi det hedder Kammager og ikke Kammand, og det er næppe heller en Fejlskrift for Kromand, men snarest et Stednavn. — [4] KB 1597, 27. Marts nævner udtrykkeligt Kromændene ved Slottet og Kromanden i Hillerød, medens et Brev af 26. Marts omtaler den gamle og den ny Kro her ved Slottet som brøstfældige, samt oplyser, at der var en Kælder under den gamle Kro. — [5] RA. Frdb. Len. Ekstraskattemandtaller 1596-1613. Jvf. KB 1595, 16. Okt.; 1606, 18. Okt.; 1620, 23. Sept.; 1623, 3. Jan. — [6] *Hillerød:* KB 1596, 2., 14., 15. Okt. (jvf. 1613, 16. Sept.); 1597, 13. Juli (jvf. 1601, 10. Nov.); 1599, 18. Aug. *Ølskøb:* KB 1589, 11. Marts, 10. Sept.; 1590, 25. Juli; 1593, 6. Apr. — [7] Beckett II, S. 29-40. — [8] Frdb. Lr. 1631-32 Bilag 218, 1632-33 Bilag 100, 1628-29 Bilag 104. — [9] Frdb. L. Ekstraskattemandtaller 1596-1613, 1614-26. — [10] KB 1604, 14. Maj. — [11] KB 1585, 6. Maj. — [12] Frdb. Len. Jordebøger 1561-1628, 1629-39, 1640-57 diverse Aar. — [13] RA. DKanc. B. II. 2. b. Seks Aars Kirkeregnskaber indsendt 1620. Frdb. og Abrahamstrup Len. Foliobind, hvis fol. 54 b-69 b indeholder Tjæreby Kirkes Regnskaber 1614-20. — [14] Wiwel (Underh. Læsn. 1868, Nr. 6) mener, at Ølskøb har ligget paa Bakken, hvad der sikkert maa skyldes en Misforstaaelse af Gerners Beskrivelse. — Frdb. Lr. 1625-26: Af Ølskøbing, som blev afbrudt uden for den liden Ladegaard (KB 1593, 31. Aug. siger, at denne Ladegaard laa i Dyrehaven) og Jorden indlagt til Liden Ladegaards Vang, gaves til Jordskyld $7^1/_2$ Dl. $1^1/_2$ Ort. — Jessen: Frdb. Amt, 1753, § 24. — [15] Vilh. Lorenzen: Hillerødsholm, Architekten, XXIV 1922, 297-301. — [16] RA. Skattemandtallet 1620 nævner endnu Ølskøb. *Nyhuse* nævnes, saavidt vides, første Gang 1721, da Kirkebogen oplyser, at Thomas Toldkarl i Nye Huuse er død. Begyndelsen til Nyhusene er muligvis „det nye Hus", som nævnes i Kirkebogen under 1698. — [17] Frdb. Lr. 1622-23: Stenhugger (1622, 11. Maj), Tømmermand (1622, 2. Sept.), Graver (9. Marts-19. Maj, for hver Busk og Tue at rydde gaves 1 Skill.). Frdb. Lr. 1628-29, Bilag 102: Isak Snedker lavede 7 smaa Brædder, som blev paa enhver Dag i Ugen paaskreven, hvilke blev opslagne for Kovangen i Hestehaven, og Bilag 84: Mathias

Hesler, Maler i Slangerup, for 7 Brædder, han efter kgl. Maj. Befaling har malet enhver Vangs Navn paa i Hestehaven, som Køerne gaar i. — Alle Ugedagsvangene nævnes i Markbogen 1682 (Matrikulsarkivet). Søndagsvang er afsat paa et Kort fra 1793, Vest for Bygrunden og Syd for Nyhusene (Matrikulsarkivet. 163, Hillerød, Originalkort). Da. Atl. VI, 1774, S. 76. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve I, 322. Ved kgl. Resolution 20. Juli 1792 bestemtes, at der af Søndagsvang og Blegmarken kunde afstaas Byggegrunde, naar Lysthavende søgte kgl. Arvefæsteskøde derpaa. I Løbet af faa Aar var det til Bebyggelse bestemte Stykke Jord, der var inddelt i Lodder, afsat og „de nye Huse" byggede langs Løngangsvejen og Grønnegade. (Wiwel Underhold. Læsn. 22. Jan. 1868). — [18] Læs Tirsdagsskoven. Den ligger Sydvest for Nyhuse. — [19] Thott 4to, 1390. — [20] Brevet findes som Indlæg til Sjæll. Reg. 1661, 10. Juli og er trykt i Fra Arkiv og Museum II, S. 289 f. Referat i KB 1606, 4. April. Registraturen over Byfogedarkivet 1661-1788 (optaget i sidstnævnte Aar og nu i Byens Arkiv) siger, at Frederik III under 10. Juli 1661 konfirmerede Privilegiet af 8. April 1608. — [21] Da Atl. VI, 1774, S. 63, der henfører det til 1608, 4. April. — Wiwel (Underh. Læsn. 1868, Nr. 4) refererer (sikkert efter Trap, Spec. Del, 1860, I, 1, S. 76) Brevets Indhold saaledes: Den 4. April 1606 skjænkede og henlagde Christian IV den gamle Byens Vang til 12 Gaarde i Hillerød, der nu vare forsynede med antagelig Kjøbstedbygning, imod at disse Gaarde skulde herbergere og for Betaling bespise de kongelige Herskabers og fremmede Gesandters Domestiquer, Forspænd og Tjenerskab, som besøgte Slottet, naar Kongen og det kongelige Huus der havde sin Residentz. — De 12 Gaarde, som optræder her, nævnes imidlertid ikke i Brevet, men de stammer vistnok fra en Misforstaaelse af en Udtalelse hos Jessen (Frdb. Amt, 1753, § 10 b) om Krovangen, at den havde ligget til Kongens 12 Enspændere eller Livgarde. Enspændere var kgl. Sendebud, (Troels Lund I, 219; H. T. 4. R. V, 385). Maaske er der ogsaa nogen Forbindelse mellem disse og Tolvkarlevangen (Nordøst for Frerslev Hegn), der har sit Navn af Tolvkarlene. Hvad disse har været, fremgaar af 1704-Mandtallet, der opfører: Bent Baj Tolfkarl [ogsaa Stavemaaden Toldkarl forekommer] og Christen Nielsen Tolfkarl hver med en Hest, der bruges til kgl. Maj. Tjeneste. 1705-Mandtallet omtaler Hans Henriksen Toldkarl og Hustru som nylig indflyttede, fordi hans Hus *udenfor* Byen er afbrændt. — [22] S. 70 f. — [23] Sjæll. Tegn. XXI, Bl. 4 b-5 a. Referat i KB 1613, 3. Marts (Regesta *10933). Jvf. H. T. 2. R. IV, S. 346, 366 f. — [24] KB 1617, 16. Juni. RA. RK. Bilag til Rentemesterrgskab H. d. 1619, 1. Jan.-31. Marts. — [25] F A Aarb. 1909, 22 f.; smst. S. 7 skal der læses: Skolemestrene, som kan være Hillerødskolemesteren og den Søren Skolemester fra Ølskøb, som nævnes i 1596-Mandtallet. — Slotsinventariet 1612 omtaler: „Kapelmesters Gaard, som Poul Maler iboer," hvad der kunde tyde paa, at Skolen ikke længere havde tilhuse her. — [26] LA. Frdb. Almissebog S. 22. I Slotsinventariet 1612 nævnes i Kirken: „en Stol bag Alteret som Skolemesteren staar udi." — Sjæll. Reg. 1670, 18. Jan. Nr. 24. I Følge Gerner (Thott 4to 1390) har „den mørke Gade" ogsaa baaret Navnet *Clostergaden*, men dette Navn skyldes ganske givet

ikke Mindet om et egentligt Kloster; det har en helt anden Oprindelse. I et Reskript fra 1670 nævnes nemlig blandt Konrektorens Pligter, at han skal have flittigt Indseende med, at alting skikkeligt og forsvarligt med Disciplinen og Spisningen i *Closteret* kan forrettes (Feilberg: Bidrag til Frdb. Latinskoles Hist. S. 32 f.), idet man har kaldt det Sted, hvor Fællesspisningen fandt Sted, saaledes efter københavnsk Forbillede. Closteret er da det samme som Spisningshuset paa Resens Grundplan (S. 69). At *Kannikegade* igen kan have udviklet sig af *Clostergaden*, forekommer mig at være ret sandsynligt og er den eneste Forklaring, jeg kan give paa Opkomsten af dette ellers i Hillerød umotiverede Gadenavn. — [27] Frdb. Almissebog S. 9 (1617, 22. Nov.) — [28] Frdb. Almissebog S. 12 f. Slotsinventariet 1612 nævner i Slotskirken: en Pose til de Arme, af rød Fløjl. — Frdb. Lr. 1621-22, Bilag 47 (1622, 30. Apr.) lyder paa 50 Potter Rhinskvin hentet hos Vendsel Boel af Skolemesteren paa Frederiksborg og forbrugt til Messevin i Slottets Kirke 1620-22. Trykt i Friis: Saml. t. da. Kunsthist. S. 241 f. — [29] Frdb. Almissebog S. 10 f. — [30] Frdb. Almissebog S. 100. — [31] Frdb. Almissebog S. 100. Jvf. KB 1620, 21. Marts. Efter den lille Skoles Ophør blev Kapitalen og Renten henlagt til de Fattige. — [32] Frdb. Almissebog S. 80, 87, 75. — [33] Frdb. Almissebog S. 75, 80. — [34] Frdb. Almissebog S. 9. — [35] F A Avis 1865, 18. Juli. — [36] KB 1585, 6. Maj. — [37] Kaldsbrevet af 17. Dec. 1602 er afskrevet bagi Frdb. Almissebog og trykt af Wiwel (Underh. Læsn. 1868 Nr. 15). Jvf. KB 1602, 15. Dec. — [38] KB 1602, 15. Dec. Jvf. Kh S. 3. R. II, S. 309 f., 312, 315 f. — [39] RA. Skattemandtal 1613. Forandringen siges udtrykkeligt at være sket, efter at 1612-Registeret var optaget. — [40] Kh S. 3. R. II, 316 f. F A Aarb. 1920, S. 113. Da det er paa denne Tid, at Chr. IV.s Slotskirke bliver færdig, er det muligt, at der er en Forbindelse mellem disse to Begivenheder. — [41] Kh S. 3. R. II, S. 302. — [42] F A Aarb. 1920, S. 111. Hofman: Fund. VII, S. 163 f. — [43] Se Note 13. — [44] 1804: læs 1830. — 1828, 16. Juli vedtog Byraadet (Forhandlingsprotokol 1839, 24. Oktober) at købe den 11. Vognmandslod til Kirkegaard. Den 20. Februar 1830 indviedes den nye Kirkegaard ved Brændevinsbrænder og Forligskommissær O. Andersens Begravelse (Kirkebogen). Ved Resolution af 4. August 1830 bifaldt Kongen, at der mod en aarlig Afgift af Kirkegaardskassen afstodes et Stykke af Byfogedembedets Jord til den nye Kirkegaard. (Fogtmanns Reskripter). — I 1802 havde Kongen skænket et Stykke Jord til Begravelsesplads for Beboerne i Nyhusene eller i den saakaldte Frederiksborg Slotsmenighed, i 1804 approberede Danske Kancelli Biskoppens Forslag om Indhegning, Takster og Indvielsesceremonier, men først efter 1808 blev denne Kirkegaard taget i Brug. (Da. Kanc. 1. Dept. Journal J, 1808, Nr. 962. Henlagt Sag). — [45] Frdb. Almissebog 1617-85, under de paagældende Aar. — Beckett I Bl. 29 med tilhørende Tekst. — Thott 4to, 1390 (sml. dette Afsnits Note 63). — Note 59. — [46] Frdb. Lr. 1619, 1. Jan. -1620, 1. Jan. under Dato 23. Marts 1620. — [47] Frdb. Lr. 1620, 1. Jan.-1621, 1. Jan. under Dato 13.-20. Aug. 1620. — [48] Da. Saml. I, S. 24. Rentemesterrgsk. 1620, Bl. 221 v. — [49] Da. Saml. I, S. 24 f. — [50] Da. Saml. I, S. 28. Frdb. Lr. 1622, 1. Jan.-1623, 1. Jan.: Murmesterarbejde betalt 30. Dec. 1622, Tømrerarbejde betalt 14. Dec.

1622. — [51] Da. Saml. I, S. 25, 26 f. — [52] Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve, VII, S. 38. — [53] Frdb. Lr. 1622, 1. Jan.-1623, 1. Jan. — [54] Se Note 63. — [55] Frdb. Lr. 1622, 1. Jan.-1623, 1. Jan.: Snedkerarbejde betalt 20. Dec. 1622. — [56] Frdb. Lr. 1628-29, Bilag 306, 1628, 2. Maj: „Slotspræst Tileman Willatsens Fortegnelse over Inventar der blev sønderslaget og en Del bortkom og blev aldeles fordærvet og forraadnet, dér Hillerøds Kirke nederfaldt." Der kan ikke være Tvivl om, at de her nævnte Sager fandtes i Byens Kirke, men hvornaar de er kommet hertil, kan ikke siges. De nævnes i Slotsinventarierne 1597 (F A Aarb. 1909, S. 7 f.), 1612, 1623 og 1627 (RA. Frdb. Len. Kvittansiariumsbilag), men derfor er det ikke givet, at de har været paa Slottet lige til 1627, da de senere Inventarier utvivlsomt er Afskrifter, som ikke altid er ført à jour. — [57] Den mindste Klokke er omstøbt 1658 (Ill. Tid. 1865, 25. Juni, Kirkeregnskabet for 1657-58). Hill. Kirkes Regnskabsbog 1624-78, S. 1 nævner som Udgift: en Kæde til den lille Klokke „i Spitzen", som gik igennem Hvælvingen. Om denne Spids se Da. Saml. I, S. 24 og Frdb. Lr. 1622-23, hvor der under 28. Okt. 1622 betaltes Brøndmester Hans Reimann af Helsingør efter Fortingning af 1. Nov. 1621 for to „Spidse" af Fyr, han med egne Svende og Folk af ny har sammenhugget, bygt og oprejst paa Kirken i Hillerød. 1658-Klokken blev i 1867 solgt for 50 Rdl. (Kirkegaardsregnskabet). — [58] Ill. Tid. 1865, 25. Juni. Kh S. 3. R. IV, S. 264 f. — [59] Chr. IV.s Breve I, S. 93 (I Brev af 12. Febr. 1621 siges om Kirken i Hillerød, at man ønsker den færdig i Løbet af Sommeren). Jvf. Da. Saml. I, S. 26-28 (Udbetaling d. 2. Nov. 1621, 13. Nov. 1621). Wiwel (Underh. Læsn. 1868, Nr. 15) siger, at Indvielsen skete d. 18. Aug. 1621. — [60] Hillerød Kirkes Regnskab 1624-78, S. 4 f. — [61] Da. Saml. I, S. 28. — [62] Chr. IV.s Breve I, S. 193. — [63] Hillerød Kirkes Regnskab 1624-78, S. 3; Regnskabet blev aflagt for Tiden 1624, 9. Maj-1625, 1. Jan. Gerners Beskrivelse (Thott 4to 1390) er trykt hos Rørdam: Arreboes Levned, I, S. 64, hvor der dog Linje 12 f. o. skal læses: to Aars Tid. Rørdams Fremstilling af Forholdene er iøvrigt fuldstændig misvisende. Jvf. Frdb. Lr. 1625-26, Indtægt: D. 4. Maj 1625 annammet 5 Skippund 5 Lispund 2 Pund Bly, som blev taget af Hillerød Kirketaarn, efter at Kirken af Storm var omblæst. En Notits efter Chr. IV.s Skrivekalender for 1625 (nu tabt, se Da. Saml. 2. R. III, S. 391), at d. 25. Nov. 1625 fik Frederiksborg Kirke stor Skade af Storm, maa, hvis Efterretningen er paalidelig, angaa Slotskirken, saa meget mere som Stalden paa Slottet ogsaa var indrettet til Kirke for Hillerøds Beboere d. 18. Juni 1625 (Kirkeregnskabet S. 10). Wiwels Angivelse (Underh. Læsn. 1868, Nr. 15), at Kirken nedblæste d. 10. Febr. 1625, beror paa en Misforstaaelse af Notitsen i H. T. 2. R. V, S. 163. — [64] Hillerød Kirkes Regnskab 1624-78, S. 3-5. Jvf. Da. Saml. I, S. 24 Note 2. — [65] Hillerød Kirkes Regnskab 1624-78, S. 10-11. — [66] Da. Saml. I, S. 24 Note 3. Chr. IV.s Breve, II, S. 256. — [67] Frdb. Almissebog 1617-85, S. 82. — [68] Friis: Saml. t. da. Kunsthist., S. 242. — [69] Dahl: Efterretn. om den lærde Skole ved Frederiksborg I., S. V-VII (sml. en ikke særlig god Afskrift, men dog maaske fra den tabte Original, i RA. Haandskriftsaml. 6. Danm. indre Historie Nr. 60). — [70] Frdb. Lr. 1645-49: I Forpagtningen af Favrholm Enge afkortes aarlig 9 Dlr. for et Stykke,

Kongen har bevilget Johan Bøgvad (se om ham iøvrigt Wegener: Abrahamstrup) til Vederlag for den Jord, Hillerøds Skole er bygget paa. Kronens Skøder I, 547. — [71] Frdb. Lr. 1630-31, Nr. 450; 1631-32 Bilag 197, 204, 208; 1632-33 Bilag 92, 228, 242; 1633-34 Bilag 75, 84, 176, 191. — Dahl I, S. 23. — [72] Dahl I, S. 22-26, Pl. II. — [73] L. Engelstoft: Mine Vandringer i Sjælland i Juni 1797 (Univ. Bibl. Addit. 384 b, 4to). — [74] Om Skoledrengenes Forhold til Byens Borgere, se Feilberg: Bidrag til Frdb. Latinskoles Historie S. 12, og til Bønderne, ganske vist fra en senere Tid, Kommandør Paludans Erindringer (Stedet aftrykt F A Aarb. 1920, S. 26 f.). Skolens Fundats § 2-3, Dahl I, S. VIII-IX, Nr. 5. — [75] Frdb. Almissebog 1617-85, under 1632 og følgende Aar. Litteratur om Skolens Historie er angivet i 2. Kap. Note 17. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s Breve VII, 35. — [76] E. Gøyes Jordebog S. 300. KB 1560, 1. Juli; 1567, 8. Aug.; 1574, 8. Jan. — Thott 4to 1390. — Frdb. Lr. 1619-20 (Brolæggere), 1626-27 Bilag 61, 62, 102, 187, 223; 1628-29 Bilag 105, 110; 1631-32 Nr. 74; 1634-35 Bilag 70 (hvor der tales om et Plankeværk mellem Slotspræ-dikantens Losement i Hillerød og Christoffer Jægers Gaard). — Kronens Skøder II, 15. KB 1622, 31. Marts. — [77] Beckett II, 16. Frdb. Lr. 1582-83. Inventariet af 1597, F A Aarb. 1909, 20 f. — Wiwel: Forslag til Jordebog over Hillerød 1863. — Underhold. Læsn. 1868, 17. Juni. — Frdb. Lr. 1615-16 (Extrakt); 1619-20 (Tømmermænd); 1621-22 Bilag 185; 1622-23 (Tømmermænd); 1625-26 Bilag 22, 62, 84, 158; 1626-27 Bilag 80; 1628-29 Bilag 98, 111; 1630-31 Bilag 17, 18, 96, 116, 125, 130, 138-43, 145, 147, 151, 153, 155, 157, 168-71; 1631-32 Bilag 197; 1632-33 Bilag 71, 75, 78, 85, 94, 95, 99-101, 106, 228; 1633-34 Bilag 82, 83, 176; 1634-35 Bilag 65. — Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve, V, 104. Sjæll. Tegn. 1641, 3. Maj. — [78] Frdb. Lr. 1625-26 (Indtægt. Humle); 1628-29 Bilag 269; Kronens Skøder I, 450 (sml. 444). — [79] Frdb. Lr. 1621-22 Bilag 33, 34, 52; 1628-29 Bilag 57, 102; 1631-32 Bilag 52; 1634-35 Bilag 66, 67, 72. — Kronens Skøder II, 110. — Thott 4to 1390. — Jessen: Frdb. Amt 1753 § 8, 4; § 17, 8; § 17, 9; § 17, 10 a. — [80] Frdb. Lr. 1622-23 (Tømmermænd); 1626-27 Bilag 100; 1631-32 Bilag 209; 1632-33 Bilag 32, 295. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve VII, 38. KB 1623, 3. Jan.; 1625, 8. Maj; 1627, 24. Dec. — Om Ølaccisen se Frdb. Lr. i 1620'erne og 1630'erne. — Frdb. Lr. 1628-29 Bilag 28; 1630-31 Bilag 39, 1632-33 Bilag 25; 1633-34 Bilag 16. — [81] F A Aarb. 1909, S. 21-26. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve III, 57. — [82] KB 1619, 19. Juni; 1620, 29. Marts; 1622, 31. Marts. Kronens Skøder I, 448, 450, 530. Sjæll. Reg. 1664, Nr. 30 med Bilag. — [83] S. 32. — [84] Frdb. Lr. Extraskattemandtaller fra 1636 og følgende Aar. — [85] Grundplan i Bilag til Resolution af 15. Dec. 1732. Sjæll. Stifts RK-kontor Nr. 6. — [86] Frdb. Lr. 1619-20 (Brolæggere); 1625-26 Bilag 57; 1628-29 Bilag 92; 1630-31 Bilag 150. — [87] Pontoppidan: Da. Atlas, VI, 74. Jessen: Frdb. Amt 1753 § 17, 8, i. Kort over Hilllerød og Omegn 1793 stukket af C. Mutterspach (Kgl. Bibl.). KB 1622, 31. Marts. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s Breve III, 181. — *Skriverdammen*, saaledes kaldet efter Bygningsskriver Johan Bøgvad, er sandsynligvis et ældre Navn for *Teglgaardssøen*, idet der har været „en kgl. Maj. Teglovn ved

Skriverdammen" eller „Kgl. Maj. den gamle Teglgaard uden for Hillerød." — Desuden nævnes: Kgl. Maj. Tegllade i Gadehusvangen, Anders Vintappers Teglgaard og den nye Teglovn (Teglgaarden) bag Dyrehaven. (Frdb. Lr. 1610-11 Bilag 272; 1615-16; 1621-22 Bilag 38; 1630-31 Bilag 51, 135; 1634-35 Bilag 42). — Maaske er det Rester af en af disse Træbroer, der har været fremdraget ved Gravning i Helsingørsgade udfor Skellet mellem Nr. 21 og 23. (Velvilligt meddelt af Landinspektør O. Sørensen). — Andreas von Holte, Graver, for en Dam fra *det murede Spring* som er paa kgl. Maj. nye Vej som løber ad København og siden neder ad Mosen 500 Roder i sin Længde og Bredde og saa dyb, at han naar den haarde Sandgrund, og slaa en Dæmning inden for Dammen. Senere nævnes *Brønden i Dyrehaven,* hvoraf Vandet løber til Slottet. (Frdb. Lr. 1622-23, 1632-33 Bilag 3 til Særregnskab.) — [88] Jessen: Frdb. Amt 1753 § 8. Gerner (Thott 4to 1390). — [89] Beckett II, 39. Frdb. Lr. 1627-28 Bilag 98. Da. Kanc. Indkomne Breve 1627-48 (Fortegnelse over manglende Tømmer til Vagtstuen og Henrik Hermansen Gartners Hus). — Grundplan i Bilag til Sjæll. Reg. 1662, 14. Juli, Nr. 133. Pontoppidan: Da. Atlas, VI, 74. Sjæll. Reg. 1628, 29. Okt.; 1631, 31. Jan.; 1661, 17. Okt. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve II, 146. — [90] Frdb. Lr. Extraskattemandtaller 1643-45. Matzen: Kbh. Universitets Retshistorie I, Tillæg S. 40 f. — [91] Frdb. Lr. Extraskattemandtaller 1643-45. „Pendingeskat som skal udgives til Paasken 1645." Af hver af Hillerøds Indvaanere svaredes ½ Rdl. — [92] Kronens Skøder II, 10. Frdb. Lr. 1640-41, 1645-46. I Frdb. Lr. 1649-50 Bilag F findes en Kopi, som paa Bagsiden er mærket: Venzels Vang. RK. Bilag til Rentemesterregnskaberne Udgiftskonto H. d. 1622. — [93] S. 76, 93 f. — [94] S. 50 f. — [95] Kronens Skøder I, S. 444, 448, 450, 530, 553. — [96] Frdb. Lr. Jordebøger. — [97] De ti Landgildeydere nævnes — med skiftende Navne — til 1651-52; en senere Jordebog fra 1657 er uden Værdi som Kilde, da den er en Afskrift af Jordebogen fra 1640-41. — [98] Frdb. Lr. 1630-31, Bilag K. Hermed kan fra en lidt senere Tid (1656) sammenlignes, at da Kongen havde erfaret, at Hillerøds Indvaanere holdt en Del Hopper, Kvæg og Svin, endog de dertil ej skulde have Ejendom eller Rettighed, hvorover det i Kongens Vange og Dyrehave til Fortræd og Skade alt indbrød, skulde Otto Powisk befale Hillerøds Indbyggere at holde deres Kvæg tilside. Fandtes det herefter i Kongens Marker, Vange eller Dyrehave, skulde han lade det optage til de Fattige. Fremmede Svin og Hunde, som fandtes ved Slottet, skulde han lade skyde. (Sjæll. Tegn. 1656, 28. Jan.). — Om løsgaaende Svin, der skænkes til de Fattige, se F A Aarbog 1906, S. 113. — [99] Frdb. Lr. 1634-35 Bilag 9. — [100] Frdb. Lr. 1638-39, Bilag 2. — Da. Kanc. Indkomne Breve 1639, 16. Marts. — [101] F A Aarb. 1908, S. 82, 84. — [102] Da. Kanc. Indkomne Breve 1640, 1. Maj (tidligere Da. Saml. No. 107 Ms. Se Wegener: Abrahamstrup I, S. 151 f). — [103] C. Molbech: Uddrag af Christian IV.s Skrivcalendere, H. T. 2. R. IV. S. 272-88. — [104] Frdb. Almissebog 1617-85 S. 112, 157, 161, 181. — [105] Frdb. Lr. 1632-33, Nr. 288. — [106] Dahl: Efterretn. om den lærde Skole ved Frdb. I, S. VIII, Nr. 5. Frdb. Almissebog 1617-85 S. 171, 174, 181. — P. Petersen: Fattigvæsen i Hillerød i gamle Dage

(F A Aarb. 1906). — [107] Frdb. Almissebog 1617-85 (LA. Frdb. Slot og Hill. Sognekalds Arkiv). Dahl: Efterretn. om d. lærde Skole v. Frdb. I, 15. — [108] Frdb. Almissebog 1617-85 S. 1-2, 177, 179, 185. — Hugo Matthiessen: Stodderkongen, Fra Arkiv og Museum 1. R. V. S. 256; —: Tiggertegn, smst. 2. R. I. S. 111. — [109] Frdb. Almissebog 1617-85 S. 45-47, 54, 58, 61, 85, 91, 102, 107, 118 f., 125, 140, 186. — Frdb. Lens Bygningsregnskaber (RA) 1615-16. — [110] Frdb. Almissebog 1617-85 S. 10 f., 28, 50, 75, 121. — [111] Frdb. Lr. 1633-34 Bilag 176. Tingbog for Frdb. Herreds Ting 1649-52, S. 120. (LA). — [112] En Kag med to Halsjærn opførtes i 1671 af samtlige Byens Tømmermænd. Der medgik Egetømmer til 1 Rdl og en Tønde Øl til 2 Rdl. (Frdb. Amts Regnskab 1671-72). — [113] Frdb. Lr. 1621-22, Bilag 26, 60; 1623-25, Bilag 278; 1625-26, Bilag 54, 185; 1626-27 Sagefald Bilag 73, 238-40; 1627-28, Bilag 92; 1631-32, Bilag 197. Bricka og Fridericia: Chr. IV.s egenhændige Breve III, 174. — [114] F. Ex. Frdb. Lr. 1623-25, 1625-26, 1626-27 under Skarpretteren. — 1654, 16. Okt. overdroges ved Kongebrev Skorstensfejningen paa Frederiksborg til Mestermanden i Roskilde for 100 Sletdaler om Aaret (Frdb. Lr. 1654-55, Bilag 89) og fra S. Hans 1664 antoges Skarpretteren i Roskilde Ernst Kock til ogsaa at være Skarpretter ved Frederiksborg og i Frederiksborg Amt. Han skulde holde en dertil dygtig Person, som skulde renholde Skorstenene paa Slottet og tilliggende Huse og forrette, hvad der hørte til Natmesterens Bestilling. Denne Mand skulde bo i det Hus, som dertil var opsat udenfor Byen, men vilde han og hans Husstand gaa til Guds Bord, troloves, vies, eller have Børn døbt, maatte det ske i den Kirke og af den Præst i Roskilde, som Ernst Kock selv gik til. (Frdb. Amts Jordebogsregnskab, Bilag til 1671, II, Nr. 6). — Natmandshuset har ligget tæt Nord for Københavnsvejen, hvor den gamle Skansevej stødte til denne, hvor nu Alléhuset er, og findes afsat paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1768. 1840 indlagdes det under Købstaden. — Morsomme Bidrag til Forstaaelse af Natmandens sociale Stilling findes i Kirkebøgerne, idet Kravet om, at han skulde søge sin gejstlige Betjening i Roskilde ret snart maa være bortfaldet. — [115] Frdb. Lr. 1654-55, S. 71. — [116] Frdb. Lr. 1625-26, Bilag 14. — [117] Frdb. Amts Regnskab 1670. Uvis Indkomst. — [118] Frdb. Lr 1627-28: Fanger. Bilag A; 210. — [119] Frdb. Lr. 1623-25 Bilag 293. Hugo Matthiessen: Natten, S. 122. — [120] Frdb. Lr. 1625-26, Bilag 147, 188. — [121] Frdb. Lr. 1631-32, Bilag 220. Frdb. Lr. 1630-31, Nr. 76. — [122] Frdb. Lr. 1620-21: Fanger.

FRA CHRISTIAN IV.s DØD TIL BRANDEN 1834. SIDE 64-114

[1] F. W. Wivet: Dr. Laurids Jacobsen Hindsholms Dagbog, 1779, S. 21. — [2] LA. Hillerød Kirkeregnskab 1624-78, under 1649. — [3] Hillerød Kirkeregnskab 1624-78, under 1652, 1662, 1668. — Om Resens Danske Atlas (der opbevares i Kgl. Bibl. Uldall. Fol. 186) se Johannes Knudsens Oversættelse: Peder Hansen Resens Atlas Danicus. Bornholm. Kbh. 1925 Indledn. S. VII-XV. — [4] Dahl: Hist. Efterretn. om den lærde Skole ved Frdb. I, Bilag Nr. 14. Pesten maa have raset med

ikke ringe Voldsomhed, thi Kronens Bønder fik Aaret efter (12. Juli 1655) bevilget deres Ansøgning om at maatte „nyde" Tranemosen og Hestehaven i det nævnte Aar for 400 Rdl., idet de anførte, at de havde Besvær med at slaa og høste de paagældende Steder, da deres Tjenestefolk var døde i forgangen Aars Pest (Frdb. Lr. 1655-56 Bilag 2). — [5] Trykt af Wiwel i Underh. Læsn. 1869, 3. Febr. — [6] Kh S. 3. R. II. 321 f. — [7] Dahl, I, Bilag Nr. 15. Mansa: Folkesygdommene i Danmark, S. 404, 409. I 14 Uger (fra 21. Febr. til 14 Dage før Paaske 1655) holdtes der Prædiken i Skolen. Se Hill. Kirkeregnskab under Aarene 1654-56. — [8] Hillerød Kirkeregnskab 1624-78, under Aarene 1664, 1665, 1672. — Underh. Læsn. 1869, 13. Jan. — [9] Beckett II, S. 178 ff. Fr. Beckett: Kong Karl X Gustavs Besøg paa Frederiksborg (F A Aarb. 1913). — [10] Beckett II, S. 179 efter Pufendorf: De rebus a Carolo Gustavo gestis 1696, V, 381; jvf. V, 74. — Sjæll. Tegn. 1658, 28. Febr. Da. Saml. 2. R. VI, 298 ff. Becker: Saml. t. Danm. Hist. under Fr. III, I, S. 401. — [11] J. Bøttiger: Bronsarbeten af Adrian de Fries i Sverge, 1884, S. 19 f. Beckett II, S. 179 f. — [12] Da. Mag. 5. R. VI, 161. — [13] F. R. Friis: Saml. t. da. Kunsthist. S. 269 ff. Synsforretningen er af 4. Febr. 1661. — [14] Da. Mag. 5. R. V. 264. „Jægergaarden" er snarest Lille Jægergaard, der sikkert er identisk med Ny Jægergaard, som i 1674 beboedes af Kgl. Maj. Ridefoged Hans Husvig (Ildstedskatregistret, 1674, i Krigskommissærregnskabet for Sjælland, RA). — [15] F A Aarb. 1916, S. 28. — [16] Ansøgning af 28. Aug. 1660, Befaling af 1. Sept. 1660 (Sjæll. Miss. 1. Sept. 1660, Nr. 993 med Indlæg). — [17] C. Christiansen: Dansk Statshusholdnings Historie I, S. 283 f. — [18] RK. Expeditionsprot. 1661, Nr. 371, 26. Febr. — [19] Sjæll. Reg. 1661, Nr. 143, 10. Juli (m. Indlæg). — [20] Sjæll. aabne Breve 1672 Nr. 107, 28. Marts (med Indlæg). — [21] Hill. Skattergsk. 1662-63 (RA). Krigskommissærregnskab for Sjælland 1662-63 (RA). — [22] Krigskommissærregnskaber for Sjælland (RA), Hillerød Købsteds Skatteregnskaber (RA) for de paagældende Aar. — Konsumtionsforordningerne er trykt i Kongel. Forordninger 1670-83. Hill. Konsumtionsregnskaber 1675-91, 1705-08 (1 Pakke i RA). — Regnskab over Hø og Halm leveret i Hillerød fra Holbæk Amt 1677 (RA). — Dansk-norsk Konsumtionskontors Kopibog 1778, 1. Aug.: Til Stiftamtmændene om Købstædernes Konsumtionsboder. Indlæg til Journal for Dansk-norsk Konsumtionskontor (for Danmark) 1778, Nr. 449: Byfoged Lottrups Besvarelse af 11. Aug. 1778 vedrørende Hillerød. Sml. C. Christiansen: Da. Statshusholdn. Hist. I, S. 359-64. — [23] Se en Oversigt i Pakken Hillerød Skatteregnskaber 1662-78 (RA); Krigskommissærregnskaber for Sjælland. Hillerød Skatteregnskaber (RA). — Originalmandtaller af alle Stifterne i Danmark angaaende Krigsstyren 1676. (RA. Vejled. Arkivreg. II, 45). Sml. C. Christiansen: Da. Statshush. Hist. I, S. 320; II, S. 601-05. — [24] Hillerød Skatteregnskab 1689, Bilag 39. Sml. samme Regnskab for 1679, 1. Maj-1680, 1. Maj, og Kontributionsregnskab 1678-82 (i Hill. Skatteregnskaber 1678-90). — [25] Sjæll. Reg. 1682, 28. Jan. Kongel. Forordninger 1670-83, S. 739-45. Sml. P. Munch: Købstadstyrelsen I, S. 83 f. — [26] Kommission af 28. Jan. 1682, Sj. Tegn. 1682 Nr. 26. — [27] RK. C. A. a. VI. 5. Kommissionsakter vedkommende Købstædernes økonomi-

ske Forhold (Kommissionen af 28. Jan. 1682 og Overkommissionen af 16. Sept. s. A.) 1682-85. A. Sjælland. — [28] Matrikulsarkivet. — [29] RK. Diverse Sager navnlig vedrørende Københavns og Frederiksborg Amter 1673-1835. Læg D: „Relation om Adkomst paa de smaa Vænger ved Frederiksborg og Hillerød 1680." (RA. Tidligere: Vejled. Arkivreg. II, 97). — [30] RK. C. A. a. VI. 6. Diverse vedkommende Indtægter af Kontributioner, Skatter og Afgifter 1680-1797. — [31] Hillerød Byfogedregnskab 1709, 1. Jan.-1710, 1. Jan. (RA). — [32] Registratur over Hillerød Byfogedarkiv 1661-1788 (i Byens Arkiv). En Rentekammerskrivelse af 17. Dec. 1682 til Byfogeden i Hillerød bærer Paategningen: Læst paa Hillerød Bys Hus 2. Jan. 1683 (Bilag til Hill. Skatteregnskab 1683). — Vibekke Spydstrup var Enke efter Kroforpagteren Christopher Spydstrup, der blev begravet den 3. Marts 1675. Foruden sin Gaard ejede han i 1674 10 tilliggende Vaaninger, hvori der boede „nogle forarmede Stakler." I 1704 kaldes disse Huse „Magister Niels Spydstrups Huse," og Beboerne var ved denne Tid ogsaa „meget fattige." Disse Huse var den saakaldte *Række* (Hillerød Skatteregnskab 1704. Krigskommissærregnskaber for Sjælland 1671-1675. Marquard: Kgl. Kammerregnskaber S. 129, 537. Fabricius: Griffenfeldt S. 106). — [33] Se Note 64. Arresthuset paa Kirkegaarden kaldtes i Dagligtale „Kikkenborg". Wiwel: Forslag til Jordebog over Hillerød 1863. — [34] Sjæll. Reg. 1686, 1. Juni, Nr. 140, med Bilag. — [35] Bilag (dat. 10. Marts 1693) til Resolution af 1. Juli 1693, RK. Deliberationsprotokol 1693, 1. Juli-1694, 6. Okt. Nr. 23. — [36] I et Skøde fra 3. Nov. 1692 omtales en Grund mellem den kongelige Kro og Mester David Bennikes afbrændte Plads; paa den sidste havde Præsten Lars Aagaard boet til Leje. (Bilag til Resol. af 15. Dec. 1732, Nr. 6. Sjæll. Stifts Rentekammerkontor). — [37] Hill. Skatteregnskaber (RA.) Svar paa Antegnelse Nr. 1 til Regnskaberne 1692-94. — [38] Et ved samme Antegnelser vedlagt Mandtal fra 20. Juni 1692 med Angivelse af de afbrændte Grunde. — [39] Bilag til RK. Deliberationsprotokol 1693, 1. Juli. — [40] Bilag til Skatteregnskab 1691, 1693. — [41] Skattemandtallet af 1692, se Note 37-38. — [42] Sjæll. Tegn. 12. Juli 1692, Nr. 219 (m. Indlæg). — [43] Sjæll. Tegn. 27. Aug. 1692, Nr. 253. — [44] Resol. af 1. Juli 1693 med Bilag (se Note 35). Jvf. C. Christiansen: Da. Statshusholdnings Hist. II, S. 537 f., 653; I, S. 296, 363. — Sml. nærværende Bog S. 155-60. — RK. Delib.prot. 1691-93 Bl. 221. — Hill. Skattergsk. 1715, Bilag 7. — Marquard: Kgl. Kammerrgsk. S. 430. — [45] RK. Rel.prot. 1705. Bl. 89, 145. — [46] LA. Hill. Skomagerlaugs Arkiv. Mesterprotokol 5. Juli 1693-10. Febr. 1862. — [47] Sjæll. Reg. 1674, 29. Okt. Nr. 325. Sjæll. Reg. 1735, 16. Sept. Nr. 246 med Bilag. — Da. Kanc. 2. Dpt. Reg. 3. Sept. 1800 Nr. 1461 med Indlæg (Sml. A. Linvald: Kronprins Frederik I, S. 373). — Indenrigsminist. 1. Dpt. Indberetninger fra Amtmændene om Antallet af de i de enkelte Købstæder bestaaende Laug samt om disses Tilstand afgivne i Henhold til Cirk. af 1853, 1. April. 1853 Journ. F. 857. Seglet S. 81 er gengivet efter Festskriftet „Hillerød Industri- og Haandværkerforening 1872-1922", S. 12. — [48] Sjæll. Reg. 1680, 22 Maj Nr. 174, med Bilag. Hillerød Skomagerlaugs Arkiv (LA). Laugssagerne findes paa Frederiksborg Slot. Seglet S. 81 er gengivet efter

ovenn. Festskr., S. 23 —[49] Sjæll. Reg. 1704, 3. Maj, Nr. 75. — F A Tid. 1843, 14. Okt. — [50] Sjæll. Reg. 1707, 18. Nov , Nr. 210 med Bilag. — [51] Beckett II, S. 196, 201. — Hillerød Byfogedregnskaber 1690-1722 (RA). — Jægergaarden istandsattes til Livgardens Heste 1685, Marquard: Kgl. Kammerregnskaber, S. 313. I Mandtallet fra 1710 (ved Byfogedregnskabet) siges det, at en Trompeter-Enke boede i og havde Tilsyn med Livgardegaarden — Sml. Wiwel: Underh Læsn. 17. Juni 1868. Jessen: Frdb. Amt 1753, § 17, 8. — [52] Hillerød Byfogedregnskab 1700 (RA), under Uvisse; Bilag C. — [53] Beckett II, S. 202. Vald. Seeger: Fredensborg, 1915. Byfogedregnskab 1698, 1717-18, 1720, 1722. — [54] Beckett II. S. 206. B. Kornerup: Peder Herslebs Præsteaar i Hillerød-Herløv 1718-25. F A Aarb. 1921 S. 1-28. — [55] F A Aarb. 1921, S. 7-13. — [56] F A Aarb. 1921, S. 15-19. Pontoppidan: Da. Atlas VI, 64. — [57] F A Aarb. 1921, S. 19-22. Hofman: Fundationer, VII, S. 168, 179-86. — [58] B. Kornerup: Til Ryttergodsskolernes Forhistorie, F A Aarb. 1921, S. 29-40. — Om Hillerød Danske Skole se: F A Aarb. 1921, 37; Jessen: Frdb. Amt 1753 § 17, 2; Pontoppidan: Da. Atl. VI, 68. Danske Skolemestre: Laurs Andersen Skoleholder i Hillerød fik i 1651 Tømmermand Lorens Nerche dømt til at betale ham 2 Dlr. for Skoleløn og Skriverløn (Tingbog 1649-51 fol. 191), Rasmus Skolemester nævnes 1699 (Kirkebogen), Jens Pedersen dansk Skolemester var i 1710 i ganske ringe Tilstand og døde 1711 (Skattemandtal og Kirkebog), Hans Pedersen Skolemester nævnes 1710 og døde 1724 (Kirkebogen), Skoleholder Frederik Lyngby døde 1742, Skoleholder Wedel nævnes 1759, Skoleholder Bruun døde 1785, Skoleholder Hans Nicolai Gude nævnes 1785 og boede 1787 i den danske Skole, Skoleholder Holger Tryde nævnes 1768-78, Skoleholder Johan Samuel Wolgandt boede i 1801 i den danske Skole (Kirkebøger og Folketællinger). I 1800'erne var Katheketerne ogsaa Førstelærere ved Borgerskolen. — [59] Hillerød Byfogedregnskaber for de paagældende Aar. Om Paryk-, Fontange- og Karosseskatten 1710 se W. Mollerup: Vildskud S. 31-47 — [60] F A Aarb. 1922, S. 22 f. — [61] Pontoppidan: Da. Atl. VI, 63. — [62] RK.-rel. 1705, Bl. 212, 215. Resol. af Sjæll. Stifts RK.-kont. 1732, Nr. 10, 20. Juni 1732. — Resol. af 15. Dec. 1732. Sjæll. Stifts RK.-kont. Nr. 6. — Jessen: Frdb. Amt 1753, § 10, b. Wiwel: Tillæg til Søndagsbladet 1870, Nr. 25. Wiwel: Jordebog over Hill. 1863. — [63] Resol. af 24. Sept. 1733 m. Bil. Sjæll. Stifts RK.-kontor 1733, Nr. 76. Hill. Kirkebog 1697-1766, S. 678. Jessen: Frdb. Amt 1753, § 17, 7 — [64] Kommercekoll. Arkiv 1735-36. Relationer over de danske Stifters Tilstand. Sml. Ny kgl Saml. Fol. 394 b. — Da. Kanc. Efterretninger om Købstæderne og Amterne indsendt i Henhold til Oversekretærens Skrivelse 1743, 6. April. 1743-46 I — Sml. Svendborg Amts hist. Aarbog 1916, S. 3-10. — Om Tinghuset se FA Aarb. 1920, S. 11. — [65] RK. C. A. a. V 1747-49. Forslag til Landets Opkomst og almindelige Bedste, indsendt i Hh. t. kgl. Befaling $^{18}/_{9}$ 1747. I-VIII (1 Pk.). Hillerødbesvarelsen Punkt 5: Her blev og for nogle Aar siden forbudt en Del smaa Kroer, som tog deres Varer i Hillerød og udsolgte; der siges vel, at der paa en Del af de forbudte Steder falholdes endnu, men Byens Indvaanere dog til ingen Nytte. — [66] A. Friis: Bernstorfferne og Danmark II, 230-71. — [67] Sjæll. Tegn. 1753, 13. April. — [68] (Dette Notetal mangler,

men skal staa Side 101, L. 8). Pontoppidan: Da. Atl. VI, S. 71-74. Jessen: Frdb. Amt 1753 § 21 siger, at Værket blev anlagt ved Grev Moltkes Foranstaltning. — Wiwel: Forslag til Jordebog over Hillerød 1863. — Hofman: Fundationer, VII, 1761, S. 163. — Conventionsartikler angaaende det Friderichsborgske Salpeter-Værk og det anlæggende Vitriolværk, vedtagne i Generalforsamlingen den 16. Jan. 1756. Kbh. 1756. — Om Salpeterværkets Bygninger se Brandtaxation af 20. Jan. 1772 (Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. D 295). — Rawert: Danmarks industrielle Forhold, Kbh. 1850, S. 284. — [69] Indlæg til Kommercekollegiets Da. Journ. E 847. — [70] Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. D 295 og E 847. — [71] Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. D 295. Martfelts Betænkning findes som Bilag til Kommercekoll. Da. Journ. D 483, 29. Sept. 1775. — Kommercekoll. Da. Journ. E 847, 30. Okt. 1775 m. Bilag. — [72] Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. E 848, F 400. Kommercekoll. Da. Journ. F 7. — [73] Kommercekoll. Da. Forestill. 1776, Nr. XXXVII 13. Juni. Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. F 400, G 901. Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. G 898. — [74] Indlæg til Kommercekoll. Da Journ. H 34, 176, J 860. — [75] Indlæg til Kommercekoll. Da. Journ. J 860. Kommercekoll. Da. Forestill. 1777, Nr. 75. — [76] Kommercekoll. Da. Forestill. 1777, Nr. 75, 8. Nov. — [77] Kommercekoll. Da. Forestill. 1778, Nr. 62. — Privilegiet paa Anlæg af Skedevandsfabrikken af 6. Aug 1778 findes i Kommercekoll. Da. Sekretariats Privilegieprotokol 1777-78, S. 302 f. — [78] Sterm: Frdb. Amt 1837, S. 4. Wiwel: Forslag til Jordebog over Hillerød 1863. Adresseavisen 1781, Nr. 57, 284. — [79] L Engelstoft: Mine Vandringer i Sjælland i Juni 1797. Univ. Bibl. Addit. 384 b, 4to, S. 55-60. — [80] Pontoppidan: Da. Atl. (1774) VI, S. 64 f. RK. Sjæll. Stifts Kontors Journ. 1773, Nr. 18, 136, 204, 997. 1774-75, Nr. 726, 835, 921, 932, 1031. 1775-76 Nr. 105, 156. Registratur over Byfogedarkivet 1777, 11. Febr. Adresseavisen 1781, Nr. 284, 17. Juli. — [81] Hillerød Kirkebog 1767-1807, S. 530. Uægte Børns Daab. Lottrup siger i sin Indberetning af 11. Aug. 1778 (se Note 22), at Lejevaaninger her i Byen paa den Tid var dyrere end tilforn formedelst den her indkvarterede Husareskadron. — [82] Kbh. Raadstuearkiv. Kommerce- og Politikollegiets Resolutionsprotokol 1726-30, S. 703, 716 (26. Jan., 10. Febr. 1730). — RA. Sager vedkommende Tobaksplantagerne 1740-83. (Vejled. Arkivreg. II, 310). — Registratur over Byfogedarkivet, 1776, 25. Maj, 1 Juni. — [83] RA. Indberetninger betræffende Købstadjordernes Dyrkning med Hør, Hamp, Roer, Tobak etc. 1773 (Vejled. Arkivreg. II, 310). — [84] Wiwel: Forslag til Jordebog over Hillerød 1863. — Amtmand Grams Resolution af 23. Juli 1749 (Registratur over Byfogedarkivet). — Pontoppidan: Da. Atl. VI, 63. — Hill. Notarialprotokol 1823-45, Bl. 50 (LA). — [85] Sjæll. Tegn. 1754, 25. Jan. Nr. 26-27 med Indlæg. Kgl. Reskript 1778, 12. Aug. — [86] S. 112, L. 15 Lille Jægergaard, læs Gamle Jægergaard. Sjæll. Tegn. 1766, Nr. 156. Pontoppidan: Da. Atl. VI, 64 f. — [87] Branden 1762: Hillerød Brandretsprotokol 1761-1851, Bl. 13 (LA). Branden 1764: Brandretsprot. Bl. 17. Berl. Tid. 1764, 29. Juni. Hill. Extra- og Rangskats Regnskaber 1764 (RA). Branden 1788: Brandretsprot. Bl. 28. Berl. Tid. 1788, 2. Juni. — „Prædiken holden i Frederiksborg Slotskirke an-

den Søndag efter Trinitatis 1788, som var næste Søndag efter Ildebranden som den 27. Maji lagde en Deel af Byen i Aske, af Andreas Johan Rehling. Til Bedste for dem, som have lidt Skade ved Ildebranden." Kbh. 1788. — [88] P. Munch: Købstadstyrelsen II, S. 22, sml. S. 18-30. — [89] Fogtman: Reskripter 1788, 6. Dec. Munch: Købstadstyrelsen II, S. 18. — [90] Side 97. — Jessen: Frdb. Amt 1753 § 17, 10. — Pontoppidan: Da. Atl. VI, S. 69. — [91] Rotuli over Da. Kanc. Forestill. til Kongen 1787: 12. Okt. 1787 (Vejled. Arkivreg. I 224). Da. Kanc. Brevbog 1787, Nr. 2164, 20. Okt. Sjællands Stiftsamtmands Arkiv (LA). Reskr. og Kollegiebreve vedk. Købstæderne i FA. 1787-90. Fogtman: Reskripter 1787, 20. Okt. Seglet er gengivet S. 172. Vaabenet paa Titelbladet er efter A. Thiset: Danske By- og Herredsvaaben (Ts. f. Kunstindustri 1893). — [92] Da. Kanc. Indberetninger og Svar paa Cirkulærer. 1803, 1. Febr. Indberetninger om Borgervæbningen i Købstæderne. Borgervæbningen bestod af to Afdelinger med tilsammen 112 Mand: 1. Afdeling med Kaptajn, Premierløjtnant, Sekondløjtnant, Fændrik, Exercermester, Kommandersergent, Fourersergent, fem Sergenter, fem Underofficerer, en Tambour og 70 Borgere; 2. Afdeling, kommanderet af Officerer ved 1. Afd., 24 Mand, ungt Mandskab. — Uniformerne findes i Nordsjællandsk Folkemuseum. — [93] Hill. Byfogedarkiv (LA). Hill. Købstad og Frdb. Birk. Syn og Taxationsforretninger 1831-35. Over Raadhuset er der den 26. Sept. 1831 optaget Syn, sml. Hill. Justitsprotokol 1829-32, Bl. 326. — I Følge Hill. Bygningsafgiftsregnskab 1831-32 (RA) blev Raadhuset den 15. Dec. 1831 taxeret til 12 000 Rdl. — Sml. F A Tid. 1888,28., 29. Sept. (om Indvielsen af det nuværende Raadhus).

FRA BRANDEN 1834 TIL JERNBANENS AABNING 1864. SIDE 115-142

[1] Mario Krohn: Christen Købkes Arbejder, 1915, Nr. 75, 76, 87, 88. — [2] Følgeblad til Aarhus Stiftstidende 1834, Nr. 84, 27. Maj. Brevet, der angives at være fra Etatsraad T. til Krigsraad B., er dateret Hillerød den 15. Maj 1834. — [3] Samme Brev. — [4] Berl. Tid. 1834, Nr. 117, 17. Maj. — [5] Berl. Tid. 1834, Nr. 117. — [6] Hovedkilden til Brandens Historie er et Hefte (med Bilag): Sagen mod Ewertsen m. fl. i Anledning af Branden 10.-11. Maj 1834 foretaget ved Hillerød Brandret 26. August 1835 (LA. F A Arkiv. Ildebranden i Hillerød 1834. 1 Pakke). Desuden Højesterets Domsprotokol 1836, Lit. B. 23. Marts, Nr. 110 (RA). I Bilagene hertil findes det paa S. 121 gengivne Kort. — Hill. Købsteds Bygningsafgiftsregnsk. 1829-40 (1 Pakke, RA.) med en Liste fra 30. September 1834 over 44 helt eller delvis afbrændte Ejendomme. Blandt de sidste opføres Matr. Nr. 104 *Borgerskolen* i Mørkegade. — Folketællingen fra 18. Februar 1834 (RA.) — Algreen Ussing: Kgl. Reskr. og Resol. for 1836, S. 270, 325. Helsingør Avis 12., 14., 16., 21., 26. Maj 1834, samt de i Note 2 og 4 nævnte Henvisninger. Lithografiet (gengivet S. 125), der skyldtes Kapt. N. B. Krossing og J. W. Vos, solgtes til Fordel for „tvende duelige Haandværkere, der ved Branden har mistet alt" (Berl. Tid. 1834, Nr. 162). — J. Schjern: Beretning om Branden i Hillerød ved Frederiksborg Natten imellem d.

10. og 11. Maj 1834. Kbh. 1834. — [7] Dahl: Hist. Efterretn. om den lærde Skole ved Frederiksborg I, 1836, S. 26. J. P. Mynster: Tale ved Indvielsen af Frederiksborg lærde Skoles nye Bygning den 26de Mai 1836. — [8] Hillerød Brandretsprotokol 1761-1851, fol. 187-93. (LA. Hillerød Byfogeds Arkiv) Fortegnelse over Brandskaden i Hillerød Natten 14.-15. Juni 1835, i „Ildebranden 1834" (F A Arkiv, se Note 6). Folketællingslisten af 18. Februar 1834. — [9] F A Tid. 1839, 27. December, 1840, 4. Januar. — [10] RK. C. A. a. VIII. Statistiske Efterretninger om Købstæderne i Danmark, indsendt til Kommissionen for det statistiske Tabelværk i Henhold til Kanc. Cirk. 1838, 30. Januar. (RA.) Sml. P. Munch: Købstadstyrelsen II, 104 f. — [11] Da. Kanc. 2. Dpt. Brevbog 1837 Nr. 4007, 30. December Bilag Litra J. — [12] P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark II, S. 184-94, 137-70. — [13] Indenrigsministeriet 1. Dpt. Købstadregulativer indsendt i Henhold til Cirkulære 1851, 27. Nov. Journ. D. 3308. Bilag 1. — F A. Tid. 1840, 11. Januar. — Om *Nyhusene* siges i 1800 (Da. Kanc. 2. Dpt. Reg. 1800 3. Sept. med Bilag): Tæt uden for Hillerød er beliggende de saakaldte Nyhuse, hvis Beboere for Størstedelen er Professionister [Haandværksfolk] af alle Slags, som arbejder saavel for Byens Indvaanere som for Bondestanden i Almindelighed, hvorved Haandværkslaugene i Byen og de Haandværkere, som ikke har Laug, betages en betydelig Del Arbejde, da de som bor udenfor Byen er befriet for at svare borgerlige Tynger og naturligvis derfor kan arbejde for bedre Køb. — [14] Sjællandsposten 1839, 12. Februar, jvf. 9 Marts 1839. P. Munch: Købstadstyrelsen II, S. 179. — [15] Øvrige Bilag til den i Note 11 omtalte Skrivelse. F A Tid. 1843, 7. Januar (P. Munch: Købstadstyrelsen II, S 179). — [16] Frederiksborg Amts Tidende 1839, 6. Juli. — [17] F A Tid. 1843, 26. August. Fortegnelse paa Medlemmerne af Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug ved Udgangen af Marts Maaned 1836, S. 9. — [18] Side 128 og Note 9. — [19] F A Tid. 1840, 4. Juli. —[20] Beckett II, S. 229. F A Tid. 1840, 25. April. — [21] Sjællandsposten 1839, 23. Marts. — [22] F A Tid. 1840, 5. September. — [23] Wiwel; „Forslag til Hillerød Kjøbstads Jordebog, affattet i Overensstemmelse med Loven af 11. Febr. og Indenrigsministerii Cirkulaire af 8. April 1863", Haandskrift i Byens Arkiv — [24] Øvrige Bilag til den i Note 12 omtalte Skrivelse. — [25] Victor Lange: Gamle Minder. Erindringer fra Barndomsaarene i Frederiksborg 1852-1866 (Særtryk af Nordsjællands Venstreblad 1919). Trap: Spec. Del I. 1. S. 75 (1858). — [26] Th. Bricka: Cholera-Epidemien i Danmark 1853, Kbh. 1855, S. 75, P. Petersen: Hillerød i Kolera-Aaret. F A Avis 1903, 26. Aug. — *Asylet* (det gamle Tinghus) blev indrettet til Lasaret og var i Virksomhed fra d. 24. Juli til d. 10. Sept. Epidemien krævede kun 12 Ofre. — [27] N. Neergaard: Under Junigrundloven II 276-93 — [28] Indenrigsmin. 1. Dpt. Akter vedr. Lov om Haandværks- og Fabriksdrift m. m. 1857, 29. December. 1849-1857. (Journ. K. 2297 jvf. K. 883). F A Tid. 26. Nov., 5., 22. Dec. 1857. — [29] Beckett II, S. 233 f. — [30] F A Tid. 1859, 20. Dec — [31] Beckett II, S 236 ff. F A Tid. 27. Dec. 1859, 5., 17., 19., 21., 28. Jan., 2. Febr. 1860. — [32] L. Koefoed: Danmarks, Norges og Sveriges Jernbaner, 1884, S. 90-93. — [33] Algreen-Ussing: Love og Anordninger for 1861-62, S. 200 f. — [34] F A Tid. 1861, 18., 30.

April 16., 25. Maj. — [35] Algreen Ussing S. 380 f. F A Tid. 1861, 17. Dec. — [36] Ill. Tid. 1861, 14. Juli, med Kort over den af Indenrigsministeren approberede Plan. — [37] Berl. Tid. 1864, 9. Juni. — [38] Ill. Tid. 1864, 19. Juni (gengivet i denne Bog S. 141). Berl. Tid. 1864, 9. Juni, siger, at Stationsbygningen (Ill. Tid. 1864, 5. Juni. Dagbladet 1864, 10 Juni) laa omtrent 400 Alen fra den nærmeste Del af Byen. — [39] F A Tid. 1864, 9. Juni. — [40] Dagbladet 1864, 10. Juni. — [41] Dagbladet 1864, 9., 10. Juni; F A Tid. 9. Juni; Ill. Tid. 12., 19. Juni. — [42] F A Tid. 1864, 7., 9. Juni. — Fortalt af pens. Postmester Harmsen til Skoleinspektør P. Petersen.

DET GAMLE HILLERØD. SIDE 145-172

Bidrag til de enkelte Ejendommes Historie findes i *Wiwels* „Optegn. om Hillerød", samt i det af samme Forf. udarbejdede „Forslag til Hillerød Kjøbstads Jordebog, affattet i Overensstemmelse med Loven af 11. Febr. og Indenrigsministerii Circulaire af 8. April 1863", Haandskrift i Hillerød Bys Arkiv. — [1] Chr. Molbech: Ungdomsvandringer i mit Fødeland, I, 1811, 155. — [2] Wolf: Encomion regni Daniæ, 1654, 524. — [3] F. P. J. Dahl: Histor. Efterr. om den kgl. lærde Skole ved Frederiksborg, 1836, 22 ff. — [4] Wiwel anser Præstegaarden for den *gamle* Kro, men dette kan i hvert Fald ikke være rigtigt, da denne laa ved Byskriverstræde. Hvis der findes noget Holdepunkt for, at Ejendommen i L. Kannikegade har været Kro, maa det være den *nye*, 1572 oprettede. — [5] Kancell. Brevb. 15. Dec. 1560. — [6] Do. 29. Jan. 1594. Skansen nævnt i Skøde af 14. Juli 1662, Kronens Skøder, p. 138. — [7] Synsforretn. af 5. Juni 1732 (Bilag til kgl. Resol. af 20. Juni 1732, Sjæll. Stifts Rentekammerkontor, 1732, Nr. 10). — [8] Wiwel, VII. — [9] Undersøgt Maj 1924. — [10] Skøde af 6. Nov. 1647 (Bil. til kgl. Resol. af 15. Dec. 1732, Sjæll. Stifts Rentekammerkontor, Nr. 6). — [11] Rentekammer Deliberations-Protokol 1. Juli 1693-6. Okt. 1694, Nr. 23; jfr. Sjæll. Tegn. af 12. Juli 1692. — [12] Hugo Matthiessen: Københavnske Gader 1728-95, 1924, 34 ff. — [13] Skr. fra Indb. i H. til Kongen af 22. Juni 1693 (Rentekammer Deliberations-Prot. anf. St.); Kgl. Resol. af 1. Juli 1693. — [14] Bilag til kgl. Resol. af 1. Juli 1693. — [15] Bilag til kgl. Resol. af 20. April 1695. — [16] Rentekammer-Relationer, 1705, fol. 89, 145. — [17] Hos Vilh. Lorenzen: Københavnske Palæer, I, 1922, 57, findes paagældende Typetegning reproduceret, den mellemste Type hos Hugo Matthiessen anf. St. 37. — [18] Skr. fra Amtm. til Rentekammer af 10. Marts 1693 (Bil. til kgl. Resol. af 1. Juli 1693). — [19] Lig- og Begravelsesselskabets Papirer, c. h. Wiwel. — [20] Kgl. Resol. af 24. Sept. 1733 med Indlæg, Sjæll. Stifts Rentekammerkontor, 1733, Nr. 76. — [21] Pontoppidan: Danske Atlas, II, 1764, 315. — [22] Do. VI, 1774, 68. — [23] Francis Beckett: Frederiksborg, II, 222. — [24] Hugo Matthiessen: Torv og Hærstræde, 1922, 36 f. — [25] I Nr. 3 findes paa 1. Sal ret karakteristiske Stuklofter, samt en af Pilastre og Nischer flankeret Sofa-Fordybning paa Endevæggen.

HILLERØD I VORE DAGE. SIDE 175-274

I nærværende Afhandling er der gjort et Forsøg paa at udrede de væsentligste Traade i Hillerød Bys Historie i den nyere Tid. Materialet er for en Del tilvejebragt ved Udsendelse af et stort Antal Spørgeskemaer i Vinteren 1923-24, men da dette Værks Udgivelse er trukket noget ud, er, for at dette Afsnit kan være ført op til den Dag i Dag, alle væsentlige Forandringer, derunder Personskifter, taget med. Som Følge af disse Forhold er for de Institutioner, der har skiftet Ledelse, og for de Foreninger, der har faaet ny Formand, baade den daværende og den nuværende Leder eller Formand nævnt. Institutioner, Virksomheder, Foreninger er omtalt (politiske Foreninger dog ikke), og de, der rækker en eller to Menneskealdre tilbage og altsaa har eksisteret under højst forskellige Kaar, har faaet en særlig fyldig Omtale. Iøvrigt har jeg ved Behandlingen af de forskellige Virksomheder bestræbt mig for at fremhæve det Stof, som kaster Lys over de store økonomiske Forskydninger under og efter Krigen.

Det kan hænde, at en og anden i denne Afhandling vil savne et og andet, som han mener burde have været med; dertil er at svare, at Grænsen i et saa mangfoldigt Stof som dette altid vil blive noget vilkaarlig, men iøvrigt er dette Afsnit gjort saa stort og omfattende, som de økonomiske Forhold paa nogen Maade tillod.

Med Hensyn til Stoffets Indsamling bringer jeg Statens, Kommunens og Amtets Embedsmænd min bedste Tak for den Imødekommenhed, hvormed de altid har skaffet mig de Oplysninger, jeg skulde bruge. Ligeledes takker jeg de forskellige private Institutioners Ledere, Foreningsformænd, Pressemænd, og hvem andre jeg har gjort Ulejlighed, for god og redebon Hjælp.

ANDERS UHRSKOV.

Af Kilder til nærværende Afhandling maa i første Linje nævnes skriftlige og mundtlige Oplysninger fra de forskellige Institutioners og Foreningers Ledere, dernæst stedlige Blade, Traps Danmark, 1.-4. Udg., Frederiksborg. Vejleder for Hillerød og Omegn, udgivet af Hillerød og Omegns Turistforening. — [1] Før denne Brolægning fandt Sted, benævntes Strækningen fra Slotsgade og ud gennem Nyhuse til Hillerødsholmsvejen *Frederiksværksgade* og dennes Fortsættelse *Frederiksværksvej*. Men efter Sogneraadets Beslutning i Oktober 1925 kaldes hele Strækningen fra Slotsgade og til Tjæreby Skel ved Ullerød Brugsforening *Frederiksværksgade*. — [2] „Jernbanebladet" Nr. 14, 1915. — [3] „Frederiksborg Amts Tidendes" Tal er 64 Sk., „Jernbanebladet" Nr. 14, 1915 angiver, at Billetprisen var 1 Kr. 44 Øre. Begge Tal er imidlertid fejlagtige, idet Generaldirektoratet for de danske Statsbaner paa Forespørgsel meddeler, at Billetprisen for en Enkeltbillet Hill.-Københ. paa III. Kl. i 1864 var 72 Sk., hvilket er 1 Kr. 50 Øre. — [4] Man har tidligere hævdet, at C. Berg flyttede til Hillerød 1875. Det skete imidlertid først i Aaret 1876. (Se „Frederiksborg Amts Avis" 1. Okt. 1924). — [5] „Nordsjællands Venstreblad", 4. Jan. 1925. — [6] Ligningskommissionsvalget i November 1925 var

Fredsvalg, idet man enedes om at lægge Stemmetallene ved Byraadsvalget 6. Marts 1925 til Grund for Fordelingen af Mandaterne. De forskellige Partier udpegede da følgende: Det konservative Folkeparti: Købmand *H. F. Thomsen* og Snedkermester *Nellemann Hempel*, det radikale Venstre: Malermester *P. M. Petersen*, Socialdemokratiet: Snedker *Nikolaj Nielsen*, Arbejdsmand *Sofus Hansen* og Snedker *C. P. Larsen* og Venstre: Driftsbestyrer *C. Joh. Kuhlman*, Malermester *A. M. Jørgensen* og Købmand *O. J. Mortensen*. Til Formand valgte Ligningskommissionen H. F. Thomsen og til Næstformand C. Joh. Kuhlman. — [7] „Frederiksborg Amts Tidende" 13. Febr. 1864. — [8] „Frederiksborg Amts Tidende" 31. Marts 1864. — [9] „Danske Gasværkers Historie" af J. O. Lang, Varde, 1922. — [10] „Poststyrelsen, Postkontorerne og Postmestrene i Danmark 1624-1924" af Fr. Olsen, København 1925. — [11] „Frederiksborg Amts Tidende" 11. Juni 1864. — [12] „Frederiksborg Amts Tidende" 21. Juli 1864. — [13] Se endvidere Bjørn Kornerup: „Frederiksborg Latinskoles Historie i „Fra Frederiksborg Amt" 1916. — [14] „Meddelelser fra M. Mørks Skole og Hjem", Hillerød 1920. — [15] „Hillerød Industriforening 1872-1912", Hillerød, og „Hillerød Industri- og Haandværkerforening 1872-1922", Hillerød. — [16] „Frederiksborg Højskole 1895-1920" ved Holger Begtrup, Hillerød. — [17] J. Hanson: „Nogle Afsnit af et dansk Provinsblads Historie" (i „Fra Frederiksborg Amt" 1921). — [18] Se Note 4. — [19] Denne Form findes saaledes i „*Sangbog* udgivet af Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler", Odense 1899. I senere Udgaver er dog anvendt den oprindelige Form. — [20] Se Valdemar Seeger: „En glemt Hillerød-Forfatter", „Frederiksborg Amts Avis" 3. og 4. Maj 1924. — [21] „Dansk Provinspresse", 1925, S. 90. — [22] „Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg Slot. En Vejledning for besøgende," Hillerød 1921, og Fr. Weilbach: „Frederiksborg Slot," København 1923. — [23] Anders Uhrskov: „Et nordsjællandsk Husmandshjem" (i „Fra Frederiksborg Amt" 1922) og „Det gamle Husmandssted", Hill. 1925. — [24] Citatet, der ordret lyder „men, fordi vi ere færre, derfor ere vi ikke ringere", stammer fra Madvigs Tale ved Universitetets 400 Aars Fest 4. Juni 1879 i Frue Kirke, refereret i E. Holm: „Beretning om Kjøbenhavns Universitets Firehundredeaarsfest", København 1879, S. 36. — [25] „Nye Suhmske Samlinger" I, her efter J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn, 1. Del, København 1843, S. 59. — [26] J. Blomberg: „Hillerød gamle Kirkegaard" i stedlige Blade for 8.-11. Marts 1924. — [27] „Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse 1842-1892", Hill., og „Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse 1842-1907" ved A. Christensen. Hill. — [28] Krak: „Danmarks ældste Forretninger", København 1915. — [29] Dec. 1925 valgtes Gaardejer H. P. Jørgensen, Frerslev, til Formand for Landboforeningen i Stedet for F. Smith, der ikke ønskede Genvalg. — [30] Se Note 15. — [31] P. Petersen: „Fattigvæsen i Hillerød i gamle Dage" („Fra Frederiksborg Amt" 1906, S. 108). — [32] „Hillerød Borgerstiftelse 1867-1917", Hillerød. — [33] „Beretning for Hillerød Arbejderforenings Sygekasses Virksomhed i 25 Aar 1892-1917". Hillerød. — [34] „Frederiksborg og Omegns Fugleskydnings Selskab 1899-1924" ved Gymnastiklærer B. Kjølner, Hillerød. — [35] Holger

Begtrup: „Jakob Knudsen", København 1918, S. 224-40. — [36] Johan Ottosen: „Vor Historie" II., København 1902, S. 272.

Trykfejl: Side 215, Linje 15 f. o. staar „. . . fra 1926 *P. Raaberg Møller* . . ." Læs: „. . . fra 1925 *P. Raaberg Møller* . . ."

TILLÆG

Trykfejl: Side 315, L. 11 f. n. *Christian Poulsen Noviomagnus,* læs: *Christian Poulsen Noviomagus.*

NAVNE- OG SAGREGISTER

Af *Personer* er i Alm. forbigaaet saadanne, der nævnes med Fornavn alene, ligeledes enkelte Personer uden egentligt Slægtsnavn fra Tiden før 1700. *Tallene i Parentes* angiver Billeder og Kort.

Aabye, Chr., Købmand, 244. — J. S., Købmand, 249. — P., Malerm., 223.
Aagaard, Lars, Præst, 79, 316, 336.
Aalborg, Jacob Jensen, Rektor, senere Præst, 315, 319.
Aarestrup, C., Skoleinspektør, 216, 320.
Aarøe, I. Chr., Byfoged, 312.
Abben, W., Tømrermester, 192.
Abels Gæstgiveri, 279.
Abrahams, Arkitekt, 241.
Abrahamsen, N., Urmager, Bankdirektør, 196 f., 246.
Acciseboder, 74, 302.
Adam af Bremen, 12.
Adeler, F. Chr., Stiftamtmand, 308.
Administrationsbygningen, 190, 202.
Adventister, 256.
Afholdsforeninger, 264 ff.
Afholdshjem, 266.
Afzelius, K. G., Postmester, 321.
v. Ahlefeldt, Caj, Amtsforvalter, 311.
v. Ahnen, Claus, Lensmand, 34, 307.
Aksel Lagesen, Ejer af Hillerødsholm, 14.
Albret Hansen, Præst, 315.
Alderdomshjem, 202, 209.
Alléen, 176.
Allerødsø, 24.
Ambjørnsen, Juliane Martine, 323.
Amtmand, 71 f., 80 f., 84, 89, 93 f., 130, 160, 191, 272, 309, 313.
Amtmandsvang, 179.
Amtsforvalter, 272 f., 310.
Andelssvineslagteri, 249.
Anders Vintapper, 60, 333.
Andersen, Forvalter, 265. — Frue, 277, 279, 285. — Inspektør, 265. — Alb., Blikkenslagerm., 250. — C., Amtsfuldmægtig, 245. — C., Vognmand, 265. — C. Th., Kontorbestyrer, 195, 197 f., 209 f., 259 f., 262. — Carl, Vandværksbestyrer, 206. — Chr., Mølleejer, 194 f. — F. C. E., Kateket, 318. — Harald M., Snedkerm., 192, 194 f., 250 f. — Jens, Blikkenslagerm., 250. — N., Skomager, 192. — O., Brændevinsbrænder, Forligskommissær, 330. — O. C., Overlærer, 225, 228, 269. —

Orlov, Fabrikant, 192, 203. — T. C., Stadsingeniør, 207. — Viggo, Købmand, 250.
Andresen, Apoteker, 124. — O. Ernst, Grosserer, 269.
Andrup, Otto, Museumsinspektør, 234.
Anebjerg, 170.
Anna Cathrine, Datter af Chr. IV, 45.
Anthonsen, H., Redaktør, 230.
Apotek, 249.
Arbejdsanstalt, 202, 210 f.
Arbejdsanvisningskontor, 201, 209.
Arbejdsgiverforening, 252.
Arboe, N. P., Byfoged, 289, 312.
Arctander, H. N., Amtmand, 310.
Arentz, G., Amtsforvalter, 311.
Arkiv, 81.
Arnø, S. P., Postkontrolør, 199.
Arrebo, Anders Christensen, Præst, 315, 317.
Arresthus, 62, 78, 97, 190, 336.
Asylet, 135, 171, 186, 262, 323, 340.
Badskærere, 27, 40, 54, 59 f.
Badstuen, 68, 177.
Badstuedammen, 177.
Bagge, O. S., Kapellan, 318.
Baj, Bent, Tolfkarl, 329.
Bakkegade, (51), 154, 188, 278.
Bakken, 32, 52, 54, 112.
Baltser, Badskær, 60.
Bang, Supercargo, 113. — A. P., Stationsforstander, 182, 321. — H. M., Postmester, 320.
Bankbygningen, 245.
Banker: Hillerød og Omegns Bank, 244 ff., Hillerød Landbobank, 246.
Barchman, Hans, Snedker, 50.
Barchmann, Hans, Kapellan, 317.
Bardenfleth, Generalløjtnant, 229.
Bartholin, A. C., Rektor, 319.
Basse, Kr., Lensmand, 307.
Bastholm, C., Præst, 257.
Batzke, Gartner, 176.
Batzkes Bakke, 176.
Beber, Jørgen, Murmester, 41, 44, 56.
Begtrup, Fr. L., Højskoleforstander, 226. — H., Højskoleforstander, 225.
Beistrup, F. T., Silkefarver, 115, 126 f.
Bencke, W., Hospitalsforstander, 257, 272.
Bendstrup, 293.
Bendtsen, Snedkermester, 277, 287. — A., Arkitekt, 254. — B., Rektor, 319, 324. — P., Rektor, 319.
Benke, David, Smedemester, 79, 86, 336.
Bentsen, A., Bygmester, 225. — Ivar, Arkitekt, 225, 250.
Bentsen-Petersen, Billedhugger, 240.
Bentzon, Chr. A. E., Amtsforvalter, 311.
Berentsen, Arent, Topograf, 67, 79.
Berg, A., Mægler, 244. — C., Rektor, 320. — C., Folketingsmand, 192 ff., 230 f., 233, 342. — Sigurd, Redaktør, Politiker, 195, 231, 239. — Walter N., Regnskabsfører, 265.
Berggreen, A. P., Komponist, 127.
Beridergaarden, 50.
Bernild, H., Redaktør, 232.
Bernstorff, I. H. E., 100.
Bethania, Missionshus, 254, 265.
Bethlehem, Missionshus, 254, 266.
Beyer, Henrik, Mestermand, 63.
Biblioteker: Folkebiblioteket, 227 f. — Statsskolens, 122 f., 219, 227.
Biografteatre, 250.
Birch, Mineralinspektør, 100.
Birkemosevej, 188.
Birkerød, 241 f.
Bissen, V., Billedhugger, 235.
Bjellekjær, J. P., Sparekassedirektør, Gaardejer, 234, 244.
Blade: Dagblad for F A, 232; F A Avis, 230 f.; F A Tid., 132, 134, 136, 228 ff.; F A Dagblad, 233; Frederiksborg

Ugeblad, 232; Nordsj. Socialdem., 232; Nordsj. Tid., 233; Nordsj. Venstrebl., 232; Søndagsbl., 232; Underh. Læsn., 232.
Blangsted-Jensen, Skomagerm., 269.
Bleghusvang, 76.
Blomberg, I., Gartner, 198.
Blytækkergaarden, 166.
Boeck, Bianco, kst. Amtsforv., 273, 312.
Boisen, H., Lektor, 219.
Bommel, Peder, Kromand, 18.
Bonde, Kristine, 221.
Boolsen, Chr. P. Christ., Toldforv. 321.
Borgerrepræsentation, 129 f., 135, 191, 279.
Borgerstiftelse, 257 f., 322 f. — Kirkesal, 253, 258.
Borgervæbning, 114, 279, 297, 339.
Borgmester, 191, 197, 314.
Borregaard, Brænderiejer, 240 f., 303.
Boysen, Kn. Th., Kniplingshandler, 323.
Brammer, Fr. Chr., Amtsforvalter, 311.
Brande, 78 f., 93 f., 112, 115-126, (121, 125), 128, 155, 164, 167 f., 172, 209, 257.
Brandkorps, 185, 279, 297 f.
Brandvæsen, 117 f., 128, 208.
Branner, V. V., Postmester, 214, 321.
Brasen, J., Assurancebestyrer, 258.
Brockenhuus, H. A., Stiftamtmand, 309.
Brockenhuus-Schack, F., 234.
Brodersen, P. T. Th., Købmand, 324.
Brok, Jens Andersøn, Rigsraad, 14.
Brorson, Nicolai Brodersen, Præst, 316.
Bruhn, Elisabeth, Købmand, 196, 249. — J. F., Købmand, 192. — Joh. H., Købmand, 249.
Brun, Enevold, Smedemester, 55, 76 f.
Bruun, Skoleholder, 337. — A., Generalauditør, 105. — Johan Jacob, Cabinets-Skildrer, Salpetermester, 101 f., 168.
Bruun-Rasmussen, F. C., Kapellan, 318.
Budde, A. I., Bager, 249. — I. C., Bager, 249, 277, 291.
Budtz, Caroline Vilhelmine, 323. — G. W., Farver, 323.
Bydelsbak, Albrekt Engelbrektsøn, Ejer af Hillerødsholm, 14. — Mette g. m. Mogens Gøye, 14.
Byesmark, 76.
Byfoged, 74 f., 94, 96 f., 113 f., 129 f., 190 f., 312.
Byjorden, 16, 55 f., 76 ff., (77), 93 ff., 110, 184, 201.
Bülow, Joakim, Lensmand, 32, 307. — Joakim Christoffer, Amtm., 84, 309.
Byporte, 74, 154.
Byraad, 191-198.
Byraadssekretær, 207.
Byskriver, 75, 95, 190, 313.
Byskriverstræde, 52, (93), 148, (153), 172, 188.
Bødkerhuset, 50.
Bøggild, A., Lektor, 223.
Bøgvad, Johan, Bygningstilsynsmand, Fiskemester, 35, 51, 54 f., 57, 332.
Børre, Adjunkt, 280, 290. — Chr. M., Prokurator, Postmester, 122, 126, 320.
Carlsberg, 166, 273.
Carlsen, C. W., Maskinarbejder, 252. — Knud, Fiskemester, 166.
Casperling, Hans, 56.
Castrup, E. J., Kapellan, 318.
Cecilie, Datter af Jon Regmothsen, 13.
Christen Nielsen, Amtsforvalter, 311.
Christensen, Carl, Overlærer, 232. — Christen, Amtsforvalter, 311. — Jens, Købmand, 254. — Jørgen, Byskriver, 313. — Laurits, Murer, 265. — Thorup, Kæmner, 207.
Christian IV, 26-50, 52, 55, 57, 64, 71, 82, 100, 147, 155. — V, 72 f., 76, 80 ff., 86, 156, 158, 163, 166. — VI, 82, 90,

95, 164, 257. — VII, 86, 106, 257. — VIII, 124, 128, 133. — IX, 141, 323.
Christian Brevdrager, 63.
Christian IV.s Sten, 236, (274).
Christian IV.s Vej, 188.
Christians Mølle, 176, (177), 247.
Christiansen, Chr., Pianist, 269.—J. Fr., Kapellan, 318. — O. Rye, Kommunelærer, 199.
Christoffer Hansen, Slotsskriver, 54 f., 76.
Clausen, Charlotte Amalie, 323. — D., Postmester, 321. — H., Teglværksejer, 198, 210, 245.
Closteret, 330.
Clostergade, 35, 329 f.
Colberg, V. E., Toldforvalter, 321.
Daareanstalt, 135, 184, 186, 209.
Dagvognsforbindelse, 142, 304 f.
Dahl, Murmester, 222, 257 f., 290. — F. P. J., Professor, 319, 324.
Dahlberg, Erik, sv. Ingeniørofficer, 68.
Dahlerup, H., Postmester, 320. — V., 235.
Daniel Bager, 76.
Danner, Grevinde, 278 ff., 286.
Dansebakken, 296 f.
Danseboder, 283, 296 f., 299.
Dansk Arbejde, 252.
Dansk Kvindesamfund, 270.
David, Proprietær, 241.
Dencker, Chr. Fr., Postmester, 244, 321.
Denker, Fred., Brandinspektør, 208, 269.
Dinesen, Lars, Politiker, 239, 322.
Dommer, 190 f., 314.
Drusin, Benedikt, Kromand, 18.
Duus, C. A., Overlærer, 225.
Dyrehave, lille, 177; -gaard, 177. — store, 9, 52, 110, 176.
Dyrskue, 250 f.; -pladsen, 202, 250 f.
Ebbesen, Claus, 94.
Eickhoff, Aage, Fabrikant, 248.
v. Eickstedt, Valentin, Amtmand, 310.
Ejler Bager, 67 f.
Elektricitetsværk, 201 f., 206 f.
Eligerede Borgere, 113, 129 f.
Ellepinde, 180.
v. Engberg, A., kgl. Kommissarius, 75.
Engel, J. Th., Kapellan, 318.
Engelstoft, Laurits, Historiker, 44, 107.
Enghavevej, 188.
Enspændere, 329.
Erhverv, 16, 27, 54 f., 96 f., 100 ff., 109 f., 129, 134, 185 f., 280-293.
Erichsen, Joh. Gotfried, Dr. med., 100 ff.
Erlandsen, Møller, 247. — Madam Erlandsens Hus, (125).
Erslev, Kr., Rigsarkivar, 234. — Vald., Købmand, 249.
Eskildsen, R., Stationsforstander, 184.
Esrom Kloster, 13.
Ewertsen, A., Distriktslæge og Bataillonskirurg, 115 f., 126, 268, 299.
Fagforeninger, 252 f.
Falk, Peder, 16.
Fantasiens Ø, 176.
Fasting, H. Chr., Amtsforvalter (Kronborg Distr.), 241.
Fattigvæsenet, 57-60, 89, 129. — Fattigblokke, 35, 38, 42, 45, 57. — De fattiges Midler, 36, 58. — Fattighuse, 89, 97, 112, 185 f.
Faust, Maler, 266.
Favrholm, 9, 17, 56, 149, 179 f., 216, 272, 297. — Skole, 179, 225.
Feger (Feier), Hans, kgl. Kok, 29, 34, 56.
Feldt, Ane Kirstine, 120.
Fenger, L. P., Arkitekt, 209.
Fiskemestergaarden, 166.
Fiskergaarden, 49, 53, 68, 166.
Fiskerhaven, 49.
Fiskerier, kgl., 25.

Fisketorvet, (165), 188.
Fjelkindstrup, Gd., 46.
Flemmer, H. M., Rektor, 279, 319.
Flindt, Pouline, 135, 323.
Flint, C., Redaktør, 233.
Fobian, C., Garver, 250. — Johs., Garver, 250.
Folketingsmænd, 322.
Foredragsforening, 269.
Foreninger, 133, 135, 222, 224 f., 234, 236, 250-256, 259-271, 323 f.
Forsøgsmejeri, 179, 215 f.
Franck, C., Købmand, 270.
Frans Henriksen, 67 f. — Nielsen, Rektor, senere Præst, 314, 319.
Fredemacher, Christian, Snedker, 40.
Fredensborg, 78, 86, 91 f., 242, 245, 293. — Slot, 160; Slotskirke, 89.
Fredensborgvejen, 175 f., 180.
Fredensvej, 188.
Frederik II, 15-21, 23-26, 30, 147 ff., 151, 154. — III, 65, 67, 69, 71 f. — IV, 86, 90, 92, 160, 162, 256. — V, 97. — VI, 124. — VII, 135, 176, 235, 278 f., 286. — VIII, 141.
Frederiksborg Amts Kontor, 272; Landboforening, 228, 250, 343; Amtstue, 74 f., 211, 272 f. — Birk, 19, 327; Birkefoged, 19, 75; Birkeskriver, 75; Birketing, 19 ff., 48, 61. — Len, 16, 29.
Frederiksborg Frimenighedskirke, 178.
Frederiksborg Slot (Fr. II.s), 7, 16, 26 f., 152; Slotskirken, 23, 26, 37 f., 40; Herluf Trolles Taarn, 21. — (Chr. IV.s), 8, 27 f., (29), 64, 67 f., 72 f., 124, 136 ff., 206, 233, 274; Amtmandsboligen, (267); Audienssalen, 156; Esbroen, 171; Kancellibygningen, 51; Slotskirken, 38 f., 42, 64 ff., 86, 133, 137, 253; Slottets Arrest, 62, 78; Stalden, 38, 41. — Slotshaven, 11, 161, 177 f., 238.
Frederiksborg Slotssogn, 176, 178 f., 253, 271 ff.
Frederiksen, J. P., Vognmand, 271.
Frederikssund, 75, 138, 212, 241 f., 305. — Amtstue, 273.
Frederikssundsvejen, 176, 179.
Frederiksværk, 138, 212, 305.
Frederiksværkbanen, 183 f.
Frederiksværksgade, (99), 342.
Frederiksværksvejen, 168, 175, 178, 180, 204, 206, 342.
Fredspladsen, 238.
Frelsens Hær, 256.
Frendrup, L. R., Købmand, 194 f.
Frerslev, 293.
Frerslevvang, 56.
Friborg, Jørgen, Bygmester, 39.
Friis, Alb., Kromand, 18. — Heine, Ridefoged, 308. — Julie Augusta Emilie, 322. — Kr., Kansler, 39.
Frimurere, 270.
From, Jacob, 51, 56.
Fuglefængerhuset, 166, 170, (171).
Fuglehuset, 50.
Funch, M. J. V., Amtsforvalter, 312.
Funke, Johan, Fiskemester, 77.
Funkevang, 77, 206.
Gadehusene, 293.
Galge, 20, 62.
Galskjøt, J., Præst, 317.
Gamle Vang, 76, 329.
Gammeltoft, I. H. L., Kammerraad, 322.
Garderstald, 86, 96, 100.
Gasværk, 186, 201 ff.
Gasværksvej, 188.
Gegner, A., Savværksejer, 247.
Gerner, H , Præst og Forfatter, 31, 35, 38, 41, 52.
Gersdorff, Niels, Stiftamtmand, 309. — Rud., Stiftamtmand, 308.
Gilleleje, 242.
Gismar, Hans, Badskærer, 59.

Godthaabsvej, 188, 208.
Goldschmidt, Urmager, 277.
Gottlieb, C. N. Chr., Amtsforvalter, 312. — W., Læge, 195 f., 210, 263.
v. Gram, Frederik, Amtmand, 89, 93 f., 310. — Frederik Carl, Amtmand, 310.
Gregers Pedersen, Ridefoged, 308.
Gribskov, 110.
Gribskovbanen, 182 f.
Gribskovs Overdrev, 78.
Grundtvig, Isak, Præst, 316.
Grænovius, Torkil Rasmussen, Rektor, 319.
Græsede, Hovedgaard, 16.
Græsted, 241 f., 245.
Grøn, R. Howard, Amtmand, 184, 244, 272, 310.
Grønbæk, Søren, Præst, 314.
Grønholt, 37, 58. — Kirke, 13. — Overdrev, 78. — Skov, 77, 110.
Gude, H. N., Skoleholder, 337.
Gutenberghus, 241.
Gutfeldt, Salomon, kgl. Livbalber, 57.
Gyldenløve, Hans Ulrik, Lensm., 307.
Gyldenstjerne, Mogens, Lensmand, 17, 149, 307.
Gyllich, Slotsforvalter, 286.
Gøye, Birgitte, g. m. Herluf Trolle, 14. — Mogens, Rigshovmester, 14.
Haandværkere og Betjente, kgl., 20, 47-51, 166.
Haandværkerforening, 135; 251.
Haar, A. S., Kleinsmed, 170.
v. Hadeln, K., Byfoged, 124, 133, 312.
Hallandsfar, Svend Hansen, Kapellan, 317.
Hammersholt, 24.
Hammersholtvejen, 175, 179, 188.
Handelsstandsforening, 224 f., 252.
Hanebjerg Mølle, 24.
Hans Christensen, Byskriver, 75, 77, 313. — Henriksen, 43. — Madsen, Ridefoged, 308. — Mikkelsen, Præst, 315. — Pedersen, Skolemester, 337. — Pedersen, Slotsfoged, 50 f.
Hansen, A. P., Forstander, 216. — Boline, 255. — Chr. V., Urtekræmmer, 323. — E. E., Toldforvalter, 321. — H. Fr., Byfoged, 312. — H. O., Direktør, 249. — Jens, Afbygger, 277, 281 f. — Johs., Missionær, 254 f. — Julie Augusta Emilie, 322. — Karl, Husmandskommissær, 210. — Lars, Arbejdsmand, 259. — Laur., Redaktør, 198, 231. — M., Kusk, 264. — N., Politibetjent, 263. — O., Fabrikejer, 248. — „paa Trappen", Gæstgiver, 251, 298. — P., Bygmester, 322. — P. C., Rebslager, 249. — Rik., Gaardejer, 210. — Sof., Arbejdsmand, 199, 343. — Sylvest, Gaardejer, 272. — V., Amtslæge, 211. — Vilh., Rebslager, 249, 277, 293.
Hansensvej, 188.
Hanson, Chr., Bogtrykker, 228 f. — I. D. C., Bladudgiver, 228. — I., Overretssagfører, 230. — Vilhelmine, 229.
Harløse, 30.
Harløsevejen, 176.
Harmsen, H. P. A., Postmester, 277, 300, 321.
Harsdorff., C. F., Arkitekt, 171.
Hauch, Fr., Stiftamtmand, 309.
van Haven, Lambert, Bygmester, 156.
Haxthausen, Gr. Kr., Stiftamtmand, 114, 309.
Heegaard, Hj., Læge, 259. — Vald., Gaardejer, 199.
Hein, Thomas Michelsen, Rektor, 319.
Helsinge, 241 f.
Helsingevejen, 175.
Helsingør, 75, 125, 138, 305.
Helsingørsgade, 11, 46, 79, 95, 128, 146 f., 159, 164, 176, 188.

Helsingørsvejen, 154.
Helt, C., Bogbinder, 250.
Hempel, P. Nellemann, Snedkermester, 197, 250, 252, 343.
Henrik Hermansen, Gartner, 51, 56. — Nielsen, Ridefoged, 308.
Herløv, 26, 253, 293. — Kirken, 37. — Præstegaarden, 37.
Herold, Vilh., Kammersanger, 274.
Hersleb, Peder, Præst, 87-90, 92, 235, 316.
Hertz, F., Boghandler, 249.
Hestehave, 11, 179, 328 f., 335. — -huse, 9.
Hesteskodammen, 178.
Hillerød: Navnet, 12 f. — Kort, (69, 121, 139, 187). — Prospekt, (101, 141). — Arkiv, Huse, Indbyggertal, Segl, Vaaben o. s. v., se de enkelte Artikler.
Hillerødsholm, 7, 9, 13-16, 30 f., 94, 178, 272, 297, 326.
Hindsholm, L. J., Hofprædikant, 64.
Hjort, Hans, Amtmand, Amtsskriver, 309, 311.
Hjortholm, 176.
Hjortholmvej, 188.
Hjælpeforeninger, 254, 259-263, 323 f.
Hjælpekassen, 211.
Hoff, Berider, 286. — A. W., Præst, 316.
Hogendorf, Frans, Skrædder, 57.
Holch, H. Chr., Byskriver, 194 f., 314.
Holck, V., Museumsinspektør, Arkitekt, 189, 217, 219, 222 f., 234, 241.
Holdst, Rasmus, Ridefoged, 308.
Hollmann, W., Købmand, 193, 250.
Holmegaardsvej, 188.
Holmene, 110, 128, 179, 184, 202.
Holst, Anna, Enke efter Fr. Chr. H., 92.
Holstein, Chr. Fr., Stiftamtmand, 309. — J. L., Stiftamtmand, 309.
Hornbæk Havn, 323.
Hornemann, Stutmester, 241.
Hospitalet, 90, 94-97, 184 ff., 256 f.; Kirkesal, 253.
Hostrup, Astrid, 270. — C., Præst, 148, 225, 231, 317; Monument, 236, (237).
Hostrupsvej, 188.
Hude, K., Rektor, 219, 320.
Humlehave, 48, 56.
Huse uden særlig Betegnelse: Frederiksværksvej 11, S. 170; Helsingørsgade 17, S. (109), 168; Søndre Banevej 3, S. (107), 168 — 16, S. 168; Slotsgade 3, S. 172 — 10, S. 172 — 11, S. 116, (167), 168 — 15, S. 277 — 23, S. 90, 168, 236 — 26, S. 280 — 36, S. 167, 172 — 40, S. (95), 172 — 44, S. 90, (91, 165), 167, 172 — 48, S. 241 — 67, se Slotskroen; Østergade 14, S. 168 — 22, S. (131).
Husvig, Hans, Præst, 67, 76, 316. — Ridefoged, 73, 308, 335.
Hutzen, H. W., Politimester, 191, 314.
Hvass, Jep, Forpagter paa Hillerødsholm, 14.
Hviid, Hans, Fabrikant, 248.
Høy, Hans, Kromand, 18.
Ida Kagekone, 281 f., 293.
Idrætsforeninger, 266 ff.
Ildebrande, se Brande.
Indbyggertal, 26-29, 53 f., 74, 91, 96, 185 f., 189.
Indelukket, 177 f.
Indkvartering, 69 f., 72, 86, 98, 110, 128.
Industriforening, 222, 251.
Ingerslev, Christiane, 322.
Iversen, C., Rektor, 195 f., 320.
Jacob Badskær, 50. — Adolf Maler, 154. — Jensen, Præst, se Aalborg.
Jacobsen, J. C., Dr. phil., Bygger, Kaptajn, 233. — Vilh., Portør, 266.
Jacobæus, Dommer, 183.
Jahn, Billedhugger, 268.
Jakobsen, Alvilde, 221.

Jens Jensen, Ridefoged, 308. — Pedersen, Skolemester, 337. — Rasmussen Klejnsmed, Tilsigemand, 35.
Jensen, Førstelærer, 222. — Alb., Snedker, 265. — Alex., Købmand, 250, 252, 262. — Anders, Kateket, 318. — Christen, Kapellan, 318. — H. C., Møllemester, 271. — H. P., Viceforretningsfører, 252. — J., Inspektør, 211. — J. P., Drejermester, 195 f. — Jensigne, 198. — Johs., Præst, 317. — N. P., Afbygger, 271. — Oluf, Forstander, 251. — Poul, Forvalter, 265. — Rud., Førstelærer, 184. — Thorv., Læge, 266. — Vald., Grosserer, 198, 246. — Vald., Inkassator, 322.
Jernbanestationen, 140.
Jernbanevej, nordre og søndre, 188.
Jespersen, N. F., Justitsraad, 322.
Jespervej, 175 f., 188.
Jessen, E. J., Kancellisekretær, 30.
Johansen, V. A., Lektor, 269.
Jonassen, J., Kommunelærer, 271.
Jon Regmothsen, 13.
Jægerbakken, 9, 176, 178.
Jægergaard, gl., 13, 46, 48, 50, 53, 86, 94, 96, 100, 112, 338; lille, 49, 68 (?), 95, 154, 165, 209, 335, 338.
Jægerkilde, 53.
Jørgen Jæger, 29, 34, 56. — Jensen, Voldmester, 39. — Mortensen, Præst, se Kolding. — Pedersen, Ridefoged, 308. — Sørensen, Amtsforvalter, 310.
Jørgensen, Frue, 277 f., 294 ff. — A. M., Malermester, 199, 343. — Aug., Politimester, 322. — Christine, 197. — H. P., Gaardejer, 249, 343. — Jacob, Amtsforvalter, Ridefoged, 308, 311. — L., Urmager, 323. — P., Hotelejer, 199. — S., Maskinarbejder, 199.
Kabell, V., Gasværksbestyrer, 204.
Kagen, 62.
Kammand, Valentin, Kromand, 25 f., 328.
Kampmann, H., Politimester, 314.
Kannikegade, 79, 188, 330; lille, 154, 188; store, 188; Kannikegaderne, 146 f., 154, 159.
Kapellan, 37, 216, 253, 317.
Kapelmesterens Gaard, 35, 50, 329.
Karen Hans Pedersens, 50. — Iversdatter, 54. — Per Lars, Kagekone, 293, 303.
Karine Krumpensdatter, g. m. Peder Lidle, 14.
Karl X Gustav, sv. Konge, 67 f.
Karlebo Overdrev, 293.
Karlssø, 10.
Karlsvang, 76.
Karstensen, Asger, Redaktør, 230.
Kateket, 216, 318.
Kemmer, Hans, Klokkestøber, 40.
Kemp, H. N., Kapellan, 318.
Kern-Hansen, Urmager, 270.
K. F. U. K. & M., 255 f.
Kielberg, E., Murmester, 197 f., 251. — F., Murmester, 194 f.
Kierkegaard, M., Købmand, 94.
Kierumgaard, C. Chr., Toldforvalter, 269, 321.
Kinch, O P., Byskriver, 313.
Kirkegaarde: den gamle, 36 f., 41, 51, 114, 146, 154, 171, 184, 330; Klokkehus, Ligbørhus, 65. — den nye, 202, 239, 330; Kirkegaardskapel, 202, 239.
Kirkeligt Samfund, 256.
Kirken i Hillerød, 13, 35, 38-41, 64-67, 97, 146.
Kiær, M. N., Præst, 317.
Kjærgaard, A., Amtsvejinspektør, 180.
Klingemann, G. E. T., Toldforvalter, 214, 321.
Klyne, Fr. A., Præst, 315.
Knieper, Hans, flamsk Maler, 152.

Knud Jensen, Ridefoged, 308.
Knudsen, C., Kapellan, 318. — Jakob, Forfatter, 274.
Knuth, E. Chr., Amtmand, 80 f., 160, 310. — E. Chr., Stiftamtmand, 309. — H. S., Amtmand, 240, 310. — J. H., Stiftamtmand, 309.
Koch, J. H., Arkitekt, 172, 217.
Kock, Ernst, Skarpretter, 334. — Jørgen Nielsen, 160. — Simon, Skoledreng, 36, 60.
Kolding, Jørgen Mortensen, Præst, 37, 315.
Koleraepidemi, 135, 340.
Kolonihavebevægelsen, 263 f.
Kongekilde, 178.
Kongensgade, 154.
Kornerup, A., Direktør, 247.
Krabbe, Otto, Stiftamtmand, 308.
Kreye, Hans, Kromand, 18.
Krieger, A. F., Indenrigsminister, 136. —Johan Cornelius, Slotsgartner, 161 f.
Kristoffersen, K., Postpakmester, 262, 264.
Kroer: den gamle, 17 f., (17), 26, 49 f., 52 f., 55, 68, 76, 79, 92, 94, 148-154, (151), 165, 328, 341; den nye, 23, 49, 55, 150, 328, 341; Kroen i Hillerød, 26, 49.
Krog, Lauritz, Amtstuefuldmægtig, Boghandler, Formand for Borgerrepræsentationen, 133, 228, 240 f.
Krogh, J. K., Kommunelærer, 196 ff., 210.
Kronborg, 70, 72 f.
Kronprinsen, Hotel, 251.
Krossing, Kantor, 127.
Krovange, 55 f., 76, 93 f.; den nye, 49.
v. d. Kuhla, Arent, Lensmand, 64, 308.
Kuhlman, C. Johs., Driftsbestyrer, 184, 252, 343.
Kynde, O. Chr., Amtsforvalter, 124, 311.
Kæmner, 114, 135, 207.
København, 138, 142, 290, 304 f.
København, Hotel, (117, 119), 172, 278, 295, 297, 304.
Københavnsgade, 120.
Københavnsposten, 304.
Københavnsvej, gl., 120, 140, 146 f., 175. — nye, 140, 175 f., 180, 188.
Køhke, Christen, Maler, 115.
Köler, B. D., Kapellan, 318. — P. D., Kapellan, 318.
Körbitz, J. Chr., Stiftamtmand, 308 f.
Landgilde, 56.
Lange, Aksel B., Købmand, 230. — C., Tømrerm., 250. — J. J., Tømrerm., 250. — J. Chr., Musikant, 296. — P. W., Præst, 316. — Vilh., Tømrer, 277.
Lange Dam, 49.
Langesvej, 176, 188.
Langkilde, Prokurator, 192, 203.
Larsen, Alfr., Købmand, 250. — C. P., Snedker, 343. — Chr. E., Ølhandler, 244. — Christoffer, Sognefoged, 234. — E. B., Politimester, 184. — Fr., Forstander, 226. — Jens P., Folketingsmand, Redaktør, 197, 232. — L., Postmester, 320. — Laur., Sognefoged, 210, 271. — M., Lærer, 228. — Math., Vægter, 120. — N. P., Kusk, 266. — P. Julius, Købmand, 250.
Lassen, Anna Chr., 323. — Juliane Martine, 323. — P. Chr., 323.
Lauersen, Søren, Amtsforvalter, 311.
Laugsvæsenet, 81 ff., 96; Laugssager, (81, 83, 85). — Ligbærerlaug, 19, 84, 95; Skomagerlaug, 81 ff., 129, 134; Skrædderlaug, 82, 129; Snedkerlaug, 290; Vognmandslaug, 55, 85, 94, 98.
Laumann, Organist, 269.
Laurs Andersen, Skoleholder, 337.
Leerbeck-Petersen, Redaktør, 232.
Legater, 322 ff.
Leidersdorff, Gæstgiver, 195 f.

Leist, Joakim, Lensmand, 307.
Lensmand, 17, 20, 25 f., 32—35, 42, 44, 71, 149, 307, 333.
Lerche, H. G. F., Amtsforvalter, 312.
Lewald, V. G. J., Oberst, Slotsforvalter, 233.
v. Levetzow, H., Amtmand, 257, 310.
Levin, Sygehuslæge, 210.
Lewinsky, Th., Købmand, 246. — Viggo C., Bankdirektør, 195 ff., 246.
Lidle, Peder Pedersøn, Ejer af Hillerødsholm, 14.
Lidøe, Jens Christophersen, Rektor, 319.
Ligningskommission, 130, 135, 199, 342.
Lillerød, 242, 246.
Lindevej, 188.
Lintrup, L. V., Apoteker, 249.
Livgardegaard, 86.
Lottrup, J., Byfoged, 94, 150, 312, 322. — J. Chr., Byfoged, 312.
Louise, Christian IX's Dronning, 141.
Lowzon, J., Amtsforvalter, 169, 311.
Lowzonske Gaard, (169), 170. — Magasinbygning, 134, 169.
Luja, Th. R. Chr., Kapellan, 318.
Lumholtz, N., Kapellan, 318.
Lunddahl, Postholder, 192.
Lundquist, C., Arkitekt, 209, 226.
Lundshøj, P., Banehaandværker, 197.
Luthersk Mission, 226, 254.
Lydig, Kammerjunker, 50.
v. d. Lühe, A. A., Stiftamtmand, 309.
Lyngby, Fr., Skoleholder, 337.
Lynge, Hans, Amtsforvalter, 311.
Lyngevejen, 176, 179.
Lyschander, Claus Christoffersøn, Historiker og Digter, 7 f.
Læseforening, 270.
Løngangsgade (Nyhuse), 166.
Lønholt, 58.
Maahr, Købmand, 124.
Maarbjerg, J., Kapellan, 254, 256, 318.
Mackeprang, M., Museumsdirekt., 234.
Madsen, Kammerraad, 240 f., 295. — Hans, Byfoged, 312. — M. P., Arkitekt, Forstander, 179, 223, 234. — Oluf, Byskriver, 313.
Madvig, J. N., Sprogforsker, 125, 168, 236.
Magdahl-Nielsen, Arkitekt, 219.
Malling, J. V., Kapellan, 318.
Marcussen, Brændevinsbrænder, 192, 202. — Politifuldmægtig, 299.
Margrethevej, 188.
Markeder, 78, 241, 250, 283, 293 f. — Hestemarked, 112, 134; Krammarked, 112. — Markedsplads, 202; Kreaturmarkedsplads, 135.
Martfeldt, Kommercekonsulent, 103.
Materialgaarden i Slangerupsgade, (103).
Mathis Jacobsen, Doktor, 60.
Mathisen, Albert, Bygmester, 66.
Meinche, Henrik, Amtsforvalter, Fiskemester, 311.
Meldahl, Arkitekt, 217.
Melskens, Herm. L., Købmand, 198.
Menighedsraad, 211.
Mikkelsen, Jens, Byfoged, 88, 96 f., 312.
Milner, Skræddermester, 257. — Fritz, Tømrermester, 195, 219, 245, 252.
Milnersvej, 188.
Mindesmærker, 234—239.
Missionshuse, 254.
Mogensen, Frue, 277, 303. — Vægter, 300. — Anker, Slagterm., 250. — P., Slagterm., 250.
Molbech, Chr., Historiker og Sprogmand, 145.
Moltke, J. G., 324.
Monrad, Peter Ephraim, Kapellan, 318.
Morten Jacobsen, 50. — Madsen, Præst, 315.
Mortensen, J., Reservebetjent, 265. —

O. J., Købmand, 343. — P. K., Stationsforstander, 321.
Mosen, 188.
Mund, Peder, Lensmand, 307.
Munk, Jørgen, Lensmand, 307. — Kirsten, g. m. Chr. IV, 238.
Murergaarden, 166.
Museer, 233 f.
Muxoll, Anton, Købmand, 115 f., 126 f. — Axel, 115, 126 f. — Janus, 115, 126 f.
Müller, Dirch, holl. Murmester, 39. — O. F., Overretsassessor, 322. — R. Chr. P., Kapellan, 318. — Thonnis, holl. Murmester, 39.
Mynster, J. P., Biskop, 127 f.
Møenbo, Jens, Postkusk, 142.
Møhl, C. E., Byskriver, 313.
Møllebakken, 140.
Møllegrøften, 55.
Møller, Tømmerhandler, 208. — A. N., Lærer, 324. — C. L., Købmand, 192, 202, 250. — J. A., Købmand, 192 ff. — L., Slotsgartner, 178. — P. Raaberg, Toldforvalter, 215, 321, 344.
Møllestræde, 154, 165, 188.
Møllevang, 188.
Mørch, Adjunkt, 121, 123. — Vejinspektør, 192 f., 203. — Ejvind, Bygmester, 220. — Eva, 256. — T., Postmester, 320.
Mørk, Marie, Skolebestyrerinde, 219 ff., 270.
Mørkegade, 35, 120, 146, 188, 329.
Nansen, Adelheid, 322.
Natmand, 62, 334.
Natmandshuset, 334.
Neergaard, Chr., Snedkermester, 208, 250. — J. Th., Præst, 133, 317.
Nerche, Lorens, Tømmermand, 337.
Neumann, O., Birkedommer, 244, 313 f.
Niels Hestekøber, 60. — Sørensen, Ridefoged, 54, 308. — Thøgersen, Ridefoged, 308.
Nielsen, A. J., Missionær, 254. — H., Kommunelærer, 224. — J., Adjunkt, 196 f., 224. — Karen, 323. — N., Maskinpasser, 261. — N. H., Gaardejer, 210. — Nikolaj, Snedker, 199, 343. — O., Arbejdsmand, 265. — P., Fabrikant, se Nordsten. — P., fhv. Proprietær, 246, 249. — P., Væver, 323. — R., Sygehuslæge, 210. — S., Købmand, 250. — Vilh., Gaardejer, 271.
Nis-Hansen, J. M., Elektricitetsværksbestyrer, 207.
Niss, Th., Landskabsmaler, 239.
Nordbanen, 8, 138, 180 ff.
Nordin, Alfr., Karetmager, 252.
Nordkild, G., Plantør, 270.
Nordlunde, C., Bladudgiver, 233. — M., Frue, 197.
Nordsjællandsk Folkemuseum, 234, (235).
Nordsten, M., Fabrikejer, Ingeniør, 248, 268. — P., Fabrikant, 195 f., 222 f., 248, 252.
Noviomagus, Christian Poulsen, Præst, 315, 344.
Nyhuse, 9, 11, 30, (31), 130, 134, 166, 170, 179, 204, 206, (255, 261), 328 f., 340. — Kirkegaard, 179, 330; Ligkapel, 179. — Skole, se Skoler.
Nyvang, 176.
Nøddebovejen, 176.
Nørgaard, Thorsen, Direktør, 249, 271.
Nørup-Østergaard, Købmand, 250.
Odderwald, Hans, Skarpretter, 63.
Odd Fellowlogen, -palæet, 270.
Olsen, Mundskænk, 286. — Chr. Galberg, Skattesekretær, 207. — H. P., Købmand, 195. — Kr., Redaktør, 231. — N. P., Sagfører, 196 f.

Ostermann, J. A., Overlærer, 138, 228, 322.
Overdrevet, 98, 128, 176, 185 f., 202.
Overskou, Julie, 227.
Oxe, Peder, Rigshovmester, 23.
Palle Jørgensen, 77.
Pallesen, Bogtrykker, 241.
Paludan-Müller, B L., Præst, 317.
Peder Jacobsen, 77. — Jacobsen, Guldsmed, 58. — Jacobsen, Skoledreng, 36. — Mortensen, Ridefoged, 308. — Nielsen Hjulmand, 77. — Sørensen, Ridefoged, 308. — Thygesen, Balber, 61.
Pedersen, Jens, Købmand, 246. — P., Gaardejer, 322. — Viggo, Maler, 273.
Per Hingst, Vægter, 300.
Pernille Akselsdatter, g. m. Albrekt Engelbrektsøn Bydelsbak, 14.
Pest, 65 f., 334 f.
Petersborgvej, 188.
Petersen, Kaptajn, 247. — Alfr., Købmand, 194 f. — Andr., Gæstgiver, 299, 303. — Carl E., Maler, 265. — Chr., Banehaandværker, 271. — Chr., Grosserer, 196. — Emil, Redaktør, 197 f., 232. — F. Th., Skræddermester, 265 f. — J. Chr., Direktør, 246. — Kamilla, Dameskræddérinde, 198. — P., Skoleinspektør, 216, 223, 227 f., 320. — P. M., Malermester, 271, 343.
Philipsen, Proprietær, 322.
Piper, G., Mølleejer, 247.
Platow, M., Kapellan, 318.
Plesner, U., Arkitekt, 178.
Pogwisch, Otto, Lensmand, Amtmand, 57, 66 f., 71, 308 f., 333.
Politibetjente, 128, 209.
Politikorps, 185, 279, 298 f.
Politimester, 190 f., 314.
Pontoppidan, Erik, Præst, 316. — Henrik, Forfatter, 274.
Poppske Officin, 132.
Poscolan, Hans Jensen, Kapellan, 317.
Posen, 148, 188.
Postmestre, 320.
Postvæsenet, 212 ff., 300.
Poulsen, fhv. Godsejer, 251. — Malermester, 196. — A. B., Præst, 316. — C. L., Amtsforvalter, 240 f., 311. — J. C., Generalkonsul, 248. — Knud, Boghandler, 250, 270.
Privilegier, 33, 70 ff., 97.
Præstegaarden, 46, (47), 53, 67, 79, 120, (125), 148, 154, 234, 341; Kælderen, (149); Haven, 172.
Præstegade, 46, 154.
Præster, 314.
Præstevang, 176, 296.
Qvist, Kort, Præst, 315.
Raadhus, gl., (113), 114, 120, 171, 184, 186; ny, (189), 189, 202. — -kælder, 78.
Raaschou, Prokurator, 192 ff. — C. F., Overretssagfører, 178, 198.
Raben, J. O., Amtmand, 310.
Raffenberg, J. P., Stationsforstand., 321.
Rald, C., Præst, 211, 253 f., 262, 317 f.
Rasmus Skolemester, 337. — Pedersen, Klokkestiller, 51, 56. — Villomsen, Kromand, 18.
Rasmussen, E., Amtsforvalter, 311. — Eiler, Guldsmed, 198, 270. — H. V., Redaktør, 231. — O. S., Restauratør, 263.
Ratenburg, P. H., Byskriver, 313.
Rathsach, A., Kommunesekretær, 272. — Vitus, Komponist, 269.
Ratken, Justitsraad, 87.
Ravn, Aa., Amtsforvalter, 273, 312.
Rebslagerhuset, (111).
Rehfeldt, A., Postmester, 320.
Rehling, A. J., Præst, 113, 317.
Reiersen, A. J., Præst, 317.

Reimann, Hans, Brøndmester, 331.
Reinhard, J., Overlærer, 192 ff., 222, 290, 299, 324.
Rektor, 22 f., 36, 44, 319.
Rendelæggerbakken, 177.
Rendelæggergaarden (-huset), 166, 177.
Repstock, J., Lektor, 197 f.
Resen, Præsident i København, topografisk Forfatter, 30, 36, 53, 65, 76, 154.
Retsvæsenet, 61-64.
Reventlow, C. D. F., Statsminister, 178, 238. — K. D., Stiftamtmand, 113, 309.
Riber, Peder Hansen, Rektor, 319.
Richard, Poul, Redaktør, 233.
van Ricken, Ludolf, Kromand, 18.
Ridefoged, 35, 50, 73 f., 272, 308.
Ridefogedens Gaard, 68.
Riemann, Barber, kgl. Vejer og Maaler, 277 f., 280, 283, 304.
Rieper, Fr., Postmester, 212, 321.
Ring, L. J., Rektor, 219, 320.
Rivarus, Anders Knudsen, Kapellan, 317.
Rolighedsvej, 188.
Romler, Poul, Maler, 51, 56.
Rosenberg, Th., Bladudgiver, 232 f.
Rothe, J. L. A., Amtsforvalter, 312.
Rotwitt, C. E., Amtmand, Politiker, 229, 310.
Rovsing, P. E., 324.
Rudersdals Kro, 304.
Rummelhoff, J. Chr. H., Byskriver, 313.
Rump, G., Landskabsmaler, 239.
Rundedam, 178.
Rungstedlund, 134.
Rækken, 113, 154, 336.
Røder, S., Postmester, 320.
Røjelskro, 134.
Rønnevang, 9.
Røyen, Købmand, 94.
Salicath, Justitsraad, 125.
Salomon, I. G., Bogtrykker, 228.
Salpetermosen, 102.
Salpeterstien, 165.
Salpeterværk, 100 ff., 135, 165.
Sandviggaard, 176.
Sang- og Musikforeninger, 268 f.
Savværk, 209, 247.
Saxe Jensen, Kapellan, 317.
Schack, W. A. G. N., Stationsforstander, 321.
Schandorff, Charlotte, 324.
Schaper, Chr. G., Kateket, 318.
Schiwe, Niels Pedersen, Kapellan, 88, 318.
v. Scholten, H. R., Byfoged, Borgmester, 202, 312, 314.
Schottmann, J. Fr., Stationsforstander, 321.
Schrader, S. D. E., Kateket, 318.
Schröder, Johs., Rektor, 319.
Schulin, J. S., Amtmand, 94, 141, 150, 310. — W. P., Amtmand, 310.
Schumacher, Maria, Enke efter Jochum S., 76.
Schäffer, C. L., Buntmager, Forligskommissær, 192.
Seedorff, M., Overlæge, 210.
Segl, 97, 114, (172).
Seith, Byskriver, 314.
Selskabelige Foreninger, 133, 270 f.
Simon Christensen, Ridefoged, 308.
Simonsen, Johan, Direktør, 247.
Sjællandsposten, 131 f., 134.
Skade, Ove, Stiftamtmand, 308.
Skansebakke, 9, 176, 205.
Skansevej, 175 f., 188, 334.
Skarpretter, 50, 62, 334.
Skatter, 18, 50, 54, 56 f., 71-75, 80 f., 92, 96, 102, 112, 124, 128, 199 ff. — Accise, 18, 50; Ekstraskat, 92; Grundskat, 75; Ildstedsskat, 74; Jordskyld, 56; Kobberskat, 74; Konsumtion, 72 ff., 80 f., 92, 96, 102, 124; Kopskat, 74;

Krigsstyr 74, 92; Kvægskat, 74; Matrikelsskat, 72 f., 75; Saltskat 74 f.; Told, 124; Vilkaars- og Lejlighedsskat, 128.
Skattesekretær, 207.
Skedevandsfabrik, 104 ff.
Skeel, H., Stiftamtmand, 309.
Skjelderup, Peder Jensen, Præst, 315.
Skogstad, Soland N. F., Blikkenslager, 249. — Soland Olsen, Blikkenslager, 249.
Skoleinspektør, 216, 320.
Skolekommission, 211.
Skolemestre (danske), 87, 337.
Skoler: danske Skole, 87, 90, 97; Borgerskole 129, 185, 216, 339; Betalingsskole, 185; Friskole, 185; Kommuneskole, 202, 216 f. — Latinskolen (Fr. II.s), 21 ff., 319; 35 f., 329; (Chr. IV.s), 8, 13, 36, 42-45, 51, 58, 64 ff., 69, 73, 79, 97, 120 ff., 124, (125), 127, (127), 129, 147, 172, 185, 217 ff., 319, 323 f. — Frøken Mørks Skole og Hjem, 219 ff. — Frederiksborg Husholdningsskole, 221. — Søndagsfriskole for Handels- og Haandværkerlærlinge, 221 f., Tegneafdeling, 222, 290; teknisk Skole, 222 ff., 251; Haandværkerdagskole, 223; Handelsskole, 224 f. — Nyhuse Skole, 162, (163), 225, 324. — Frederiksborg Højskole, 178, 225 f.; Luthersk Missionsforenings Højskole, 177, 206, 226 f.
Skouenborg, Byskriver, 314.
Skovgaard, Niels, 236, 273.
Skovlyst, 176, 296.
Skriverdam, 52, 332.
Skævinge, 245.
Slagterhuset(-gaarden), 49, 68, 166.
Slangerup, 18-21, 65, 67, 75, 134, 147, 212, 242, 246.
Slangerupsgade, 179, 188, 208.
Slangerupsvej, 175, 179 f.
Slotsgade, 52, 79, 95, 120, 149 f., 154, 159, 164, 179, 188, 277, 282.
Slotsgartnerbolig, gl., 86, 160 ff., (161), 176, 191.
Slotskroen, (105), 170, 299, 303.
Slotsmøllen, 24, 28, 68, 98, 109, 154, 165, 247.
Slotspavillon, 178.
Slotssøen, 9, 12, 24, 52 f., 178, 208, 247.
Slotsvang, 56.
Slotsvænget, 188.
Slusen, 24, 52.
Smedegaarden, 170, (171).
Smith, F., fhv. Proprietær, 251, 343. — M. L., Præst, 316.
Smørkildevang, 56.
Sofienborg Teglværk, 178.
Solvej, 188.
Sortedamme, 177 f.
Sparekasser: Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse, 202, 228, 240 ff. — Den sjællandske Bondestands Sparekasse, 244.
Sparepenge, 27, 68, 86, 160.
Spejldammen, 178.
Spendrup, Chr. M., Stationsforstander, 321.
Spiritistisk Mission, 256.
Sprøjtehus, 190.
Spydstrup, Christoffer, Kroejer, 76, 93, 154, 336. — Niels, Mag., 336. — Vibekke, 76, 78, 336.
Spydstrups Række, 154.
Stadsingeniør, 188, 207.
Stadsmusikant, 296.
Stationsforstandere, 321.
Steemann, Jac., Bladudgiver, 232.
Steenberg, O., Byskriver, 313. — S. A., Kapellan, 318.
Steglich, A., Sparekassedirektør, 244.
Stenbroen til Slottet, 52, 150.

Stenholtsvang, 62.
Stiftamtmand, 113 f., 308.
Stigaard, V., Direktør, 246.
Stodderdronning, 59; -konge, 58.
Strø, 24.
Stub, Christen Sørensen, Præst, 315.
Studenterhøjen, 176.
Stutmesterbolig, 162, (163).
Stutteri, 94.
Sundbyfærge, 65.
Sundstrøm, Chr., Købmand, 194,
Svendsen, Chr., Byraadssekretær, 207, 211.— Chr., Murmester, 195, 244, 277, 290. — N. S., Snedker, 250.
Sygehuse, 112, 134 f., 184, 186, 202, 209 f., 259 f.
Sygekasser, 259-262.
Sølling, Kancelliraadinde, 258. — P., Præst, 124, 317.—S.A., Kapellan, 318.
Søndagsvang, 329.
Søren Jensen, Rektor, 76, 319. — Olsen, Præst, 46, 314.
Sørensen, Maren, 323. — O., Landinspektør, 195 ff. — P., Proprietær, 194 f. — Th., Dyrlæge, 268.
Tamsborgvej, 188.
Taube, Johan, Lensmand, 307.
Tauber, E. G., Rektor, 118, 121 ff., 319.
Teaterforening, 269.
Teglgaardslund, 179, 188.
Teglgaardssøen, 10, 24, 179, 332.
Telegrafstation, 214.
Thage, G., Driftsbestyrer, 183.
Thidemand, Anders Mogensøn, Stodderkonge, 58.
Thiim, A. P., Byskriver, 313.
Tholstrup-Petersen, N., Forsøgsleder, 216.
Thomsen, Anna M., 324. — Ida, 324. — H. F., Købmand, 199, 343.
Thorning, Civilingeniør, 203.
Thorsen, Købmand, 280 ff.
Thye, G., Sagfører, 199.
Thygesen, Farver, 192, 194, 203.
Thym, Vinard, 322.
Tietke, A. J., Kateket, 318.
Tiggertegn, 58.
Tilemand Willadsen, Præst, 58, 316, 331.
Tilsigemand, 35.
Tinghus, 61 f., (61), 78, 97, 154, 165, 171, 340.
Tinghusstræde, 154.
Tinghusvang, 76.
Tirsdagsskoven, 31, 329.
Tjæreby, 26, 30, 206. — Sø, 18.
Tobaksgaarden, 166.
Tofte, Hans, Boghandler, 249.
Tokkekøb Hegn, 176.
Toldforvaltere, 321.
Toldkammer, 214 f.
Tolvkarlevang, 329.
Torm, Ole, Præst, 79, 316.
Torvedage, 241, 250, 282 f.
Torvet, 79, 89, 112, 146, 171, 188, 235, 282.
Trane, Peder Mogensen, Præst, 37, 315.
Tranemosen, 102, 335.
Tranemosevangen, 56.
Treschow, H. G., Amtmand, 310.
Troldsvang, 76.
Trolle, H., Etatsraad, 323. — Herluf, Lensmand, 14-17, 147, 307. — Ida, 323. — Jakob, Lensmand, 307. — L. W., Kæmner, 323.
Trollesbro, 179.
Trollesminde, 9, 11, 179, 216, 264, 272, 295, 297.
Trollesvej, 188.
Tryde, H., Skoleholder, 337.
Trykkefrihedsselskabet, 133.
Tueshus, 77.
Turistforening, 252.
Tuxen, Søren Petersen, Kapellan, 318.

Tyrolerferdinand, 283.
Tønnesen, P. J., Byfoged, 312.
Udridergaarden, 166.
Uhrskov, A., Forfatter, Højskolelærer, 224, 234.
Ullerød, 9, 30, 58, 178, 180.
Ulrich, H., Generalmajor, 183.
Ulrik, Hertug, 50, 64.
Ulriksen, Murmester, 114.
Undén, Instrumentmager, 262.
Under Bakken, 188.
Urmagergaarden, 166.
Urne, Frederik, Lensmand, 307. — Jørgen, Lensmand, 307.
Urtehaven, 52.
Vaaben, 13, 75, 97, 114.
Vagthus, 53, 154.
Vagt- og Sprøjtehus, 112.
Vandforsyning, 52 f., 118, 178, 298. — Vandværk, 201 f., 204 ff.
Wanscher, Assistent, 115 f., 126.
Wedel, Skoleholder, 337. — Peder Nissen, Præst, 316.
Wedell-Wedellsborg, W. F., Amtmand, 190, 310.
Weiser, Catharina, 88 f.
Weitzmann, C. Joh., Fabrikant, 197, 247. — Chr. L., Kancelliraad, 247.
Vejle, Anders, Rektor, 319.
Vejrmøller, 98, 109, 129, 165, 279.
Velschow, Johanne, 197 f., 211.
Venstermand, Morten, Lensmand, 307.
Ventegodtsgyde, 178.
Venzelsvang, 76.
Wernicke, Poul, Sekretær, 25.
Wesenberg-Lund, Frue, 219.
Vibekevej, 188.
Vibekkesvang, 76, 93 f.
Vildsund, Anders Nielsen, Birkefoged og Byfoged, 74 ff., 312.
Willerup, F. C., Købmand, 244. — L. R., Købmand, 199.
Willmann, J. C. Th., Forretningsfører, 322.
Windekilde, Lambert Hansen, Kapellan, 318.
Vinkelvej, 188.
Winstrup, Peder, Biskop, 64.
v. Winterfeldt, Helmuth Otto, Amtmand, 72, 309.
Wisch, M., Postmester, 320.
Wiwel, H C., Bogbinder, 192, 250. — N. P., Lærer, Forfatter, 232. — Madam, 282.
Wodschow, Prokurator, 194.
Wolf, Arkitekt, 140.
Wolgandt, J. S., Skoleholder, 337.
Volsted, Malermester, 297.
Worm, I., kgl. Kommissarius, 75.
Vossbein, J., Redaktør, Boghandler, 107, 132, 228, 240, 250.
Wunsch, Hans, 77.
van Wyllich-Muxol, H. Chr. V., Toldforvalter, 215, 321.
Vægtere, 128, 209, 300.
Værgeraad, 211.
Wæthær, Andreas Pæthærsun, Ejer af Hillerødsholm, 13. — Cecilie Pedersdatter, 14. — Johannes Pedersøn, 14.
Wöldike, Georg, Rektor, 319.
Zacho, Chr., Maler, 273.
Zahlmann, Carl, Borgmester, Dommer, 191, 197 f., 313 f.
Æggedam, 178.
Ødam, 177.
Øllgaard, Fr. A. M., Byfoged, Borgmester, 313 f.
Ølskøb, 16, 25-32, 34, 38, 52, 58, 64, 328.
Ørsleff, H. C., Vejinspektør, 322.
Ørsted, Søren Olsen, Kapellan, 318.
Østergaard, J. A., Postmester, 321.
Østergade, 146 f., 154, 188.
Østrup, 58, 68.

INDHOLDSFORTEGNELSE

VICTOR HERMANSEN: HILLERØD BYS HISTORIE INDTIL 1864

INDLEDNING 7
Beliggenhed 7, Geologi 8, Archæologi 10, Navn 12, Historie til 1560 13.

FREDERIK II.s TID 16
Hillerød og Ølskøb 16, Kroen 17, Tingsted 18, Latinskolen 21, den ny Kro 23, Vandmølle 24, Ejendomsforhold 25.

CHRISTIAN IV.s TID 26
Formyndertiden 26, Slottet bygges 27, Ølskøb 28, Brev af 4. 4. 1606 32, Brev af 3. 3. 1613 34, Tilsigemand 35, Skole 35, Kirke 37, Latinskole 42, Præstegaard 46, Jægergaard 46, Humlehave 48, Fiskergaard, Slagterhus, Ll. Jægergaard, Kroer 49, andre Gaarde 50, Byens Udseende 51, Vandforsyning 52, Folketal 53, Erhverv 54, Byjorden 55, Skat 56, Fattigvæsen 57, Retsvæsen 61.

FRA CHRISTIAN IV.s DØD TIL BRANDEN 1834 64
Kirken 64, Præstegaarden 67, Svenskekrigen 67, Privilegier 70, Skatter 72, Byembedsmænd 74, Markjorder 76, Tinghus 78, Markeder 78, Brand 79, Laug 81, Vagt 86, Hersleb 87 (Kirketugt 87, Fattigvæsen 89, Hospitale 90, Skole 90), Skatter 91, daarlige Forhold 92, Brand 94, Relationerne fra 1735 og 1743 96, Salpeterværk 100, Skedevandsfabrik 104, andre Virksomheder 109, Byjorden 110, Brande 112, eligerede Borgere 113, Kæmner, Bysegl, Borgervæbning, Raad- og Domhus 114.

FRA BRANDEN 1834 TIL JERNBANENS AABNING 1864 115
Branden 1834 115, Tilstand efter Branden 128, Borgerrepræsentationen 129, Frederiksborg Amtstidende 132, Trykkefrihedsselskabet, Skiveskydningsselskabet, Adresse til Chr. VIII 133, Fyrrerne 134, Næringsloven 1857 135, Slottets Brand 136, Jernbanen 138.

HUGO MATTHIESSEN: DET GAMLE HILLERØD 143
Byplanen 146, Latinskolen 149, Præstegaarden 148, kgl. Kro 148, Byen

1670 154, Branden 1692 155, Chr. V.s Hustype 156, gl. Slotsgartnerbolig 160, Stutmesterbolig 162, Branden 1733 164, nye Huse 165, den Lowzonske Gaard 169, andre toetages Bygninger 170, 19. Aarh. 171.

ANDERS UHRSKOV: HILLERØD I VORE DAGE 173
Landevejene 175, Jernbanerne 180, Byen 1859, 1872, 1898 184, Gader og Veje 186, Raadhuset 189, Administrationsbygningen 190, Byøvrigheden 190, Byraadet 191, Ligningskommission 199, Skatter 199, kommunale Værker 202, Brandvæsen 208, Politi, Arbejdsanvisningskontor, Alderdomshjem, Sygehus 209, Arbejdsanstalten 210, Menighedsraad, Skolekommission, Hjælpekasse, Værgeraad 211, Postvæsen 212, Telegrafstation 214, Toldkammer 214, Statens Forsøgsmejeri 215, Skoler 216, Biblioteker 227, Dagblade 228, Museer 233, Mindesmærker 234, Banker og Sparekasser 240, industrielle Virksomheder 247, Handel 249, Dyrskue 250, Foreninger af faglig Art 251, kirkelige Forhold 253, Stiftelser 256, Hjælpeforeninger 259, Kolonihavebevægelse 263, Afholdsforeninger 264, Idrætsforeninger 266, Sangforeninger 268, andre Foreninger 269, Frederiksborg Slotssogn 271.

P. PETERSEN: GAMLE FOLK FORTÆLLER 275
Byens Udseende 277, Hof og By 278, Handelsforhold 280, Haandværk 285, Byens Arbejdsfolk 294, Forlystelser 295, Borgervæbning 297, Brandkorps 297, borgerligt Politikorps 298, Vægtere 300, et offentligt Kontor 300, Forbindelse med Omverdenen 302.

TILLÆG 307
Fortegnelse over Øvrighedspersoner og Embedsmænd 307, Folketingsmænd 322, Legater 322.

HENVISNINGER OG NOTER 325

NAVNE- OG SAGREGISTER 345

BILLEDFORTEGNELSE

Vignet paa Titelbladet: Hillerød Bys Vaaben.

Den gamle Kro 17
Frederiksborg Slot 29
Nyhusene. Frederiksværksgade .. 31
Sandstenstavle fra Chr. IV.s Latinskole 43
Præstegaarden 47
Bakkegade 51
Det gamle Tinghus 61
Resens Plan af Hillerød, c. 1670 .. 69
Kort over Hillerøds Markjorder ... 77
Skræddernes og Skomagernes Laugssegl 81
Skomagerlaugets Velkomst og Kande 83
Skomagerlaugets Lade 85
Slotsgade 44 91
Byskriverstræde 93
Slotsgade 40 95
Frederiksværksgade 99
Hillerød 1755 101
Materialgaarden i Slangerupsgade 103
Slotsgade 67 105
Søndre Jernbanevej 3 107
Helsingørsgade 17 109
Rebslagerhuset 111
Det gamle Raadhus 113
Hotel København 117
Hotel Københavns Port 119
Kort over Branden 1834 121
Parti af Branden 1834 125
Latinskolen 127
Østergade 22 131
Hillerød 1859 139
Frederiksborg 1864 141
Dørgreb fra det nedrevne Smedehus 142
Præstegaardens Kælder 149
Den gamle Kro 151
Byskriverstræde set mod den gamle Kro 153
Modelgaarde for Hillerød efter Branden 1692 157
Den gamle Slotsgartnerbolig 161
Den gamle Stutmesterbolig, nu Nyhuse Skole 163
Slotsgade 44 og Fisketorvet 165
Slotsgade 11, Bagside 167
Den Lowzonske Gaard 169
Smedegaarden eller Fuglefængergaarden 171
Hillerød Kjøbsteds Segl 172
Christians Mølle 177
Nordbanetoget 1864 181
Hillerød By 1925 187
Raadhuset 189
Gavl i Møllestræde 193
Nordsjællandsk Folkemuseum ... 235
Hostrups Monument 237
Fra Nyhuse 255
Fra Nyhuse 261
Fra Frederiksborg Slot. Amtmandsboligen 267
Klokketræk i Amtsforvalterboligen 271
Chr. IV.s Sten 274
Bomærke fra det nedrevne Smedehus 305